

**TASAVVUF GELENEĞİ
VE
ÇORUM'DA
SON DEVİR MEŞAYİHI**

Ethem Erkoç

Çorum 2013

Birinci Basım

2013-Çorum

**Dizgi
Tuba Emniyet**

**Kapak Tasarım
İrfan YİĞİT**

Basım Yeri

**ISBN
978-605-62733-3-9**

**İsteme Adresi:
Çorum Belediyesi Kent Arşivi
Yeniyol Mah. Gazi Cad.
Turgut Özal İş Merkezi
No:92 ÇORUM
0364 225 08 10 / 1539**

**&
Ethem ERKOÇ
Üçtutlar Mah. Albayrak Cad.
No:58/13 ÇORUM
Tel: 0506 358 41 50**

**Bu eser Çorum Belediyesi'nin Kültür Yayını'dır.
PARA İLE SATILMAZ**

**TASAVVUF GELENEĞİ
VE
ÇORUM'DA
SON DEVİR MEŞAYİHI**

Ethem Erkoç

1950 yılında Çorum'da doğdu. 1969'da Çorum İmam Hatip Okulu ve Çorum Atatürk Lisesini bitirdi. 1973'de Konya Yüksek İslam Enstitüsü'nden, 1974'de Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nden mezun oldu. Kırklareli Atatürk Lisesi din dersi öğretmenliği ile meslek hayatına başladı. Osmancık İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenliğinden 1977 yılında Çorum İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenliğine atandı. 1987 yılında Arapça dil eğitimi için kısa süreli olarak Mısır'a gitti.

Okullardaki kültür etkinliklerinde eksikliği hissedilen tiyatro eserleri konusunda çalışmalar yaptı. 1999 yılında emekli oldu. Yapmış olduğu araştırma, inceleme ve tebliğleri yerel ve ulusal basında çeşitli dergi ve gazetelerde yayınlandı. Kitap çalışmalarının yanı sıra çeşitli dergi ve gazetelerde makale ve inceleme yazıları devam etmektedir.

Evli ve dört çocuk babası olup Arapça ve İngilizce bilmektedir.

Yayımlanmış eserleri:

1. Çorum İli ve İlçeleri
2. Nikonya'dan Çorum'a (Roman)
3. Suheyb-i Rumi
4. Yusuf Bahri Efendi
5. Çorum Evliyalari (Ali İzzet Efendi 'nin Tezkire-i Makamat adlı eserinden sadeleştirme) ilaveli 3. Basım
6. Elvan Çelebi
7. Arapça Kelime ve Cümle Yapısı (2.Basım)
8. Hayat Çizgisi (Tiyatro)
9. Gurbet Yuvası (Tiyatro)
10. İkinci Ömer (Tiyatro)
11. Selahattin Eyyubi (Tiyatro)
12. Yedi Sekiz Hasan Paşa
13. Âşık Paşa ve Oğlu Elvan Çelebi
14. Zekât Rehberi (2. Basım)
15. Mazlumoğlu Hacı Halil Ağa
16. Anadolu'da Bir Köy Odası (2.Basım)
17. Sahabe Evliya Ulema Yurdu Çorum
18. Ebu Talib'in Müslümanlığı (Ahmet Feyzi Çorumi'nin Feyzü'l-Vahib Fi- Necat-i Ebi Talip adlı eserinden sadeleştirme)
19. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Çorum Yöresi
20. Necmi Şamlı
21. Çorum Fatih Danişmend Ahmet Gazi (Tiyatro)
22. Piyeslerim
23. Taşralı Yazar (Tiyatro)
24. Atın Gözyaşları ve Şehidin Çağrısı (Tiyatro)
25. Tasavvuf Geleneği ve Çorum'da Son Devir Meşayih

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	9
ÖNSÖZ.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM 11

TASAVVUF VE TARİKAT 13

1. Giriş.....	13
2. Tasavvuf ve doğuşu.....	14
3. Tarikatlar ve doğuşu.....	16
4. Tarikatlarda mertebeler	17
5. Tarikatlarda zikir usulleri	20
6. Bazı meşhur tarikatlar	21
7. Tekkeler ve kuruluşları	22
8. Tekke ve tarikatların yayılışı.....	24

İKİNCİ BÖLÜM 27

TARİKAT PİRLERİ 29

1. Hacı Muhammed Bahaaddin Nakşibend ve Nakşibendiyye.....	35
2. Abdülkadir Geylani ve Kadirilik	35
3. Ahmet er-Rıfai ve Rıfailik	46
4. Ahmet el-Bedevi ve Bedevilik.....	53
5. İbrahim Desuki ve Desukilik	56
6. Nurettin Ali eş-Şazeli ve Şazelilik.....	59
7. Sıraceddin Ömer el-Halveti ve Halvetilik.....	63
8. Hüsamettin Uşşaki ve Uşşakilik	66
9. Hacı Bayram-ı Veli ve Bayramilik.....	68
10. Mevlana Celaleddin-i Rumi ve Mevlevilik.....	78
11. Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşilik	91
12. Ahi Evran ve Ahilik	106

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	113
ÇORUM'DA SON DEVİR MEŞAYİHLİ	113
1.Şiranlı Şeyh Mustafa Efendi	115
2.Çerkez Şeyhi Ömer Lütfi Efendi.....	126
3.Kara Müftü Abdülkadir Efendi	141
4.İbrahim Ethem Baba	145
5.Şeyh Abbas Efendi	147
6.Bekir Baba	156
7.Hacı Ali Haydar Efendi.....	165
8.Hacı Mustafa Anaç Efendi	170
9.Yusuf Bahri Efendi.....	176
10.Kürt Hacı Mustafa Efendi	204
11.Urlu Hafız: Arif Gevenci Hoca	209
12.İbrahim Rüştü İpek Efendi.....	211
13.Şeyh Muhyiddin Yavsi	216
14.Koyun Baba	221
GENEL KAYNAKÇA	235

TAKDİM

İnsanın, tarihî ve toplumsal gelişme süreci içerisinde oluşturduğu maddi ve manevi değerler ve bu değerlerin sonraki nesillere aktarılması olarak tanımlayabileceğimiz kültür, bizi saran, insanlardan öğrendiğimiz ve insanlara öğrettiğimiz değerlerin hepsidir. Bu yüzden her millet kendi kültürünü yaşatmayı ister. Milletler, dünyayı; mensubu olduğu kültürün penceresinden görür ve o pencereden de kendisine bakıldığını bilirler. Bir bakıma nasıl görmek istediğimizin ve nasıl görünmek istediğimizin cevabını kültürümüz belirler.

Türk – İslam medeniyetinin ve kültürünün mensubu olarak yüzyıllardır insanlığın hayrına güzel şeyler söyledik. Üç kıtada, diğer milletlere insani değerlerin en güzeli olan hoşgörünün, birlikte yaşamın kalıcı örneklerini sergiledik. “Yaratılanı yaratandan ötürü sevmek” bu toprakların temel düsturu oldu. Edebiyatımızda, sanatımızda olduğu gibi, geleneklerimizde ve toplumsal hayatımızda egemen olan anlayış, insanın “eşrefi mahlûkat” olduğuna inanmaktan neşet etti. Güzel görenin güzel düşüneceği, güzel düşünenin de hayatından lezzet alacağı inancı, yaşantımıza nakşedildi. Millet olarak karakterimize, huyumuza ve mizacımıza sindi. Şüphesiz böyle olmasında en büyük katkı Yunus Emreleri, Mevlanaları, Hacı Bektaş-ı Velileri, Şeyh Galipleri, Necip Fazılları yetiştiren tasavvuf anlayışınıdır.

Geçmişte olduğu gibi bugün de titizlikle üzerinde durulması gereken şey, insanımızın duyguda, düşüncede, azimde ve içinde bulunduğu çağı idrakte yeniden dirilmesi ve çağına yön verecek yetkinliğe sahip olmasıdır. Çünkü Türkiye’yi omuzlayacak, insan sevgisiyle dopdolu, saygı ve merhametle bezenmiş insanlara yeniden ihtiyacımız olduğu gerçektir. Bu ihtiyaç sadece Türkiye’mizin değil, dünyanın da ihtiyacıdır. Bu ihtiyacı karşılayabilecek insanları yetiştirebilmeli ve birikimimizi, tekrardan açığa çıkarmalıyız. Çocuklarımıza, gençlerimize, her çevreden insanımıza sahip olduğumuz feraseti tekrardan anımsatmalıyız.

Biz, Çorum Belediyesi olarak sorumluluğumuzun farkındayız. Anadolu’nun İslamlaşmasında ve Türk yurdu olmasında gecesini gündüzüne katarak; ilmiyle, irfanıyla çalışan büyük zatların hayatlarını, anlayışlarını kitap olarak sizlere kazandırıyoruz. Anadolu’nun ve Çorum’un kültür hazinesine katkı veren çalışmalara destek olmayı görev addediyoruz. 2009 yılından bu yana, farklı alanlarda farklı eserleri Çorum’a kazandırdık. Belediyemizin eserleri başlı başına bir kütüphane olabilecek seviyeye ulaştı. Çalışmalarımızla hem

araştırmacılarımıza yardımcı oluyor hem orum'un kültür hafızasına katkı sağlıyoruz.

Elinizdeki bu kitap değerli Hocamız Ethem Erkoç'un, Anadolu ve orum'daki tasavvuf hayatına ışık tutmaktadır. Güzel ahlak ve edebin, kalbi tavsiyelerin, rıza ve hakikate teslim olmanın, ilmin, irfanın öğretisi olan tasavvufun doğuşunu, tekmln ve Anadolu topraklarındaki gelişimini anlatan önemli bir kaynaktır. orum'umuzda tasavvufun nasıl şekillendiğini, orum'un kültürünün oluşmasında ne gibi etkilerinin olduğunu ortaya koyan bu eseri hazırlayan değerli Ethem Erkoç hocamızı tebrik ediyorum. Bu vesileyle orum'un ve Türkiye'mizin kültür hayatına katkı sunan herkese saygılarımı sunuyorum.

Muzaffer KÜLCÜ
Belediye Başkanı

ÖNSÖZ

İslamı bir bütün halinde ve tüm incelikleriyle yaşamayı ilke edinen tasavvuf, hicretin ikinci yüzyılından itibaren sistemleşmeye ve kurumsallaşmaya başlamıştır. Bu tarihi ve kültürel mirası incelemek ve yeni nesillere aktarmakta yarar vardır kanısından hareketle bu eser hazırlanmıştır.

Özellikle Çorum'da yaşamış son devir şeyh/derviş/meşayihini bir kez daha hatırlamak ve gençlere duyurmak istedik. Ancak tasavvuf geleneğini bilmeden onları anlamak mümkün olmaz diyerek birinci bölümde tasavvuf ve tarikatı ele aldık. Tarihçesinden başladık. Tarikatlardaki mertebeleri ve zikir usullerini aktarmaya çalıştık. Bazı meşhur tarikatları inceledik. Bunlar adına kurulan tekkelerden söz ettik. Onların tarihte yapmış oldukları hizmetlerden bahsettik.

İkinci bölümde tarikat pirlarını anlatmaya çalıştık. Onların menkıbevi hayat hikayelerini, dünya görüşlerini, eserlerini, adlarına kurulan tarikatları dile getirdik. Bu tarikatların tarihi süreç içinde âdâp ve zikir usulünü sistemleştirerek kurumsallaşıp yayılışını ele aldık. Bütün bu tarikatları ve pirlarını, Çorum'da tasavvuf geleneğine yapmış olduğu etki çerçevesinde değerlendirmeye çalıştık.

İlk iki bölüm, Çorum'da yaşamış ve tasavvuf geleneğinde iz bırakmış meşayih/şeyhlerin daha iyi anlaşılabilmesi için bir ön hazırlık mahiyetindedir.

Çorum'da yaşamış tasavvuf büyüklerini, özellikle son devir meşayihini üçüncü bölümde ele aldık. Orada hemen her tarikattan bir veya birkaç velinin hayat hikayesini, tasavvufi görüşlerini, çilelerini ve hizmetlerini anlatmaya çalıştık. Aslında Çorum'da tasavvuf kültürüne hizmet etmiş gönül erlerinin, dervişlerin ve şeyhlerin tamamı, elbette buradakilerden ibaret değildir. Ancak bu kadarla yetinmeyi tercih ettik.

Bu kitabın hazırlanmasında bana teşvik ve desteklerini esirgemeyen dostlarıma, kaynak temini konusunda yardımcı olan meslektaşlarıma teşekkür ediyorum. Eserin okuyucuların hizmetine sunulmasını sağlayan Çorum Belediye Başkanı Muzaffer Külcü Beye ve ekibine de teşekkür ediyorum.

Tasavvuf yolunun yolcularından ve tüm okuyuculardan hayır dualarını esirgememelerini diliyor, sizleri ulu pirların ve evliyaların hizmet ve hikmet dolu hayatlarıyla baş başa bırakıyorum.

2013-Çorum
Ethem ERKOÇ

BİRİNCİ BÖLÜM

TASAVVUF VE TARİKAT

TASAVVUF VE TARİKAT

1.Giriş:

İslam, dünyada en son ve Allah katında tek Hak dindir. Dünya ve ahret mutluluğunun tüm ilkeleri ondadır. İslamı insanlığa anlatmak ve onlara mutluluk yolunu göstermek için Yüce Allah, son peygamberi Hz. Muhammed (sav) aracılığıyla Kur'an-ı Kerim'i göndermiştir. O, bir hidayet rehberidir.

Kur'an-ı Kerim'i insanlığa tebliğ eden Hz. Muhammed Mustafa (sav), âlemlere rahmet olduğu gibi insanlığa da en güzel örnektir. Onun içindir ki Müslümanlar, Yüce Allah'ın kitabı Kur'an-ı Kerim ile onu sözleri ve yaşayışıyla hayata geçiren Resulü'nün sünnet-i seniyyesine bağlılığı dini bir vecibe olarak görürler. Bu, ashap ve tabiin döneminde böyle sürmüştür.

Sonraki dönemlerde halkın dünya menfaatlerini ön plana almasıyla bu saf İslam anlayışından uzaklaşmalar başlamıştır. Emevi ve Abbasi dönemindeki siyasi kargaşalar, bazı Müslümanları toplumdan yüz çevirip Hakk'a yönelmeye sevk etmiştir. İşte bu ortam, tasavvufi hareketin zeminini oluşturmuştur. Tasavvuf erbabı arasında görülen ilim, irfan ve keramet sahibi insanların çevrelerinde toplanan ve bütün varlıklarıyla onlara bağlanan kişiler, sufi mantıkla kümelenmeye başlamışlardır. Onları farklı usul ve erkanla ama temelde Kur'an ve Sünnet çerçevesinde, bir başka ifadeyle Allah ve Resulullah (sav) sevgisi ve aşkı bağlamında irşat ve terbiye eden meşhur tarikat pîrleri, büyük ekoller oluşturmuşlardır.

Bu tarikatlar, pîrlerin ve şeyhlerinin öncülüğünde tekke denilen mekanlarda faaliyet göstere gelmişlerdir. Bu müesseseler, medreselere alternatif olarak değil, bilakis aynı amaca farklı yollarla hizmet eden İslami kurumlar olarak tarihe geçmişlerdir. Medreseler, dini ilmi metotlarla anlatmak ve yaymak için kurulmuşlardır. Tekkeler, zaviyeler, hankâhlar, çilehaneler de gerçekleri irfan yoluyla kavratmak ve Hak yolunda hizmet etmek için tesis edilmişlerdir. Onun içindir ki cami ile medreseler ve tekke birliktedir. Bu kurumlarda iman, ahlak ve takva eğitimi yapılmıştır. Kur'an ve sünnetin çerçevesi dışına asla çıkılmamıştır. Çıkanları da aralarında barındırmamışlardır.

Tasavvufi hayat ve tarikat sistemi, İslam toplumunda asırlarca kök salmıştır. Tarikat şeyhleri ve müritleri, devrin şartlarına göre hareket tarzlarını gözden geçirmiş ve yollarına devam etmişlerdir.

Tarihi derinliği olan ve islama hizmet etme iddiasında bulunan bu kurumları ve buralarda yetişen insanları görmemezlikten gelmek müm-

kün değildir. Toplumda derin izler bırakan tarikatları, onların önderlerini, şeyhlerini, müritlerini, gizli veya açık sempatanlarını ilmi çerçevede, psiko-sosyolojik yönden ele alıp değerlendirmek gerekmektedir.

Bu bağlamda tasavvuf, tarikat, şeyh, mürit, zikir, tekke, usul ve erkan gibi konuları önce genel, sonra kent merkezli olarak ele almakta yarar vardır. Biz de bu çalışmamızda bu yolu izlemeye özen göstereceğiz.

Tasavvuf ve doğuşu:

Tasavvuf, hal ilmidir. Sözle anlatılamayan, yaşamak suretiyle bilinen bir yoldur. İslamın zahiriyle çelişmemek kaydıyla batınına da kavrayan marifet bilgisidir. Tasavvuf; islamın zahir ve batın hükümleri çerçevesinde yaşanan manevi ve deruni hayat tarzıdır.

Tasavvuf, mü'minlerin iç âlemini düzelterek onları manen tekmül ettiren, kulu gerçek ve ideal ahlaka erdirerek Hakk'a yaklaştıran ve bu suretle de marifetüllaha ulaştıran bir ilimdir. Tasavvuf yolunun öncüleri, çok farklı tanımlar yapmışlardır. Mesela Cüneyd-i Bağdadi, tasavvufu Hakk'ın seni sende gidermesi ve kendisiyle ihya etmesi diye tanımlamıştır.

Tasavvuf yolunu seçmiş olan mü'mine sofi denildiği bilinmektedir. Sofi; dini hükümlere uygun yaşayan, farzları ve vacipleri titizlikle yerine getiren, haramlardan ve dinin yasakladığı hal ve davranışlardan kaçınan ve özellikle sünnet-i seniyyeyi en hassas biçimde yaşamaya çalışan kimsedir. Bir başka ifadeyle sofi, takva libasını giymiş olan kimsedir.

Tasavvuf tarihçileri, tasavvufun pek çok tarifini yapmışlardır. Bunlardan bir kaçını nakledelim:

Tasavvuf, güzel ahlak ve edeptir.

Tasavvuf, nefis tezkiyesi ve kalp tasfiyesidir.

Tasavvuf, sulhü olmayan manevi bir cenktir.

Tasavvuf, ihlastır.

Tasavvuf, istikamettir.

Tasavvuf, rıza ve teslimiyettir.

Tasavvuf, maddi ve manevi kirlere arınıp güzel ahlak ve vasıfları kazanarak dini, özüne uygun bir keyfiyetle yaşayabilme gayretidir.

Bunlar ve benzeri meşhur ve güzide tanımları manzum olarak bir araya getiren Aksaraylı Şeyh İbrahim Efendi'nin beyitleri bu konuda zikredilmeye değer.

Tasavvufi hayat, başlangıçta ferdi bir yaşayış biçimi idi. Özellikle Emeviler döneminde islamdaki safvet, sadelik ve tabiiyet yok olmaya ve azalmaya başladı. Abbasi Devleti de kanlı ihtilallerle kurulmuş ve

başka tür bir kargaşa dönemine zemin hazırlamıştı. İşte bu ortamda münzevi hayatı tercih edip züht ve takva yolunu seçen hal ehli kişiler yetişmeye başlamış ve bunların etrafında bulunan kimseler dergahlarda bir araya gelme yolunu tercih etmişlerdir. Böylece başlangıçta ferdi bir hayat tarzı olan tasavvuf yolunun temelleri atılmıştır.

Artık tasavvuf, ikinci asırda diğer ekoller gibi şekillenip veliler yetiştiren, müritlerin yaşantılarına, huylarına ve ibadetlerine dair özel kurallar koyan bir okul haline gelmiştir. Mürit, bu yolun kurallarını üstadından alır ve ona tam bir teslimiyetle bağlanırdı. Bunun sonucunda mürşitsiz yola girilmeyeceği kanaati yaygın bir hal aldı.

Üçüncü ve dördüncü asırlarda tarikatlar kurulmaya başladı. Aslında tarikat önderlerinin tarikat kurma gibi bir niyet ve maksatları yoktu. Etrafında toplananlar, sohbetini dinleyenler onun öğütlerini tuttular, hareketlerini ve zikirlerini aynen yapmaya çalıştılar. Böylece o zatın adına bir tarikat doğmuş oldu. Bundan böyle tasavvuf, ferdi yaşayış biçimi olmanın ötesinde kurumsal bir yapıya ve hüviyete büründü.

Özünü nebevi ve ilahi kaynaktan alan, Kur'an ve Sünnet ölçüsünde yaşamayı ilke edinen İslam tasavvufunu, batılı oryantalistler, mistisizm çerçevesinde ele almışlardır. Oysaki mistisizm, İslam tasavvufunu anlatmaya yetmez. Zira mistisizm, görünenin ötesine ve görünmez olana geçme tecrübesidir. Bu anlayıştaki mistikler, Tanrı ile vasitasız temas kurdukları iddiasındadırlar. Bu anlamda böyle iddialarda bulunma, kendilerini aziz ilan etme hali pek çok dinde mevcuttur.

Tasavvufun mistisizmden farklı yönleri vardır:

a-Tasavvuf, her sufinin bizzat yaşadığı bir haldir.

b-Bu hal, rehber ve mürşit önderliğinde yaşanır.

c-Mürşitlerin Hz. Peygamber (sav)e kadar ulaşan silsileleri vardır.

d-Kişinin zevk, anlayış ve kavrayış seviyesine uygun olarak girdiği tasavvuf yolunun kendisine mahsus adap, erkan ve ezkarı vardır.

Tasavvufi hayatta esas olan dünya değildir. Dünya hayatının geçici oluşundan hareketle ebedi hayatın ölümden sonra başlayacağı ilkesini temel alır. Dini ve ahlaki açıdan kalbin temizlenmesi ve nefsin terbiyesi hedeflenir. Allah sevgisi ve Allah korkusuyla başlayıp Allah aşkıyla zirveye ulaşır. Bu yolda bir mürşid-i kamile bağlanmak suretiyle daha hızlı ve daha emin ilerlemek mümkündür.

İmam-ı Nevevi'ye göre **tasavvufta beş esas** vardır:

1. *Zahir ve batında takvayı şiar edinmek,*

2. *Sözlerinde ve işlerinde Sünnet-i Seniyye'ye uymak,*

3. *İkbal ve idbar zamanında halktan bir şey beklememek,*

4. Az olsun, çok olsun Hakk'ın her şeyde ve her türlü vergisinde O'na içten boyun eğmek,

5. Ferahlık ve sıkıntı zamanında Hakk'ı düşünüp O'na rücu etmektir.

Bu esaslar dahilinde düşünüldüğünde sağlam tasavvuf çizgisinde Kitap ve Sünnete uygun halis bir iman ve düzgün bir hayat, Muhammedî bir ahlak mutlaka bulunmalıdır. Bunlara uymayan yol, Hak yol değildir.

3. Tarikatlar ve doğuşu:

Tarikat, sözlükte yol demektir. Terim olarak tarikat; Hakk'a ulaşmak için benimsenen usul, tutulan yol, sâliki hakikate götüren yol anlamındadır. Tasavvuf dilinde bu yol; sırat-ı müstakimi ifade eder, Kıldan ince ve kılıçtan keskincedir.

Tarikat; şeyh veya mürşit denilen bir öğretmen/rehber nezaretinde mürit veya tâlibinin Allah'a ulaşma yani sürekli Allah'ı tefekkür bilinci kazanma konusunda takip edilen usul veya metottur diye de tanımlanabilir.

Tarikatların birinci vazifesi, insanoğlunu kendi nefesine köle olmaktan kurtarıp Allah'a kul yapmaktır. Bu da ancak nefsin esaretinden kurtulmuş ve gerçek kulluğu bulmuş olan bir mürşidin eliyle olur. Mürşit, gerçekten ermiş kişi olmalıdır. Yüzme bilmeyen kişinin başkasına yüzme öğretmesinin mümkün olamayacağı gibi iyi yetişmiş bir mürşit olmadıkça da onun ummanında dalgıç olmak ve deniz dibinden inciler devşirmek imkansızdır.

Bütün tarikatların silsileleri, ashab-ı kirama ve o vasıtaıyla Hz. Peygamber (sav) e kadar uzanır. Buna rağmen tasavvufla ilgili eserlerin yazılmasına hicri ikinci asrın sonlarında başlanmıştır.

Tarikatların ortaya çıkmasından önce Hasan Basri, Zünnun Mısrî, Şakik Belhî, Bayezid-i Bestamî, İbrahim Edhem, Cüneyd-i Bağdadi gibi tasavvufî hayatı fert olarak yaşayan pek çok derviş meşrep insan vardı. Bunlar, Kur'an-ı Kerim'in hükmüne ve Hz. Peygamber (sav)'in sünnetince yaşamayı, züht ve takva hayatını tercih etmişlerdi.

Tasavvufun şahıslar etrafında sistemleşmesi ve teşkilatlanması, hicri üçüncü, miladi dokuzuncu asırdan itibaren başlamıştır. İşte bu dönem, aynı zamanda tarikatların doğuş tarihi olarak bilinir.

Tarikatların pîrleri, mezhep imamlarında olduğu gibi kendi adlarıyla anılan bir tarikat kurma niyetinde olmamışlardır. Ancak daha sonra onlara bağlanmış olan dervişler, pîrlere nispetle anılan tarikatların ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Şeyhlerin adına dergahlar, han-kahlar ve tekkeler kurmaya başlamışlardır. Sonraki asırlarda Şam'da, Bağdat'ta ve Horasan'da tarikatların müesseseleştiği bir sürece giril-

miştir. Bu bağlamda ayin ve erkanlarına ait doğru bilgilere ulaşabildiğimiz ilk büyük tarikatlar, XII. Asırda Bağdat çevresinde kurulmuş ve ilk tekkeler buralarda tesis edilmiştir.

Bugünkü anlamıyla bir şeyhin etrafında toplanan müritlerin teke ortamında muhtelif usullerle eğitilmesi tarzındaki tarikat, Abdülkadir Geylani ve Ahmet Rufai'nin yaşadığı hicri VI. miladi XII. Asırda ortaya çıkmıştır. İlk devrede ekilen manevi tohumlar, geniş sahalara serpilmiştir. Böylece İslam dininin yayıldığı her yerde büyük şahsiyetler yetişmeye başlamıştır. Çünkü tasavvufta "Allah'a giden yollar, mahlukatın sayısındadır." anlayışı hakim olduğu için tarikat sayısında bir sınırlama olmamıştır.

4.Tarikatta Mertebeler:

Tarikat, malum olduğu üzere, islamı hem zahiri hem de batını yönden bir bütün olarak yaşama yoludur. Bir başka ifadeyle farzları yaptıktan sonra nafilelerle Allah'a yakınlık kurma yoludur.

Müslümanlıkta esas olan, Allah ve Resulü'nün emirlerine uyup yasakladıkları şeylerden uzak durmaktır. İslam tarihinin ilk yıllarında Akabe biatında olduğu gibi Müslümanlar, Hz. Peygamber (sav)e biat etmişler ve Resulullah (sav)in elini tutarak kendilerinden ayrılmayacaklarına söz vermişlerdir. İşte onların o samimi birliği, kendilerini tehlikelerden korumuştur. O dönemde ve ondan sonraki bir iki kuşakta başka mürşit arama ihtiyacı olmamıştır.

Ancak sonraki dönemlerde bir müslümanın özü sözü ve yaşantısı birbirine uygun ve düzgün, fazilet ve istikametle muttasıf ve muhabbet ve itimada layık bir zat araması ve ona teslim olma arzusu ortaya çıkmıştır. İşte bu temel ihtiyaç, tarikata girişteki ilk basamağı teşkil eder. Onun için bu ilk basamaktan itibaren tarikatın mertebeleri şöyle sıralanmıştır:

1.Tâlip: Bağlanacak bir şeyh arayışında ve arzusunda olan mü'mindir. Bu şahıs, Kur'an ve Sünnet çizgisinde yaşayan, dürüst, ahlaklı, sağlam bir inancı ve islama uygun bir hayat tarzını benimsemiş, müritlerine iyiliği emredip haramlardan ve kötülüklerden sakındıran, çevresinde iyi bir Müslüman olarak tanınan bir dervişe bağlanmak ve onun rehberliğinde yol almak ister.

2.Mürid: Arayış sonunda bağlanacağı zat bulup ona intisap etmek isteyen ve sonunda da tarikata giren kişidir. Güvenip bağlanabileceği kişiyi bulunca şeyhinin huzurunda o güne kadar işlemiş olduğu günahlardan tövbe edip pişman olduğunu içtenlikle beyan eder. Kimseye fenalık yapmayacağına, yalan söylemeyeceğine, kimsenin malına ve canına tecavüz etmeyeceğine, her türlü yasaklardan sakınacağına dair

söz verir. Bütün bunlara Allah'ı, Resulünü ve tarikatın kurucusu kabul edilen ilk müridini şahit tutarak tarikata girer. Bundan sonra o adamın bütün hal ve hareketinin kontrolü, intisap ettiği şeyhin nezaret ve murakabesine tabidir.

3.Sâlik: Tasavvuf yolunda seyr ü süluka giren ve bu yolda mesafe kat eden dervişlerdir. Seyr ü süluk; salikin ilmini, ahvalini, amellerini şeyhinin gösterdiği yolda tezhip edip üstün vasıflara ulaşması halidir.

İbni Arabi'ye göre sâlik, makam ve menziller arasında sadece bilgi ve tasavvurla yürüyen değil, amel ve hal ile yürüyen kimsedir.

Sâlikin süluk sürecinde uyması gereken bir takım kurallar vardır. Bunlara süluk adabı, tarikat adap ve erkanı denir. Âdab ve erkanı gözetmeyen sâlik, sülukundan olumlu bir sonuç alamaz ve kemale eremez.

Seyr ü sülukta dört mertebe vardır:

a.Seyr ilallah: Allah'a doğru yürümektir.

b.Seyr fillah: Allah'ın esması ve sıfatlarıyla muttasıf, ahlakıyla mütehallık (ahlaklanmış) olmaktır. Buna "Bekabillah" da denir.

c.Seyr maallah: Sâlikin her vardığı mertebede Allah ile birlikte yola devam etmesidir.

d.Seyr anillah: Hak'tan halka dönüp onları irşada yönelmesidir.

İşte bunun için süluk; cehaletten ilme, kötü huylardan güzel huylara, kendi varlığından geçerek Hakk'ın varlığına doğru hareket ve oradan aldığı maneviyatı halka aktarmaktır, diye özetlenebilir.

4.Vâsıl: Kelime manasıyla ulaşan, varan demektir. Tasavvuf dilinde vasıl; Allah'ın emirlerine uyup yasaklarından kaçınmak suretiyle Allah yolunu tutan ve nihayetinde O'na ulaşan ermiş kullardır. Süluk yolunda menzil ve merhaleleri geçerek tevhit menziline erişmiş kişiler için "Vâsıl-ı Hak" yani "Ermiş" tabiri kullanılır.

Vâsıl, nefis mücadelesini tamamlamış ve kemale ermiş sufilerdir. Allah Teala'nın "Seni kendime dost edindim." (Taha 41) hitabına mazhar olan kuludur.

Tasavvufta vâsıl, şeyh, sufi, pîr ve mürid kelimeleri genellikle eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Şeyhlik makamı, tarikat yolunun en yüce mertebesidir. Kamil şeyh ise müridi kabiliyetine göre eğiten şeyhtir. Manevi tasarrufuyla müridin yeteneğini daha da geliştirerek kemale erdirtir. Kamil bir şeyhe biat eden müridin seyr ü sülukunu tamamlayınca kadar şeyhinin denetimi altında bulunması şarttır. İbni Arabi der ki müridin şeyhe teslimiyeti, teneşirdeki ölünün yıkayıcıya teslimiyeti gibidir. Mürit, şeyhinin talim ve terbiyesinin dışına asla çıkamaz.

Mürit, seyr ü sülukunu tamamlayıp irşat ehliyetini kazansa da şeyhinden icazet almadan kendi başına irşat faaliyetine girişemez. Şeyhi tarafından irşada izin verildiğinde mürit, şeyhin halifesi olur. Kendi-

sine hilafet hırkası/ırşat hırkası/icazet hırkası giydirilir. Mürit, bu hırkayı giydikten sonra şeyh sıfatıyla başkalarını irşada yetkili kılınmıştır.

Gerçek şeyh veya mürşit, öncelikle haramlardan kaçınır, farzları ifa eder. Yaşantısında Kitap ve Sünnet dışına çıkmamaya özen gösterir. Hayatında Allah'ın murakabesinde olduğunu asla unutmaz. Hal ve davranışlarıyla müritlerine, Müslim-gayrimüslim tüm insanlara örnek olması gerektiği bilinciyle hareket eder. Yaptığı işleri Allah rızası için yapar. Dünya menfaati, servet ve makam için yapmaz. Kadınlara karşı şer'i ölçülerin dışında bir davranışta bulunamaz.

Şeyhin emir ve tavsiyeleri, mutlaka şeriat hükümlerine uygun olmalıdır. Haramları helal sayan, farzları yok kabul eden bir yaklaşımda bulunan kişinin şeyhlik ve müritlikle alakası yoktur.

Tasavvufi hayatta bir de **keramet ve keşif** vardır. Harikulade olaylar peygamberlerden meydana gelirse mucize, Allah'ın veli kullarından meydana gelirse **keramet** adını alır. Keramet, aslında o velinin tabi olduğu mucizelerinden bir şube sayılır. Aslında o veli için o Resul'e tabi olmadan o makama yükselmesi ve o keramete nail olması mümkün değildir.

Veli, bir zaruret karşısında keramet gösterir. Dünya menfaati, gösteriş veya nefsinin tatmin için keramet yolunu seçemez. Bu, Allah'a isyan ve riya olur.

Sahabe devrinden bir örnek verelim:

Hz. Ömer, Medine'de hutbe okurken Nihavend'de çarpışan İslam ordusunun arkadan çevrildiğini görür. Ordu kumandanına "Ey Sariya! Dağa bak, dağa" diye seslenerek uyarıda bulunur. Bu sesin binlerce kilometre uzaklıktaki Nihavend'de duyulması oldukça meşhurdur. Bu hususta sahabe, tabiin ve sonraki salih kullar arasında yaygın olarak bilinen pek çok misal vardır.

Keşif, bir şeyi örten perdenin kalkmasıdır. Mükâşefe, manevi gözle hakikati görmektir. Kitap ve sünnete uymayan keşfe itibar edilmez ve onunla da asla amel edilmez. Riyazet ve tasfiye sonucu gaybı örten perdenin kalkıp bazı bilgilerin elde edilmesi, keşiftir. Başkalarının tefekkür dünyasında gezen fikirleri sezme, kabirde olanların hallerini bilmek, rüyaların gerçeğini bilmek de keşfin sonucudur.

Keşif, keramet ve ilham, ancak sahibini ilzam eder, başkalarına asla şer'i delil olamaz. Her mümin için esas olan, Allah'a kulluktur. Emredilen ibadetleri harfiyen yerine getirmektir. Haramlardan kaçınmaktır.

5.Tarikatlarda zikir ve usuller:

Zikir; anmak, hatırlamak demektir. Tasavvufta sık sık Allah adını anmak anlamındadır. Zikrin hakikati, Allah'ı zikrederken başka bir şey düşünmemektir.

Zikir, önce dilde başlar. Mürit de Allah'ı zikirle işe başlar. Belli bir yol aldığı anda yaptığı zikirden tat alır, Allah'ın adını anmaktan hoşlanır. Bu, **dilin zikridir**. Bundan sonra Allah'ı gönülden anma aşaması gelir. Burada zihnindeki şüpheleri def ederek sadece Allah'ın varlığını tefekkür ile zikir yapılır. Buna da **kalbin zikri** denir. Bu, seyr-i sülukta ilerlemenin en önemli yoludur. Son aşama, şeyhin mezkurda yani Allah'ın varlık ve birliğinde erimesi ve onunla bir bütün olmasıdır. Buna da **sırrın zikri** denir ki erenlerin daimi halidir.

Aslında her ibadet bir zikirdir. Tasavvufta sözü edilen zikir, ibadetleri eksiksiz yaptıktan sonra değişik lafızlarla Allah'ı anma halidir. Tarikatlardaki toplu zikrin dışında her müridin şahsına ait olmak üzere verilen dersler vardır. Mürit olgunlaştıkça zikrin mertebeleri değişir.

Zikirde devamlılık esastır.”Ayakta, oturarak ve yattıkları zaman Hak'ı anarlar. Yerin ve göğün yaratılış sebebini düşünerek Ya Rabbi! Görülüyor ki sen bunları boş yere yaratmadın, hepsinin muhakkak sebepleri vardır. Biz hata edersek sen bizi azaptan koru.” (Al-i Imran-191) mealindeki ayet-i kerimede zikirde devamlılığa, tefekkürle Allah'ı anmada sürekliliğe işaret vardır.

Eviden çıkıp işine giden adam, karşısına çıkan canlı cansız neye baksa ondaki varlığın Hak'tan geldiğini düşünmesi zikirdir. Canlıların yaratılış hikmetlerini tefekkürü bir zikirdir. Yeryüzünü, gökyüzünü ve tüm kainatı incelerken Yaratıcı'nın kudretini hatırlaması bir zikirdir. Zikir, her şeyin O'ndan gelip yine O'na döneceğini hatırdan çıkartmaktır.

Tarikatlarda müntesiplerinin şahsi seviyesine göre takip ettikleri hususi zikirlerin dışında bir de toplu zikirler vardır. Mevlevilerdeki Sema Ayini, Bektaşilerdeki Cem Ayini ve Semah, Kadirilerdeki Devran, Rıfailerdeki Zikr-i Kıyam, Halvetilerdeki Darb-ı Esmâ ve Nakşibendilerdeki Hatm-i Hâcegan toplu zikrin belirgin örnekleridir.

Tarikatlar, takip ettikleri zikir usulü bakımından temelde ikiye ayrılırlar: Cehri zikir, Hafi zikir.

a-Cehri Zikir: Açıktan yapılan zikirdir. Kadirilik ve Rıfailikteki zikir, birer cehri zikirdir. Tekke veya benzeri bir yerde toplu olarak yapılır. Buna en önemli delil, Hakim'in “Müstedrek” isimli eserinde geçen rivayettir.

Hakim'in Müstedrek adlı eserinde Evs b. Şeddat'tan şöyle bir rivayet vardır. Şeddat anlatıyor ve Ubade b. Samit de olayı tasdik ediyor:

“Resulullah (sav)in huzurunda bulunuyorduk. Buyurdular ki içinizde ehl-i kitapta kimse var mı? Yoktur Ya Resulallah dedik. Kapıyı kapatmamızı emrettiler ve ellerinizi kaldırın, (Lailahe illallah) deyin buyurdular. Bir saat kadar ellerimizi kaldırdık ve tevhit okuduk. Sonra “Elhamdülillah Ya Rab, sen beni bu kelimeyle gönderdin, onu emrettin ve onunla cenneti vaat buyurdun. Sen vaadinde durmamazlık etmezsin.”dedi ve sonra bize ‘Müjdeler olsun ki Hz. Allah sizi mağfur kıldı (günahlarınızı bağışladı).’ buyurdu.

Cehri zikri esas alanların pîri, Hz. Ali kabul edilir. Onun için bu tarikatlarda silsile, Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber (sav)e ulaşır. Bir rivayete göre Peygamberimiz (sav), Hz. Ali ile diz dize oturdular. Ya Ali, Allah’ı zikre devam, buyurdular. Hz. Ali sordu: “Ey Allah’ın Resulü, nasıl zikir yapayım?” Efendimiz (sav), “Gözlerini kapa ve dinle. Ben üç kere zikredeceğim, bana kulak ver.”buyurdu. Üç kere ‘Lailahe illallah’ dedi. Hz. Peygamber (sav)in yüksek sesle yaptığı bu zikri, Hz. Ali dikkatle dinledi ve daha sonra bunu zaman zaman uyguladı. Bu olayın Hz. Peygamber (sav)in hicret için evden ayrılacağı gece gerçekleştiği rivayet edilir. Ancak bu konuda başka rivayetler de vardır. Aslında hepsi de aynı noktada toplanmaktadır.

Bu ve benzeri rivayetleri esas alan tarikatlar, toplu zikirlerinde cehri zikri uygulamışlar ve tarikat silsilelerini de Hz. Ali’ye kadar ulaştırmışlardır. Elbette ki silsilenin en baş halkasında Hz. Peygamber (sav) yer almaktadır.

b-Hafi Zikir: Gizli, sessiz yapılan zikirdir. Burada dille değil de kalp ile zikir yapılır. Onun içindir ki Nakşibendilikte esas olan kalbî zikirdir. Mürit, kendisine verilen görevi kalben zikreder. Her yerde ve her ortamda zikir yapabildikleri için alenen pek tanınmazlar.

Bilindiği üzere Hz. Peygamber (sav), Sevr Mağarası’nda iken arkadaşı Hz. Ebubekir’e “*Üzülme, Allah bizimledir*“ buyurarak Allah ile beraber olma sırrını telkin ediyordu. Bu hali arifler Hafi Zikrin başlangıcı, Hz. Ebubekir’i de Hafi zikrin Piri olarak kabul etmişlerdir. Bu nedenle hafi zikri esas alan tarikatlar, silsileyi Hz. Ebubekir vasıtasıyla Hz. Peygamber (sav)e ulaştırırlar.

Görüldüğü üzere bütün tarikatların silsileleri, ashab-ı kirama ve onlar vasıtayla da Hz. Peygamber (sav) e ulaşmaktadırlar. Hak tarikatlarda takip edilen yol ve silsile böyledir.

6.Bazı meşhur tarikatlar:

Tasavvuf tarihinde belki yüzlerle ifade edilebilecek kadar çok tarikat ismi geçmektedir. Bunlar içinde Kur’an ve Sünnet yoluna bağlı ve İslam ülkelerinin her tarafında yaygın olan on iki tarikat ön plana çıkmaktadır:

1. *Kadiriyye* (Abdülkadir Geylani) 470-561/1075-1166
2. *Yeseviyye* (Hoca Ahmet Yesevi) ö.562/1166
3. *Rıfaiyye* (Ahmet Rıfai) 512-578/1118-1183
4. *Kübreviyye* (Necmettin Kübra) ö.618/1221
5. *Medyeniyye* (Ebu Meyden Şuayb b. Hüseyin) ö.590/1194
6. *Desukiyye* (İbrahim Desuki) ö.693/1295 veya 676/1268
7. *Bedeviyye* (Seyyid Ahmet Bedevi) 596-675/1200-1276
8. *Şazeliyye* (Takıyyüddin b. Ali eş-Şazeli) ö.656/1258
9. *Ekberiyiye* (Muhyiddin İbni Arabi) 560-638/1162-1240
10. *Mevleviyye* (Celaleddin Rumi) 604-672/1205-1273
11. *Sadiyye* (Sadeddin Muhammed Cebbavi) ö.700/1300
12. *Nakşibendiyye* (Bahaüddin Nakşibend) 718-792/1315-1389

Bu tarikatlar ve şubelerinden memleketimizde önceki dönemlerde Kadiriyye'nin Eşrefiyye, Ekberiyiye'nin Melamiyye, Bayramiyye, Halvetiyye kolları, Halvetiyye'nin Ruşeniyye, Gülşeniyye, Sünbülüyye, Şabaniyye, Uşşakiyye kolları, Melamiyye'nin Celvetiyye, Celvetiyye'nin Mısriyye, Cerrahiye, Bekriye ve Selamiyye kolları, Desukiyye'nin Zeyniyye kolları yaygındı. Günümüzde Bektaşilik, Kadirilik, Rıfailik, Nakşibendilik ve Uşşakilik gibi bazı tarikatların Çorum yöresinde faaliyet gösterdikleri bilinmektedir.

7. Tekkeler ve kuruluşları:

Dervişlerin bir araya gelerek sohbet etmeleri, zikir yapmaları, zaman zaman inzivaya çekilmeleri için hicri 2. yüzyıl, miladi 8. ve 9. yüzyıldan itibaren hankâhlar kurulmuştur. Sonraki dönemlerde tekke, dergah, zaviye gibi değişik adlarla da anılan bu mekanlar, pek çok faaliyete sahne olmuştur. Ancak temelde tekkeler, bir şeyhin yönetiminde tasavvufi eğitim verilen mekanlardır. Kuruluşları ve varlıklarını sürdürmeleri, vakıflar sayesinde olmuştur.

Zamanla tekkelerin yanlarına misafirhane, imarethane, medrese ve kütüphane gibi sosyal içerikli ve eğitim amaçlı birimler ilave edilmiştir. Bu nitelikleriyle tekkeler, zaman zaman medreselerin görevlerini üstlenmişler, tarikat eğitiminin yanı sıra tefsir, hadis, fıkıh, akaid ve Arapça gibi dersler de vermeye başlamışlardır.

Elbette tasavvufi hayatın merkezi tekkelerdir. Medreselerde müderris ne ise tekkede görev yapan şeyh de odur. Müderris, talebelerine doğrudan ilim öğretir. Şeyh ise bir mürşit olarak dervişlerin ruhi eğitimiyle meşguldür. Kendisine intisap eden müridin bütün özelliklerini göz önünde bulundurarak herkese kabiliyetleri ölçüsünde ayrı ayrı yol gösterir. Mürit de yaratılışındaki feraset ve aldığı terbiye ölçüsünde ahlakını güzelleştirir, manevi yolda ilerlemesini sürdürür. Mürşidinden al-

dığı tarikat icazeti ve adabı doğrultusunda müritlerine rehberlik eder. O da yeni nesiller yetiştirmenin gayreti içinde olacaktır. Sonuçta camiler ibadet yeri, medreseler ilim merkezi, tekkeler de halk eğitim merkezi niteliğini sürdürmüşlerdir.

Tekkeler, tarihte sadece fakir fukaranın çorba içip karın doyurdukları yer olarak kalmadılar. Başta musiki, bestekârlık, hattatlık, nakkaşlık, tezhip ve tezyinat olmak üzere dil ve edebiyat, tarih ve menakıp sohbetleriyle, zikir ile fikri birleştirerek ruhları doyuran mekanlar haline geldiler. Tarihte tekke edebiyatı, tekke musikisi, tekke mimarisi gibi farklı şeylerden bahsedilmesi boşuna değildir. Aynı zamanda tekkeler kimsesizler için sığınak, evsizler için barınak, garipler ve yolcular için güvenli bir uğrak yeri oldular.

Ayrıca tekkeler, mahallenin dul ve yetimlerini, yaşlı ve kimsesizlerini de şefkat kanatları altına alıyorlardı. Tekkeden verilen şeyhlik icazetnamesinde “hadimü’l-fukara”(fakirlere hizmetle yükümlü) ibaresinin bulunması çok anlamlıydı. Zira tekkede şeyh olacak kişi, sadece tekkedeki müritlerle ilgilenmeyecek, fakir fukaranın da hizmetine koşacaktı.

Tekkelerde verilen bunca hizmet nedeniyle bu müesseselere halkın ilgi ve desteği asırlarca sürmüştür. Zenginler ve ileri gelen devlet adamları, bu kurumlarının ayakta kalması ve uzun ömürlü olması için hiçbir fedakarlıktan kaçınmamışlardır. Tekkelere ve vakıflarına sürekli destek ve katkıda bulunmuşlardır.

Genel anlamda tasavvufu kıyıları sonsuza açılan engin bir okyanusa benzetirsek tekkeler de bu okyanusun kıyısındaki koylarda kurulmuş birer iskele gibidirler. Tekkenin çevresinde inşa edilen eğitim ve sosyal kurumları da o iskele çevresinde yer alan hizmet birimlerine benzetmek mümkündür.

Bu niteliğiyle tekkeler, tarihte önemli bir terbiye ve edep merkezleri olarak toplumun büyük bir kesimini bünyesinde barındırmışlardır. Tekkeler, en verimli çağlarını Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde yaşamışlardır.

Tasavvufi hayat, kültür olarak İslam âleminin her tarafında vardı, biliniyor ve yaşanıyordu. Fakat tekke ve zaviyelerle kurumsallaşması, en çok Anadolu ve Rumeli’de olmuş, bu yolla halka hizmet vererek islamın yayılışında misyoner teşkilatı gibi görev yapmışlardır. Oralarda bulunan şeyhler ve dervişler, yaşayışlarıyla örnek olarak yerli halkın gönlünü kazanmışlardır.

Tekkeler, genellikle kurucu şeyhin işaret ettiği yerlere inşa edilmişlerdir. Ancak pek çok tekke, devletin iskan politikasına uygun yerlerde kurulmuş ve devletçe desteklenmiştir. Böyle bir görevle tesis

edilen tekkeler, tasavvuf eğitiminin yanı sıra bölgenin ve ticari hayatın güvenliği konularında da hizmet vermişlerdir. Dervişler, fethedilen yerlerde tekkeler kurup bölgedeki toprakları, insanların gönülleriyle birlikte ihya etmişlerdir. Elde ettikleri ürünleri bölge halkına ikram etmeleri, gayrimüslimler arasında büyük ilgi görmüş, ihtida etmelerine vesile olmuştur.

Orta Asya'da, Hindistan ve bazı Uzakdoğu ülkelerinde, Afrika'da islamiyetin yayılması, İran'da binlerce Mecusinin islamiyeti seçmesi, Anadolu ve Balkanlarda gayrimüslim ahalinin ihtidası, büyük çapta tekkeler ve tarikatlar vasıtasıyla olmuştur.

Aslında nefisle cihat için çabalayan dervişler, gerektiğinde Allah yolunda savaşa katılmaktan da geri durmamışlardır. Bu bağlamda I. Dünya Savaşı'nda Velid Çelebi kumandasındaki Mücahidin-i Mevleviyye Alayı, Filistin cephesinde çarpışmışlardır. Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde bulunan tekkeler, bütün imkanlarıyla Milli Mücadele'yi desteklemişler, hatta ilk mecliste pek çok şeyh görev almışlardır. Çorum'da da Çerkez Şeyhi Ömer Lütü Efendi, Hıdırlık Şeyhi Abbas Külâhi Efendi, Milli Mücadele'ye bizzat destek veren şeyhlere dendir.

8. Tekke ve tarikatların yayılışı:

Tarikatlar, bilindiği gibi 8.-9. asırlarda ortaya çıkmışlardır. Şeyhlerinin adına teşkilatlanıp dergah kurmaya başlamışlardır. Şam'da, Bağdat ve Basra'da başlayan tekke ve zaviyelerin açılışı, daha sonra oralarda yetişen dervişler vasıtasıyla önce Horasan'a oradan da tüm Anadolu'ya yayılmıştır. Bir başka kol da Mısır'dan başlayarak tüm Kuzey Afrika'ya ulaşmıştır.

Tekkelerin kuruluş ve yaygınlaşmasında en önemli görevi, tarikata mensup olan dervişler yapmışlardır. Onlar, görevlendirildikleri yerlere gidip tekke kurmuşlar, yaşayışlarıyla yerli halka iyi bir Müslüman örneği sunarak kalplerinin islama ısındırılmasında öncü rol oynamışlardır.

Tekke mensuplarının fedakarlıklarını ve gayretlerini gören zenginler, ileri gelen devlet adamları, bu tekkelere pek çok arazi ve emlakini vakfederek daha geniş alanlara, yeni coğrafyalara yayılmasına destek olmuşlardır.

Tekke mensupları, tarih boyunca günlük siyasetin ve kısır çekişmelerin hep dışında kalmışlardır. Nüfuzlarını, İslam devletleri arasındaki kırınglıkları gidermek ve birlikte huzur içinde yaşama arzularını geliştirmek yönünde kullanmışlardır. Bu nedenle sultanların, emirlerin ve beylerin boy hedefi olmaktan korunmuşlardır. Bu tavırları nedeniyle Anadolu'da ve Balkanlarda teşkilatlanmaları, tekke ve zaviyeler kur-

maları kolaylaşmış, önlerine hiçbir yasal engel çıkmamıştır. Böylelikle Türklerin İslamiyeti kabulünden itibaren kurulmuş olan Müslüman Türk devletlerinde ve diğer İslam memleketlerinde camiyle birlikte bir de tekke kurulmuştur.

Önce Bağdat, Basra, Şam ve Horasan bölgesinde inşa edilen tekke ve zaviyelere bakılırsa İslamın yayılışına paralel olarak her tarafta yeni tekkeler, dergâhlar, asitaneler ve pîr evleri inşa edilmiştir. Selçuklular döneminde Konya'da, Sivas ta, Malatya'da, Aksaray'da, Manisa'da, Kayseri'de, Maraş ve Erzincan'da kurulan dergâhlar bunun en canlı örnekleridir.

Bunu Osmanlı döneminde başta Bursa, Edirne ve İstanbul olmak üzere pek çok Anadolu ve Balkan şehirlerinde Kadiri, Rufai, Nakşi tekkelerine ilaveten Mevlevi ve Bektaşî tekkeleri de kurulmuş ve devlet tarafından desteklenmiştir. Osmanlı Devleti'nin genişlemesine paralel olarak Sultan'ın buyruğunun ulaştığı her yerdeki tekkelerin yapımı ve yaşatılması konusunda devlet adamlarının, vezirlerin, valilerin, paşaların ve sancak beylerinin vakıflar kurmak suretiyle katkıları ve büyük mali destekleri olmuştur.

1820 ile 1920 yılları arasında, mesela İstanbul'daki tekkelerin toplam sayısı hakkında verilen rakamlar,170-310 arasında değişmektedir. Her tekkede genellikle 4-7 arasında derviş mevcuttur. Sultan Abdülaziz zamanında büyük tekkelerde kalan dervişlerin toplam sayısı, iki bin civarındadır. Bunların %30'u Nakşîyye, %20'si Mevlevîyye, %11'i Sünbüliyye, %7'si Rifaiyye ve %5'i de Haletîyye tarikatına mensuplardır. Kalanı da muhtelif tarikatlara aittir.

Osmanlı Devleti zamanında bütün şeyhlerin şeyhlik belgeleri, doğrudan merkezi otorite tarafından onaylanıyordu. Böylece tekkelerin maddi imkanları kadar dervişlerin yetkileri de merkezi hükümetin kontrolü altındaydı.

Tarikatların kendi aralarında ve medrese hocalarıyla zaman zaman kırıcı tartışmalara girdikleri, tarihen sabittir. Bu tür tartışmaları önlemek için Osmanlı Devleti, 1812 yılında tekke vakıflarını denetim altına almıştır. 1866 yılında Şeyhülislamlığa bağlı olarak kurulan Meclis-i Meşayih'i tekkelerin yönetiminden sorumlu tutmuştur. 1918 yılında da Meclis-i Meşayih Nizamnamesi yayınlamıştır.

1924 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı teşkil edilirken cami ve medreselerle birlikte tekke ve zaviyelerin yönetimi de bu kuruma devredilmiştir. 30 Kasım 1925 tarihinde çıkarılan kanuna istinaden tekke ve zaviyeler tamamen kapatılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM TARİKAT PİRLERİ

I.HÂCE MUHAMMED BAHADDİN NAKŞİBEND ve NAKŞİLİK

Çocukluğu ve gençliği:

Büyük mutasavvıf Bahaddin Nakşibend, 1318 yılında Buha-
ra yakınlarında Kasrıhinduvan Köyü'nde dünyaya geldi. Soyu Hz.
Hüseyin'e kadar ulaştığından Seyyid kabul edilir.

Henüz üç günlük bir bebekken babası onu, köylerinin yakınında
konaklamış bulunan Baba Muhammed Semması'ye götürmüş, duasını
ve manevi alakalarını talep etmişti. Şeyh Semması hazretleri de “Bu
bizim oğlumuzdur. Onu kabul ettik” deyip himayesine aldığı açıkla-
dıktan sonra müritleriüne söyle demiştir: “Buradan her geçtiğimde size,
burada bir merdin kokusunun geldiğini söylemişim. İşte o mert, bu
devletli çocuktur. Umulur ki yakında zamanın mürşidi olur.”

Bu olaydan sonra çocukluğu, Şeyh Semması'nin yanında geçti.
Gençliğine gelince Şeyh Semması, onu Emir Külal'in tasavvuf terbiye-
sine havale etti. Bahaddin Nakşibend, uzun yıllar Emir Külal'in yanın-
da kaldı. Tarikat adap ve erkânını ondan öğrendi.

Bir rüya ve yeni bir istikamet:

Bahaddin Nakşibend hazretleri, Emir Külal'in hizmet ve tedri-
sinde bulunduğu sırada bir gece çok değişik bir rüya görür. O rüya, onu
farklı bir istikamete yöneltir:

Rüyada veya manevi âlemde, kendisinden bir asır önce yaşamış
olan Abdülhalik Gücdevani'den feyiz almıştır. Abdülhalik Gücdevani
hazretleri, ona mana âleminde şöyle demiştir:

*“Oğlum Bahaddaddin, Hak tarafından verilmiş büyük bir istida-
da sahipsin. Âleme manevi ışık yayacak olan istidat fitilini biraz hareket
ettirmek lazımdır. Allah'ı anmaktan bir an bile boş bulunma. Her za-
man ve mekanda ayağını şeriat esasları üzerine bas. Emir ve nehiyde
istikamet üzere ol. Bütün sünnetleri, mümkün oldukça işle. Ruhsatları
terk et. Bid'atlardan kaçın. İnsanlar, hayvanlar ve hatta bitkiler, sen-
den hizmet bekliyorlar. Hz. Peygamber (sav)in sözlerini rehber edin.
Hadisleri ve sahabe sözlerini öğren. Daha çok zikr-i hafıye (gizli zikre)
önem ver...”*

Manevi âlemdeki bu intisaptan sonra Bahaddin Nakşibend haz-
retleri, Emir Külal'in açık zikirlerine katılmadı. Emir Külal hazretleri,
bunu anlayışla karşıladı. Zira ondaki manevi tekamülü görüyordu. Ona
beş yüz müridinin huzurunda icazet verdi.

Emir Külal'in dergahından ayrılan Bahaddin Nakşibend hazret-
leri, Mevlana Arif hazretlerinin dergahına devam etti. Burada yedi yıl

hizmet etti. Ondan sonra Şeyh Ata ile on iki yıl birlikte oldu, bu esnada sohbetlerine devam etti, nice sırlara vakıf oldu.

Şemali:

Şah-ı Nakşibend hazretleri, uzun boylu, buğday tenli, uzun sakallı, nur yüzlü, heybetli bir zat idi. Nakşibendilerce dört kutuptan biriydi. Ehl-i sünnet yolunun pîri idi. Ameli yünden Hanefî mezhebine mensuptu.

Sohbet yolu:

Nakşibendiyye tarikatında esas olan sohbettir. Zira Şah-ı Nakşibend hazretleri, sema ve halveti, manevî gelişme yolu olarak görmezdi. Ama bunları inkar da etmezdi. Cehri/açık zikri değil, hafi/gizli zikri tercih ederdi. Sürekli tekkede oturmayı sevmezdi. Bir şahıs, Nakşibend hazretlerine sordu:

-Tarikatınızda ben, açıktan zikir, ayin ve merasim görmüyorum. Tarikatınızda usulünüz nedir?

Nakşibend hazretleri:

-Yolumuz sohbet yoludur. Zahirimiz halk ile, batınımız Hak ile-dir, buyurdu.

Onun için sürekli sohbet ederdi. Sohbetleriyle farz olan ilim ve ahlak terbiyesini gerçekleştirmeye çalışırdı. Tarikatını; Hz, Peygamber (sav)'in sünnetine ve ashabının sözlerine tabi olmak diye tarif ederdi.

Bazı özellikleri:

İlme ve âlimlere son derece saygılıydı. Hatta bir defasında Buhara âlimleriyle bir araya geldi. Onlara tarikatın esaslarını anlattı. Tarikatınızda şeriata ve sünnete aykırı bir yön varsa söyleyiniz ki derhal o yanlışı terk edelim, diyecek kadar açık fikirli ve ihlaslıydı.

Misafirlerine ikramı severdi. Hediyeye karşı hediye vermeyi adet edinmişti. Yaratıkların tümüne şefkat nazarıyla bakardı. Haram ve helal konusunda çok titizdi. Şüpheli şeyleri yemezdi. Devlet yöneticilerinin sofralarındaki yemeği bile şüpheli görürdü.

Hace Bahaddin Nakşibend hazretleri, el emeğiyle çalışıp kazanmaya çok önem verirdi. Kendisi de çiftçilik yaparak geçimini sağlardı. Tembel, çalışmak istemeyen insanları mürit olarak kabul etmezdi. Müritlerine belli bir giyim tarzından kaçınmalarını tavsiye ederdi.

Pek çok müridi vardı. Ama Muhammed Pârisâ'nın gelişine çok sevindi. "Oğlum Muhammed Pârisâ, benim zuhurumdan maksat, senin zuhurundur" diyerek manevî bir işarette bulundu.

Hac yolculuğu:

Şah-ı Nakşibend hazretleri, 1370 yılında ilk defa hac için yola çıktı. Merv, Serah gibi ilim merkezlerine uğrayarak Hicaz'a vardı. Orada ilim erbabıyla sohbet etti. Hac görevini yerine getirip Buhara'ya döndüğünde ilk şeyhi Emir Külal hazretleri vefat etmişti.

Aradan sekiz yıl geçtikten sonra çok değer verdiği müridi Muhammed Pârisâ'nın da bulunduğu büyük bir toplulukla önce Bağdat'a, oradan da Hicaz'a hareket etti. Yol boyunca pek çok ziyarette bulundu ve pek çok alimle de sohbet etti.

Hastalığı ve vefatı:

Hac ibadetini yerine getirdikten sona dönüş yolunda müritleri, onun hasta ve bitkin vaziyette olduğunu fark ettiler. Ona bir süre dinlenmesini teklif ettiler ama o, hastalıktan ve ölümden korkmazdı.

Müritlerinden Mevlana Miskin, onun son zamanlarındaki bu halini şöyle anlatır: “Şah-ı Nakşibend hazretleri, ömrünün sonuna doğru ölümü çok anmaya başladı. Son hastalığı süresince kervansarayın küçük bir odasında kaldı. Yakınları ve müntesipleri, her gün ziyaretine gelirlerdi. Her birine ayrı şefkat ve iltifat gösterirdi. Son nefeste ellerini kaldırıp uzun süre dua etti. Sonra ellerini yüzüne sürüp bu dünyadan ebedi âleme göçtü.”

Halifelerinden Alaaddin Atar hazretleri de şöyle anlatıyor: “Yanında Yasin-i şerif okuyorduk. Yarısına geldiğimizde yüzünde nurlar belirmeye başladı. Kelime-i tevhit ile meşgul olduktan sonra nefesleri tamam oldu. “ 3 Rebiulevvel 791/ 2 Mart 1389.

Cenazesinin önünde şu mealdeki rubaiyi hoş bir seda ile okumalarını vasiyet etmişti:

“Ufukta dostun dosta kavuşmasından daha güzel ne vardır?

Biz, senin diyarına cemalini görmeye gelmiş aşıklarız.”

Şah-ı Nakşibend hazretleri, 71 yaşlarındayken vefat etmiş ve maşukuna kavuşmuştur. Buhara'da Kasr-ı Arifan (Arifler Sarayı) isimli köyüne defnedilmiştir. Önce buraya bir türbe inşa edilmiş, zamanla burası külliye haline gelmiştir.

Şah-ı Nakşibend hazretlerinin vefatına şu dörtlülle tarih düşülmüştür:

Gitti Şah-ı Nakşibend ki din ve dünya hocasıydı.

O ki millete din ve devlet caddesini açtı.

Ona yuva ve konak Kasr-ı Arifan olmuştu.

Vefatında ölüm tarihi yine Kasr-ı Arifan oldu.

Nakşilikte on bir prensip:

Nakşibendi büyüklerinin büyük hakikatleri anlatmak için kullandıkları bazı terimler vardır. Bir başka ifadeyle tasavvufi eğitimin önde gelen ilkeleri de denilen ve Şeyh Abdülhalık Gücdevani tarafından belirlenen on bir prensip şunlardır:

1. *İçinde bulunduğun halin bilincinde olmak,*
2. *Zikir icrasında belli sayılara riayet etmek,*
3. *Zikrederken kalbe yönelip zikredilenin bilincinde olmak,*
4. *Alıp verdiği hiçbir nefeste gaflete düşmemek,*
5. *Yürüken ayaklarının ucuna bakarak yürümek,*
6. *Yaratıklardan kurtulup Hakk'a yönelmek,*
7. *Zikre devam etmek,*
8. *Kalbi dünyevi düşüncelerden ve manalardan korumak,*
9. *Kalbi her an Allah ile huzur halinde bulunmak,*
10. *Nefesini tutarken icra edilen Kelime-i Tevhit zikirinde nefesi salarken "Allahümme ente maksudi ve rızake matlubi" demek,*
11. *Toplum içinde yalnız; halk içinde Hak ile olmak. Yani halk arasındayken de Allah ile beraber olmak.*

Zikir usulü:

Yukarıda belirtilen esaslar dahilinde Nakşibendi tarikatının tasavvuf yolunda ilerlerken takip ettikleri usul, gizli zikir esasına dayanır. Ancak bu da sadece dilde olmamalıdır. Şah-ı Nakşibend hazretlerinin ifadesiyle zikirden maksat, sadece Allah veya Lailahe illallah demek değildir. Zikirden maksat, kelime-i tevhidin hakikatine ermektir. Yani söylerken masiva tamamen yok olmalıdır, dervişin kalbinden Allah'tan başka her şey silinmelidir.

Nakşilikte esas olan sohbettir. Ancak müridin günlük zikirleri de vardır. Bunu icra ederken uymaları gereken kuralları da bulunmaktadır. Bu arada günlük dersler de sessizce yapılır.

Bu tarikatta günlük zikirlerin dışında topluca yapılan Hatm-i Hâcegan denilen bir zikir daha vardır. Bu zikir meclisine sadece aynı tarikata mensup olanlar girebilir ve zikre iştirak edebilir. Nakşibendiyye adabına göre Hatm-i Hâcegan yapılırken diz çöküp oturulur ve gözler kapatılır. Önce yirmi beş defa istiğfar edilir. Yedi adet Fatiha ile başlanır; yüz adet salavat, yetmiş dokuz adet inşirah suresi, bin bir adet ihlas ve yine yedi adet Fatiha okunur. Bunlar, hatmeye katılan kişiler arasında taksim edilerek sessizce okunduktan sonra dua yapılarak Hatm-i Hâcegan tamamlanır. Tarikatın farklı kollarında bunun uygulama şekli ve zamanı konusunda bazı değişiklikler görülmektedir.

Nakşiliğin gelişimi ve yayılışı:

Pek çok mürit yetiştiren Şah-ı Nakşibend hazretlerinden sonra Alaattin Attar, Muhammed Pârisâ, Yakub-ı Çerhi ve Alaattin Gücdvani isimli halifeleri vasıtasıyla tarikat, dünyanın dört bir yanına hızla yayıldı. Özellikle değerli bir alim olan Muhammed Pârisâ, tarikatın ilim erbabı tarafından benimsenmesinde ve yayılmasında etkili olan ilk tarikat şeyhidir. Bu ilmi gelenek, o zamandan beri devam etmektedir.

Bahaddin Nakşibend hazretlerinin Buharalı oluşu nedeniyle tarikat, öncelikle Orta Asya'da, Pakistan, Afganistan ve Hindistan'da yayılmıştır. Şu anda dünyanın her yerinde müntesipleri vardır. Rufai tarkatı ile Nakşibendiyye tarikatı, dünyada en yaygın olarak bilinen tarikatlardır.

Ancak hafi/gizli zikri esas aldığı ve belli tekkelerde faaliyet göstermeyi şart görmedikleri için dünyada bu tarikat mensuplarının gerçek sayısını tespit etmek mümkün olmamıştır. Bolşevik ihtilaline rağmen Orta Asya, balkanlar ve Kafkaslarda İslam kimliğinin korunmasında Nakşibendiyye tarikatının gizli zikir usulünün ve gizli müntesiplerinin rolü büyüktür. Ülkemizde de mensuplarının sayısı konusunda kesin bir yorum yapmak mümkün olmasa da çok etkili bir tarikat olduğu söylenmektedir.

Çorum'da Nakşilik:

Nakşibendiliğin Osmanlı coğrafyasında pek çok mensubu olduğu bilinmektedir. Onun içindir ki Çorum'da Nakşibendiliğin tarihî başlangıcı, bu tarikatın Anadolu'ya girişiyle paraleldir diyebiliriz. Zira o tarihlerde müntesiplerinden Çorum'a gelip yerleşenlerin olması doğaldır. Ancak resmi kayıtlara ve Ali İzzet Efendi'nin Tezkere-i Makamat'ta verdiği bilgilere göre on dokuzuncu yüzyılda Çorum'da iki tane Nakşi Tekkesi olduğu bilinmektedir. Fakat bu iki dergahın da yerleri konusunda kesin bir bilgi yoktur.

Çorum'da bilinen ilk Nakşi alim, Çorum'un eski müftülerinden Kara Müftü lakaplı Abdülkadir Efendi'dir. Ünlü hadis alimi Yusuf Bahri Efendi, Mısır'dayken şeyhinden Nakşilik icazeti almış ve şeyhlik hırkası da giymiştir.

Şeyh Eyüp Mahallesinden Şeyh Mehmet Şevki, İbrahim Ethem Baba ve oğlu Ali İzzet Efendi, Kırklar Medresesi müderrislerinden Kara İsmail Efendi, Pembe Ömer lakaplı Şeyh Mehmet Baba ve kardeşi Hacı Hafız, halen Mevlevihane olarak bilinen mekanın haziresinde metfun Hacı Ali Baba, Piri Baba ve şeyhi Şeyh Zeyneddin, Keyyali Veli Dede, Sefer Baba, Tezkire-i Makamatta adı geçen Nakşi şeyhleridir.

Bunlardan başka Çorum müftülerinden Madanoğlu Seyit Hacı Mehmet Hilmi Efendi, Hacı Yusuf Mahallesinden Derbendizade Müderris Hacı Hüseyin Efendi, Şeyhler Mahallesinden Piroğlu Ömer Baba b. Halil, Müftü Lelebizade Osman b. Ömer, Lelebizade Hacı Ali Arif Efendi, Deli Müftü lakaplı Lelebicizade Ahmet Feyzi Efendi, Uluca-mii imam hatibi Uurlu Hafız lakaplı Arif Gevenci Hoca, Çorum'un son müderrisi Kürt Hacı Mustafa Efendi de Nakşibendiye Tarikatı'nın meşhur simalarıdır.

Ancak son yüzyıla damgasını vurmuş iki isim vardır ki izleri hala devam etmektedir; biri Şiranlı Şeyh Mustafa Efendi, diğeri de Çerkez Şeyhi diye meşhur Ömer Lütfi Efendi'dir. Bu ikisinin haneleri, aynı zamanda birer Nakşi Tekkesiydiler.

Günümüzde ise Nakşibendi Tarikatı'nın muhtelif kollarına mensup pek çok kişinin bu tarikata bağlılığını sürdürmekte ve zikir erkan ve adabını uygulamakta olduğu sanılmaktadır.

II. ABDÜLKADİR GEYLANİ ve KADİRİLK

Doğumu ve çocukluğu:

Tasavvuf dünyasında bilinen unvanıyla söyleyecek olursak; marifet hazinesi, her kutbun mercii, yüce makamlar sahibi, doğunun ve batının sancağı, arif, şeyh-i kâmil Abdülkadir Geylani hazretleri, 470/1077 yılında Hazar Denizi'nin güney batısında, İran Devleti sınırları içindeki Gılan eyalet merkezine bağlı Neyf Köyü'nde doğmuştur. Oraya nispetle Geylani diye anıla gelmiştir.

Künyesi Ebu Salih'tir. Babasının adı Musa'dır. Soyu Hz. Ali'ye kadar ulaşır: Abdülkadir-i Geylani b. Musa b. El-Cevn b. Abdullah el-Kamil b. Hasan el-Müsenna b. Hasan b. Ali.

Bu şecereye göre baba tarafından Hz. Hasan'a ulaştığı için Şerif, anne tarafından da Hz. Hüseyin'e ulaştığı için Seyyit'tir.

Küçük yaşta babasını kaybeden Abdülkadir, annesinin yanında ve dedesinin himayesinde büyüdü. Annesi, dindar ve ehl-i tarik bir kadındı. Oğlunu şöyle anlatıyordu:

“Oğlum Abdülkadir'i dünyaya getirdikten sonra Ramazan ayı girdi. Ramazan boyunca gündüzleri ne zaman emzirmek istesem, ezan vaktine kadar asla süt emmezdi. Ancak akşam ezanından sonra emzirebilirdim. Anladım ki Ramazan'a hürmeten o da oruç tutuyordu. Onun bu hali, halk arasında yayıldı. Ertesi yıl halk, Ramazanın başlayıp başlamadığında tereddüde düşmüş ve bir karara varamamışlardı. Bana gelip sordular. Ben de onlara o gün oğlumun süt emmediğini söyledim. Onlar da o gün oruca devam ettiler.”

Tahsili ve okuma şevki:

Abdülkadir-i Geylani hazretleri, mektebe gitmeye ve ilim tahsil etmeye başladığından itibaren melekler tarafından korunduğuna inanırdı. O da ilmini artırmak için ilim ve kültür merkezi olan Bağdat'a gitmek istiyordu. On sekiz yaşına geldiğinde annesinden izin alarak bir kabileye katılıp Bağdat yoluna düştü. Annesi, izin verirken her ne olursa olsun doğruluk yolundan ayrılmamasını tembih etmişti. Hatta bu konuda kendisinden söz de almıştı. Bundan sonrasını Abdülkadir-i Geylani hazretlerinden dinleyelim:

“Küçük bir kabileyle Bağdat'a gitmek üzere yola çıkmıştım. Hemedan'ı geçince altı eşkıya, yolumuzu kesti. İçlerinden biri bana 'Ey fakir, senin bir şeyin var mı?' dedi. Ben de yalan söylemek istemedim. Kırk altınım var dedim. Nerede diye sordu. Elbisemin koltuğu altında dikili olduğunu söyledim. Alay ediyorum sanarak beni bırakıp gitti. Bir başkası geldi. O da sordu. O da inanmadı, çekip gitti. İkisi de

reislerine bu durumu söylemişler. Reisleri, beni çağırıp sordu: Altının var mı dedi. Ben de kırk altınım var dedim. Elbisemin kolunun altını söküp altınları çıkarttılar. Neden bunu söyledin diye sordular. Ben de ‘Annem, ne olursa olsun doğru söylememi tembih etti. Doğruluktan ayrılmayacağıma söz verdim. İhanet edemem.’ dedim. Haramilerin reisi, bunu duyunca ağlamaya başladı. ‘Bu zamana kadar ben, böyle sadakat görmedim. Şu yaşıma geldim de şu çocuk kadar bile olamadım. Bizleri yaratan Rabbime ta ezelde verdiğim söze hâlâ ihanet ediyorum.’ deyip tövbe etti ve artık eşkıyalık yapmayacağına, kimsenin malını gasp etmeyeceğine, canına kıymayacağına söz verdi. Etrafındaki haramiler de tövbe ettiler ve kafileden aldıkları malları sahiplerine geri verdiler.”

Abdülkadir-i Geylani, Bağdat’a vardığında meşhur alimlerden ders aldı. Ebubekir Sûsen ve Ebu Talip b. Yusuf’tan hadis okudu. Ebu Said el-Mahzumi, Ebu Hattap ve Kadı Ebu Hüseyin’den fıkıh tahsil etti. Edebiyat ve belagati Zekeriya et-Tebrizi’den öğrendi. Usul, fûru ve mezhepler konusunda geniş malumat sahibi oldu.

Abdülkadir Geylani hazretleri; uzun boylu, geniş omuzlu, açık alınlı, pehlivan yapılı, buğday tenliydi. Mütevazı idi. Küçük çocuklarla, kölelerle sohbet eder, fakirlerle oturup kalkardı. Talebeleri dahil, hiç kimseden bir şey kabul etmezdi.

Tasavvufa meylî ve inziva hayatı:

Tasavvuf ile ilgili ilk bilgileri, babası Ebu Salih’ten almıştı. Bağdat’ta mutasavvıflarla da yakın dostluklar kurdu. Ebü’l-Hayr Muhammed b. Müslim ed-Debbas vasıtasıyla tasavvufa intisap etti.

Hocası Ebu Said el-Mahzumi, Bağdat’ta Babülberec mevkiinde ona bir medrese tahsis etmiştir. Orada tefsir, hadis, kıraat, fıkıh, nahiv gibi ilimler okutmuş ve vaaz etmeye başlamıştır. Bir süre sonra bütün bunları bırakıp inzivaya çekilmiştir. Abdülkadir Geylani, o günleri şöyle anlatır:

“Yirmi beş sene kadar tek başıma sahralarda dolaşım. Kırk yıl yatsı namazından sonra sabaha kadar Kur’an-ı Kerim okudum. Kırk gün aralıksız oruç tuttum. İçimden ‘açım’ sesleri geldiği halde dayanma gücü gösterip direndim. Birden yanımda Şeyh Ebu Said Mahzumi belirdi. Beni alıp evine götürdü. Eliyle beni doyurdu. Sonra bana icazet verdi. Şeyhlik hırkasını giydirip hilafet verdi.”

Vaaz ve irşat dönemi:

Bu olaydan sonra Abdülkadir Geylani’nin ünü Bağdat’ın her yanına yayıldı. Hocası Yusuf el-Hemedani’nin tavsiyesiyle vaaz etmeye

karar verdi. Ancak yine de bir tereddüdü vardı. Bağdat'ta fasih Arapça bilen onlarca âlim karşısında konuşmak kolay değildi. Rüyasında Hz. Ali'yi görüp ondan da desek alınca kürsüye çıktı. Derin konuları veziz ifadelerle anlatmaya başladı. Vaazları büyük ilgi gördü. Medresenin mescidi dar gelmeye başlayınca vaaz meclisini Babülhalbe'deki bir camiye nakletti. Açık havada verdiği vaazlarını dinlemek için yetmiş bin kişinin Bağdat'a geldiği rivayet edilir. En arka saflardakilerin bile ön saflardakiler kadar, sesini rahat işitebildikleri anlatılır.

Vaazları çok tesirliydi. Âlimlerden ve evliyadan bazı zevat da vaazlarını vecd ile dinlerlerdi. Dört yüz âlim, onun anlattıklarını not verir, alırlardı. Sorulara gayet açık ve doyurucu cevaplar verir, fetvalarıyla müşküllerini hallederdi. Zira o, Şafi ve Hanbelî fikhını çok iyi bilirdi. Her iki mezhepten de gelen sorulara muhatabının mezhebince cevap verirdi. Onun meclisinde yaptığı kötülöklere pişman olan yan kesicilerin, katillerin, fasıkların ve inancı bozuk sapıkların yanı sıra Yahudi ve Hıristiyanlar da bulunurdu. Sonunda hepsi de tövbe edip iman ve islamda buluşurlardı.

Karşılaştığı kişileri hemen tesiri altına aldığı için "Bazullah (Allah'ın şahini)" ve "el-Bazü'l-Eşheb (Avını kaçırmayan şahin)" unvanıyla anılmıştır. Meşhur lakaplarından biri de ilimde iyice derinleşmiş olduğu için "imam"dır. Diğer Müslümanların önderi anlamına gelen "Şeyhülislam"dır, Gavsülazam'dır, Sultanü'l-evliya'dır, Gavsü's-Sekaleyn'dir.

Abdülkadir Geylani, sultanların peşinden ayrılmayan, onlara yalakalık yapmak suretiyle zulümlerine ortak olan âlimlere karşıydı. Onlara şöyle seslenirdi: *"Ey ilim ve amel hainleri! Siz neredesiniz, gerçek alimler nerede?! Ey haramiler! Siz, apaçık zulüm ve nifak içindediniz. Bu münafiklık, ne zamana kadar sürecektir? Sultanlardan ve emirlerden dünyalık mal, mülk almaya devam mı edeceksiniz? Ey Allah'ım, ya münafikların dünyalık şehvetini kır, onları ıslah eyle veya yeryüzünü onlardan temizle."*

Tasavvuf anlayışı:

Abdülkadir Geylani'nin tasavvuf anlayışı, şeriata ve dinin zahiri hükümlerine titizlikle bağlı kalma esasına dayanır. O, her konuda Kur'an hükümlerine ve hadislere uygun hareket etmeyi şart koşar. Ona göre hiçbir dervişin derûni hali, dini ölçülerin dışına çıkmamalıdır. Dinin zahiri hükümlerine uymayan görüş ve davranışları şiddetle reddeder. Onun içindir ki Gazzali'nin geliştirdiği Sünni tasavvuf, başka bir ifadeyle ehl-i sünnet yolu, onun tarafından devam ettirilmiştir denebilir.

Onun takip ettiği yola Kadirilik denilmiştir. Kadirilik, cehri zikre

dayalı bir ehl-i sünnet tarikatıdır.

Bilindiği üzere zikir, hafi ve cehri olmak üzere iki çeşittir.

Cehri zikir, açıktan ve sesli olarak yapılan zikir uygulamasıdır. Buna zikr-i aleni de denir. Hafif sesle yapıldığı gibi, halaka halinde toplu olarak yine sesli tarzda icra edilir. Hafi zikir ise sessiz yapılan zikir- dir. Buna kalbi zikir de denilmektedir.

Hafi zikir Hz. Ebubekir'den, cehri zikir ise Hz. Ali'den devam eden bir usuldür. Hafi zikrin başlangıcı, Hz. Peygamber (sav) ile Hz. Ebubekir'in hicret esnasında Sevr mağarasında sessiz olarak Allah'ı zikretmelerine kadar vardırıılır. Cehri zikrin başlangıcı da yine hicret başlangıcında Hz. Peygamber (sav) ile Hz. Ali arasında geçtiği rivayet olunan şu olaya dayanmaktadır: Hz. Peygamber (sav), Hz. Ali'yi huzurunda oturtup “Gözlerini yum ve sükut eyle. Üç kürü ben zikredeyim.” buyurup “Sağına meyil eyle, cehr ile (açıktan) Lailahe illallah de ve soluna meyil eyle, yine cehr ile Laliahe illallah de.”diyerek zikri telkin etmişti.

Kadiriye tarikatının esasları konusunda ilk kaynak, Abdülkadir Geylani hazretlerinin kendi oğlu Taceddin Abdürrezzak'a yaptığı vasiyetinde bulmak mümkündür. Ona der ki: “Oğlum, sana vasiyet ederim ki Cenab-ı Hakk'a teslim ol ve O'na sınıksız bağlan. Emirlerine uy, yasaklarından kaçın. Şeriatın hükümlerine riayet et. Bizim yolumuz, Kuran-ı Kerim'e ve sünnet-i seniyyeye dayanır. Gönül huzuru bizde esastır. Cömert ol, eziyetlere tahammül et, ihvanın sıkıntılarına yardımcı ol.”

Abdülkadir Geylani'ye göre **tasavvufun sekiz özelliği** vardır:

- 1.Hz. İbrahim (as)ın cömertliği,
- 2.Hz. İshak (as)ın rızası,
- 3.Hz. Eyüp (as)ın sabrı,
- 4.Hz. Zekeriya (as)ın işareti,
- 5.Hz. Yusuf (as)ın gurbeti,
- 6.Hz. Yahya (as)ın sufi (yünlü) elbisesi,
- 7.Hz. İsa (as)ın seyahati,
- 8.Hz. Muhammed (sav)in fakrı.

Kadiriliğin beş temel kuralı vardır:

- 1.*Himmeti yüceltmek*: Himmetini yükseltenin Allah derecesini yükseltir.
- 2.*Haramdan sakınmak*: Haramlardan sakınan kimseyi Allah korur.
- 3.*Hizmeti güzelleştirmek*: Hizmeti güzelleştiren derviş, keramet

sahibi olur.

4. *Azmi artırmak*: Azmini artıran kimsenin hidayeti sürekli olur.

5. *Nimete saygı göstermek*: Nimete saygı gösteren kişi ona şükreder. Şükredenin de nimeti artar.

Abdülkadir Geylani, mütevazı idi.

Biri ona sordu:

-Niçin üzerinize sinek konduğunu hiç görmüyoruz?

Şöyle cevap verdi:

-Niçin konsun ki?... Üzerimde ne dünyanın pekmezi var, ne de ahretin balı...

Yine bir gün abdest alıyordu. Uçan bir kuş, üzerine kirli suyunu bıraktı. Farkına vardı, başını kaldırıp kuşa doğru baktı. Kuş, ölü olarak yere düştü. Hazret, bu ölüme çok üzüldü. Elbisesini çıkartıp kuşun kirlendiği yeri yıkadı. Sonra o elbiseyi sattırarak parasını fakirlere dağıttı ve şöyle dedi:

“Bu sadaka, o ölen kuşun diyetidir.”

Şeytanın karakterini iyi bilirdi:

Başından geçen bir olayı şöyle anlatmıştı:

“Gözüme büyük nura benzer bir şey göründü. Ufuk, onunla oldu. Sona ondan bir suret peyda olur gibi oldu ve bana şöyle dedi:

-Ey Abdülkadir, ben senin Rabb'inim. Haramları senin için helal kıldım.

Onun şeytan olduğunu derhal anladım. Bu sözlerinden onu tanıdım ve seslendim:

-Çekil ey mel'un. Bana nur diye gösterdiğin şey, zulmetin ta kendisidir. O suret ise dumandan başka bir şey değildir.

Bunun üzerine bana şöyle dedi:

-Rabb'in hikmeti sayesinde, elde ettiğin ilimle benden kurtuldun. Menzillerdeki inceliklere aşına olman da sana yardım etti. Halbuki ben, bu gibi hallerle yetmiş kadar dervişi yoldan çıkarttım.

Bunun üzerine şöyle dedim:

-Bu, Allah'ın fazlı ve lutfudur. Dilediğine verir.

Abdülkadir Geylani'ye bu olayı anlattığında sordular:

-Onun şeytan olduğunu nasıl anladın?

Şöyle cevap verdi:

-Sana haramları helal kıldım demesinden. Zira Allah, hiçbir zaman haramları helal kılacak bir hüküm koymamıştır.

Ebü'l-Feth Herevi anlatıyor:

“Şeyh Abdülkadir Geylani hazretlerinin kırk yıl hizmetinde bulundum. Hep onu, yatsı abdestiyle sabah namazını kılar gördüm. Abdes-

ti bozulduğunda yenilerdi. Sonra yeni abdestle iki rekat namaz kılardı.”

Abdülkadir Geylani hazretlerinin yolu:

Onun yolu şöyleydi:

- 1.Söz ve amel (davranış) birbirini tutmalı, bir biriyle uyumlu olmalı.
- 2.Zaman, hatta alınıp verilen tek nefes bile boşa değil, bir şeye harcanmalı.
- 3.İhlas ve teslimiyet yolu seçilmeli.
- 4.Kalbe gelen varidat da dahil, her söz ve iş Kitap ve Sünnete uygun olmalı.
- 5.Allah ile tam bir sübut bulup daima hemhal olmalı.

Müritlerine nasihatı:

Abdülkadir Geylani, müritlerine şöyle nasihat ederdi:

**“Tâbi olunuz. Bit’at yoluna sapmayınız. İtaat ediniz, muhalif olmayınız.*

**Sabrediniz, sızlanmayınız.*

**Sabit kalınız, ayrılıp dağılmayınız.*

**Bekleyiniz, ümit kesmeyiniz.*

**Zikir halkasında toplanınız, ayrılmayınız.*

**Özünüzü günahattan temizleyiniz.*

**Mevla’nızın kapısından hiç ayrılmayınız.”*

Yine şöyle derdi:

**“Aza razı ol. Rabbinin hükmünde niza çıkarmaya kalkma. Sonra senin mahvına sebep olur.*

**O’ndan gafil olma ki seni selamete erdire.*

**O’nun dininde hevai arzulara göre konuşma ki o seni alçaltır.*

**Nefsine itimat etme. Sonra onunla belaya düşersin. Pek çok şerre çarpılırsın.*

**Hiç kimseye zulmetme. Bir su-i zan sebebiyle bile olsa sana bir zalime has olan zulüm yolunu açmaz.”*

Abdülkadir Geylani hazretleri yine der ki:

**“Kalbinde bir şahsa karşı buğuz ya da sevgi hali bulursan onu önce Kur’an’a, sonra sünnete arz et. Sevdiğin kişi onlara göre sevimliyse sev. Şayet onlara göre kötü ise sen de ondan uzak dur. Böyle yaparsan, nefsinin arzularıyla sevmemiş veya boş duygularla buğuz etmemiş olursun.*

**Sakin hevai hallerine uyma. O, seni Allah yolundan alıkoyar.”*

**Hiç kimseyi huzurundan kovma. Hiç kimseye küsme ve hiç kimsenin aleyhinde atıp tutma. Bu, ancak Allah için olabilir. Allah için küs-*

mek de şu iki halde olabilir: Onu büyük günahları yaparken görürsen yahut onu küçük günahlarda ısrarlı ve devamlı bulursan.”

Muhyiddin İbnü'l-Arabi, “Kün” ilahi kelimesine mazhar olduğu için Abdülkadir Geylani'den pek çok keramet zuhur ettiğini söyler. Tassarruf ve kerametlerinin ölümünden sonra da devam ettiğine inanıldığından dolayı müritlerinin darda kaldıkları zaman söyledikleri “Medet ey Abdülkadir!” sözü bir tarikat geleneği olmuştur. Bu bağlılığın dayanağı, Abdülkadir Geylai'nin şu sözlerine kadar ulaşmaktadır: “Hallac yanıldı. Ne var ki zamanında elinden tutacak kimse çıkmadı. Bana gelince, yolda kalan herkesi sırtıma alırım. Arkadaşlarım, müritlerim, sevenlerim, ta kıyamete kadar, ne zaman darda kalsalar ellerinden tutarım.”

İşte bu nedenle kendisine “imdada yetişen en büyük veli” anlamında “**Gavs-ı Azam**” denilmiştir.

Eserleri:

Abdülkadir Geylani hazretlerinin çok güzel ve etkili konuştuğunu yukarıda zikretmiştik. Onun bu vaazlarını pek çok talebesinin ve müridinin not ettiğini de anlatmıştık. İşte onun eserlerinin pek çoğu, vaaz ve nasihatleri esnasında tutulan notlardan derlenmiştir. Bilinen eserleri şunlardır:

1. *Gunyetü't-talibin* (Akaid konularını ihtiva eder.)
2. *el-Fethu'r-Rabbani ve'l-Feyzü'r-Rahmani*
3. *Fütuhu'l-Gayb*
4. *el-Füyuzatü'r-Rabbaniyye fi-Evradi'l-Kadiriyye*
5. *Sıru'l-Esrar ve mazharü'l-Envar*
6. *Cilalü'l-Hatır*
7. *Behçetü'l-Esrar*
8. *Umdetü's-Salihin*
9. *es-Seracü'l-Vehhac fi-Leyleti'l-Mirac*
10. *Delailü'l-Evrat e salavatü'l-Kübra*
11. *Mektubat* (On beş mektubunu ihtiva eder.)

Bunlardan başka ona nispet edilen bazı kitaplardan da söz etmek mümkündür.

Vefatı:

Büyük veli Gavsü'l-Azam Abdülkadir Geylani hazretleri, hicri 561/ miladi 1165 senesinde Rebiülahirin dokuzunda Cumartesi gecesi sabaha karşı vefat etmiştir.

Vefatına yakın anlarda çevresindekileri “Yanımdan çekilin” diye uyarmış, “Gerçi zahirde sizinleyim ama gerçekte yanımda başkaları da

var. Çevremi genişletin, gayet edepli davranın.” demiştir.

Oğlu Seyit Abdürrezzak Efendi, bu anları şöyle anlatmıştır: “Babam bu sırada ellerini kaldırıp ‘Ve aleyküm selam ve rahmetullahi ve berakatühu. Tövbe ediniz. Ve size geliyorum diyenlerin safına giriniz.’ buyurdular.”

Vefat ettiği sırada iki defa “Allahümme refiku’l-âla” dedikten sonra “Aleyküm selam. Size geliyorum.” demiş ve “Bana kimse bir şey sormasın. Ben, ilm-i ilahide bir halden başka bir hale geçmekteyim.” diyerek tefekküre dalmış. Buna rağmen oğlu Seyit Abdülcebbar, babacığım, bedeninde acı hissediyor musun, diye sormuştur.” Bütün uzuvlarım acı içinde ama kalbimde hiç acı ve keder yok. Zira kalbim Rabbim iledir.” cevabını vermiştir. Oğlu Seyit Abdülaziz “Hastalığım, rahatsızlığın nedir?” diye sorunca Gavsü’l-Azam hazretleri: “Derdimi kimse bilmez. İnsan, cin ve melek anlamaz. Yüce Allah’ın ilmi ezelidir, hükmü kesindir. Allah, dilediğini yok eder, dilediğini sabit kılar. Hikmetinden ve yaptıklarından sual edilmez. Kullar ise yaptıklarından sorumludur.” diye cevap vermiştir.

Sonra ‘Allah’ demeye devam etmiştir. Oğlu Seyit Musa, babasının ‘Allah Allah’ derken sesinin gittikçe azaldığını, sonra duyulamaz hale geldiğini söylemiştir. O, artık geliyorum dediği yere varmıştır.

Sabahleyin bütün Bağdat halkı, vefatını duymuştur. Müslüman, Hıristiyan, Yahudi hatta Sabiiler bile cenazesinde hazır bulunmuşlardır. Sabah erkence başlayan merasim, kalabalık nedeniyle akşama kadar uzamış, Gavsü’l-Azam hazretleri, ancak gece defnedilebilmiştir. Cenaze namazını da oğlu Abdülvehap kıldırmıştır. Cenazesi, ders verdiği medresenin haziresine defnedilmiştir.

Abdülkadir Geylani Sevgisi:

Gavsü’l-Azam hazretlerinin türbesi Bağdat’tadır. Müminler, onu orada ziyaret etmektedirler. Dervişler, muhibban oraya akın etmektedirler. Yunus Emre bile orayı işaret etmiştir:

*Seyyah olup şol âlemi ararsan,
Abdülkadir gibi bir er bulunmaz.
Ceddi Muhammed’dir eğer sorarsan,
Abdülkadir gibi bir er bulunmaz.*

Tasavvuf tarihinde dört büyük kutup (Akteb-ı Erbaa) olarak Abdülkadir Geylani, Ahmet er-Rufai, İbrahim Dessuki ve Ahmet el-Bedevi sıralanmaktadır. Bu dört büyük kutuptan biri olan Ahmet er-Rufai hazretleri, Abdülkadir Geylani hazretlerini sever ve sayardı. Yakınlarına ve müritlerine daima Gavsü’l-Azam hazretlerini ziyaret etmelerini em-

reder ve hatta onu ziyaret etmeden kendisine gelenlerin ziyaretini kabul etmezdi. Bağdat'a gitmek üzere kendisine uğrayanlara şöyle derdi: "Bağdat'a vardığınızda ilk yapacağınız iş, Abdülkadir Efendiyi ziyaret etmektir. Onu ziyaret etmeden hiçbir şey yapmayın. Şayet vefat etmişse mübarek kabrini ziyaret edin."

Sadece Rufailer değil, Nakşiler de Abdülkadir Geylani'yi gönülden severler. Zira Şah-ı Nakşibend hazretleri, onun için övgü dolu sözler söylemiştir: "İki cihanın padişahı, insanoğlunun ulusu, arşın, kürsünün ayı ve güneşi Şah Abdülkadir'dir. En büyük ruh olan Hak Teala'dan akseden kalb nuru da odur." Allah dostları, bir birlerini böyle sever ve sayarlardı. Aralarında haset ve rekabet yoktu.

Onun için türbesi, her tarikten insanın ziyaretgâhı olmuştur. Ecdadımız da buraya büyük değer vermiştir. 1534 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle türbesi, yeniden yapılmıştır. Yanına cami, etrafına imaret ve tekke ilave ettirilerek bir külliye haline getirilmiştir. Bu külliyenin planını da Mimar Sinan hazırlamıştır. Daha sonra IV. Murat, III. Ahmet, Sultan Abdülaziz ve Sultan II. Abdülhamit dönemlerinde bazı tamirat yapılmıştır.

Günümüzde o muhteşem haliyle Gavs-ı Azam Abdülkadir Geylani hazretlerinin türbesi, Bağdat'ta müstesna bir mekan olarak ziyaret edilmektedir.

Kadirilik ve tarikat adabı:

Abdülkadir Geylani'ye nispetle onun yolundan gidenlerin mensup olduğu tarikata Kadirilik denilmiştir. Her tarikatta olduğu gibi bir ehl-i sünnet tarikatı olan Kadirilik'te de belli adap vardır. Kadiriyye tarikatında seyr ü süluk, Allah'ın yedi isminin (esma-ı seb'a) zikredilmesiyle gerçekleştirilir. Lailahe illallah, Allah, hu, hay, vahid, aziz, vedud isimlerine usul esması; hak, kahhar, kayyum, vehhab, müheymin isimlerine füru esması denir. Usul esmasından her biri, nefsin yedi mertebesinden birine karşılık olarak belli sayıda zikredilir.

Tarikatın bazı kollarında salıkların istidatlarına göre letaif-i seb'a (kalp, ruh, sır, sırru's-sır, hafı, ahfa, nef-i kül) zikriyle seyr ü süluk ettirdikleri de bilinmektedir.

Bunlara ek olarak vakit namazlarının ardından okudukları hizipler ve günlük virdler de vardır. Bunlar, tarikatın kollarında farklılık arz etmektedirler.

Kadiri zikri:

Kadirilik, cehri zikri esas almaktadır. Ancak tarikatın çeşitli kollarında toplu zikir yani devran, farklı şekilde icra edilmektedir. Ülke-

mizde Kadiri zikri, genellikle şöyle yapılmaktadır:

Dervişler, öncelikle hilal şeklinde bir halka oluştururlar. Zikre oturarak başlanır. Şeyh efendinin Fatiha okumasından sonra salavat getirilir ve Abdülkadir Geylani'nin Kibrit-i Ahmer adlı evradı, özel bestesiyle okunur. Ardından kelime-i tevhit ve ism-i celal zikrine geçilir. Bu sırada zakirler, ilahi okurlar. Oturarak yapılan kuudi zikir, bir zakirin aşr-ı şerif okumasıyla tamamlanır. Ayakta (kıyami) zikre geçilir. Kıyami zikre toplu olarak "Cem olmuş dervişleri / Pirim Abdülkar'in" sözleriyle başlayan ilahinin okunmasıyla girilir. "Hayyü'l-kayyum, Allah" esmalarıyla ahenkli bir şekilde dönülerek devran devam eder. Zikir halkası, ritmik adımlarla sağa sola döndürülür. Bu sırada zakirler, ritme uygun ilahiler okurlar. Zikir, bir zakirin okuduğu aşr-ı şerif ve şeyh efendinin duasıyla sona erer. Zikir sırasında kudüm, bendir, halile, nevbe gibi vurmali sazlar da kullanılır.

Kadiriye tarikatının kolları ve yayılışı:

Her tarikat, zamanla genişlemiş ve pek çok kola ayrılmıştır. İslam coğrafyasına yayılışı da bu sayede olmuştur. Kadiriye tarikatının belli başlı kolları şunlardır: Esediyye, Ekberiyeye, Makdesiyye, Garibiyye, Eşrefiyye, Rumiyye, Yafiyye, Hammadiyye, Hilaliyye, Hindiyye.

Abdülkadir Geylani'nin oğlu Seyyid Abdürrezzak, babasıyla birlikte Hacca gittiğinde Arafat'ta Ebu Meyden el-Mağribi, Ebu Amr Osman b. Merzuk gibi tanınmış bazı şeyhlerin ve sufilerin babasının elinden hırka giydiklerini anlatır. Bu olay, Kadiriliğin ta Abdülkadir Geylani'nin sağlığında ortaya çıkmaya başladığının bir delilidir.

Kadiri tarikatının yayılmasında Abdülkadir Geylani hazretlerinin çok sayıdaki çocuğunun ona gönülden bağlılıklarının rolü büyüktür. Çocukları, babalarının ilmine ve manevi mirasına sahip çıkarak yolunu devam ettirmişlerdir. Mesela oğlu Seyfettin Abdülvehhap, babasından fıkıh okumuş, babasının sağlığında bile onun yerine medresesinde ders okutmuştur. Diğer oğlu Musa, Şam ve Mısır taraflarında faaliyet göstermiştir. Daha sonra torunları ve soyundan gelenler de aynı yolu devam ettirmişlerdir. Bunların yanı sıra müritleri ve halifeleri de pek çok ülkede tekke kurmuşlardır.

Kadiriliğin Anadolu'ya girişi, Abdülkadir Geylani'nin soyundan Hüseyin el- Hamevi'den hilafet alan Eşrefoğlu Rumi döneminde başlamıştır. Eşrefoğlu Rumi, şeyh Abdülkadir Geylani'ye gönülden bağlıdır:

Arısının balıyım/ Bahçesinin gülüyüm.

Çayırının bülbülüyüm/ Ya Şeyh Adülkadir.

Bir başka dörtlüğünde de şöyle der:

Her katında uludur/ İki cihan doludur.

Eşrefzade kuludur/ Pirim Abdülkadir'in.

Eşrefoğlu Rumi'den iki asır sonra gelen Şeyh İsmail Rumi'nin çalışmalarıyla tarikat, Anadolu'nun her tarafında ve Balkanlarda hızla yayılmıştır.

Tarikatın yayılışı ve Çorum'daki durumu:

Abdülkadir Geylaniye bağlı olarak ortaya çıkan Kadiriye tarikatı, ölümünden ve Bağdat'ın Moğollar tarafından işgalinden sonra İslam coğrafyasının her tarafına yayılmıştır. Bunda aile mensuplarının ve Kadiri şeyhlerinin gittikleri yerlerde tekke kurup faaliyete başlamasının büyük etkisi olmuştur. Bu faaliyetler sırasında tarikatın kırktan fazla şubesinin ortaya çıktığı da unutulmamalıdır. Bu çerçevede Orta Asya Türk bölgelerinde, Arap memleketlerinin hemen hepsinde, Afrika'da, Hint yarımadasında ve hatta Endonezya'da bile Kadiri Tekkeleri kurulmuştur.

Kadiriye Tarikatı'nın Anadolu'da yayılışı da hızlı olmuştur. Başta İstanbul olmak üzere pek çok Anadolu şehrinde ve Balkanlarda Kadiri tekkeleri faaliyet göstermiştir.

Çorum'da ise Kadirilerin büyük çoğunluğu aynı zamanda Rıfai Tarikatı'na da mensup olmaları nedeniyle ayrı dergahları olduğuna dair pek bilgi yoktur. Ali İzzet Efendi'nin verdiği bilgiye göre, Şeyh Eyüp Mahallesinde yaşamış bulunan Kadri Baba, tarikatın Çorum'da bilinen ilk şeyhidir. Aynı mahallede bulunan Karaalemdaroğlu'nun evinin avlusunda metfundur. Yine aynı dönemde yaşadığı sanılan ve Accelisani Mahallesinde ikamet etmiş bulunan İğcioğlu Abdullah b. Muhammed de Kadiriye Tarikatına mensup dervişlerdendir.

Son dönemde Çorum'da Kadirilik, Hacı Bekir Baba tarikıyla devam etmiştir. Zira Hacı Bekir Baba, mânâ âleminde Rıfaiyye Tarikatı'nın yanı sıra Kadiriye, Desukiyye, Bedeviye, Şazeliyye tarikatlarından da icazetliydi. O nedenle onun izini takip eden şeyhler ve müritler, Rıfai zikrinin yanı sıra Kadiri zikrini ve evradını da sürdürmüşlerdir. Burada dervişler ve sevenleri, halen her fırsatta Abdülkadir Geylani'ye bağlılıklarını ve muhabbetlerini dile getirmektedirler.

III. AHMET er-RİFAİ ve RİFAİLİK

Doğumu ve çocukluğu:

Rifaiyye tarikatının kurucusu Seyyid Ahmet b. Ali el-Mekki b. Yahya er-Rifai, 512'de (1118)de Basra yakınlarında Ümmüâbide Köyü'nde doğdu. Beni Rifae kabilesine mensup olduğu için Rifai denildi.

Dört kutuptan biri sayılan Ahmet er-Rifai'nin tarikat silsilesi, Hz. Ali'ye dayanır. Nesli Hz. Hüseyin'e ulaştığı için Seyit kabul edilir.

İlk icazeti:

Yedi yaşındayken babası vefat edince dayısının himayesinde büyüdü. Kur'an öğrenimini ve hafızlığını tamamladıktan sonra devrin alim ve mutasavvıflarından Ali Ebü'l-Fazl el-Vasiti ve diğer alimlerden İslami ilimleri öğrendi. Vasiti, ona ilk icazetini verdi ve hırkasını giydirdi. Ebü'l-âlemeyn unvanını vererek zahir ve batın ilimlerine sahip bir sufi olduğunu ilan etti.

Şeyhinin vefatından sonra dayısı Mansur el-Bataihi'nin irşat halkasına girdi. Bu zat ona "Şeyhü'ş-şüyuh=Şeyhlerin şeyhi" unvanını verdi ve kendisine bağlı bütün tekkelerin şeyliğini de ona devretti.

Kıskançlık ve şikayet:

Dayısı Mansur el-Bataihi'nin vefatından sonra da tasavvufi çalışmalarına ve irşat faaliyetlerine devam etmiştir. Her geçen gün müritlerinin artışı, kıskançlığa neden olmuştur. Zikir meclislerinde kadın ve erkeklerin karışık oturdukları iftirasıyla Abbasi halifesi el-Müktefi li-Emrillah'a şikayet bile etmişlerdir. Ancak yapılan soruşturma sonucunda Halife'ye "Bu seyit ve müritleri sünnet yolunda değillerse yeryüzünde sünnet üzere hareket eden hiç kimse kalmamış demektir" tarzında bir açıklama ulaşıncaya Halife, Ahmet er-Rifai'ye bir mektup yazarak özür dilemiştir.

Ahmet er-Rifai hazretleri, tekkesinde halkı irşadı hiç ihmal etmezdi. Kürsüye çıktığı zaman "Yolumuz, üç şey üzerine bina edilmiştir: İstememek, geri çevirmemek ve yıgmamak" diye tarikatın adabını belirlerdi. Allah'ın gücü her şeye yeter, Allah'a tevekkül etmek lazım derdi.

Onun zikir meclisine Abbasi Halifesi el-Müstencid'in bile katıldığı nakledilir. Hatta Halife Müstencid, bir defasında Ahmet er-Rifai'ye mektup göndererek kendisine nasihatte bulunmasını istemiştir. Şeyhin cevabî mektubundan çok memnun olarak onu ve arkadaşlarını saraya davet etmiştir. Halife, devlet erkanı ve Bağdat şeyhleri, ona büyük ilgi ve saygı göstermişlerdir. Bu ilişki, uzun süre devam etmiştir.

İrşatta kisveyi değil, takvayı ön plana çıkartırdı:

Ahmet er-Rifai, hiç ayakta konuşmazdı. Konuşmalarını saftakiler nasıl işitiyorlarsa uzaktakiler de aynı netlikte işitiyorlardı. Hatta vaazlarını, bulunduğu kasabanın çevresin deki köylerde yaşayan insanlar, evlerinin damına çıkıp yanlarındaymış gibi dinlerlerdi. Sağırlar ve ağır işitenler bile, Rifai hazretlerinin meclislerine geldiklerinde Allah'ın izniyle kulakları açılır, söylenenleri duyarlar ve anlardı.

Ahmet er-Rifai, vaazlarında takvayı öğütlerdi. "Takva, kabrin ağzıdır. Dünya, insanoğlu için ibret alma yeridir. Amellerin en üstünü ihlastır" derdi. Dervişliğin kisveyle değil, takva ile olacağına inanırdı. Dervişlerin giyindiği bir elbiseye bürünmüş birini görürse hemen ona yaklaşır ve şöyle derdi: "Oğlum, bak kimin kılığına girmişsin? Sen, bu elbiseyi giymekle hangi zümreye mensip olduğunun farkında mısın? Düşün bir kere, sen peygamberlerin kıyafetine bürünmüşsün. Takva sahiplerinin süsüyle süslenmişsin. Bu yol, ariflerin yoludur. Sen bunu giymekle onların yolunu tutmuş oluyorsun. Bundan böyle Hak yakınlığını bulmuş kimselerin yolunu bırakmayasın. Aksi halde çıkart bu elbiseyi..."

Hacca gidişi:

Ahmet er-Rifai, 1160 yılında bazı müritleriyle birlikte hacca gitti. Bu, onun ilk haccıydı. Mekke'deki hac görevlerini tamamladıktan sonra Medine'ye gelip Hz. Peygamber (sav)'in Ravza-i Mutahhara'sına girdi. Hz. Peygamber'in kabrinin önüne gelince: "Allah'ın selamı üzerine olsun ey dedem" diyerek selam verdi. Kabirden "Senin de üzerine olsun, ey oğlum" şeklinde cevap geldi.

Bunun üzerine cezbeye gelen Ahmet er-Rifai, diz çöküp "Uzak-tayken yanına varıp toprağını öpsün diye sana ruhumu gönderiyordum. Şimdi bu devlet, bedenime de nasip oldu; uzat elini de şu dudaklarımla öpeyim" anlamındaki beyitleri okudu. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav)'in kabrinden dışarıya nurani bir el uzandı ve Rifai hazretleri de bu eli öptü. Çevreside bulunan pek çok derviş ve alim, bu hale şahit oldu. Bu haber, ahali arasında tevatür derecesine ulaştı ve yayıldı.

İlmi ve tasavvuf anlayışı:

Ahmet er-Rifai, sadece tasavvuf ehli bir derviş değil, iyi bir alimdi. Şafii fıkhını çok iyi bilirdi. Hadis ve tefsir ilmine vakıftı. Onun tarikat ve tasavvuf anlayışı, Kitap ve Sünnete tamamiyle uygundu. Zira o, zahir ve batın ilmini mezcutmuştu. Batını zahirin özü, zahiri de batının zarfı olarak görürdü. Zahir olmazsa batın korunamaz derdi. Ona göre tasavvuf, batın ilmidir. Tarikat, şeriat demektir. Derviş olmak için top-

lumdan uzaklaşmak gerekmez. Müritler, dünya işlerini terk etmemelidirler. Ama haram ve helale çok dikkat etmelidirler ve asla gaflete düşmemelidirler.

Ahmet er-Rifai hazretleri, bazılarının sandığı gibi velileri; kimsenin bilmediği şeyleri söyleyen, yapmadığını yapan, kimsenin ulaşamadığı şeylere ulaşan insanlar olarak görmez. Ona göre gerçek veli, Allah'ın kitabı ve Resulullah (sav)in sünnetiyle amel eden ihlaslı insandır. Veliliğin en üstün mertebesi, Hz. Peygamber (sav)in yaptıklarını yapmak, söylediklerini nakletmek ve onun halleriyle hallenmektir.

Bilindiği üzere tasavvuf tarihinde dört büyük kutup vardır: Abdülkadir Geylani, Ahmet Rifai, İbrahim Dessuki ve Ahmet Bedevi. Kaynaklar, Ahmet Rifai'nin kutupluk makamına Abdülkadir Geylani'den sonra yükseldiğini yazarlar. Aslında kutupluk makamının önce Amet Rifai'ye teklif edildiği, ancak bu vazifeden affını istediği, Abdülkadir Geylani'nin vefatından sonra tekrar kendisine tevcih edildiğinde bu görevi kabul ettiği ve ölünceye kadar on altı yıl hizmete devam ettiği de aynı kaynaklarda zikredilir.

Ahmet er-Rifai, islamı yaşamış, ömrü boyunca iyi bir örnek olmaya çalışmış, takva sahibi bir insandı. Binlerce müridi, seveni vardı. Devrinin devlet adamlarının bile sevgisini kazanmıştı. Zahiri ve batını ilimlere vakıftı. İnsanlara hep doğru yolu gösterir, batıldan uzak tutmaya çalışırdı.

Tasavvuf tarihinde haklı bir yer edinen Ahmet er-Rifai hazretleri; Ebü'alemeyn, Şeyhü'l-Kebir (Büyük şeyh), Üstadü'l-ulema (Alimlerin üstadı), İmamü'l-Evliya (Velilerin önderi), el-Kutbu'l-Evhat (Birinci kutup) ve Gavs lakaplarıyla anılır.

Eserleri:

Ahmet er-Rifai hazretlerinin söz ve nasihatleri, irşatları ve menkıbeleri birer kitap haline getirilmiştir. Bu eserler, Rifaiyye tarikatının kaynaklarını oluşturmuştur. Onun eserlerini şöyle sıralayabiliriz:

1. *el-Burhanü'l-Müeyyed*
2. *el-Hikemü'r-Rifaiyye*
3. *el-Mecalisü's-Seniyye*
4. *el-Erbeune Hadisen*
5. *Haletü ehli'l-Hakika Maallah*
6. *en-Nizamü'l-Has li-ehli'l-İhtisas*
7. *el-Ahzab ve'l-Evrad*
8. *el-Eş'ar*

Vefatı:

Ahmet er-Rifai hazretlerinin bütün arzusu, salih bir kul olarak yaşamak ve Rabbisine tertemiz gitmekti. Niyeti ve arzusu, Allah'ın izniyle gerçekleşti. Şöyle ki:

İmam Şarani'nin Tabakat adlı eserinde naklettiğine göre devamlı hizmetinde bulunan Yakup Efendi şöyle anlatıyor:

“Efendim Ahmet er-Rifai hazretleri hastalandı. Artık ölüm döşeğindeydi. Bunu anladım ve şöyle dedim:

-Herhalde bu defa arus (düğün, ölüm, vuslat) göründü!?

-Evet, öyle, buyurdu.

Hikmetini sordum. Devam etti:

-Bir takım işler cereyan etti. Biz, onları ruhlarla satın aldık, dedi ve sonra işlerin neler olduğunu izah etti:

-Halka büyük bir bela geliyordu. Ben onu, onlardan kalan ömrümle satın aldım. Kendimi verdim.

Bundan sonra yüzünü yere sürmeye başladı. Kaldırdığı zaman yüzü ve sakalı toprak olmuştu. Ağlıyordu.

-Af, af... Allah'ım, bu halka gelecek bela için beni tavan yap, gelen bela üzerime gelsin, diye yalvarıyordu.

Hazret-i Şeyhin hastalığı içtendi. İçi eriyip giderdi. Allah ne veriyse dışarı çıkardı. Bu hastalık bir aya yakın devam etti. Hastalığının yirminci günü biri sordu:

-Yirmi gündür ne bir şey yedin ne de içtin. Ya bu gelenler, nereden geliyor?

Şu cevabı verdi:

-Bu gelen ettir. O çıkıyor. Artık et de kalmadı. Vücudumda yalnız ilik kaldı. O da bu gün çıkacak. Yarın Yüce Allah'ıma gideceğim.

Dediği gibi oldu. Vücudundan iki veya üç defa beyaz şeyler çıktı. Sonra o da kesildi. Ve vefat etti. Son sözleri kelime-i şهادet olmuştu.”

Büyük şeyh Ahmet er-Rifai hazretleri, doğduğu Vasıt şehrinde 22 Cemaziyelevvel 578 (23 Eylül 1182)de vefat etti. Cenaze namazı, çok büyük bir cemaatle kılındı. Bağdat'ın güneyindeki Vasıt şehri yakınındaki kabrine defnedildi.

Vefatından sonra tarikatın yayılışı:

Ahmet er-Rifai hazretlerinin irşada ilk başlaması, devrin meşhur sufisi ve öz dayısı olan Mansur el Bataihi'den görevi devralmasıyla olmuştur. Bu nedenle ta başlangıçta çok büyük bir mürit topluluğuna sahipti. Onun için teşkilatlanmakta hiç zorluk çekmedi. Devraldığı tekkeyi genişleterek dört bin kemerli büyük bir zaviye haline getirdi. Bu

zaviyede büyük zikir meclisleri kurulurdu. Yirmi bin kişinin katıldığı zikir meclislerinin oluştuğu anlatılırdı.

Ahmet er-Rifai'nin vefatından sonra görev, yeğeni ve damadı Ali b. Osman'a intikal etmiştir. Sonra torunu İbrahim el A'zeb', daha sonra Ahmet es-Sayyad bu hizmeti sürdürmüştür. Bu dönemde Rufaiyye tarikatı, tüm Arap yarımadasına, Kuzey Afrika'ya, Irak ve Suriye'ye yayılmıştır.

Rifaiyye tarikatının Zikir usulü:

Rifaiyye tarikatını temel prensiplerini Ahmet er-Rifai hazretleri tespit etmiştir. Tarikatta esas olan, kitap ve sünnete bağlılıktır. Tarikatta giren salık, öncelikle şeriata emir ve yasaklarına uymayı taahhüt edecektir. Farz ve vacipleri titizlikle yerine getirecek, sünnet ve nafile ibadetlere de önem verecektir. Tesbihata ve salat ü selama devam edecektir. Bu zikirler, kendi işiteceği kadar bir sesle yapılacaktır.

Rifaiyyede mürit, her tarikatta olduğu gibi şeyhin verdiği görevleri titizlikle yerine getirmek zorundadır. Zira Ahmet er-Rifai hazretleri, müritlerine şöyle tavsiye etmiştir: “Şeyhine ihlasla hizmet et. Huzurunda ve gıyabında edebe riayet et. Ona tazim ve vakar nazarıyla bak. Huzurunda az konuş.”

Rifaiyye tarikatında mertebeler, müridin riyazat ve halvetteki durumuna göre değişir. Dokuz çeşit riyazet vardır ki bunlardan dördü çavuşluk, beşi de nakiplik mertebesine gelmesinden sonra uygulanır. Şeyh, bu mertebelerde hangi evradı vereceğini bilir ve durumuna göre zikirleri ve adetlerini talim eder. Tekkelerde tarikatın usul ve adabı konusunda sürekli ders yapılır. Bunlar, müridlerin şahsi ve ferdi dersleri olduğu için kendi duyacağı kadar bir sesle yapılır.

Toplu zikirler gelince bu, cehri (açık) zikir şeklinde yapılır. Buna zikir-i kıyam da denir. Burada Ahmet er-Rifai hazretlerinin tertip etmiş olduğu evrat ve hizipler okunur.

Toplu zikirler, hem oturarak (kuudi) hem de ayakta (kıyami) devam eder. Ayakta ism-i celal zikrinin sürdüğü sırada def ve kudüm eşliğinde ilahi ve mersiyeler okunur.

Burhan yorumu:

Kadiriyye tarikatında her zikir meclisinde olmasa da bazı gün ve gecelerde zikir esnasında “burhan” gösterilir.

Özellikle ism-i celal zikrinin hızlandığı bir sırada zikri yöneten şeyh; zikir halkasındaki dervişlerden seçip çağırdığı bir kişinin yanına, karın ve gırtlak bölgesine veya vücudunun değişik yerlerine şiş, kılıç veya tığ gibi bir aleti saplar. Derviş, vücuduna saplanan bu aletin

ucunu eliyle tutarak zikrine devam eder. Şeyh bu aleti dua ile çıkarıldığında hiç kan akmaz. Ayrıca şeyh, ateşte kor haline getirilmiş yassı demiri diliyle yalar veya dervişlerin belden yukarı çıplak bedenlerine dokundurur. Ya da içinde kor ateş yanan ekmek sacını başına koyup gezdirir. Burhan adı verilen bu halin değişik uygulamaları vardır. Ateşe girme, zehir içme, vahşi hayvanlarla oynama, cam parçalarını ağza alıp çiğneme gibi.

Rifaiyye tarikatı mensupları, yukarıda örnekleri sıralanan burhanı keramet olarak görmemektedirler. Bu gösterilerle Allah dilemedikçe ateşin yakmadığını, kesici aletlerin kesmediğini, yırtıcı hayvanların kimseye zarar vermediğini delilleriyle ispatlamak istediklerini ifade etmektedirler. Böylelikle kudret-i ilahiyyeyi inkar edenlere cevap verilebileceğini ummaktadırlar. Bu konuda Ahmet er-Rifai hazretlerinin beyanlarından örnekler vermektedirler.

Tarikatın yayılışı ve Çorum'daki durumu:

Ahmet er-Rifai'nin vefatından sonra teşkilatlanmasını tamamlayan Rifaiyye Tarikatı, Irak, Suriye ve Hicaz başta olmak üzere bütün İslam coğrafyasına yayılmıştır. Rifai şeyhleri, her gittikleri yerde tekkelerini kurmuşlar, faaliyetlerine başlamışlardır. Başta Anadolu ve Balkanlar olmak üzere Osmanlı coğrafyasının her yerinde en aktif tarikat konumuna gelmişlerdir. Mesela İstanbul'da tekkelerin kapatılmasından önce kırk kadar Rifai Tekkesi'nin mevcut olduğu bilinmektedir. Kuzey Afrika'da, Hint yarımadasında, Endonezya'da ve Türk cumhuriyetlerinde pek çok tekkesi bulunmaktadır.

Rifaiyye Tarikatı, Anadolu'ya, bu bağlamda Çorum'a ilk giren tarikatlardandır diyebiliriz. Ancak resmi kayıtlara intikal eden ilk tekke, on dokuzuncu yüzyıla aittir. Ali İzzet Efendi'nin Tezkere-i Makamat'ında bu dönemde bir tane Rifai dergahının olduğu belirtilmektedir. Bu da muhtemelen Hıdırlık'ta Suheyb-i Rumi Camii'nin yanında eskiden var olan Rifai Tekkesi'dir. Bunun yanı sıra daha sonra Abdibey Camii'nin yanında bulunan Bekir Baba'nın evi de tekke gibi faaliyet göstermiştir. Gerçi Ali İzzet Efendi, bu dergahlardan önce Şıhlar Mahallesi'nde Biber (Ömer) Baba'nın medfun bulunduğu evde Rufailerin zikir yaptıklarını yazmaktadır. Buna ek olarak Şarkıyan Mahallesi'nde Penahi Sultan'ın metfun bulunduğu Hacı Abdurrahmanzade Konağı'nın da Rufai dergahı gibi kullanıldığından söz etmektedir.

Ali İzzet Efendi'nin Tezkere-i Makamat adlı eserinde bunlardan başka Rifai şeyhinden söz edilmemektedir. Ancak Hacı Haldun Şahin'in hazırladığı 1837-1844 yılları arasını kapsayan Çorum nüfus defterlerinde Burhan Kethüda Mahallesi'nden Uzun Derviş Sarı Hüseyin Efendi,

Çakır Mahallesi'nden Derviş Mehmet Efendi isimleri öne çıkmaktadır.

Ancak Çorum'da tasavvufi hayata damgasını vuran en ünlü Rifai şeyhi, Hacı Bekir Babadır. Vefatından sonra tarikat faaliyetlerini halifesi Hacı Ali Baba yürütmüştür. Ondan sonra halifesi Cürün Hacı Mustafa Efendi, ömrünü bu hizmete vakfetmiştir. Onun da vefatından sonra tarikat hizmetlerini müritlerinden Metin Balcı, Mevlüt Bilgin, Zakir Kümbül... sürdürmektedir.

Rifai Tarikatı'nın bir diğer kolu da Hıdırlık'taki dergahta hizmet veren Ömer Hulusi Dede ve Hıdırlık Şeyhi diye meşhur olan yeğeni Şeyh Abbas Külahi ile devam etmiştir.

Bu çalışmamızda Hacı Bekir Baba'dan başlayarak Hacı Ali Baba ve Cürün Hacı Mustafa Efendi ile Hıdırlık Şeyhi diye maruf olan Şeyh Abbas Külahi'nin hayat ve menkıbelerini genişçe ele alacağız.

IV. AHMET el-BEDEVİ ve BEDEVİLİK

Doğumu ve çocukluğu:

Bedeviye tarikatının öncüsü Ahmet el-Bedevis, 1200 yılında Fas'ta doğmuştur. Soyu, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin kanalıyla Hz. Ali'ye dayanır. Ailesi, maneviyat ehliydi. Babasının rüyada aldığı bir işaretle yedi yaşındayken Mekke'ye gidip hacetme imkanı bulmuştur. Yüzünü çöl bedevileri gibi örttüğü için Bedevi lakabıyla anılmıştır. İyi at binmesi ve çevikliği nedeniyle Attap da denilmiştir.

Gençliği ve Mısır'daki hayatı:

Ahmet Bedevi, genç yaşta tasavvuf yoluna meyletti ve öncelikle uzleti tercih etti. Sonra aldığı manevi işaretle Mısır'a gitmek istedi. Önce Bağdat'a yöneldi. Orada önce Ahmet Rifai ve Abdülkadir Geylani hazretlerinin kabirlerini, sora Hallac-ı Mansur ve Adiy b. Müsafir gibi meşhur sufilerin kabirlerini ziyaret etti.

Bir yıl sonra Bağdat'tan Mısır'a geçti. Mısır'da meşhur âlim ve sufi Hasan Sâig Ehnai, "Bu beldenin sahibi geliyor. Artık bize burada kalmak yakışmaz." deyip başka beldelerde irşada devam etmek üzere Mısır'dan ayrıldı. Mısır'a varan Ahmet Bedevi hazretleri de orada Tanta şehrine yerleşti. Burada Abdüll'âl b. Fakih ile karşılaştı. Abdül'âl, ona sadık bir mürit oldu, kırk yıl hizmet etti, şeyhinin 1276 yılında vefatından sonra Bedeviye tarikatının hizmetlerini yürüttü.

Ahmet Bedevi'nin Tanta'da iken evinin damına çıkıp güneş karşısında saatlerce durması, gözleri kor haline gelinceye kadar güneşi seyretmesi, farklı bir riyazat biçimi olarak tasavvuf tarihinde yerini almıştır. On iki yıl süren bu riyazat döneminde müritlerini nazar ve teveccüh ile terbiye etmiştir.

Bu dönemde Ahmet Bedevi hazretleri, Haçlı Seferlerine karşı tüm müritleriyle birlikte direnmişler, bu konuda Memluk sultanlarının yanında yer almışlardır. Memluk sultanları da ona büyük muhabbet ve saygı duymuşlar, Bedeviye tarikat ve tekkelerinin faaliyetlerine destek olmuşlardır.

Tasavvufi ilkeleri:

Bedeviye tarikatında temel prensip, Kur'an ve Sünnete bağlı olmaktır. İslamın emirlerine uymak ve yasaklarından sakınmaktır. Farz ibadetleri harfiyen yaptıktan sonra nafile ibadete yoğunlaşmak, özellikle gece namazına (teheccüt namazına) devam etmek gibi önemli tavsiyeleri vardır. Bu arada günün her anında kalbî zikrin ihmal edilmemesi gerektiği sık sık hatırlatılır.

Derviş, kötülöklere iyilikle karşılık vermeli, sıkıntılara sabır ve tahammöl göstermelidir. Derviş, mütevazı olmalı, şeyhine hürmet etmeli, misafirlere ilgi göstermeli, aç insanları doyurmalı, çıplakları giydirmeli, yetime şefkat göstermeli ve gariplere ikramda bulunmalıdır. Kendisini dünya sevgisine kaptırmamalıdır.

Bedeviye tarikatına giren ve bu sancağı taşıyan kimse; tövbe edip bir daha yalan söylememeli, fuhuştan uzak durmalı, haramlardan yüz çevirmeli, özellikle Kur'an'ın emirlerine boyun eğmeli, zikre ve tefekküre devam etmelidir. Daima Allah'ın murakabesinde olduğunu unutmamalıdır.

Eserleri:

Ahmet Bedevi hazretlerinin *Evrad*, *Salavat* ve *Vesaya* adlı üç eseri bilinmektedir. Başka eserlerine rastlanamamıştır.

Tarikat adabı ve zikir usulü:

Bedeviye tarikatına giriş esnasında bazı usul ve merasimler uygulanır. Bu çerçevede tarikata giren derviş, şeyhe hürmet etmek ve dervişliğin adabına riayet etmekle yükümlüdür.

Bedeviye tarikatında kalbi zikir esastır. Ancak tarihi seyir içinde cehri zikir ağırlık kazanmıştır. Cehri zikir, kuudi (oturarak) ve kıyami (ayakta) icra edilir. Dervişler, zikir esnasında heyecanları arttıkça birlerine sarılarak devam ederler ki buna "Bedevi topu" denilir.

Dervişlerin toplu zikirleri dışında her gün için ayrı görevleri vardır. Haftanın günlerine göre özel evrat ve zikir programları uygulamak durumundadırlar.

Tarikatın silsilesi, yayılışı ve Çorum'daki durumu:

Ahmet Bedevi'nin tarikat silsilesi, bir yandan Şeyh el-Berri ve Ebu Nuaym el-İsfehani yoluyla Ahmet er-Rifai'ye, diğer yandan da Ebü'l-Hasan eş-Şazeli'ye ulaşır. Bu nedenle tarikatlar arasında manevi bir yakınlık vardır.

Bedeviye tarikatı, Şazeliyye tarikatı gibi daha çok Kuzey Afrika ve Mısır'da yayılmıştır. Ahmet Bedevi de Abdülkadir Geylani, Ahmet Rifai ve İbrahim Desuki ile birlikte meşhur "dört kutup"tan biri olarak bilinir.

Bedeviye tarikatına bağlı tekkelerin Kuzey Afrika bölgesi dışında pek az görüldüğü söylenebilir. Anadolu'da sadece Bursa ve İstanbul'da müstakil bazı tekkelere rastlanmıştır. Ancak Kadiri ve Rifai şeyhlerinin pek çoğunun manen Ahmet el-Bedevi'den de icazetli olmaları nedeniyle Bedevilik Anadolu'nun her tarafında bulunmakta ve yaşamaktadır.

Çorum'da da Kadiri ve Rıfai şeyhi olarak bilinen Hacı Bekir Baba, mânâ âleminde Rıfaiyye Tarikatı'nın yanı sıra Kadiriye, Desukiyye, Bedeviye ve Şazeliyye Tarikatlarından da icazetliydi. Rıfai zikrinin yanı sıra Bedevi zikir ve evradını da sürdürüyordu. Bu nedenle Bekir Baba'nın halifesi Hacı Ali Baba ve onun da halifesi Cürün Hacı Mustafa Efendi, Rıfaiğin yanı sıra Bedevi yolunu da devam ettirmiştir. Onun müritleri de aynı yola devam etmektedirler.

V. İBRAHİM DESUKİ ve DESUKİLİK

Çocukluğu ve gençliği:

Desukiyye tarikatının öncüsü İbrahim b. Abdülaziz, 1235 yılında Mısır'ın Markut beldesinde doğdu. Ömrünün çoğunu Desuk kasabasında geçirdiği için Desuki diye tanındı.

Soyu Hz. Hüseyin'e ulaştığı için Seyyid kabul edilmektedir. Dört kutuptan biri olarak bilinir.

Babasının vefatına kadar halvethanede yirmi yıl nefis mücahede-si ve tefekkürle meşgul oldu. Şafii fihına vakıftı. Babasından Rifaiyye hırkasını giydi. Sonra Sühreverdi şeyhlerinden Necmettin İsfehani'ye intisap etti. Kısacası Rifaiyye, Sühreverdiyye ve Şazeliyye tarikatlarından nasıplandı.

Bütün kaynaklar, İbrahim Desuki'nin Arapçanın yanı sıra Süryani, İbrani ve Mısır dillerini bildiğini ve kuşların, hayvanların dillerinden de anladığını kaydeder.

Tasavvuf anlayışı:

İbrahim Desuki hazretleri, şeriata bağlı bir şeyh idi. Tarikatında şeriata bağlılığı en önemli prensip olarak kabul etmiş, müritlerine de bu konuda azami titizliği göstermelerini tavsiye etmiştir. Şeriattan uzaklaşan kimse, çocuğu bile olsa, onun nazarında hiçbir değeri yoktur. Ona göre şeriat asıl, tarikat ise onun fer'i yani dalıdır.

İbrahim Desuki, oğluna şöyle nasihat eder:

“Oğlum, sakın ha ben demeyesin. Benlik iddiasında bulunmayasın. Böyle bir iddiaya kapıldıktan sonra yaptığın amel, tüm insanların ve cinlerin yaptıkları amel ve ibadet kadar da olsa yine düşersin..

*“Bilesin ki oğlum, **yolumuz:***

a. Tahkik; hakikati bulma,

b. Söyleneni tasdik etme ve doğru sözlü olma,

c. Sıkı çalışma,

d. Ameli, ibadeti bırakmama,

e. İçte ve dışta temiz olma,

f. Harama karşı koyma,

g. Elini, edep yerini ve dilini temiz tutma yoludur.

Bunlara aykırı hareket eden, bu tarikatın dışında kalır.”

Huzurunda bu yola girmeye ahd ederek gelen her Hak yolcusuna şöyle derdi: *“Bu yola girerken Allah'ın kitabına Resulü Hz. Muhammed (sav)in sünnetine uymayı tam taahhüt ederek gir. Namaz kılmaya, zekat vermeye, Ramazan ayı orucunu tutmaya ve hacca gitmeye söz ver. Sonra dinin tüm emirlerini yerine getirmeye de azmet.”*

İbrahim Desuki, tasavvufu sadece kaba sufi elbisesi giymek tarzında görenlerden değildir. Ona göre bu elbiseler, tasavvuf nişanlarından, alametlerinden sadece biridir. “*Tasavvufta esas olan şudur ki; insan, sıfat ve siyret bakımından ince ola. Yani ahlaken zarif ve kibar ola. Öziinde tecelliye ere ve terakki kaydede.*”

Ona göre gerçek veli; kibirden uzak durmalı, kimseye sataşmamalı, gıybet ve hasetten sakınmalı, yalan nedir bilmemeli, boş sözlerden, başkalarına üstünlük taslamaktan, yersiz mücadelelerden nefsinin korunmalıdır. Şan, şöhret, mal, mülk peşinde koşmamalı, intikam duygusundan ve kadere isyandan kaçınmalıdır. Tevazu sahibi, affedici, hoşgörülü olmalıdır. Yaratılmışlara hep şefkat ve merhametle muamele etmelidir. Yemeyip yedirmeli, kimseden bir şey istememelidir. Elindekileri başkalarına dağıtmada örnek olmalıdır.

Eserleri:

İbrahim Desuki'nin inzivaya çekildiği dönemde bazı eserler telif ettiği bilinmektedir. Onlar da şunlardır:

1.el-Cevahir: Tarikatın esasları ve tasavvuf konusundaki düşünceleri, genellikle bu eserde geçmektedir.

2.el-Hakaik

3.el-Cevhere

Vefatı ve sonrası:

Desukiye tarikatının manevi önderi İbrahim Desuki hazretleri, kırk üç yaşında Desuk'ta 1277 yılında Hakk'ın rahmetine kavuşmuş ve halvethanesine defnedilmiştir. Vefatından sonra müritleri, kardeşi ve manen halifesi olan Şeyh Musa'ya tabi olmuşlardır. Mısır ve Sudan'da pek çok müntesibi vardır. Suriye, Kuveyt ve Körfez ülkelerinde de hayli yaygındır.

Zikir usulu:

Bedeviye tarikatında cehri zikir esas alınır. Genellikle mensupları, yeşil elbise giyerler. Tilavet ve zikir meclislerinde “Ya daim” zikrini sık sık tekrar ederler.

Bu tarikatta ibadete düşkünlük, şariat hükümlerine bağlılık, evliya ahlakını örnek alma, beşeri arzulara karşı koyarak nefsi öldürmek gibi temel ilkelere uygun yaşamak öğütlenir ve bunlara çok önem verilir.

Tarikatın yayılışı ve Çorum'daki Durumu:

Bu tarikatın Mısır ve Sudan'ın yanı sıra Suriye, Irak, Kuveyt ve

Birleşik Arap Emirlikleri'nde de mensupları ve tekkeleri vardır. Bu tarikatın Anadolu'da müstakil tekke açacak kadar fazla müntesibi olmamıştır. Ancak manevi yoldan ondan icazet almış bazı şeyhler bilinmektedir.

Çorum'daki Bekir Baba, Rıfaiyye Tarikatı'nın yanı sıra mânâ âleminde İbrahim Desuki hazretlerinden de icazet almıştır. Bu nedenle Rıfai Tarikatı'nın zikir ve evradının yanı sıra Desuki Tarikatı'nın zikrini ve evradını da ihmal etmemiştir. Ondan sonra halifesi Hacı Ali Baba aynı usulü sürdürmüştür. Onun halifesi Cürün Hacı Mustafa Efendi de aynen devam etmiştir. Onun müritleri de Rıfai va Kadiri zikir ve evradının yanı sıra Desukiyye, Bedeviye ve Şazeliyye zikir ve adabına devam etmektedirler.

VI. NUREDDİN ALİ eş-ŞAZELİ ve ŞAZELİLİK

Doğumu ve çocukluğu:

Şeyh Ebü'l-Hasan Ali b. Abdullah, hicretin 593. yılında (M.1197) Kuzey Afrika'nın en batı ucunda Septe Boğazı yakınında Gamara bölgesinde doğdu. Soyu, Hz. Hasan'a dayandığı için şeriflerdendir. Çocukluğu ve gençliği orada geçti. Tahsilini o bölgede tamamladı. Tefsir, hadis, fıkıh dersleri aldı. Maliki mezhebine mensuptu. Onun için Maliki fikhını çok iyi bilirdi.

Sonra mürşidi Abdüsselam Meşîş'in emriyle Şazele bölgesinde irşat faaliyetlerine başladı. Bu bölgede tanınıp halkın teveccühünü kazandığı için Şazeli olarak tanınma geldi.

İlim ve irşat faaliyetleri:

Ali eş-Şazeli hazretleri, zahiri ilimlere vakıftı ve gereğince yaşardı. Bütün zahiri ahkâma riayet edilmesini isterdi. İşte bu yüzden tasavvuf yoluna girmekte önceleri çok zorlandı. Tartışmalar sonucunda ikna olunca bu yolu seçti.

Daha sonra ilim ve maneviyat merkezlerinin yer aldığı doğuya doğru gitmeye karar verdi. Fas'tan Tunus'a, oradan Mısır'a geçti. Burada zamanın âlimleri ve meşayih ile görüştü. Sonunda İskenderiyye'ye yerleşmeye karar verdi. Orada ve Kahire'de verdiği vaazları ve dersleriyle dikkati çekti. O devrin meşhur âlimleri bile derslerine devam ediyorlardı.

İskenderiyye, çeşitli milletlere ve dinlere mensup insanların yaşadığı bir kültür merkeziydi. Burada kısa sürede halkın ve Eyyubi devlet adamlarının sevgisini kazandı. Melik Necmettin Eyyubi, kendisini ve ailesini İskenderiyye'deki burçlardan birine yerleştirdi.

Haçlılara karşı cihadı:

Ebü'l-Hasan Ali eş-Şazeli hazretleri, manevi cihada bedeni cihadı da eklemiş kahraman sufilerdendir. O Mısır'da iken Fransız kralı IX. Louis, haçlı ordularıyla Mansuriyye şehrine kadar ilerlemişti. "Veliliği Allah tarafından ispatlanmış olanlar, ölümden çekinmezler" diyerek Ali Şazeli hazretleri, müritleriyle birlikte İslam ülkesini kormak için savaşa bizzat katıldı. Yaklaşık bir buçuk yıl süren bu savaşta askerleri cihada teşvit edici konuşmalarıyla halkın galeyana gelmesine vesile oldu. Zira gözleri görmemesine rağmen İslam ordusunun ön saflarında yer alması, her türlü takdirin üstündedir. Sonunda IX. Louis esir alınmış, düşman yenilgiye uğratılmıştır.

Hac yolculuğu ve vefatı:

Ali eş-Şazeli hazretleri, hayatının sonuna doğru hac ibadetini yerine getirmeye karar vermiş, kırk bine varan müridi ve sevenleriyle birlikte Mısır'dan hareket etmişti. Bu sırada hizmetlerinde bulunan bir kişiye kazma ve kürek almasını tembih etmişti. Hizmetçi, bunlara yolda ne gerek var, diye düşünürken "Ayzab sahrasında anlarsın" buyurdu.

Hac kervanı Ayzab (İzab) sahrasına varınca konakladılar. Şeyh hazretleri, gözlerinin görmemesi dışında gayet diri ve sağlıklıydı. Güsül abdest alıp iki rekat namaz kıldı. Selam verdikten sonra tekrar secdeye vardığında bir daha doğrulmadı. Merak edip yokladıklarında vefat etmiş olduğunu anladılar.

Haber, kervandaki yolcular arasında yayıldı. Herkeste üzüntü ve telaş vardı. Hazrete kabir kazacak kazma ve kürek bulamayacakları endişesine kapılmışlardı. Hizmetçi, Şeyh hazretlerinin kendisine "Bir kazma kürek al. Sebebini Ayzab'ta anlarsın." demesinin hikmetini anlayarak feryat ve figan etmeye başladı. Kervandakiler, hizmetçiden kazma ve küreği alarak kabrini kazdılar. Ertesi gün hac kafilesindeki kırk-elli bin Müslüman, cenaze namazını kılarak büyük bir üzüntüyle şeyhlerini toprağa verdiler. 656/1258

Şazeli hazretlerinin eserleri konusuna girmeye gerek olmadığı kanısındayım. Zira onun müstakil kitapları değil de bir takım dualardan ibaret hizibleri ve evrad-ı şerifeleri vardır. Bunların dışında niçin eser bırakmadığı sorulduğunda "Benim kitabım, dostlarım ve müritlerimdir." demiştir.

Tarikatın ilkeleri:

Şazeliyye, Ehl-i Sünnet dairesinde kalmaya özen göstermiş cehri bir tarikattır. Pir hazretleri: "Elde ettiğin bir keşif hali, eğer kitap ve sünnet ile çelişirse derhal o keşfi bırak, kitap ve sünnete sarıl" derdi. Ve şöyle devam ederdi: "Tasavvuf odur ki nefis, ibadet ve taat üzere terbiye edile. Bilhassa ilahi ahkâmın icrasında nefse uyulmaya." "Vakitli ibadetlerin hiç biri ertelenemez. Ertelendiği takdirde o erteleme oranında bir cezaya çarptırılır. Zira her vaktin, yapılan ibadetlerde kendine göre bir hakkı vardır. İbadeti erteleyince o hükümden sonra da lehinde olmayan bir nasip gelir."

Şazeliyye'de nefsi tezkiye esas olmakla beraber dünya nimetlerinden kaçınan bir züht anlayışı yoktur. Şazeli hazretleri şöyle der: "Yolumuz, ruhbanlık yolu değildir. Ne arpa ekmeği yiyerek geçinmektir, ne de hurma ile doymaktır. Bu yol; ancak hidayeti bulmak için emirlere uyarak sabırla devam etmektir."

Şazeli hazretleri, müritlerinin boş durmasını sevmezdi. Kendisi de tarımla meşgul olur, tarlasını ekip biçer, onunla geçinirdi. Onun için Şazeliyye’de esas olan, dünya nimetlerini bağışlayana şükrederek geçimini temin etmektir. Bu nedenle şükreden bir zengin, sabreden bir fakire tercih edilmiştir. Şeyhi Mürsi hazretleri de şükürün cennetliklerin sıfatı olduğunu beyan ettikten sonra cennetliklerin sıfatları arasında böyle bir sabrın bulunmadığını söyler. Bu nedenle müritlerin, dünyevi meşguliyyete devam ederek tarikatta yol almalarının daha iyi olacağına işaret eder.

Tasavvufi düşünceleri:

Şazeli hazretleri, müritlerine âlimlerle ve salih insanlarla sohbeti tavsiye ederdi. Doğru bilgilere böyle kavuşulacağını söylerdi. Birbirlerinden bilgi alış verişinin ancak böyle mümkün olacağına işaret ederdi. Derdi ki:” İki iyilik vardır. Onlar kimde olursa hiçbir kimse ona zarar veremez. Birincisi, Cenab-ı Hakk’ın kaza ve kaderine razı olmaktır. İkincisi de Allah’ın kullarına iyi muamele etmektir.”

İlme ve âlime büyük saygı duyan Şazeli hazretleri, bu konuda şöyle bir ikazda bulunur: “Dört şey vardır ki onlar bir insanda olduğu sürece ilmin ona faydası olmaz:

- a.Dünya sevgisi,
- b.Ahireti unutmak,
- c.Fakir düşmekten korkmak,
- d.İnsanlardan korkmak.

Şazeliyye tarikatında zahiri hükümlere bağlılığın, ilahi hükümlere itaatin, sünnete riayetinin esas olduğunu belirtmiştik. Tarikatta bu esaslara uygun yaşayan insanlara saygı duyulur. Şeyh Şazeli hazretleri, böyle ihlaslı insanlara sataşanları uyarıyor: “Her kim veli kullara sataşır ve onlara ait manevi halleri inkar ederse eceliyle ölmeden önce üç ölümle ölme cezasına uğrar:

- 1.Önce zelil, perişan ve rezil olur.
- 2.Fakir düşüp ihtiyaç içinde kıvrınır.
- 3.İnsanlara muhtaç olur. El açıp dilenir. Çevresinde kendisine acıyan kimse de bulunmaz.”

Zikir usulü:

Şazeliyye, cehri zikri esas alan bir tarikattır. Zikir, kuudi (oturarak) ve kıyami (ayakta) olarak yapılır. Perşembe veya Cuma günleri “Meclis” adıyla yapılan zikirde ya halka şeklinde veya karşılıklı saf şeklinde oturulur. Bu esnada tarikata ait kasideler okunur. Ardından Şazeli’nin Hızbü’l-Kebir’i veya Evrad-ı Şerife’si okunur. Sonra ayakta zikre geçilir. Zikrin sonunda şeyh, sohbet eder.

Bu Şazeli zikirleri, özellikle mübarek gecelerde ihtifal tarzında en az üç gün sürer. Böylece farklı bölgelerdeki müntesiplerin orada buluşmaları sağlanmış olur.

Son yüzyılda pek çok batılı araştırmacı, Şazeliyye tarikatının etkisiyle Müslüman olmuştur. Bu durum, oldukça dikkat çekicidir.

Tarikatın yayılışı ve Çorum'daki durumu:

Nureddin Ali eş-Şazeli'nin dostları, halifeleri ve müritleri sayesinde Şazeliyye Tarikatı, Başta Mısır ve Tunus olmak üzere Kuzey Afrika'nın her tarafında hatta Afrika kıtasındaki bütün İslam ülkelerinde, başta Suriye, Irak olmak üzere Arap ve Hint yarımadasında, Malezya ve Endonezya'da, Anadolu ve Balkanlar'da hatta Avrupa ve Amerika'da yaygın konumdadır. Dünyanın her yerinde müntesibi vardır. XX. Yüzyıldan itibaren Batı'da en çok ilgi çeken bir tarikattır.

İstanbul'da pek çok Şazeliyye dergahı ve zaviyesi vardı. Anadolu'nun pek çok yerinde müntesipleri bulunan Şazeliyye tarikatı, Çorum'da da bilinmektedir. Özellikle Rıfai ve Kadiri şeyhi olarak meşhur Bekir Baba, mânâ âleminde Nureddin Ali eş-Şazeli hazretlerinden de icazet aldığı için Şazeli zikir ve evradını da yürütüyordu. O nedenle izini takip eden halifesi Hacı Ali Baba ve onun halifesi Cürün Hacı Mustafa Efendi de Rıfai ve Kadiri zikrinin yanı sıra Şazeliyye zikrini ve evradını da sürdürmüşlerdir. Müritleri de aynı usul ve adaba devam etmektedirler.

VII. SIRACEDDİN ÖMER el-HALVETİ ve HALVETİLİK

Çocukluğu ve gençliği:

Şeyh Siraceddin Ömer el-Halveti, Lancan'da dünyaya gelmiş ve orada büyümüştür. Sonra Harezm'de bulunan amcası Ahi Muhammed b.Nur el-Halveti'nin yanına gitmiştir.

Tarikat feyzini ondan almıştır. Amcası, tasavvuf yolunda halvet/yalnızlık zikrini çok sevdiği ve ömrünü tek başına halvette geçirdiği için Halveti diye anılmıştır.

İlk irşat makamı:

Siraceddin Ömer hazretleri, amcasının vefatından sonra seçkin halifesi olarak irşat makamına oturmuştur. Sonra Tebriz yakınlarındaki Hoy kasabasına, oradan da Mısır'a gitmiştir. Bu dönemde oradan Hicaz'a geçerek hac farızasını ifa etmiştir.

Siraceddin Ömer hazretleri de halvet hayatını çok sevdiği, uzlete çekilip halvette ibadet ve zikirle meşgul olduğu için "Halveti" ve tarikatına da "Halvetiyye" denilmiştir.

Bir menkıbe:

Şeyh Siraceddin Ömer hazretleri, bir gün تنها bir yerde büyük bir çınar ağacının içinde halvete niyetlenip halkın gözünden gizlenmiştir. Dervişleri ve dostları, araya araya sonunda onu ağacın içinde bulmuşlardır. Ömer Halveti hazretleri, bu süre içinde orada kırk erbeini yani 1600 gün süren halveti tamamlamıştır. Dervişlerinin de ısrarı ve yalvarmaları üzerine halvetten çıkarken Allah'ın emriyle çınarın Şeyh hazretlerinin ardından yürüdüğü görülmüştür. Şeyh hazretleri, çınara hitaben "Niçin sırrımızı açığa vurursun? Allah'a ibadetle bu kadar zamandır sana şeref ve neşe verdiğimiz yetmez mi? Yerinde dur" buyurması üzerine çınar, Allah'ın kudretiyle tekrar eski yerine varıp durmuştur.

Halvetiye'de temel ilkeler:

Her tarikatta olduğu gibi Halvetiyye tarikatında da bazı öne çıkan özellikler vardır. Bunu, daha çok ilk önderinin düsturlarından çıkartmak mümkündür.

Şeyh Siraceddin Ömer hazretleri, dervişlerine halvet, uzlet ve sükutu tercih etmelerini ve velayet ehliyle, Allah dostlarıyla birlikte bulunmalarını tavsiye etmiştir. Halvetilikte derviş, devamlı nefisle

mücadele etmeli, her türlü belaya tahammül göstermelidir. Var olanla yetinmeli, şikayetten kaçınmalıdır. Az yemeli ve sürekli riyazatta bulunmalıdır.

Halveti tekkelerinde uzleti sağlamak için özel olarak tanzim edilmiş küçük odacıklar vardır. Derişler, zaman zaman oraya girerek halvet halini yaşarlar. Bu, genellikle kırk gündür. Bazen kırkın katları halinde uzadığı da olur.

Vefatı:

Şeyh Sıraceddin Ömer Halveti hazretleri, hicri 800/miladi 1397 yılında Herat'ta vefat etmiştir. Ancak ölüm yeri ve kabrinin bulunduğu mekan konusunda farklı bilgilere de rastlanılmaktadır.

Zikir usulü:

Halvetiyyede kelime-i tevhit zikri ve yedi esma ile gizli ve açık olarak meşgul olma hali esastır. Onun için bu açık zikre darb-ı esma denilmektedir. Böylece kalbin tasfiyesi ve nefsin tezkiyesi gerçekleştirilir. Ayrıca bu tarikatta müritlerin tek başına okuduğu zikirler, dualar ve virdler de vardır. Bunlar, haftanın günlerine göre değişir.

Ayrıca haftanın belirli günlerinde devran usulüne uygun olarak topluca cehri zikir icra edilir. Bu zikre başlanırken önce oturarak bir halka oluşturulur. Sonra zikre ayakta devam edilir. Ney, kudüm ve def eşliğinde ilahiler okunur. Zikir meclisi, şeyhin duasıyla sona erir.

Tarikatın yayılışı ve Çorum'daki Durumu:

Halvetiyye tarikatı, önce Harezmi ve Herat bölgesinde tanınmıştır. Sonra Suriye, Mısır, Balkanlar, Kuzey Afrika ve Kafkaslarda yaygınlaşmıştır. Anadolu'da pek çok yerde Halvetiyye tekkeleri kurulmuştur. Günümüzde Ruşeniyye, Gülşeniyye, Sünbülüyye, Şabaniyye ve Uşşakiyye gibi kolları bu tasavvufi hareketi sürdürmektedirler. İstanbul'da pek çok Halveti Tekkesi mevcuttur.

Çorum'da Halvetilikle ilgili ilk bilgi, İskilip'e gelip Şeyh Yavsi'nin kızıyla evlenen Habib-i Karamani (ö.1492)'ye kadar uzanır. Bu zat, İskilip'te kaldığı süre içinde cami, medrese, kütüphane gibi pek çok vakıf eserinin yanı sıra bir de zaviye ve imaret kurulmasına öncülük etmiştir.

Yakın çevremizde en ünlü Halveti şeyhi, Kastamonu'daki Şeyh Şaban-ı Veli hazretleridir. Kastamonu'da metfun bulunan Şeyh Şaban-ı Veli'nin halifelerinden İskilipli Abdülbaki Efendi (ö.1589) irşat icazetiyle İskilip'te görev yapmıştır.

Ali İzzet Efendi, hangi dönemde yaşadığına dair bir kayıt düşmek-

sizin Balım Köyü'nde medfun bulunan Şeyh İsmail Efendi'nin Halveti Tarikatı'nın büyük şeyhlerinden olduğunu kaydeder. Ayrıca Muzaffer Paşa Camii'nin batı penceresi önünde yatan Sofi Mehmet Efendi'den söz ederken orasının daha önceleri Halveti tarikatının dergahı olduğunu bazı resmi evrakta görüldüğünü nakleder. Halvetiyye Tarikatı'nın Çorum'da yaşamış en ünlü ismi, Yusuf Bahri Efendi (ö.1829)'dir. Bu zatın hayatı, eserleri ve tesiri konusunu genişçe ele alacağız.

Çorum'da Halvetiliğin en yaygın kolunun Uşşakilik olduğunu da zikretmek durumundayız.

VIII. HÜSAMETTİN UŞŞAKI VE UŞŞAKİLİK

Çocukluğu:

Halvetiyye tarikatının kollarından biri olan Uşşakiyye'nin kurucusu Hasan Hüsameddin hazretleri, hicri 880, miladi 1475 yılında Buhara'da doğmuştur. Tahsilini aynı yerde tamamladıktan sonra bir süre ticaretle meşgul olmuştur. Ancak bu işte manevi tatmin bulamadığı için babasından kalan servetini kardeşine devrederek tasavvufa yönelmiştir.

Bir işaret ve Anadolu'ya hareket:

Tasavvufa yönelmesinden kısa bir süre sonra rüyasında aldığı işaret üzerine Anadolu'ya gelmiştir. Erzincan'da bir Halveti şeyhi olan Emir Ahmet Semerkandi'ye intisap etmiştir. Daha sonra şeyhinin emriyle Uşak'a gitmiş ve oraya yerleşmiştir. Bu nedenle Uşşaki diye anılmaya başlanmıştır. Burada yaklaşık elli yıl irşat faaliyetini yürütmüştür.

III. Murat'a ilk müjde:

Uşak'ta irşat faaliyetlerini yürüttüğü sırada şehzade olarak Manisa valiliği görevini yürüten III. Murat'a yakında padişah olacağını bir mektupla bildirmişti. III. Murat, gün gelip padişah olunca bu dervişi hatırladı ve onu İstanbul'a davet etti. Önce ona Aksaray mevkiinde bir konak tahsis etti. Ardından da Kasımpaşa'da kendisine bir tekke yaptırıp orada ikametini sağladı. Şeyh Efendi de irşat faaliyetlerini burada sürdürdü.

O dönemde Kasımpaşa Uşak'a çok benzediği için Hüsamet'in Efendi, burayı çok sevmiştir. Buradayken bir Halvetiyye şeyhi olan Ümmü Sinan'ın dergahına devam etmiş ve ondan da icazet almıştır. Bu bölgede müritleri ve sevenleri hayli artmıştır. Devlet adamları bile ondan feyz almak için akın akın gelmişlerdir.

Hac niyeti ve vefatı:

İstanbul'da irşat faaliyetlerini sürdürdüğü sırada yaşı da bir hayli ilerlemişti. Hac ibadetini yerine getirmek üzere yola çıkmaya niyetlendi. Hatta bu konuda Padişah'tan izin bile aldı. Hac ibadetini yerine getirip dönerken Konya'da hastalandı. Orada ilahi emaneti sahibine tevdi etti. Yıl 1592.

Durum, İstanbul'a bildirilince cenazesi, Padişahın emriyle İstanbul'a getirildi. Üsküdar'daki Aziz Mahmut Hüdai hazretleri, cenaze namazını kıldırdı. Kalabalık bir cemaatin iştirakiyle Kasımpaşa'daki tekkesinin haziresine defnedildi.

Tasavvufi ilkeleri:

Uşşakiyye tarikatı, Kur'an ve Sünnete bağlılığı esas alan bir tarikattır. Burada namaza, oruca ve farz ibadetlere öncelik verilir. İşrak, duha, evvabin, teheccüt ve şükür namazı gibi nafîle namazlar, devamlı yapılması gerekli olan ibadetler olarak tarif edilir. Tarikat adabında her ibadetin sonunda yapılması gereken zikir ve evrat sıralanmıştır. Müritlerin onları ihmal etmemeleri öğütlenir

Her tarikattaki gibi Uşşakiyye'de de şeyhe teslimiyet şarttır. O kadar ki şeyhin sözü, ebeveynin sözünden öncedir. Dünyaya aşırı meyletmiş insanlarla oturulmamalı, onlara imrenilmemelidir.

Zikir usulü:

Her tarikatta olduğu gibi Uşşakiyye'de de zikir esastır. Hiç bir halde derviş, zikirden gafil olmamalıdır. Esas olan cehri zikirdir. Zira zikrullah ile ilahi farzları ilan etmek ve açıktan işlemek, ihfa edip gizlemekten daha üstündür. Açık zikirde gafilleri uyandırma ve şeytanı uzaklaştırma meziyeti vardır.

Önce oturarak (kuuden) halka suretiyle zikre başlanır. Bir süre kelime-i tevhit zikrinden sonra devrana, kıyama kalkılır. Bu esnada okunan ilahilerle el ele tutuşularak bir sağa, bir sola darb-ı zikir yapılır. Bazı esmanın zikriyle ayakta zikir devran devam ederken uyulması gerekli belli sıra vardır. Şeyh ve müritler, bu sıraya ve usule riayet etmeyi ihmal etmezler.

Her tarikatın hedefi, insan-ı kâmil yetiştirmektir. Bu; insanı batıldan, bid'attan koruyup Hakk'a, hakikate ve sünnet-i seniyyeye yöneltmektir. Uşşakiyye de bu uğurda çaba sarf eden tarikatlardandır.

Tarikatın yayılışı:

Uşşaki tarikatın ait İstanbul Kasım Paşa'da kurulan tekke, tarih boyunca hizmetine devam etmiştir. Ancak İstanbul dışındaki Uşşaki-lerin nerelerde faaliyet gösterdiklerine dair tam bir bilgi yoktur. Buna rağmen Anadolu'nun her tarafında dervişleri ve müritleri olduğu bilinmektedir.

Çorum havalisine de Müdülü Hüseyin Hüsnü Gülzari vasıtasıyla Uşşaki kolu gelmiştir. Hüsnü Gülzari'den Hayrullah Efendi, İdris Efendi, Tirkeşli Fehmi Efendi ve İpek Efendi icazet almışlardır. Tirkeşli Fehmi Efendi'den Paşabolatlı Osman Bahri, ondan Yozgatlı Ahmet Lütfi ders alarak tarikat görevini sürdürmektedir. İpek Efendi'den Hüseyin Murat, Hasan Mansur, Fatih Nurullah ve Esedi Celali ders almışlardır. Tarikat, Esedi Celali'den de Resül Mürsel, ondan da Bahri İrfanî tarihiyle devam etmektedir. Biz, bu çalışmamızda sadece İbrahim İpek Efendi'yi dile getireceğiz.

IX.HACI BAYRAM-I VELİ VE BAYRAMİLİK

Hacı Bayram-ı Veli'nin hayatı:

Asıl adı Numan olan Hacı Bayram-ı Veli, Ankara'nın Çubuk nehrinin güneyinde Zülfazl (Solfasol) Köyü'nde doğmuştur. Doğum tarihinin 1340 veya 1352 olduğunu söyleyenler vardır. Bu nedenle doğum tarihi ihtilaflıdır. Babası Koyunluca Ahmet, annesi Fatma Hanımdır.

Annesi, ona hamileyken derede çamaşır yıkıyormuş. Eşkiyalar köyü basmışlar. Annesine de bir eşkiya, kötü niyetli olarak saldırmış. Kadıncağız kaçmaya başlamış. Haydutlar tam kadıncağızı yakalayacakları sırada gaipten bir nida gelmiş: “Dokunmayın o hatuna. O, bir veli anasıdır.”Eşkiyalar, bu sestten korkup o bölgeyi terk etmişler.

İlk tahsilini Arapça hocası Şeyh İzzettin'den yaptığı söylenmektedir. Bir diğer hocası da Hallaç Mahmut Efendi'dir. Medrese eğitiminde Tefsir, Fıkıh, Hadis, Tasavvuf, Matematik, Astronomi, Felsefe, Arapça, Farsça, Edebiyat gibi çeşitli dersleri okumuş ve icazet almıştır. Bundan sonra Ankara'da Kara Medrese'de, Bursa'da Çelebi Sultan Mehmet Medresesi (Yeşil Medrese)'de müderrislik yapmıştır. Daha sonra Kayseri'ye giderek Somuncu Baba unvanıyla meşhur olan Aksaraylı Şeyh Hamidüddin Hazretlerine intisap etmiştir. O sırada Somuncu Baba'nın Bursa'da bulunduğu ve Hacı Bayram'ın da şeyhine Bursa'da intisap ettiği rivayeti vardır. Bu tespit, daha doğru olsa gerektir. Zira Somuncu Baba'nın bazı menkıbeleri, Bursa'da cereyan etmiştir. Emir Sultan ile buluşmaları orada olmuştur.

Şeyhine intisaptan sonra Hacı bayram-ı Veli, müderrisliği bırakıp tasavvuf yolunu tercih etmiştir. Böylelikle girdiği tasavvuf yolunda kemalatın en yüksek derecesine ulaşmıştır. Artık şeyhinin yanından ayrılmaz olmuştur. Onunla birlikte Şam'a, oradan da hac mevsiminde Mekke'ye gitmiş, daha sonra tekrar Ankara'ya dönüp vaaz ve nasihatle halkı irşada çalışmıştır.

Tekrar Ankara'ya dönüşünde şeyhinin tavsiyesi üzerine buğday, arpa, özellikle burçak ekmiş ve çiftçilikle meşgul olmuştur. Bu dönemde şeyhi vefat etmiştir. O irşat faaliyetlerinin yanı sıra çiftçiliğe de devam etmiş, elinin emeğini yemeyi ilke edinmiştir.

Hacı Bayram-ı Veli, Anadolu halkının toprağa bağlanmasını sağlamış ve bu konuda da bizzat örnek olmuştur. Evliya Çelebi de seyahatnamesinde “Seyr ü süluk erbabının önde gideni, evliya ve ariflerin kutbu, hak ve yakîn yollarına delalet eden ve Allah'a vasıl olanların sırlarına vakıf, alemlerin beğendiği, bütün halkın mürşidi, Mahmut oğlu Ahmet mahdumu Şeyh Hacı Bayram” olarak bahsetmektedir.

Vakıf belgelerinde de “Ankara'da kâin kutbu'l-arifin gavsü'l-

vasılın Hacı Bayram-ı Veli kuddise sırruhu” hazretleri” şeklinde geçmektedir.

Hacı Bayram Camii Tekke’sinde her gün sabah ve yatsıdan sonra zikir meclisleri kuruluyor, öğle namazından önce ve sonra, başta müritleri olmak üzere halka tefsir, fıkıh, hadis, kelim hatta felsefi ağırlıklı tefsir dersleri de veriyordu.

Onun güzel adetlerinden biri de tekkesinde sürekli kazan kaynatılmasıdır. Bu kazanda her gece ve gündüz burçak çorbası kaynar, gelen geçen fakir zengin, küçük büyük, kadın erkek herkes içerdi.

Ramazan ayında ve diğer zamanlarda elinde asasıyla Ankara esnafını dolaşır, zekat vermek isteyenlerin zekatlarını alıp biriktirir; onları şehrin fakirlerine, medrese öğrencilerine, dul ve yetimlerine, yolda kalmış insanlara dağıtırdı. Onun huyunu ve karakterini bilenler, hiç tereddüt etmeden zekatların ona teslim ederlerdi.

İşte böyle bir dönemde Osmanlı’da müderris iken Hacı Bayram Veli’nin ününü duymuş olan Akşemseddin hazretleri, Ankara’ya gelmiş ve Hacı Bayram Veli’nin dükkan dükkan dolaşır halktan para topladığını görmüş. Bunun fakir fukaraya dağıtılmak üzere toplandığını önce fark edememiş. Bir şeyh elinde asasıyla kapı kapı dilenir mi, diyerek Hacı Bayram Veli’ye gidip intisap etmemiş. Oradan yönünü güneye çevirmiş, Zeynüddin Hafî Hazretlerine öğrencisi olmak üzere Halep’e doğru yola çıkmıştır. Halep’e yaklaştığı sırada bir rüya görür. Rüyasında boynunda bir zincir takılı olduğunu ve bu zincirin bir ucunun Hacı Bayram-ı Veli’nin elinde bulunduğunu görür. Bunun üzerine yola devam etmekten vazgeçerek geri döner. Ankara’ya vardığında Hacı Bayram, yine burçak tarlasındadır. Tarlada bambaşka bir coşku var. İlahiler, kasideler okunuyor. Dervişler şevke geliyor, coştukça coşuyorlar. Harman yerini devran yerine döndürmüşlerdir. Bu ortamda Hacı Bayram-ı Veli, dervişleri ve köylülerle birlikte burçak imecesi yapmaktadır. Öğle vakti geldiğinde namazlar kılınır, sofralar kurulur. Yoğurt ve buğday aşısı getirilir. Şeyh Efendi, herkese bizzat dağıtır, bir miktar da köpeklere verir. Bu ortamda ona özel bir ilgi göstermez. Akşemseddin Hazretleri, bakar ki kendisini sofraya davet eden yok, o da kıtmirin sofrasına oturur. Nefsini ve gururunu yendiğini gören Hacı Bayram-ı Veli, onu da sofrasına çağırır. “Gel beri Köse, yaktın beni” der. Sofrada yemeğe başladıkları sıra “Zincirle gelen konuğu ancak böyle ağırlarlar” diye lafifede bulunur. Hatasını anlayan Akşemseddin, o ziyaret esnasında Hacı Bayram-ı Veli’ye intisap etmiştir. O tarihten itibaren değerli talebesi ve daha sonra halifesi olacak olan Akşemseddin hazretlerini yanından hiç ayırmamıştır.

Somuncu Baba’nın vefatından sonra etrafında derviş grupları art-

maya başlamıştır. Bundan endişe duyan saray erkani, onu Edirne'ye davet etmiştir.

Hacı Bayram-ı Veli, öğrencisi Akşemseddin'i de yanına alarak Edirne yolculuğuna çıkar. Yolda Gelibolu'ya uğrar. Orada Yazıcıoğlu Ahmet ve Muhammed kardeşlerle görüşür ve onları da tasavvufi yola sokar. Sonra yola devam ederler. Edirne'ye vardıklarında Hacı Bayram-ı Veli ile görüşen II. Murat, onun hakkında söylenenlerin iftira olduğunu anlamış ve kendisinden özür dilemiştir. Hacı Bayram-ı Veli'nin Ehli Sünnet üzere yürüyen bir derviş olduğunu yakinen görmüştür. O da orada iki ay kadar kalmıştır. Şeyh hazretlerinin Edirne ziyaretinin üç kez gerçekleştiği nakledilir. Bir gidişinde Uzunköprü'nün temel atma töreninde duada bulunur.

Padişah ve saray erkani iltifatlarda bulunmasına rağmen Hacı bayram-ı Veli, bazı vezirlerin kendisine düşmanlık beslediklerini farkındadır. Mesela Sultanın bir veziri, onu zehirlemek niyetindedir. Hacı Bayram-ı Veli'ye dost gibi yaklaşarak zehirli bir şerbet sunar. O da "Biz içelim, zararı başkasına olsun" diyerek şerbeti içer. O anda vezir düşüp ölür ama Şeyh Efendi'ye bir şey olmaz.

Hacı Bayram-ı Veli, son Edirne ziyaretine giderken yine Akşemseddin hazretlerini de götürmüştür. II. Murat ile görüştüğünde yanında Akşemseddin hazretleri de bulunmaktadır. Sultan, Hacı Bayram-ı Veli'ye İstanbul'u fethedip edemeyeceğini sorar. Bu esnada içeri getirilen beşiğe bakar, Fetih suresini okumaya başlar. Okumayı bitirince fethin kendisine nasip olmayacağını açık yüreklilikle beyan eder ve Akşemseddin'i göstererek "İstanbul'un fethini bu köse görecektir. Fetih, şu kundaktaki Mehmet'e nasip olacaktır." der. Bunu duyan II. Murat, Hz. Peygamber (sav)in müjdesine nail olamayacağı için üzülse de fethin oğlu eliyle gerçekleşeceğini öğrendiği için mutlu olmuştur.

Hacı Bayram-ı Veli Edirne'den ayrılmadan önce kendisinden nasihat isteyen Sultan II. Murat Han'a şöyle demiştir:

"Teb'an içinde herkesin yerini tanı. İleri gelenlerine ikramda bulun, ilim sahiplerine hürmet et. Yaşlılara saygı, gençlere sevgi göster. İyilerle beraber ol. Hiç kimseyi küçümseme. Cimri ve alçak insanlarla dostluk kurma. Sırrını kimseye açma. Halkın kusurunu görme. Onlara iyi davran, müsamaha göster."

Edirne'den dönüşte Sultan II. Murat, Bayramî dervişlerini vergiden muaf tuttuğunu beyan eden bir berat vermiştir. Bu muafiyetten yararlanmak isteyenler, Hacı Bayram-ı Veli'nin etrafında toplanmaya başlamışlardır. Böylelikle müritlerinin sayısı ve nüfuzu, daha da artmıştır.

Bu artış, devletin Ankara bölgesinden topladığı vergi gelirlerinde düşüşe sebep olmuştur. Bunun üzerine Sultan II. Murat Han, bir mek-

tup göndererek müritlerinin kesin sayısını sormuştur. Hacı Bayram da “Bizden biat eyleyen fukaraya ziyafetimiz vardır” diyerek müritlerini davet eder. Bunun üzerine müritleri, şeyhlerinin bulunduğu çadırın önünde toplanırlar. Hacı Bayram hazretleri, elinde bıçağıyla çadırın önünde beklemektedir. Toplanan kalabalığa seslenir: “Dervişler, bana intisap edenleri Allah yolunda kurban etmem emredildi. Bu emre imtisal edenler çadıra girsinler.” Bu emre biri erkek, biri kadın olmak üzere sadece iki kişi uymuştur.

Bu, bir samimiyet testidir. Tasavvuf yolunda çetin bir imtihandır. Bu sınavı kazanmak kolay değildir. Zaten bu sınavı, ancak iki kişi kazanabilmiş ve kurban olmayı kabul etmiştir. Hacı Bayram-ı Veli de çadıra girip önceden hazır ettiği iki koyunu kurban etmiştir. Kanlar çadırdan dışarı akmaya başlayınca dışarıdaki dervişler korkup dağılmışlardır. Bu olay üzerine Hacı Bayram-ı Veli, II. Murat’a şöyle bir mektup göndermiştir: “Halen iki dervişımdir, gayrisi yoktur.”

Onun adına kurulan Bayramiyye Tarikatı, Ankara’nın hatta Anadolu’nun manevi yapısının şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Ancak Hacı Bayram-ı Veli, şeyhinin tavsiyesine uyarak çiftçilikle meşgul olmaya, arpa, buğday ve burçak ekmeye devam etmiştir. Bu arada büyük bir tekke veya vakıf kurma yolunu tercih etmemiştir.

Devrinin şeyhlerinden Berdeî adlı bir sufi, Hoy’dan kalkıp Ankara’ya gelir. Burada Hacı Bayram-ı Veli’yi ziyaret etmek ister. Şeyh Efendi, onun geleceğini müritlerine çok önceden haber vermiştir.

Hacı Bayram-ı Veli çiftçilikle uğraşp burçak ekmeyi hayatının sonuna kadar sürdürmüştür. Ancak her canlı gibi o da ölümü tadacaktı. Son sözleri, “Namazımı Akşemseddin kıldırın, cenazemi de o yıkasın. Bu haberi ona iletin.” oldu. Seksen yaşları civarında 1430 yılında o da ruhunu Rabbisine teslim eti. O sırada vasiyetini yerine getirip getirmeme konusu tartışılıyordu ki Akşemseddin hazretleri çıka geldi. Tartışma bitti. Akşemseddin hazretleri, vasiyeti üzerine Hacı Bayram Veli hazretlerini yıkadı ve namazını kıldırdı. Şeyh Hazretleri, vefatından birkaç yıl önce yaptırılan ve kendi adıyla anılan caminin yanına defnedildi.

Akşemseddin hazretleri, şeyhinin vefatı üzerine uzun bir şiir yazmış, sevgi ve saygısını şu mısralarda dile getirmiştir:

*Aşık oldum sana candan,
Hacı Bayram, pîrim sultan
Gönül himmet umar senden
Hacı Bayram pirim sultan.*

*Irak mıdır yollarınız
Taze midir gülleriniz
Hûb söyler bülbülleriniz
Hacı Bayram pirim sultan*

*Al yeşil zeyn olmuş üstü
Server Muhammed'in nesli
Yaradan Allah'ın dostu
Hacı Bayram pîrim sultan*

*Akşemseddin der varılır
Azim tevhidler sürülür
Yılda bir çağı bulunur
Hacı Bayram pîrim sultan.*

Hacı Bayram-ı Veli türbesi, asırlardır Ankara'nın en önemli ziyaret mahallidir. Türkiye'nin neresinden gelirse gelsin, yolu buralara düşen herkesin ziyaret ettiği bir yerdir. Burası, Hacı Bayram-ı Veli'den sonra türbeyi de içinde barındıran büyük bir tarikat külliyesi halini almıştır.

Türbesindeki levhada şu kıt'a yazılıdır:
*Şark u garba nuru olmuş münceli,
Hissemend-i feyzidir Anadolu.
Rah-ı irfanı küşade eylemiş,
Hazret- i el-Hac Bayram veli.*

Tasavvufi Görüşleri:

Hacı Bayram-ı Veli, müritleriyle yapmış olduğu sohbetlerde ve uyguladığı zikir usulünde tasavvufi düşüncelerini ortaya koymuştur. Ayrıca yazmış olduğu dört şiirde tasavvufi görüşlerini tespit etmek mümkündür. Değerli ilim adamımız Ethem Cebecioğlu da şiirlerinin tasavvufi yorumunu yaparak bu tespiti kolaylaştırmıştır.

Hacı Bayram-ı Veli, tasavvufta ilahi aşkı esas almıştır. Ona göre Allah'ı sevmenin yeri kalptir. Kalp, mesken-i canandır. O, canana kavuştuğu günü "bayram" yani sevinç günü olarak görür.

Ona göre fakirlik, kulun sadece Allah'a muhtaç olmasıdır. Bunun temelinde kulun Allah Teala'ya vasıl olması söz konusudur. Bu anlayışın tabii sonucu olarak Hacı Bayram, müderrislik maaşı gibi yüksek bir maaşı terk edip mütevazı bir geçimi kabullenmiştir. Gösterişli elbiseler değil, kaba yün elbiseler giymeye tercih etmiştir. Uzun zaman aç kalması, açlığını hissetmemek için Peygamber Efendimiz (sav) gibi karnına taş bağlaması ona has adetlerdendi.

Hacı Bayram-ı Veli, sohbetle çok önem veriyordu. Tekkesinde müritlerini günün belli zamanlarında toplayıp onlarla ilmi, ahlaki, tasavvufi sohbetler yapmaktaydı. Sohbetlerinde ilim, edep, hal hakimdi.

Hacı Bayram'a göre şeyh, kendisini topluma adanmış kişidir. O, bütün insanların geçimini kendi üzerinde görür. Bu nedenledir ki o, küçümsenme duygusuna kapılmadan nefsini dizginleyerek toplumun zenginlerine avuç açıp para toplamış, onları bölgesindeki fakirlere ve yoksullara dağıtmıştır.

Şeyhi Ebu Hamid hazretleri Halveti olduğu için Hacı Bayram-ı Veli de halvete büyük önem atfediyordu. Tekkesinin altında bu amaçla hazırlanmış üç halvet hücre vardı.

Hacı Bayram-ı Veli, tasavvuftaki "Kendini bilen, Rabbini bilir" ilkesini benimsemiştir. Bir insanın kendisinden hareketle Allah'a nasıl vasil olduğunu, aslını ve özünü nasıl bulduğunu şiirlerinde dile getirmiştir. İnsanın O Yüce Zat'a ulaşması için önce insanın önce kendi fillerini bilmesi, sonra onların ortaya çıkmasına sebep olan nitelikleri bilmesi ve bu niteliklerin yüklendiği özü tanıması şarttır kanaatindedir.

Dünyanın vefasız, güvenilemeyecek bir mekan, sıkıntı ve mihnet yeri olduğunu, insanı halden hale soktuğunu ifade eder. İnsanoğlu, bu bilinçle yaşamalıdır, der.

Bilindiği üzere tasavvufta esas olan kalptir. O; kalbi, gönlü bir şehre benzetir. Gönül ehli olmak, bir bakıma şehir hayatının karmaşasına yönelmek demektir. Ona göre kalp, madde ve mânâ dünyasının birleştiği yerdir. Gönül, toprak gibi olmalıdır. Zira gül, yumuşak toprakta biter.

Hacı Bayram-Veli'ye göre makbul olan kalbin imanıdır. Kalbin, gönlün imanı için bir ustaya yani bir şeyhe ihtiyaç vardır. Onun gözetiminde gönül şehri, manevi olarak imar edilir. İşin özü; tasavvuf yolunda mutlaka şeyhe ihtiyaç vardır.

Şiirleri:

Hacı Bayram Veli, eserleri gibi şiirlerini de Türkçe yazmıştır. Yunus tarzında yazılmış dört adet şiiri vardır. İşte onlardan biri:

*Bilmek istersen seni
Geç canından bul ânı.*

*Kim bildi ef'alini
Anda görür zatını.*

*Kim ki hayrete vardı
Tevhid-i zatı buldu*

*Bayram özünü bildi
Bileni anda buldu.*

Hacı Bayram-ı Veli'nin günümüzde de ilahi olarak okunan en
ünlü şiiri şudur:

*N'oldu bu gönlüm n'oldu bu gönlüm
Derd ü gamınla doldu bu gönlüm.*

*Yandı bu gönlüm yandı bu gönlüm
Yanmada derman buldu bu gönlüm.*

*Gerçi ki yandı gerçeğe yandı
Rengine aşkın cümle boyandı.*

*Kendi de buldu kendi de buldu
Matlabını hoş buldu bu gönlüm.*

*Elefkaru fahrî elfakru fahrî
Demedi mi alemlerin fahrî*

*Fakrını zikret fakrını zikret
Mahv u fenada buldu bu gönlüm.*

*Sevda-yı a'zam sevda-yı a'zam
Bana k'olupdur arş-ı muazzam.*

*Mesken-i canan mesken-i canan
Olsa acep mi şimdi bu gönlüm.*

*Bayrami imdi Bayrami imdi
Yar ile bayram eyledi şimdi.*

*Hamd ü senalar hamd ü senalar
Yar ile bayram etti bu gönlüm.*

Öğütleri:

**Küçük çocukları seviniz, başlarını okşayıp onları sevindiriniz. Zira bu, Peygamberimiz (sav)'in yoludur.*

**Allah'a isyan yolunda kimseye yardımcı olmayın.*

**Cahil zümre arasında ne gülün ne de gülümseyin.*

**Hiçbir günahı küçümsemeyin.*

**Boş durmayın, çalışın. Zira boş gezenin yoldaşı şeytandır, kalpleri de şeytana konaktır.*

**Devlet büyükleriyle ilişkinizde ateşten faydalandığınız gibi olun. Uzak durun, ancak ısınacak kadar yaklaşın.*

**Halkın önünde konuşmayın. Ancak sorulursa cevap verin.*

**Beyaz giymeyi adet edinin. Zira bu huy, sizi daha dikkatli kılar.*

**Konuşurken gürlleme, bağırıp çağırma. Asla yüksek sesle konuşma.*

**Yol ortasını işgal etmeyiniz.*

**Ayıplarını gördüğün komşunu kınama, sırlarını ifşa etme. Zira o sır, sana emanettir. Göziün zekatı da başkalarında kusur görmemesidir.*

**Padişah huzurunda bile olsanız, hakkı ve hakikati söylemekten korkmayınız.*

**Padişah, size hoşlanmadığınız bir işe, dininize uymayan bir göreve tayin etse kabul etmeyiniz.*

**Adalet güzel ama Emir 'de olursa daha güzeldir.*

Cömertlik güzel ama zenginde olursa daha güzeldir.

Sabır güzel ama fakirde olursa daha güzeldir.

Tevbe güzel ama gençlerde olursa daha güzeldir.

Utanmak güzel ama hanımlarda olursa daha güzeldir.

**Önce ilim tahsil ediniz. Sonra helalinden para kazanınız. Daha sonra evleniniz.*

**Zinadan kaçınız.*

**İçkiden, kumardan uzak durunuz.*

**Tek evlilik yolunu seçiniz. İki veya daha fazla evlilik yapmayınız.*

**İç güveysi olmayınız. Mümkünse dul kadınlarla evlenmeyiniz.*

**Esnafın dükkanında çok oturmayınız.*

**İpekten yapılmış giysiler giymeyiniz; vücudunuza hava aldirmayarak sizi uyuşturur.*

**Allah için dışınız nasılsa içiniz de öyle olsun.*

**Halka boş hikayeler anlatmayınız ve hikayecilere de rağbet etmeyiniz.*

**Herkesi hoş görmeliyiz. Kendimiz de hoş olmalıyız ki hoş görünelim.*

**Devletimizin dirlik ve düzenliği için birbirimizi sevelim, sayalım.*

**Her nerede olursanız olun Allah 'ın sizi görüp gözetlediğini asla unutmayınız.*

**Namazlarınızdan sonra size hoş gelen bir virdi adet edininiz. Her ayın belirli günlerinde oruç tutunuz.*

**Ölümü asla unutmayınız. Mezarlıkları sıkça ziyaret ediniz.*

**Büyük zatların kabirlerini ziyaret ediniz. Bu zahmetiniz, o zatların size şefaet etmelerine vesile olur.*

Bayramilik:

Bayramilik, Anadolu topraklarında doğup büyümüş bir Türk mu-

tasavvufî tarafından kurmuş bir tarikattır. Özellikle Ankara çevresinde yaygınlık kazanmış, daha sonra Anadolu'nun pek çok yerinde halifeleri faaliyet göstermiştir. Tarikatın pîri Hacı Bayram-ı Veli'dir. Hacı Bayram hazretleri, sohbette çok etkili bir veli olarak bilinir. Onun için pek çok velinin yetişmesine vesile olduğu bilinir.

Bayramiyye Tarikatı; Sünnilik, yerlilik ve devletin sürekliliği temelleri üzerine kurulmuştur. Tarikatın silsilesi, bir koldan Bayezid-i Bestami'ye ulaşır. Bu silsile Nakşibendiyye silsilesiyle birleşir. Diğer kol, Hasan Basri'ye varır. Bu silsile de Halvetiyye'ye ulaşır. Bu özelliğinden dolayı Bayramilik, gizli zikri benimseyen Nakşibendilik'le, açık zikri benimseyen Halvetiliği birleştiren bir tarikat olarak bilinir.

Bu nedenlerle Hacı Bayram-ı Veli'nin ölümünden sonra Bayramilik, iki kola ayrılmıştır. Bir kısmı açık zikri kabul ederek Hacı Bayram'ın halifesi Akşemseddin Hazretlerine tabi olmuş, Şemsiye diye anılmıştır. Diğerleri de yine Hacı Bayram'ın halifesi Bursalı Ömer Dede'ye uyup Melami adını almışlardır. Asıl Bayramilik; Akşemseddin, Kayserili İbrahim Tennuri, İskilipli Şeyh Muhyiddin Yavsi tarikiiyle devam etmiştir.

Hacı Bayram-ı Veli, ehl-i sünnete mensup sultanların hâkimiyetindeki Osmanlı Devleti'nin manevi mimarlarından. Akşemseddin ile Akbıyık ve Molla Zeyrek'in de aralarında bulunduğu bir grup Bayramî, Fatih'le birlikte İstanbul'un fethine katılmışlardır. Bu durum, tarikatın devlet nezdindeki itibarını artırmıştır.

Bayramiliğe girişte derviş adayı gelir, şeyhin huzurunda edeple diz çöker. Şeyh, ona şeriata uyma, sünnete bağlı kalma ve edep konularında bir takım uyarılarda bulunur. Şeyh, gelen kişiyi müritliğe kabul edince onu gece halvet yapmaya davet eder. Bu, birkaç kez tekrarlanır. Mürit, dördüncü geceki halvetinden sonra ilk dersini almış olarak tarikata girer.

Bazı müritlerin terbiyesi, seyr ü sülükü uzun yıllar sürerken bazılarıninki de bir seneden az bir sürede gerçekleşebiliyordu. Mesela Akşemseddin hazretlerinin birkaç ayda neticeye ulaşması, diğer dervişlerin hayretini mucip olmuştu. Hâlbuki tasavvufta esas olan, şeyhe tam anlamıyla teslim olmaktır. Hızlı ilerleme de bunun sonucu olsa gerektir.

Bayramî dervişleri, nefisleriyle sürekli mücadele halindedir. Gece gündüz ibadet ederler, oruç tutarlardı. Bunun sonucu olarak her mümin gibi onlar da ilahi nimetlere kavuşup gerçek bayramı ahrette yapacaklarına inanırlardı. Teheccüt namazına önem verirler, kelime-i tevhid zikriyle birlikte günlük dua ve virdlerine devam ederlerdi.

Akşemseddin Hazretlerinin yazmış olduğu bir risalede Bayramiliğin tarikat usulü ve zikirleri genişçe açıklanmıştır. Hacı Bayram'ın

esma zikrine dayanan bu irşat usulü, cehri zikri esas alan Bayrami-Şemsiler tarafından uygulana gelmiştir. Ancak tarikatta ağırlıklı olan hafi zikirdir.

Bayramilik; cezbe, muhabbet ve sırr-ı ilahi adı verilen üç esasa dayanır. Tasavvuf dilinde kulun Allah'a doğru aşk vasıtasıyla çekilmesine cezbe; Allah'ın kulu, kulun da Allah'ı sevmesine muhabbet denir. Bayramilik'te bu ikisini elde eden mürit, ilahi sırları elde etmek üzere çaba sarf etmek durumundadır.

Akşemseddin döneminde Bayramiler; halka halinde cehri zikir yaparlar, zikir esnasında Yunus Emre'nin şiirlerini okurlardı. Bu esnada vecde gelip haykırırlardı. Eski ve yamalı elbise giyerler, asa kullanırlardı. Zaman zaman halvete girip kırk gün çile çıkartırlardı. Başlarına uzun ve büyük taç takarlardı. Taçlarının bazıları altı köşeli, bazıları da on iki köşeliydi.

Bayramiliğin yayılışı ve Çorum'la ilgisi:

Bayramilik, Anadolu merkezli bir tarikattır. Bu Tarikatı'nın ilk tekkesi, elbette ki Ankara'da bulunan Bayrami Dergâhı'dır. Sonra Edirne'de, İstanbul'da da Bayramiyye tekkeleri kurulmuştur. Özellikle İstanbul'da pek çok Bayramiyye Tekkesi faaliyet göstermiştir. Balkanlarda Selanik, Mostar, Belgrad, Saraybosna, Üsküp, Manastır gibi büyük şehirlerde, Şam, Mekke, Medine ve Mısır'da Bayramiyye Tekkeleri kurulmuştur.

Bayramiyye Tarikatının en önemli şeyhi ve Hacı Bayram Veli'nin halifesi Akşemseddin hazretleri, Ankara'ya gitmeden önce Çorum Osmancık'ta bir medresede müderrislik yapmıştı. Ömrünün ilerleyen devrelerinde Beypazarı'nda bulunduğu fakat halkın büyük rağbet gösterip etrafında toplanması üzerine İskilip'in Evlek Köyü'ne çekilip burada sakin bir hayat yaşadığı bilinmektedir. Bir süre sonra da buradan ayrılarak Göynük'e yerleşip orada ömrünü tamamladığı da herkesin malumudur.

Akşemseddin hazretlerinin kurduğu Bayrami-Şemsi kolunun en ünlü halifesi, İskilipli Şeyh Muhyiddin Yavsi hazretleridir. Şeyh Yavsi, Şeyhülislam Ebussud Efendi'nin babasıdır. Bu tarikatı, İstanbul'a hakim kılan en önemli şeyhdir. İskilip'te oğlu Şeyhülislam Ebussud tarafından onun adına inşa ettirilmiş Şeyh Yavsi Camii vardır.

X. MEVLANA CELALEDDİN-İ RUMİ VE MEVLEVİLİK

Giriş:

Ülkeler değil, gönüller fetheden nice insanlar vardır ki utulmazlar. Hep sözleri nakledilir, halleri ve davranışları anlatılır. Unutuldu sanılanların binlerce ziyaretçileri, binlerce Fatiha okuyanı vardır. Ziyaretine gelenler, yüzyıllar sonra bile gönül diliyle konuşurlar, halleşirler.

Geldikleri yerleri gönül diliyle fetheden ve yurt edinen Anadolu Erenleri, bu ülkenin manevi mimarlarıdır. Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli, Şeyh Edbali gibi Mevlana da gönüller fethetmiş, bu coğrafyanın Türkleşmesi ve İslamlaşmasında öncü görevi üstlenerek yer etmiş büyük bir velidir.

Hayatı:

Mevlana, aslen Horasanlıdır. 604/1207 yılında Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. Asıl adı, Muhammed'dir. Babasının asıl adı da Muhammed b. Hüseyin el-Belhi olmasına rağmen Bahaeddin Veled olarak şöhret bulmuştur. Annesi ise Mü'mine Hatun'dur

Kendisine "Efendimiz" anlamında Mevlana unvanı verilmiştir. Doğduğu şehre nispetle Belhi, Anadolu'da yaşadığı için Rumi, müderrisliğinden dolayı Molla Hünkar denilmiştir. Celaledin ise lakabıdır.

Mevlana Celaledin-i Rumi'nin babasının soyu Hz. Ebubekir'e, annesininki ise Hz. Ali'ye ulaşır. Babasıyla Belh'den ayrıldığında beş yaşındadır. O yaşta babasıyla hacca gitmiş, Bağdat, Kufe, Şam'ı dolaşmıştır. Anadolu'ya geçince Malatya, Sivas, Erzincan derken Akşehir ve Karaman'da birkaç yıl kalmıştır. Babası alim bir insan olduğundan önce Akşehir ve Karaman'da, sonra Konya medreselerinde müderrislik yapmıştır.

Mevlana'nın ilk hocası ve mürşidi babası Bahaeddin Veled'dir. Ondan sonra babasının müritlerinden Seyyit Burhaneddin Tirmizi'dir. Babasından sonra onun manevi terbiyesini o sürdürmüştür. Bununla da yetinmeyip devrin alimlerinden ders almış ve iyi bir öğrenim görmüş olmalı ki iyi derecede Arapça ve Farsça bilirdi. Fıkıh, tefsir, hadis gibi dini ilimlerin yanı sıra akli ilimlerden de icazetliydi. Alimdi ve müderristi.

Mevlana, babasının ölümünden iki yıl sonra (1233) Seyyid Burhaneddin ile birlikte Halep'e gitmiştir. Orada Kemaleddin b.Adım'den ders almıştır. Oradan Şam'a geçip Muhyiddin İbnü'l-Arabi, Sadedin Hamevi, Şeyh Osman er-Rumi, Evhadüddin Kirmani ve Sadettin Ko-

nevi ile uzun uzun sohbet etme imkanı bulmuştur. Buralarda yedi yıl kadar kalmıştır. Konya'ya döndükten sonra vaaz ve irşat faaliyetlerine başlamıştır. Bu arada uzun bir riyazet dönemi geçirmiştir.

Mevlana, hep tasavvufa yönelmiş, ilahi aşkı aramıştır. Mevlana'nın gönlünde gerçek anlamda tasavvufi aşkı yakan Şems-i Tebrizî olmuştur. Medreselerdeki dersleri, müritlerin irşadını bırakıp hep onunla sohbet etmesi halk arasında tepkilere neden olunca Şems, Konya'dan gizlice ayrılmıştır. Buna çok üzülen Mevlana, şimdiki Mevlevi kıyafetlerine benzer bir kıyafetle sema yapmaya, sema meclisi kurmaya başlamıştır.

Şems-i Tebrizi'nin ikinci gelişi de uzun sürmemiştir. Yine onların dostluğunu anlayamayanlar, fitne ve fesat yaymaya başlamışlardır. Hızlarını alamayan bu bağınaz grup, Şems'i ortadan kaldırmayı bile göze almışlardır. 5 Aralık 1247'de esrarengiz bir biçimde niyetlerini gerçekleştirmişlerdir.

Mevlana, Şems'den ayrı kalmaya dayanamamıştır. Dersleri ve sohbetleri tamamen terk edip kendisini tasavvufa vermiştir. Bu ayrılıktan sonra Mevlana'nın aşka gelip şiir söylediği ve gece gündüz sema yaptığı dönem başlar. Ünlü Mesnevi'si ve Divan-ı Kebir'i bu dönemin ürünüdür.

Mevlana Celaleddin-i Rumi, ilimle başladığı yola aşkla devam etmiş ve ilahi aşk çemberinde vecdle ilerlemiştir. Bu yolculukta hep azık biriktirmek kaygısındadır. Maşukunun, Allah'ın huzuruna eli boş gitmekten hep endişelenmiştir. *“Dostların ziyaretine eli boş gitmek, değirmene buğdaysız gitmektir. Ecel verileni almadan önce, verilmesi gerekeni vermek gerekir.”* düşüncesindedir.

Mevlana, hayatını üç kelimeyle özetlemiştir: ***“Hamdım, piştim, yandım.”***

Mevlana, hep ilahi aşkın peşinde olmuştur. Ömrü boyunca hayatını Resulullah (sav)in yolunda ve Kur'an'ın çizgisinde sürdürmüştür. İşte onun bu kararlılık belgesi:

“Canım bedenimde oldukça ben Kur'an'ın kölesiyim.

Seçilmiş Muhammed'in yolunun toprağıyım.

Eğer bir kimse benden bundan başka bir söz naklederse;

Ben, ondan da şikayetçiyim, sözünden de şikayetçiyim.”

Temel düşüncesini özetleyen bu dörtlük, onun inanç yapısını da belirler. İslama bu denli bağlı olan Mevlana, âlemle de barışıktır. O, bunu şöyle ifade eder: ***“Pergel giyim; bir ayağım şeriat üstünde sağlamca duruyorum, öbür ayağımla yetmiş iki milleti dolaşıyorum.”***

Ömrünün son demlerini yaşadığını bilen Mevlana, müritlerine ve tüm Ümmet-i Muhammed'e şöyle vasiyet etmiştir:

“Size gizlide ve açıkta Allah'tan korkmayı, az yemeyi, az ko-

nuşmayı, isyan ve günahları terk etmeyi, oruç tutmayı, namaza devam etmeyi, sürekli olarak şehveti terk etmeyi, bütün yaratıklardan gelen cefalara tahammüllü olmayı, aptal ve cahillerle oturmamayı, güzel davranışlı ve olgun kişilerle birlikte olmayı vasiyet ediyorum. İnsanların en hayırlısı, insanlara yararlı olanıdır. Sözün en hayırlısı da az ve anlaşılır olanıdır.”

Mevlana, ölüme her an hazırdı: *“Ölüm, şeker gibi tatlı bir şey, canı sen aldıktan sonra. Hele seninle olunca daha tatlı. O zaman candan da tatlıdır ölüm.”*

Mevlana, tasavvuftaki ölmeden önce ölme ilkesini şöyle dile getirir: *“Ölü idim dirildim. Gözyaşıydım, tebessüm oldum. Aşk deryasına daldım. Nihayet bâki olan devlete eriştim.”*

Evet, Mevlana kendini her an ölüme hazırlıyordu. Sevgilisine, Rabbi’na göstereceği güzel amellerle meşgul idi. Mevlana’nın bu dünyadan götürülecek tek şeyin duru bir gönül ve salih amel olduğunun bilincindeydi.

Oğlu Sultan Veled naklediyor:

“Ey zengin, sen Allah’ın huzuruna yüz çuval altın götürsen Cenab- Hak der ki; Ey getirdiğin yükler altında iki büklüm olan kişi, bana gönül getir, gönül.”

“Eğer gönül senden razıysa ben de senden razıyım. Ama gönül senden yüz çevirmişse ben de senden yüz çeviririm.”

“Ben sana bakmam, gönle bakarım. Ey can, armağan olarak bana güzel gönül getir.”

Çevresindekiler de aynı düşüncedeydiler ama onu kaybetmekten de endişe duyuyorlardı. Daha hasta halindeyken gözyaşı dökkenler vardı. Mevlana Celaleddin-i Rumi, onları uyarıyordu:

“Öldüğüm gün tabutum götürülürken bende bu dünya derdi var sanma. Benim için ağlama, yazık vah vah deme. Şeytanın tuzağına düşersen o zaman eyvah demenin zamanıdır.”

“Cenazemi gördüğün zaman fırak, ayrılık deme. Benim vuslatım, kavuşmam ve buluşmam o zamandır. Beni toprağa verdiklerinde elveda elveda demeye kalkışma. Mezar, cennet topluluğunun perdesidir. Batmayı gördün, değil mi? Doğmayı da seyret. Güneşle aya gurubundan (batışından) hiç zarar gelir mi?”

“Ölümden sonra mezarımı yerde arama. Arif kişilerin gönlündedir bizim mezarımız. Burada ölüm olarak tezahür ediyorsa orada doğumdur.”

Nefsini ölüme alıştırmış, ölümü ayrılık değil de vuslat olarak gören bu büyük insanın ölüm gecesine, işte bu yüzden **Düğün Gecesi**, **Vuslat Gecesi** anlamında **Şeb-i Arus** denmiştir.

Bu iman ve teslimiyetin sahibi, ölümü ayrılık değil de vuslat gören Mevlana Celaleddin-i Rumi, 1273 yılı 17 Aralık Pazar günü maşukuna kavuştu. Vasiyetine rağmen Konya mateme büründü, gözler yaşla kına doldu. Gönüller mahzundu. Sadece Müslümanlar değil, gayrimüslimler bile cenazesine koştu. Cenazesi, mahşeri bir kalabalıkla uğurlandı. Zira her millet ona aşık, her mümin onu severdi.

Kabri, Konya Mevlana Külliyesi'nin içinde Yeşil Kubbe'nin altındadır. Konya'ya gelen herkesin ilk ziyaret ettiği önemli bir mekandır.

Her 17 Aralık'ta Mevlana Celaleddin-i Rumi, vasiyeti gereğince Şeb-i Arus törenleriyle anılacaktır. Yine dünyanın her yerinden, her milletten, her dinden ve farklı felsefi düşünceden binlerce insan, Konya'ya akın edecektir. Onu, öğretisini, eserlerini ve düşüncesini yakından tanımaya çalışacaklardır.

Biz de Mevlana Celaleddin-i Rumi'yi rahmetle anıyoruz.

Mevlana'nın gönül dünyası ve hoşgörüsü:

Mevlana Celaleddin Rumi'nin mesajının günümüze kadar ulaşmasının sırrı, onun ihlasında ve gönül dünyasında aranmalıdır. Ölüm-süz özdeyişleri, asırlara öğüt niteliğindedir:

*Eğer huzur istiyorsan, hayatın dengesini iyi kavra. Körler çarşısında ayna satma. Sağırlar çarşısında gazel atma.

*Cahil kimsenin yanında kitap gibi sessiz ol. Zira kargalar ötmeye başlayınca bülbüller susar. Bil ki edep, her edepsizin edepsizliğine tahammül gösterebilmektir.

*Aklım, kalbime sordu, din nedir? Kalbim de aklımın kulağına eğildi ve fısıldayarak: Din, edepten ibarettir, dedi.

*Gülün güzel kokulu olması, onun dikenlere katlanmasındandır. Zira gülün dostu dikendir.

*Bir insanın nasıl güldüğünden terbiyesini, neye güldüğünden zekasını ve seviyesini anla.

*Gönlün yitirdiği hikmet kumaşı, gönül ehlinin katında ele geçer. Katı taş olsan, mermer kesilsen bile, bir gönül sahibine ulaştığın zaman inci olur-sun. Malumdur ki kuş, ancak kendi cinsinden kuşlarla uçar. Allah ile oturup kalkmak isteyen kişi, veliler huzurunda otursun. Velilerin huzurundan ayrılırsan, helak oldun gittin demektir.

*Ne kadar zengin olursan ol, ancak yiyebileceğin kadar yersin. Denize testiye daldırsan, alabileceği kadar alır, gerisi kalır.

*Nefsin tuzağı dünya malıdır. Dünya malı, kimini sarhoş eder, aldatır. Aç gözlülük ve dünya nimetlerini eldi etme hırsı, insanı hakkı olmayan şeyleri elde etmeye zorlar. Köpek bile kendisine atılan bir kemiği veya ekmeği koklamadan yemez.

*Gönle doğru sefere çıktım, yola düştüm. Fakat onun bulunmadığı hiçbir yer görmedim.

*Gönlün ne olduğunu ancak gönül sahipleri bilir. Sen, gönlü ancak Allah'ın kapısında, ilahi dergâhta bulabilirsin. Çünkü Allah, gönlü ev edinmiştir.

*Gözlerimiz, bakışlarımız gönle bağlıdır. Gönül isterse göz, zehre veya yılanı bakar. Gönül isterse göz, ibret ve ders alacağı şeylere bakar.

*Gönül isterse göz, görülecek şeylere, dünyaya, dünya nimetlerine bakar. Gönül isterse göz, manaya, gizli hallere, ilahi sırlara bakar.

Mevlana, gönülden gönle açılan pencereden bakar insanlığa. Gönüllerde sevgi şimşeginin parlaması gerektiğine işaret eder.

İnsanların farklı olabileceğini vurgular: “Şu anda dünyada yaşayan insanlar, yüz renkli ve yüz gönüllüdür. Böyle bir dünyada tek renkli alem nasıl bulunabilir?”

Çok renkli dünyada herkesi haliyle hoş görmeyi ve olduğu gibi kabullenmeyi savunur. Başkalarının ayıplarını araştırmayı reddeder: “İnsan, evvela kendisindeki kin, kıskançlık, hırs, merhametsizlik gibi kötü huyları görüp, onları ıslah ettikten sonra başkalarını kınamalıdır.” der. “Eğer din kardeşinde bir ayıp görürsen o ayıp sendedir. Halbuki sen, onda görürsün. Âlem ayna gibidir. Kendi nakşını onda görürsün. Âlemde her ne varsa senden hariç değildir. Dilediğin her şeyi kendinde ara.”

Böyle düşünen Mevlana, yetmiş iki milletle de barıştı:

“Yetmiş iki millet, sırrını bizden dinler. Biz, bir perde ile yüzlerce ses çıkaran bir neyiz.”

Mevlana'nın yetmiş iki millete aynı gözle bakması, onun cenaze merasimine de yansımıştır. İşte bu nedenle cenaze törenine her din ve mezhepten çok kalabalık bir insan topluluğu katıldı. Müslümanlar onu Hz. Muhammed (sav)'in nuru ve sırrı, Hıristiyanlar kendilerinin İsa'sı ve Museviler de kendilerinin Musa'sı olarak gördüler ve sevdiler.

Onun bu hoşgörü dünyasını anlayamayanlar da vardı. O yetmiş iki milleti hoş görürken İslam ümmeti arasındaki yetmiş üç mezhebi de İslam potasında eritmek istiyordu. Bazıları, onun bu düşüncesini fitne çıkartmak için bir fırsat olarak gördüler. Önce yeni yetme bir molla ayarlayıp gönderdiler. Yeni yetme molla, büyük bir kalabalığın huzurunda “Sen, yetmiş üç mezheple beraberim diyormuşsun. Doğru mu?” diye sordu. Mevlana de evet deyince başladı küfür ve hakaret etmeye. Mevlana, gülerken cevap verdi: “Bunca söylediklerine rağmen seninle de beraberim.”

Böylece fitne kıvılcımı, ateşlenmeden söndü. Sevgi ve hoşgörü galip geldi. Gönül adamı olmak, gönül fethetmek çetindi, zordu. Mevlana, nefsini yenip dünyaya böylesine sevgiyle bakabilmişti. O, dünyalıkların dünyada kalacağına bilincindeydi. Dünyadan götürülecek tek

şeyin gönül olduğuna inanıyordu. Zira Yüce Allah, insanın bedenine değil gönlüne bakacaktır. O, bunu biliyor ve buna inanıyordu.

Mevlana, özellikle alçak gönüllülüğü övmüştür. Bunu şöyle bir örnekle anlatır: “Üzerinde pek çok meyveleri bulunan dalı, meyveleri aşağı doğru çeker. Meyvesiz bir dalın ucu ise selvi ağacı gibi havada olur. Meyve arttıkça meyvelerin büsbütün yere düşmemesi için direk dayarlar. Peygamber (sav), çok alçakgönüllüydü. Çünkü her iki âlemin meyveleri onda toplanmıştı.”.

Mevlana'nın bazı düşünceleri:

Mevlana Celaleddin-i Rumi, yüzyıllar ötesinden bizlere sesleniyor ve şöyle diyor:

*Cömertlik ve yardımda akarsu gibi ol.

Şefkat ve merhamette güneş gibi ol.

Kusurları örtmede gece gibi ol.

Hiddet ve asabiyette ölü gibi ol.

Tevazu ve alçakgönüllülükte toprak gibi ol.

Hoşgörü konusunda deniz gibi ol.

Ya olduğun gibi görün ya da görüldüğün gibi ol.

*Mademki insanın yaratılışından maksat Allah'a ibadet etmesidir, şu halde ibadetten baş çeken, ibadete yanaşmayan kişinin ibadet yeri cehennemdir.

*İlk âlem imtihan yeridir. İkinci âlem de insanların yaptıklarının karşılığını görme yeridir.

*Ahret deve katarı gibidir, bu cihan da devenin yünü. Yünü tercih edersen deven olmaz. Deveye sahip olursan çok yünün olur.

*Kulluk düşünce ve manadan ibaret olsaydı, bize oruç ve namaz emredilmezdi. Ancak ibadetlerin netice vermesi için zevk, aşk gerek. Tohumun ağaç olması için de iç gerek.

*İnsana kol kanat akıldır. Akıl, insanı dünya nimetlerine kavuşturur. Ancak aşk, gökleri insanın ayakları altına serer.

*İşleri danışarak yapmak, şunun içindir; istişareden hata ve eğrilik az meydana gelir. Bu akıllar, aydın kandillerine benzer. Elbette yirmi kandil, bir kandilden daha fazla aydınlık verir.

*Bilgiyle uyumak uyanıklıktır. Vay bilgisizle oturan uyanık kişiye!... Be hey alim; 'Ben caiz olan şeylerle caiz olmayanları bilirim.' dersin ama kendin caiz misin, işe yarar mısın, yoksa bir koca karı mısın?Bundan haberin yok!..

*Sevgi, acıyı tatlılaştırır. Sevgi, bakırı altın eder. Bulanıklar, sevgiyle duruldu. Dert, sevginin feyziyle şifa bulur.

*Ey Müslüman, edep nedir diye arar sorarsan bil ki edep, ancak her edepsizin edepsizliğine tahammül etmektir.

*Biz, pergel gibiyiz. Bir ayağımız şeriat (din) üzerinde sağlamca durur. Öteki ayağımız yetmiş iki milleti dolaşır.

**Baht sana yar olur yaver kesilirse,*

*Aşk, seninle işe güce girişir.
Aşksız ömrü hesaba katma;
O, sayıdan dışarıda kalacaktır çünkü.*

*Belayı def etmenin çaresi sitem değildir. Bu çare cömertliktir, aftar, keremdir.

*Hürmet eden, hürmet görür. Şeker getiren, badem şekerlemesi yer. Hoş tut, hoşluk gör. İncitme, incin.

*Alelade otlar, iki ayda yetişir. Fakat kırmızı gül, ancak bir yılda yetişir, gül verir.

*Hangi gönülde sevgi gizli değilse, kafirdir o gönül, Müslüman olamaz. Bir şehirde padişahın heybeti yoksa, yıkılmamışsa bile yıkılmış say o gönül.

*Kanaatten hiç kimse ölmedi. Hırsla da hiç kimse padişah olmadı. Hırs, insanı kör ve ahmak eder, bilgisiz hale sokar, ölümü kolaylaştırır. Kendi kızgınlığını kır, onu kırma. Senin kızgın gözün, sana sütü kan gösterir.

*Denizin dibinde inciler, taşlarla karışık bulunur. Övülecek şeyler, ayıplar ve kusurlar arasında saklıdır.

*Yetmiş iki millet, sırrını bizden dinler. Biz, bir perde ile yüzlerce ses çıkartan bir neyiz.

*Adalet nedir? Bir şeyi layık olduğu yere koymaktır. Zulüm nedir? Layık olmadığı yere koymaktır.

*Yürü, iyilik et; zaman iyiliği tanır. İyilerin iyiliğini unutmaz o. Herkesin malı kaldı, senin de kalacak; şu halde mal yerine iyiliğin kalması daha iyi değil mi?

**Diken ekersen gül devşiririm mi dersin?*

Gül dikmezsen hiç bir fidan gül vermez sana.

Dereler buğdaydır adeta, bu dünya ise değirmen;

Değirmene kerpiç götürürsen, ancak toprak elde edersin.

*Hiçbir ölü, öldüğüne üzülmez, azığının azlığına hayıflanır. Yoksa ölen kimse; kuyudan ovaya, düzlüğe çıkmış, zevk ü sefa meclisine ulaşmıştır.

*Hayat, imanla ebedileşir. Yoldaşın iman olursa asla ölmezsin.

Ey Mevlana, asırlar ötesinden seni iyi anlayan dostun *Şeyh Sadi Şirazi ne güzel söylemiş: “Bundan daha güzel sözler hiç söylenmemiş, hiç de söylenmeyecektir. Keşke Anadolu’ya gidip yüzümü onun ayağının toprağına sürebilsem...”*

Mevlana’nın Çağrısı:

Mevlana, ilahi aşkı hedefleyen bir dervişti. Ona aşkı sorduklarında, dille tarif etmek yerine “Ben ol da bil” diye karşılık vermişti. O, bu anlamda her millete hitap etmeyi bilirdi:

“Yetmiş iki millet sırrını bizden dinler,

Biz, bir perde ile yüzlerce ses çıkaran bir neyiz.”

İşte bu mesaj yerini buldu ve onun cenaze merasiminde binlerce gayrimüslim yerini aldı. Kendilerine buraya neye geldikleri soruldu-

ğunda “Biz, onda Musa’nın, İsa’nın gerçeğini bulduk. Siz Müslümanlar, Mevlana’yı nasıl devrinin Muhammed’i olarak tanıyorsanız, biz de onu zamanın Musa’sı ve İsa’sı olarak biliyoruz. Siz nasıl onu seviyorsanız, biz de bin misli fazla seviyoruz.”

Mevlana’nın onlar tarafından da bu kadar sevilmesinde onun yu-
karıdaki beyti etkili olmuştur.

17 Aralık tarihleri, Mevlana’nın ölüm yıl dönümüdür. Onun tabiriyle Vuslat Gecesi, **Şeb-i Arus** (Düğün Gecesi)dir. Her yıl bu tarihte törenler yapılır. Bu törenlere yurt içinden ve yurt dışından binlerce kişi gelir. Her biri Mevlana sevgisiyle gelirler elbette. Onun yetmiş iki millete çağrısının etkisiyle gelenler de olur.

1970 yılında Konya’da böyle bir merasim nedeniyle bir konferans düzenlenmişti. Konuşmacı, İtalyan asıllı ünlü Türkolog Anna Masalla idi. Mevlana’yı anlattı, ona olan sevgi ve hayranlığını dile getirdi. Bizden biri gibiydi. Sonunda bir izleyici sordu: “Mevlana’yı bu kadar sevdiğinizi söylediniz. Onun dinine girmeyi, Müslüman olmayı hiç düşündünüz mü?” Herkes, cevabı merakla bekliyordu. Aslında ben de müslümanım, der diye umutlanıyorlardı.

Ancak Anna Masalla, Mevlana’ya atfedilen o meşhur sözü nakletti: “Mevlana gel, dedi. Ben de geldim. Her nasılsan öyle gel dedi, ben de dinimi değiştirmeden öylece geldim.”

Bu sözler, salonda hayal kırıklığına neden oldu. Ama Mevlana’nın bu manaya gelecek bir söz söylemiş olup olamayacağını tartışılmaya başlandı. İşte o akşam, radyoda Mevlana Müzesi Müdürü Mehmet Önder, Mevlana’yı anlatıyordu. Söz, Mevlana’ya atfedilen şu mısralara geldi:

“Gel, ne olursan ol, yine gel.
Kafir, Mecusi, putperest olsan da gel.
Bizim dergahımız, ümitsizlik dergahı değildir;
Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da gel.
Her nasılsan öyle gel.”

Mevlana Müzesi Müdürü merhum **Mehmet Önder**, radyo konuşmasında bu mısraları Farsçasıyla beraber okuduktan sonra şöyle dedi: “Öncelikle şunu belirteyim ki bu mısralar, Mevlana’nın hiç eserinde yoktur. Sözlerin baş kısmı, anlam ve öz itibarıyla onun şiirlerine benziyor. Dergahın ümitsizlik dergahı olmadığını vurguladıktan sonra tövbe ederek tekrar girilebileceği ifadesine itirazımız yoktur. Ama hiç tövbe etmeden, iman etmeden bu kapıdan girilebileceğini söylemek, islamın temel akidelerine aykırıdır. *Bunu Mevlana söylememiştir. Bu söz, o dönemde yaşamış bir keşişe aittir.*”

Mehmet Önder'in bu konuşması, zihinlerde oluşan pek çok soruya cevap oldu ve mü'minleri ferahlattı. Yıllar sonra bu konuda en açık ifadeye Prof. Dr. Emine Yeniterzi'nin Mevlana adlı çalışmasında rastlıyoruz. Sayın Emine Yeniterzi, bu konuda şöyle diyor:

“Mevlana'dan söz edilince yurdumuzdaki insanların aklına ilk olarak bu rubai geliyor. Mevlana'ya atfedilen bu rubai, Mevlana Müzesi'nde bulunan el yazması Divan-ı Kebir'in kabında kayıtlıdır. Diğer Divan-ı Kebir nüshalarında rastlanmadığı gibi, eserin içinde olmayıp da kapakta kayıtlı olmasından da anlaşılacağı gibi, her hangi birisi tarafından oraya yazılmış, Mevlana'ya ait olmayan bir şiirdir. Şiirin gerçek şairi için bazı araştırmacılar, İranlı şair Ebu Said Ebü'l-Hayr'ı gösterirler.”

Sayın Emine Yeniterzi'nin bu tespitine ekleyecek bir sözümüz yoktur. Kur'an ve sünnet çizgisinden çıkmayan bir dervişi yanlış tanıtmak, bilimselliğe de, erdemliliğe de yakışmaz. O, adamına göre söz söyleyen, yanardöner bir veli değildir. O, temel düşüncesinden asla taviz vermeyen bir insandır:

“Biz, pergel gibiyiz, bir ayağımız din, şeriat üzerinde sağlamca durur. Öteki ayağımız, yetmiş iki milleti dolaşır.”

Mevlana'nın gerçek çağrısını, bu beytinde bulmak mümkündür. Biz, farklı din, kültür, renk ve meşrepten insanın Konya'ya, Mevlana'yı ziyarete gelişini, törenlere katılışlarını, yetmiş iki millete ulaşan bu mesajın eseri ve sonucu olarak görüyor ve öyle değerlendiriyoruz.

Eserleri:

Mevlana'nın eserlerinin temel referansı Kur'an-ı Kerim'deki ayetler ve Hz. Peygamber (sav)den nakledilen hadislerdir. Ayrıca Kur'anda anlatılan Yusuf ile Züleyha kıssasına, Ferhat ile Şirin, Leyla ile Mecnun gibi meşhur aşk hikayelerine, şark klasiklerinde zikredilen ibretlik bazı kıssalara eserlerinde yer vermiştir. Ayrıca büyük mutasavvıfların hayat hikayelerinden ve özlü sözlerinden, arifane nüktelerinden, menkıbelerinden alıntılar da vardır.

Mevlana'nın toplam beş eseri vardır. Bunlardan ikisi manzum, üçü mensurdur. Eserlerinin tamamı, o günün edebiyat dili olan Farsça ile kaleme alınmıştır.

1. Mesnevi: Mevlana'nın on altı ciltlik bu muazzam eserine Mesnevi-i Şerif de denilmektedir. Mevla'nın söyleyip Hüsamettin Çelebi'nin kaleme aldığı bu muazzam eser, 25 600 beyit civarındadır. Başta Türkçe olmak üzere pek çok dile çevrilmiştir.

2. Divan-ı Kebir: Kırk bin beyte yakın şiirlerinden oluşan büyük bir divandır. Yirmi bir divandan oluşmaktadır. Mevlana'nın kaside, ga-

zel, rubai ve diğerk şiirlerini de içine alır. Gazellerini de ilahi aşkı terennüm ederken aynı aşkın yolcusu olan dostlarına da seslenir. Bu eser de pek çok dile çevrilmiştir.

3. Fihî Mafih: İçindekiler içindedir anlamındadır. Çeşitli meclislerdeki sohbetleri esnasında tutulan notlardan oluşmaktadır. Tasavvufî düşüncelerini, İslami görüşlerini, farklı konulardaki görüşlerini ihtiva etmektedir.

4. Mecali-i Seb'a: Yedi Meclis anlamındadır. Mevlana'nın yedi vaazını ihtiva etmektedir. Onun için bu esere Mevlana'nın Yedi Öğüdü gözüyle bakılır.

5. Mektubat: Devrinde çeşitli kimselere yazdığı 147 mektuptan oluşur. Bunların içinde devlet adamlarına nasihatler, sorulara cevaplar niteliğinde olanlar da vardır.

Mesnevi'nin ilk on sekiz beyti:

*Dinle ney'den duy neler söyler sana,
Derdi vardır ayrılıklardan yana:*

*“Kestiler sazlık içinden, der, beni;
Dinler, ağlar: Hem kadın, hem er beni.*

*Göğsü, göz göz ayrılık deldin de bir,
Sen o gün benden işit özlem nedir.*

*Her kim aslından uzak düşsün: Arar;
Asl'a dönmek için bir uygun gün arar*

*Dost'a kâh yoldaş olup, kâh düşmana,
İnleyip sesler duyurdum her yana.*

*Dost olur-zannınca- her insan bana,
Sırlarım gel gör ki meçhuldür ona.*

*Sırlarım olmaz iniltimden uzak
Her göz etmez fark, işitmez her kulak.*

*Saklı olmaz birbirinden can ve ten,
Canı görmek için izin yok bil ki sen.*

*Bir ateştir, yel değildir ney sesi;
Kim ateşsizdir: Yok olsun böylesi.*

*Sevgiden ağlar eğer ağlarsa ney,
Sevgiden çağlar eğer ağlarsa mey..
Ney o şeydir: Perde yırtıp perdesi,
Dost edinmiş dostu hasret herkesi.*

*Hem devadır ney denen şey hem zehir,
Bir bulunmaz arkadaşdır: Hemfikir.*

*Anlatır ney: Aşkî Mecnun'un nedir,
Kanlı bir yoldan haber vermektedir.*

*Müşteri ancak kulak: Söz satsa dil,
Ancak âşık akla mahrem, böyle bil.*

*Derdimizden gün zamansız dolmada,
Her yanış bir günle yoldaş olmada.*

*“Geçti gün” der, etmeyiz yersiz keder;
Var ol, ey sen tertemiz insan! Yeter.*

*Yurdudur engin: Balık kanmaz suya,
Rızık eğer eksikse: Gün olsun mu ya!*

*Anlamaz olgun adamdan, ham adam;
Söz hem az hem öz gerektir vesselam.*

(Mesnevi-Kendi vezniyle manzum tercüme- Dr. Abdullah Öztemiz Hacitahiroğlu, Ötüken yayınevi, 1972, İstanbul) Sh:31-32

Mevlevilik:

Mevlevilik/Mevleviyye, Mevlana Celaleddin-i Rumi'ye nispet edilen tarikattır. Tarikatın piri olarak Mevlana kabul edilse de ilk tarikatlaşma faaliyetlerini başlatan, halifesi Hüsametdin Çelebi değil de 1292 yılında irşat makamına oturan Sultan Veled'dir.

Sultan Veled döneminde Mevlevilik, hem sistemleşmiş hem de Anadolu'nun pek çok kentinde zaviyeler kurulmuştur. Bundan sonra Mevlevilik, “çelebi” unvanıyla anılan ve Mevlana soyuna mensup olan şeyhler tarafından temsil edilmeye başlanmış, özellikle Konya merkezinde bulunan dergah, mutlaka çelebiler tarafından yönetilmiştir.

Mevleviler, kuruluşlarından beri günün idari ve siyasi yapısıyla mücadele eden hep uzak durmuşlardır. Bu nedenle her dönemde Mevlevi-haneler, devlet erkani tarafından saygı ve himaye görmüşlerdir.

Mevlevihane, Mevlevi tarikatına mensup tekkelere verilen addır. Mevlevihanelerin başındaki şeyhler, çelebinin verdiği meşihat veya icazetnamelerle göreve başarlardı. Konya'daki Mevlevihaneye "Pir evi" ve "âsitâne-i âliye" denilirdi. Osmanlı coğrafyasının her yerinde Mevlevihane ve Mevlevi dervişleri vardı. Bu Mevlevi tekkelerinde sema'nın yanı sıra Mesnevi dersleri de yapılırdı.

Mevlana'nın yolu; şeyhlik ve dervişlik, müritlik ve muratlık yolu değil, aşk yoludur. Bu nedenle Mevleviliğin temeli; cezbe, aşk, sema ve safadır derler.

Sema, Sultan Veled zamanından beri Mevleviliğin ayin erkanından biri olarak kabul edilir. Aslında sema, ney dinleyerek bir ahenk ve intizam içinde dönmektir. Asırlar geçtikçe sistemleşmiş ve büsbütün bedii bir hal almıştır. Sema, Mevlevihanenin en geniş bölümü olan Semahanede icra edilirdi. Semaya salavatla ve nât dinleyerek oturarak başlanırdı. Ney, rebap, kudüm gibi çeşitli musiki aletleri eşliğinde ayakta devam edilirdi.

Her tarikatta olduğu gibi Mevlevi tarikatına girişin de bir usul ve adabı vardır. Tarikata girmek isteyenlere bu işin çok ciddi ve çileli bir yol olduğu, verilecek görevleri itirazsız yapması gerektiği, burada itaat ve riayet'in şart olduğu, beş vakit namazı eksiksiz icra etmesi ve şer'i emirlere uyup yasaklardan kaçınmaya dikkat etmesi gerektiği hatırlatılır. Bunun sonunda tarikata girmeye karar veren talip ile şeyh arasında, diğer tarikatlarda olduğu gibi tövbe ile başlayıp intisap için bir biat merasimi gerçekleşirdi.

Mevlevilik, sadece sema ve zikirden ibaret değildir. Mevlevihanelerde edep eğitimi verilir. Dervişlere mutlaka bir meslek sahibi olmaları öğütlenir. Hat, tezhip, musiki, edebiyat gibi güzel sanatlarla ilgilenmeleri teşvik edilirdi. Bu nedenle Mevleviler arasından bu sahalarda yetişmiş pek çok üstat tanınmaktadır. Mevlevilik, bu yönüyle de diğer tarikatlardan çok farklı karakter taşır.

Çorum'da Mevlevilik ve Mevlevihane:

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde Mevlevilik, Amasya'ya kadar ulaşmış ve orada Mevlevihane kurulmuştur. Buna rağmen Çorum Mevlevihanesi'yle ilgili en eski kayıt, 853 numaralı 1576 tarihli Rum Evkaf Defterinde geçmektedir. Bu ilk mekanda tarikat faaliyetleri bir süre devam etmiş, bir takım tamirlerden sonra 1863 yılında medresenin yanında kendisine yer bulabilmiştir.

Önceleri Kırklar Medresesi'nin (Tanyeri İlkokulu) yanında bulunan Mevlevihane, daha sonra Karakeçili Mahallesi Azapahmet Sokaktaki yeni yerine taşınmıştır. Burası daha önce Pamukçu Ömerzade Tekyesi olarak anılırdı. Madanzade Müftü Hacı Hilmi Efendi tarafından

satın alınarak Mevlevihaneye tahsis edilmiştir.

Ali İzzet Efendi'nin verdiği malumata göre Mevlevihane'nin kubbeli ve dört sandukanın bulunduğu yere ilaveten Cami'ye bitişik haldeki hazirede Şeyh Mehmet Baba'nın ve altı halifesinin, mescidin mihrap kısmında da Yusuf Bahri Efendi'nin halifesi Hacı Ali Baba'nın mezarı bulunmaktadır.

Bilinen ilk Mevlevi dedesi, 1731 yılında Mevlevihane Babası olarak tanınan Şeyh Hüseyin'dir. Onu Şeyh Ebubekir izlemiştir. 1855'lerde Konyalı Seyyid Mustafa Baba, Mevlevihane postnişinliğine oturmuş ve vefatından sonra 1863'de önce Seyit Ömer Feyzi, ardından da Şeyh Mehmet İzzet Dede postnişin olarak görev yapmıştır. Mevlevihanenin bilinen son Mevlevi şeyhi, Hüsamedin Dede'dir. 1908 yılından tekke ve zaviyelerin kapatıldığı tarihe kadar görev yapmıştır.

Sonrasında Mevlevihane kısmı ayrılmak kaydıyla diğer kısımlar, şahıslara satılmıştır. Mevlevihane de seksenli yıllarda şahıslar tarafından tamir ettirilmiştir. Şu anda kapalı tutulmaktadır. Kentimizde şu anda Mevlevi olarak intisaplı kimse bilinmese de Mevlana Celaleddin Rumi, herkes tarafından sevilmekte olup Mevlana İhtifalleri ve ayin-i sema büyük bir huşu ile izlenmektedir.

XI. HACI BEKTAŞ-I VELİ VE BEKTAŞİLİK:

Giriş:

Bektaşilik, Anadolu'dan neş'et eden tasavvufi hareketin adıdır. Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli'ye nispet edilen bu tarikat mensupları, özellikle Rumeli'nin İslamlaşmasında manevi rol oynamışlar, kurdukları Bektaşî Tekkeleri ile yerli halkın gönlünü fethetmeyi başarmışlardır. Osmanlı Devleti'nin temelini teşkil eden Yeniçeri Ocağı'nın da resmi tarikatı olarak tarihte büyük hizmetler görmüşlerdir.

Hacı Bektaş-ı Veli'nin hayatı:

Hacı Bektaş-ı Veli, 1209 yılında Horasan'ın Nişabur şehrinde doğdu. Asıl adı, Mehmet'tir. Annesi Hatem Hatun, babası İmam Musa Kazım soyundan Seyyid İbrahim Sani'dir.

Çocuk yaşlarda Ahmet Yesevi'nin dervişlerinden Lokman Perendi'nin derslerine devam etmiş, zahir ve batın ilimleri, tarikat usul ve adabını ondan öğrenmiştir. İyi bir dini tahsil yapmıştır. Arapça ve Farsça bilmektedir.

Bir rivayete göre Hacı Bektaş-ı Veli, hocası Lokman Perende'nin yanında tasavvufi eğitim görmeyi sürdürüyordu. Hacı Bektaş, sadece ondan eğitim almakla kalmıyor, aynı zamanda bâtin âleminde de Hz. Peygamber (sav) ve Hz. Ali (kv)den eğitim alıyordu.

Bir gün Lokman Perende, daha küçük yaşta olan Bektaş'ın yanına girer. Odayı bir nur kapladığını fark eder. Bir de ne görsün; Hacı Bektaş'ın sağında ve solunda nur yüzlü iki kişi bulunmaktadır. Bu kişiler, Hacı Bektaş'a Kur'an öğretmektedirler. Lokman Perende'nin odaya girmesiyle bu kişiler kaybolurlar. Perende hayretle bunların kim olduğunu sorar. Hacı Bektaş da: "Sağımda oturan iki cihan güneşi ceddin Muhammed Mustafa idi. Solumda oturan da Allah'ın aslanı, inananların emiri Hz. Ali idi." diye cevap verir.

Lokman Perendi'nin tedrisinden sonra ilim tahsili ve hac ziyareti için yola çıkma zamanı gelmiştir. Önce Basra, Bağdat ve Nəcəf'e uğramıştır. Hz. Ali'nin türbesinin bulunduğu Nəcəf'te kırk gün riyazatta bulunmuştur. Sonra Mekke'ye hareket etmiş ve orada üç yıl kalmıştır. Böylelikle üç defa hac yapma imkanı bulmuştur. Oradan Medine'ye geçip Ravza-ı Mutahhara'da Hz. Muhammed Mustafa (sav)in kabrini ziyaret ettikten sonra bu beldede bir süre çilehanede (çile için ayrılan mekanda) kalmıştır.

Hac dönüşü Kudüs, Şam ve Halep üzerinden Anadolu'ya geçmiştir. Anadolu'da Elbistan ve Sivas'ı dolaşmıştır. Vilayetnamede Hacı

Bektaş-ı Veli'nin Anadolu'ya gelince Elbistan'da Dede Garkın'ı ziyaret ettiği belirtilmektedir. Aşıkpaşazade ise daha sonra Hacı Bektaş-ı Veli'nin Baba İlyas ile görüştüğünü nakletmektedir. Önce Dede Garkın ile görüşen Hacı Bektaş, kardeşi Menteş ile Amasya'ya gelerek Baba İlyas'a Dede Garkın'ın selamını getirmiş, bilahare Sulucakarahöyük'e dönmüştür. Bu durum bize Dede Garkın'ın hem Baba İlyas hem de Hacı Bektaş Veli'nin ortak şeyhi olabileceğini düşündürmektedir.

Hacı Bektaş-ı Veli, Anadolu'da pek çok yer dolaştıktan, Kırşehir ve Kayseri'ye de uğradıktan sonra Sulucakarahöyük'e (Hacıbektaş beldesine) yerleşmiştir. Hacı Bektaş-ı Veli'nin burada Kutlu Melek ya da Kadınca Ana denilen Nuriye Hanım ile evlendiği nakledilir. Çelebilerin bu iddiasına karşı Babagan kolu, Hacı Bektaş-ı Veli'nin evlenmediğini, mücerret yaşadığını, bekar olarak vefat ettiğini savunurlar.

Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli'nin şeceresi, babasının İmam Musa kazım soyundan olması sebebiyle Hz. Ali'ye kadar ulaşır. Bu nedenle de Seyyid'dir.

Pek çok kaynakta Hacı Bektaş-ı Veli'nin Sultan Orhan zamanında yaşadığı ve onunla görüştüğü yazılıdır. O görüşme esnasında Orhan Bey, yeni bir düzenli ordu kurmuş ve askerlere dua etmesini Hünkar'dan istemiştir. Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli de bu orduya "Yeniçeri" demiş ve askerlere dua emiştir. İşte bu tarihten itibaren Yeniçeri Ocağı'nın manevi hayatı ve manevi disiplini Bektaşiliğe bağlanmıştır. Yeniçerilerin savaşa atılırken söyledikleri "Allah Allah Eyvallah. Baş uryan, sine püryan... Allah Allah nur-ı Muhammed-i Nebi, pirimiz, Hünkarımız Hacı Bektaş Veli..."ahengindeki gülbank, tamamıyla bir Bektaş gülbankı (merasim sırasında hep birlikte okunan dua) idi.

Ancak Orhan Bey'in hükümdarlık dönemi, 1324-1362 dönemine rastlamaktadır. Bu durumda Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli'nin 1271 yılında vefat ettiği göz önüne alınınca Yeniçeri teşkilatının kurulduğu tarihlerde, Orhan Bey'in hükümdarlık döneminin sürmesi imkansızdır. Ama Yeniçeri Ocağı'nı kuran ve onlara dua eden mübarek şahıslar, Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli'nin yetiştirmiş olduğu kimseler olması kuvvetle muhtemeldir.

Hacı Bektaş-ı Veli; Mevlana Celaleddin Rumi, Ahi Evran, Yunus Emre, Şeyh Edebali ile çağdaş dervişlerdendir. Horasan asıllı Anadolu erenlerindedir. Hünkar'ın çağdaşları olan dervişlerle görüştüğüne dair vilayetnamelerde pek çok menkıbe mevcuttur.

Hünkar, Sulucakarahöyük'teki tekkesinde irşat faaliyetlerini sürdürürken zaman zaman inzivaya çekildiği, çilehanede erbaın çıkarttığı (çilehanede kırk gün çile doldurduğu) herkesin malumudur. Tekkenin dışında da sürülerini otlattığı bilinmektedir.

Hacı Bektaş-ı Veli, hayatının son günlerini geçirdiği Sulucakara-höyük (Hacıbektaş) beldesinde 1271 yılında Allah'ın rahmetine kavuşmuştur. Vefatında hem ev hem de dergah olarak kullanılan tekkesinin içine defnedilmiştir.

Allah, rahmet eyleye.

Eserleri:

1.Makalat: Arapça olarak yazılmıştır. Makalat; sözler, buyruklar anlamındadır. Daha önce biri manzum, diğeri mensur olmak üzere iki kez tercüme edilmiştir. Fakat bu eser üzerinde doktora hazırlayarak en ciddi çalışmayı Esat Coşan yapmıştır.

2.Besmele Tefsiri: Manisa Kütüphanesi'nde kayıtlıdır. İlk defa Rüştü Şardağ tarafından günümüz harflerine çevrilmiştir.

3.Makalaat-ı Gaybiyye ve Kelimat-ı Ayniye: Farsça olarak yazılmıştır. “Görünmeyen âleme ait sözler ve görülen âleme ait kelimeler” diye Türkçeleştirilebilir. Soru cevap usulüyle dini, ahlaki ve tasavvufi konuları işlemiştir.

4.Fatiha Tefsiri: Akademisyen Hüseyin Özcan, bu eseri İngiltere Müzesi Kütüphanesi'nde bulabilmiştir. Daha sonra Süleymaniye Kütüphanesi'nde başka nüshasına da rastlanmıştır.

5.Kitabü'l-Fevaid: Farçadır. “Faydalar kitabı” anlamındadır. Baki Yaşar Altınok tarafından tam metni tercüme edilmiştir. Nasihat türü bir kitap olup “Faide” başlığı taşıyan 132 bölümden oluşmaktadır.

6.Hadis-i Erbain Şerhi/ Kırk Hadis Şerhi: Aslı, İngiliz Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmuştur. Daha çok dervişlik ve fakirlikle ilgili kırk hadisi nakledip onlar hakkında ilmi yorumlar yapmıştır.

7. Şathiye: Şathiyeler, genellikle ahret ahvalini anlatan eserlerdir. Türkçe olarak yazılmıştır. İki sayfadır.

8.Hacı Bektaş'ın Nasihatleri: Hünkar'ın nasihatlerini (öğütlerini) ve vasiyetlerini ihtiva eder. Hacıbektaş İlçesi Kütüphanesi'ndedir.

9.Üssül'l-Hakika: “Hakikatin Temeli” anlamındadır. Ali Naci Baykal Dede Baba, bu eserden söz etmiş ve hatta bazı nakillerde bulunmuştur.

Görüşleri ve düşünceleri:

Hacı Bektaş-ı Veli'nin görüş ve düşüncelerini birinci elden öğrenmek için eserlerine başvurmak, daha sağlıklı yol olacaktır kanısındayım. Bu nedenle konuya Makalat adlı eserinden başlayalım.

Makalat, on bir bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerde iman, ibadet, marifet, şeriat, tarikat, hakikat kavramlarını dergâh disipliniyle açıklar. Avamın anlayabileceği kadar açık seçik bir dille anlatır. Şeria-

tın, tarikatın, marifetin ve hakikatin onar tane makamı olduğunu söyler. Dört kapı, kırk makamın neler olduğunu beyan eder. Bu makamların her birini ayet ve hadislerle delillendirir.

İbadeti abitlerin, zahitlerin, ariflerin ve hakikat ehlinin ibadeti olarak dört kademede izah eder. Müritlerine Kur'an-ı Kerim'de geçen Hak buyruğunca yaşamayı öğütler.

Hacı Bektaş-ı Veli, "Arifler katında şirk, murdardır (pistir), onu içlerinde bırakmazlar, dışarı atarlar. Kendileri arıdır ve başkalarını da arıtır" diyerek manevi temizliği vurguladıktan sonra beden temizliğini izaha geçer. Şöyle der:

"Bundan sonra azizim! İyi düşünmek gerekir ki kişide yaramaz fiil olmasın. Kişi her zaman temiz olmalıdır. İnsanın pis, katışık olmasına sebep, içinde şeytan fiilinin olmasıdır.

"Bir başka mana (örnek) da şudur: bir kuyuya bir damla içki damlasa, o kuyunun suyunu bir kere boşaltsalar, dışarı dökseler, o suyun bittiği yerde ot bitse ve dahi o otu koyun yese; takva ehli kavlince o koyunun eti haramdır. Şunun içindir ki, içkinin haramlığı ve murdarlığı şeytan fiilindedir. Nitekim Hak Teala buyuruyor. "İçki, kumar, putlar ve fal okları şeytanın işleri cinsinden olan pisliklerdir. Onlardan kaçınınız ki felaha eresiniz." (Maide Suresi, 90)

"Şimdi azizim! Bir damla içki bir kuyuya damladığı için takva ehli için Kur'an kavlince o kuyunun suyunu arıtmak gerekmiş. O suyun döküldüğü yerde biten otu bir koyun otladığı için eti haram oldu. Sebep, içki şeytan fiili olmasıdır. Vay sana ki içinde; kibir ve haset (kıskançlık), cimrilik, düşmanlık, tamah, öfke, gıybet, kahkaha, şamata ve maskaralık ile bunlar gibi daha nice şeytan fiili varsa, suyla yıkanıp nasıl arınacaksın?"

Hünkar Hacı Bektaş Veli, bir gönül eridir, gönül sultanıdır. Gönülü bir şehre, teni de hisara benzetir: "Gönül, padişah-ı alem (alemin sultanı) ve Tanrı'nın nazargahıdır (baktığı yerdir)." der.

"Mü'minin gönlü, Kabe'ye benzer. Kabe'ye giden ayağıyla yürür. Ama gönül isteyen, yüz üzere varması gerekir. Onun için âşıklar, yüzlerini yere sürerler. Kabe'ye gidene kılavuz gerekir. Kur'an kılavuz ve yoldaş olarak yeter. Ama gönle Çalap Tanrı yoldaştır."

İlginç benzetmeleri vardır Hacı Bektaş-ı Velinin. İnsanın çocukluk çağını sabah namazına, erginlik çağını öğle namazına, delikanlılık çağını ikindi namazına, orta yaşlılık çağını akşam namazına, yaşlılık çağını da yatsı namazına benzetir. Beş parmağı da kendince şöyle sıralar: "Muhammed (as) başparmak, Ebubekir (ra) şahadet parmağı, Ömer (ra) orta parmak, Osman (ra) taharet parmağı, Ali (kv) küçük serçe parmak gibidir." der. Böylece beş kişiyi, bir elin parmakları gibi bir bütün

olarak görür.

Makalat-ı Gaybiyye ve Kelimat-ı Ayniye adlı eserinde Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli, İslam inanç ve yaşayışını özetlemiş, tasavvufa giriş yapmış ve dervişi şöyle tanımlamıştır:

“Derviş, yok olma gemisine binip ‘Ölmeden önce ölüünüz’ sıfatını kazanmalı, ebedi varlık denizinde dolaşmalıdır. İlahi düşüncelere dalmalı, sevgi meyvelerini dermeli, ruhunu birlik içinde tutmalı, ilahi sırlara ulaşmaya gayret etmeli, başına ihlas (samimiyet) tacı koymalı, ibadet bineğine binmeli, teklik makamına erebilmek için kulluk kırba-cını eline alıp gayret atını birlik meydanına koşturmalıdır.”

Nefsini bilmeyenin Rabbisini bilmesinin imkânsız olduğunu vur-gulayan Hacı Bektaş-ı Veli, mü’mini hiçbir yarattığı haksız yere eline, diline dolamayan kişi olarak tarif eder. Namaz hakkında da şöyle der: “Allah’ın elçisi (sav) şöyle buyurur: ‘Namaz, müminin miracıdır.’.O halde hangi namazın müminin miracı olduğunu bilmelisin. Dünyadan el yunmalı ve ahretten el etek çekmeli, nefsinı kurban etmeli, bekaya (kalıcılığa, ebediliğe) ulaşabilmek için fena (yokluk) denizinde boğul-malısın. İşte böyle bir namaz, müminin miracı olur.”

Hacı Bektaş-ı Veli, Kur’an-ı Kerim’i, âşıktan maşuka (aşkla bağ-lanılana) bir mektup olarak niteliyor ve şöyle diyor:

“Bil ki Kur’an, Allah kelamı (sözü)dir. Hz. Peygamber (sav)’e içindeki hükümlerle amel etmek ve elçi olarak halka bildirmek için in-dirilmiş bir kitaptır. O halde ey derviş, bilesin ki Yüce Allah’ın rızasını kazanmak ve Hz. Mustafa (sav)e itaat etmek, Kur’an’ın emridir. Buna göre kendini Kur’an’a layık hale getirmeyen, onunla aydınlanmayan, onun rahmetini ve izzetini kazanmayan kör olmuş demektir. O kişi ka-ranlıkta kalmış demektir.”

Sık sık Allah’ı zikretmeyi öğütleyen Hacı Bektaş-ı Veli, kulun hatadan dönüşü için tövbeyi öneriyor: “Tövbe, Allah’a yani Allah’ın emrine dönüşür. Günahtan çıkıştır, arınmaktır. O halde derviş, tövbe-nin şartlarını yerine getirerek geçmiş günahlardan tövbe etmelidir. Bü-yük ve küçük günahlardan arınmalı, yedi organına günah işletmemeli ve yedi organını bir çoban gibi korumalıdır.

Besmele Tefsiri adlı eserinde Hacı Bektaş-ı Veli, besmelenin önemini şöyle vurgular:

“Hak Teala Resul’e hitap etti: Ey Ahmet (Muhammed), gökten inen dört kitabın tamamını topladım, Fatihanın içine koydum. Fatiha’da ne varsa hepsini Bismillahirrahmanirrahim’in içine koydum. Senin üm-metinden kim bir kez iman ile doğru olarak Bismillahirrahmanirrahim dese; Tevrat’ı, Zebur’u, İncil’i, Kur’an-ı Kerim’i okumuşçasına ve bun-larla ibadet etmişçesine sevap vereyim. Bu, ne güzel kerem (cömertlik)

ve ne güzel lütuf (iyilik)!...”

Risalede iman eden insanları, Bismillahirrahmanirrahim diyen kulları cennet ve cennet nimetleriyle müjdeleyen yirmi iki tane ayet zikretmektedir. Risalenin genel kaynaklarının başında ayetler ve hadisler yer almaktadır.

Fatiha Tefsiri adlı eserine miraç hadisesiyle başlar. Hz. Peygamber (sav)’in dördüncü kat semada Gayya kuyusuna (cehennemin en derin kuyuna) rastladığını anlatır. O, cehennem kuyusunun şiddetini dinledikçe Cebrail (as)’a sorar. Cebrail (as) cevap verir: “Ey Allah’ın Resulü, bu kuyu, Hak Teala’nın nimetlerini yiyip de dünyaya dalan, beş vakit namazı kılmayanların yeridir.”

Hacı Bektaş-ı Veli diyor ki: Yüce Allah, Musa (as)a münacatı Tur Dağı’nda, İbrahim (as)a münacatı ateş içinde, Yunus (as)a münacatı balık karnında, Yusuf (as)a münacatı kuyu içinde verdi. Ve iki cihanın övüncü Muhammed Mustafa (as)’ya münacatı gökler içinde verdi. Ümmetine münacatı olan namazı da mescitler içinde verdi. Her kim namazı kılsa, Yüce Allah ile konuşmuş gibidir...”

Hünkar, bundan sonra Fatiha suresini namaz içinde Allah ile sohbet edasıyla tefsire başlar. Sonra ahaliyi şöyle uyarır:

“Yaratıcı buyurdu ki ‘Ey kulum, müminler için fatihayı okumak, Allah ile konuşmak gibidir. Bilin ki Fatiha suresi yedi ayettir. Kim yedi ayeti okursa Allah Teala onu yedi cehennemden azad eylesin.”

“Ey mü’minler! Size müjdeler olsun ki bir kimse doğruluk ve samimiyetle iman etse, Peygamber’i hak bilse, namaz kılsa, Hak Teala cehennem ile onun arasında yetmiş bin rahmet perdesi koyar. Her perdenin aralığı, yetmiş bin yıllık yol olmuştur.”

Kitabü’l-Fevaid adlı eserinde her öğüdünü bir *faide* başlığıyla sunan Hacı Bektaş-ı Veli; tasavvufu, tarikatı, dervişi, talibin uyması gereken konuları açıklar. İlahi aşka öncelik tanır. “Ruh, cesetlerin hayatı olsa da kalbin hayatı aşktır.” der. İlimsiz tasavvuf olamayacağını vurgular: “Fıkıh ve hadis öğreniniz. Cahil mutasavvıflardan kaçınınız.” “Her yerde ilim yoktur, suyu olmayan şehir gibidir. Her ne ki onda perhiz yoktur, dalı olmayan ağaç gibidir. Ve her ne ki onda haya yoktur, tuzu olmayan taam gibidir. Ve her ne ki onda cehd yoktur, kendi Yaratan’ına ihtiyacı olmayan kul gibidir.”

Hacı Bektaş-ı Veli, beş şey beş şeyin en yazığıdır, der:

- 1.Güneşe karşı yanan ışık.
- 2.Görmeyen göze karşı güzel yüz.
- 3.Çorak toprağa karşı güzel yağmur.
- 4.Karnı toka karşı hoş bir taam.

5.Ahmağa karşı hak söz.

Hünkar, bazen bir kıssa ile nasihat eder. Mesela bir gün bir padişah, Hacı Bektaş-ı Veli'ye "Benden bir şey iste" der. O da, sineği kendisinden uzaklaştırmasını ister. Padişah: "Ben sineğe hükmetmeye kadir değilim." deyince Hünkar, "Sen, sineğe bile hükmedemezken bize ne verebilirsin ki?" diye cevap verir.

Hacı Bektaş-ı Veli der ki: "Eğer daima cennette olmayı istersen herkesle dost ol ve kimseye karşı kin tutma. Merhem ve mum gibi ol, diken olma."

Üssü'l-Hakika adlı eserinde, pîrlar arasında ayrılık gayrılık olmayacağına işaret ediyor ve güneşten kopan nurların Allah yolunda buluşacağını beyan ediyor. Mevlana'yı anlatırken de: "Vahdete (Allah'la bir olmaya) ermiş erenlerde (velilerde) büyüklük küçüklük olmazmış. Çünkü Allah yolunda hepsi vahdete varmış. Hangi pîre (şeyhe) niyaz etsen (bağlanıp yalvarsan) Allah'a çıkar. Çünkü her evliyanın kalbinde Allah yatar." diyor.

Vecizeleri (Altın öğütleri):

Hacı Bektaş-ı Velinin vecizelerinden bazılarını sunmak istiyorum:

- *Eline, beline, diline sahip ol.
- *Bir olalım, iri olalım, diri olalım.
- *Düşmanın dahi insan olduğunu unutma.
- *İncinsen de incitme.
- *Hiçbir insanı, hiçbir milleti ayıplama.
- *Gördüğünü ört, görmediğini söyleme.
- *Kimsenin ayıbını görmeyen cana aşk olsun!
- *Her ne ararsan kendinde ara.
- *Gönül ek, gönül biçersin.
- *Kendine ağır geleni, kimseye tatbik etme.
- *Hamı pişiremezsen bari pişmiş ham etme.
- *İşine, eşine, aşına sahip ol.
- *Az söz erin yüküdür, çok söz hayvan yüküdür.
- *Bilene bu söz yeter, sende güher var ise.
- *Hakikatin ikinci makamı, yetmiş iki milleti ayıplamamak, Yetmiş iki millete bir gözle bakmaktır.
- **Sevgi muhabbet kaynar yanan ocağımızda.*
- **Bülbüller şevke gelir, gül açar bağımızda.*
- **Hırslar, kinler yok olur aşkla meydanımızda.*
- **Aslanlarla ceylanlar dosttur kucağımızda.*
- *Cenk, cidal ehli olma. Küçüğe izzet et, büyüğe hizmet, ölüye

hürmet eyle. Bir kimsenin kusurunu görme, görürsen de ört. Su gibi pak ol, her dem alçağa ak. Eline, beline, diline pak ol.

*Ey oğullarım! Her işin başı akıldır, edeptir ve takvadır. Bütün bu durumlarda geçmişlerin eserlerini izle, ehl-i sünnet ve cemaate bağlı ol. Fıkıh ve hadis öğren. Cahil sufilerden sakın. İmam ve müezzin olmamak kaydıyla namazı cemaatle kıl.

**Dervişlik hırkada tacta değildir.*

Hararet nar 'dadır, sac 'da değildir.

Her ne ararsan kendinde ara,

Kudüs 'te Mekke 'de Hac 'da değildir.

Sakın bir kimsenin gönlünü yıkma.

Gerçek erenlerin sözünden çıkma.

Eğer insan isen ölmezsin korkma.

Aşığı kurt yemez ucda değildir.

Tasavvufi görüşleri:

Hacı Bektaş-ı Veli, devrinin önde gelen velilerindedir. O, tasavvufu Allah'tan başka her şeyden uzak durmak olarak görür. Der ki: *“Tasavvuf odur ki her ne varsa kafanda bırakırsın. Ve elinde her ne varsa verirsin. Ve kuyuya düşen ne yaparsa sen de onu yaparsın. Cenab-ı Hak ile kul arasında hicap (örtü, perde), yer gök değildir. Arş ve kürsi değildir. Öyle tahayyül et ki aradaki hicap, sen ile benim.”*

Hünkar, evliya sohbetini, taatin en muazzamı ve ibadetin en faydalısı olarak görür. *“Zira bir kimsenin kendi ictihadiyle nice zaman hasıl edemediği semere (verim), bir saatlik sohbet-i şeyh (şeyhle sohbet) safasıyla kendisine müyesser olur (kolayca nasip olur.)”* der. Dünyayı terk etmeyi her ibadetin başı olarak, aşırı dünya sevgisini de her hatanın gerçek sebebi olarak görür.

“Dervişlik, saadet-i ezeli (sonsuz mutluluk) ve devlet-i ebedi (tükenmeyen nimettir)dir.” diyen Hacı Bektaş-ı Veli, keramet konusunda temkinli (ihtiyatlı) davranır: *“Her kim ki istemeyerek kendinden keramet zuhur ederse o velidir. Her kim ki kendi isteğiyle izhar-ı keramet ederse yani keramet gösterirse o, müddeidir (sadece iddia edendir.)”*

Bektaşiliğin tasavvufi ilkeleri, Hacı Bektaş-ı Veli'nin Makalat adlı eserinde yer alan **Dört Kapı Kırk Makam** esasına dayanır.

Dört Kapı şunlardır: Şeriat, Tarikat, Marifet, Hakikat.

Her kapıda on makam vardır.

Şeriat Kapısı'ndaki on makam şunlardır:

1. Amentüye iman etmek. (Allah'ın varlığına ve birliğine, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahret gününe, hayır ve şerrin

- Allah'tan geldiğine iman etmek)
2. İlim öğrenmek.
 3. Namaz kılmak, zekat vermek, oruç tutmak, gücü yetene hacca gitmek, seferberlik halinde kaçmayıp düşmana karşı savaşmak ve cünüplükten temizlenmek.
 4. Helal kazanmak ve faizi haram bilmek.
 5. Nikah kıymak.
 6. Hayız ve lohusalıkta cinsi münasebeti haram bilmek.
 7. Ehl-i sünnet ve'l-cemaatten olmak.
 8. Şefkatli olmak.
 9. Temiz yemek ve temiz giyinmek.
 10. İyiliği emredip kötülüklerden sakındırmak.

Tarikat Kapısındaki on makam şunlardır:

1. Pirden el alıp tövbe etmek.
2. Mürit olmak.
3. Saç kesmek ve elbise değiştirmek.
4. Nefis savaşında bulunmak, pişmek.
5. Havf (korku) sahibi olmak.
6. Reca (ümid) sahibi olmak.
7. Hizmette bulunmak.
8. Hırka, zembil, makas, seccade, subha (yüztaneli tesbih), iğne ve asa taşımak.
9. Makam, cemiyet, nasihat ve muhabbet sahibi olmak.
10. Aşk, şevk, sefa ve fakirlik sahibi olmak.

Marifet Kapısındaki on makam şunlardır:

1. İlim sahibi olmak.
2. Cömert olmak.
3. Haya (utanma)duygusuna sahip olmak.
4. Sabırlı olmak.
5. Perhizkar olmak.
6. Korku sahibi olmak.
7. Edep sahibi olmak.
8. Miskin olmak.
9. Marifet sahibi olmak.
10. Kendini bilmek.

Hakikat Kapısındaki on makam şunlardır:

1. Toprak olmak (alçak gönüllü olmak)
2. Yetmiş iki milleti ayıplamamak.
3. Elinden geleni esirgemeyip hayırsever olmak.
4. Dünyadaki bütün yaratıkların kendisinden emin olması.

- 5.Mülk sahibine (Yaratıcı'ya) yüz sürüp yüz suyunu (yaratılış sebebi olan Muhammed nurunu) bulmak.
- 6.Sohbette hakikat sınırlarını söylememek.
- 7.Sır sahibi olmak.
- 8.Seyr ü süluk sahibi olmak.
- 9.Münacaatta bulunmak.
10. Çalab Tanrı'ya ulaşmak (Vuslat).

Bektaşilik:

Bektaşilik, Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli'ye nisbet edilen ve onun öğretilerine dayanan bir tarikattır. Yarı göçebe bir çevrede doğmuş ve zamanla kırsal alanlardan kasaba ve şehirlere intikal etmiştir.

Bektaşilik, Başlangıç itibariyle Hünkar'ın dört kapı ve kırk makamla esaslarını tesbit ettiği tasavvufi temeller üzerine kurulmuştur. Bunun dışındaki törenler, tekke usulleri ve bir takım ritüeller, Hacı Bektaş-i Veli'den sonraki dönemde ortaya çıkmıştır.

Devletten bağımsız olarak faaliyet gösteren bu hareket, II.Bayezid'in Balım Sultan'ı Dimetoka'dan getirterek Hacı Bektaş Zaviyesi'nin başına geçirmesiyle ikinci evre başlamıştır. Bu dönemde Bektaşilik, belirli bir erkana, kurumsallaşmaya başlamıştır. Bundan sonra kurulan Bektaşî Tekkeleri, bu esaslar çerçevesinde faaliyetlerine devam etmişlerdir.

Hacıbektaş ilçesindeki zaviyeye, Osmanlı hükümdarları ve devlet adamları destek vermişler, Anadolu ve Rumeli'de 362 civarında köyü, çevrelerindeki on binlerce dönüm araziye bu külliyyeye vakfetmişlerdir. Ayrıca Tuzköy mevkiindeki kaya tuzu madeninin gelirleri de pir evine yani Hacı Bektaş-ı Veli Tekkesi'ne vakfedilmiştir.

14. yüzyılın ikinci yarısında Yeniçeri teşkilatının Hacı Bektaş-ı Veli ananelerine bağlanması, 15. yüzyılda da Yeniçeri Ocağı'nın resmen tarikatla bütünleşmesi, Bektaşiliği her yönüyle güçlü konuma getirmiştir.

Aslında Bektaşilik; Nakşibendilik, Mevlevilik, Bayramilik gibi bir tarikattır. Diğer tarikatlarda olduğu gibi Bektaşilik'te de zikir vardır. Bu zikir, *Lailahe illallah* zikridir.

Şeyh Baba Mehmet Süreyya (Münci Baba), *Tarikat-ı Aliye-i Bektaşiyye (Yüce Bektaşî Tarikatı)* adlı eserinde Bektaşî tarikatının "sohbete dayalı" bir yol olduğunu vurgular. "Tarikata girmeye hevesli herkes, belli dua ve zikirlerini kendi kendine her sabah, güneşin doğuşundan yaklaşık bir saat sonra okumaya uğraşır..." diyerek zikir usulünü anlatır.

Yine **Münci Baba**, Bektaşiliği şöyle izah eder:” Ey oğul! *Bektaşilik kolay değil; evvela söylediğim gibi, demirden leblebidir. çiğnemek hazmetmek zordur.* Bektaşi olmak isteyene önce ‘Gelme, gelme...’ derler. Eyvallah deyip gelirse ona evvala geçmiş günahlara tövbe, züht ve takva, kendisini ibadete verme ve dinin yasaklarından korunma, rıza ve teslimiyet (Her şeyi Allah’tan bilip hoş karşılama ve boyun eğme) tavsiye edilir. İkinci olarak Betaşilik’te kalp hazinesinin Allah sevgisi, Resulullah sevgisi, Resulullah’ın ehl-i beytinin sevgisiyle dolu olup başka çeşit çeşit sevginin o kalpte girecek yer bulamaması kesinlikle lazımdır. Zira mal sevgisiyle dolu olan gönülde Allah sevgisi yer bulamaz. Bunu yapabilmek için de ‘kanaat, sabır, şükür, tevekkül (sadece Allah’a güvenmek), ihlas, havf (yalnız Allah’tan korkmak)’ teklif edilir. Yapabilirse “can” olur; yapamazsa canı cehenneme...”

Bir Bektaşi bilgini olan **Ahmet Rifat Efendi**, Hacı Bektaş-ı Veli’yi Bektaşiliğin piri olarak kabul eder. Hacı Bektaş-ı Veli’nin ömrünü çile ve erbein ile geçirdiğini, tüm hak tarikat ehlinin de böyle yaptığını beyan eder. “**Gerçek Bektaşilik**” adıyla yeni yazıya çevrilip yayınlanan eserinde Hacı Bektaş-ı Veli’nin dört kapı kırk makamını genişçe açıklar. Bektaşiliğin de bir hak tarikat olarak diğer ehl-i sünnet vel-cemaat tarikatları gibi aynı itikada bağlı olduğunu anlatır. İtikatta İmam Maturidi ve Eş’ari’yi esas alırken Bektaşilerin amelde İmam-ı Azam’ın öncüsü olduğu Hanefi mezhebini ön plana çıkarır. Bu arada hak mezhep olarak İmam Şafi’nin mezhebini de zikreder.

Ahmet Rifat Efendi, tasavvuf ilmini şeriat ve hakikat ilmi olarak tanımlar. Der ki: “Şeriat ve hakikat, asla birbirine muhalif değildir. Şeriata muhalif itikat olamaz. Tasavvuf ehli, ehl-i sünnet vel-cemaatin dışına asla çıkamaz. Tarikata süluk edenler, kalpleri gafflete düşmeden ilahi emre ve Hz. Peygamber (sav)in sünnetine sıkıca bağlanıp tarikatın ahkam ve adetlerini gereği gibi yerine getirmelidir. Çünkü tarikat, şeriatın başka bir şey değildir. Marifet ve hakikate ulaşmak, şeriat ve tarikata tamamıyla riayet ve itaatle gerçekleşir. Dervişlikten murat, Hakk’ı aramaktır. Hakk’a ermek ise bütün ilahi emirleri ve Hz.Peygamber (sav)in sünnetini ihlasla ve en mükemmel bir şekilde yerine getirmekle mümkündür.”

Bektaşi tarikatının en önemli zikir biçimi, **Ayin-i Cem** denilen ve büyük topluluklar halinde icra edilen Cem Ayinleridir. Bu toplantıyı Baba veya vekili olan bir Dede yönetir. Cem törenlerinde zakir, bağlama eşliğinde nefesler okur. Dede, dini nasihatlerde bulunur, küsleri barıştırır, canlarla sohbet eder.

Bektaşiliğe giriş töreni mahiyetinde yapılan **İkrar Cemi**’nde tarikata yeni giren talip, müşidin önünde diz çöker, eteğine yapışır, niyaz

durumunda Şu telkini alır: “Mürşidini pirin varisi ve gerçek baban bil. Rehberini de gerçek anan bil. Yalan söyleme, haram yeme, gıybet etme, Őehvetperest olma, eline beline diline sahip ol. Kibir ve kin tutma. Kimseye haset etme, garaz, buğuz, inat etme. Gördüğünü ört, görmediğini de söyleme. Elinle koymadığın Şeye yapıŐma. Elinin ermediğı yere el uzatma. Sözünün gemediğı yere söz söyleme. İbretle bak, hilm (yumuşaklık) ile söyle. Küçüğe izzet, büyüğe hürmet ve hizmet eyle. İkrarını saf eyle (Dil ile söylediğini temizce koru). Hakk’ı kendi özünde mevcut bil, erenlerin esrarına âğâh ol (sırlarına ulaşmaya alış) . Özünü bu yolda böylece sabitkadem eyle (ayağını sabit tut, sözünde dur).”

Cem ayininde zakirin bağılama eşliğinde nefesler okumasıyla vecde gelen canlar, semah yapmaya başlarlar. **Semah**, kadın ve erkekler tarafından ayakta yapılan bir zikir usulüdür. Semah dönen kadınlar ve erkekler, asla el ele tutmazlar, bedenî temas olmaz. Cem ayinlerine kadınlar ve erkekler birlikte katılırlar ama bir tarafta kadınlar, diğerk tarafta da erkekler otururlar.

Bektaşilikteki semah ile Mevlevilikteki semanın benzer yönleri vardır. Semada ney, kudüm eşliğinde kaside ve nâtlarla çoŐan erkek semazenler dönerler. Bektaşilikte de bağılama eşliğinde okunan nefeslerle çoŐan kadın erkek canlar dönerler.

Hacı Bektaş-ı Veli, sema/semah hakkında Şöyle der:
”Hakikat ehline müstehaptır, ilim ehline mübahdır. Fısk ve fücur ehline haramdır.”

Bektaşilik’te hoşgörü ve tevazu esastır. Bir Bektaşi, **toprak gibi alçak gönüllü olmalıdır**. Dede Baba Bedri Noyan diyor ki: “Bektaşi olmak; Őefkatte güneş gibi olmaktır. Cömertlikte su gibi, alakgönüllükte toprak gibi, teslimiyette ölü gibi, örtücülükte gece gibi olmaktır. Bektaşi; evvela kendini toprak gibi etmeli, o toprağı marifet tohumu ekmeli, tevhit suyu vermeli, gerçek orağı ile biçmeli, rıza harmanında dövmeli, Şevk yeli ile savurmalı, muhabbet öleğıyle ölçmeli, takva değirmeninde öğütmeli, edeple yoğurmalı, sabır fırınında piŐirip yemelidir.”

Günümüz BektaŐiliğinin en önemli özelliklerinde biri de Tevella ve Teberradır. **Tevella**, ehl-i beyti sevenleri sevmek ve onları dost edinmektir. **Teberra**, ehl-i beyti sevmeyenlerden uzak durmak, onlara düşman olmaktır. On iki imam sevgisi de bu iki kuralın pratiğeyansımasıdır.

Bir Bektaşi bilgini olan Ahmet Rifat Efendi de tevella ve teberanın bir zahiri, birde gerçek manasının olduğunu beyan eder: “Zahiri manası, Hz. Peygamber (sav)in sevdiğini sevip tevella ederiz ve sevmediklerini sevmeyip teberra ederiz demektir. Gerçek manası ise Şudur: Hal ehlinin tevellası, Hakk’ın rızasıdır. Teberrası da Allah’tan başkasını

terktir.”

Her tarikatta olduğu gibi **Bektaşilik**'te de bir takım kurallar vardır. Bunlara erkan da denir. **Erkan**; tarikatın kuralları, yasası durumunda olan ilkeler bütünüdür. Bu kurallar ve uygulamaları hakkında bilgi veren eserlere **erkaname** denir.

Bektaşiliğin kurallarına uymayanlar, töre dışına çıkanlar **düşkün** ilan edilirler. Bu, bir cezalandırma yöntemidir. Düşkün duruma düşen kimseyle belli bir süre kimse konuşamaz, kimse ona ilişkin bir iş yapamaz. Bu zor durumu daha acısız geçirebilmek için köyünü, beldesini terk edenler bile olur. Daha sonra bir cem ayininde gelip suçunu itiraf eder ve tövbe ettiğini dedenin huzurunda beyan eder. **Dede, uygun görürse düşkünlük cezasını kaldırır.**

Bektaşilikte hayatın her safhasında uyulması gerekli kurallar ve adap vardır. Yemek yeme, konuşma, dinleme, büyüklere saygı, oturacağı yeri bilmek, cem evine hizmet gibi pek çok Bektaşî adabı, o erkannamelerde mevcuttur.

Görüldüğü üzere Bektaşilik, farklı ritüelleri olan bir tarikattır. Tarikat olma bakımından Mevlevilik, Nakşilik, Rufailik, Kadirilik, Bayramilik, Halvetilik ve Uşşakkilik'ten farklı değildir. Zaten bu durum, Hacı Bektaş-ı Veli'nin eserlerinde ve tasavvufi düşüncelerinde apaçık ortaya çıkmaktadır.

Bektaşiliğin yayılışı ve Çorum'da Bektaşilik:

Hacı Bektaş-ı Veli'nin yaşadığı Sulucakarahöyük (Hacıbektaş) beldesinden Osmanlı Coğrafyasına yayılan, Yeniçeri Ocağı'nın da resmi dergahı olan Bektaşilik, Anadolu menşeli bir tarikattır. Özellikle Orta Anadolu'da başlayıp İstanbul'a, oradan da Balkan ülkelerine ulaşan tasavvufi harekettir.

Bektaşilik, Yeniçerilerin manevi dayanağı olmuştur. Özellikle Balkanlar ve Orta Avrupa'nın Arnavutluk, Kosova bölgesinin fethi ve İslamlaşmasında Bektaşî Tekkelerinin rolü büyük olmuştur.

Rumeli'de en yaygın olanı Sarı Saltuk türbe ve tekkeleridir. Kırcalı'de Seyit Ali Sultan, Romanya'da Balçık civarında Hafız Halil Baba türbe ve tekkesiyle Sırbistan'da Manastır bölgesinde Şehit Hüseyin Baba, Üsküp'te Süleyman Baba, Kalkandelen'de Sersem Ali Baba tekke ve türbeleri vardır. Yunanistan'ın özellikle kuzey bölgesinde Sancaktar Ali Baba, Emin Baba, Turali Sultan, Cafer Baba ve Hasan Baba gibi pek çok türbe ve tekke faaliyettedir.

Girit'te, Hanya'da, Makedonya'da pek çok Bektaşî tekkesi harıl harıl çalışıyordu. Arnavutluk ise Bektaşîlerin en faal olduğu bölgeydi. Macaristan'da Budapeşte şehrinin simgesi olan Gülbaba türbesi, halen

ziyaretçilerle dolup taşmaktadır.

Bektaşî tekkeleri, Avrupa'da Osmanlı'nın yayılması ve ilerlemesinde öncü rol oynamıştır. Bektaşî dedeleri de bir alperen olarak ya bizzat savaşlara katılmışlar ya da yerli halkla kaynaşarak oralarda Müslümanlığın hızla yayılmasına zemin hazırlamışlardır

Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi Bektaşîlik, Çorum bölgesine XIII. Yüzyılda girmiş ve Bektaşî zaviyeleri faaliyete başlamıştır. Bektaşî temsilcilerinden Karadonlu Can Baba, Koyun Baba, Demirşeyh, Ergülü Baba, Hüseyin Gazi, Nesimi Dede, Pir Mehmet Dede, Kumbaba, Balım Sultan, Teslim Baba türbe ve zaviyeleri en meşhur olanlarıdır. Abdalata, Seyit Murat zaviyelerinin birer eski Bektaşî tekkesi oldukları söylenmektedir.

Ali İzzet Efendi'nin Tezkere-i Makamat adlı eserinde pek çok Bektaşî pîrinin türbesinden söz edilmektedir. Bunların çoğu köylerdedir. Şehir merkezindeki Bektaşî babalarının türbeleri hakkında pek az malumat vardır. Diğer tarikatlar gibi Bektaşîlerin şehir merkezinde müstakil bir tekkesi olduğuna dair her hangi bir malumata rastlanmamıştır.

Diğer tekke ve zaviyeler gibi Bektaşîlik de Osmanlı Devleti döneminde faaliyetlerini sürdürüyordu. 15 Haziran 1826 tarihinde Yeniçerilerin kazan devirip ayaklanmasıyla başlayan isyan hareketi, Bektaşî tekkelerine de sirayet etti. Savaşlardaki isteksiz tavırları, zevk, eğlence ve işrete dalmaları nedeniyle birkaç defa ıslahat teşebbüsünde bulunulan Yeniçeri Ocağı'nın bu yeni isyanı bardağı taşıran son damla oldu. Bu nedenlerle II. Mahmut, bu ocağın kapatılmasına karar verdi. Bazı Bektaşî babalarının isyan hareketinde önemli rol oynadıkları gerekçesiyle Ocak içindeki ve dışındaki tüm Bektaşî tekkeleri de kapatıldı. Bu tekkelerin bir kısmı başka tarikatlara tahsis edildi. Bu tarih, Bektaşîlikte önemli bir dönemeçtir.

Bundan böyle Bektaşîler, gizli bir tarikat olarak faaliyetlerini yürütme yolunu seçmişlerdir. Daha çok kırsal kesimde Bektaşî dedelerinin köyleri ziyareti sırasında Cem ayini yapılabilmıştır. Gerçi Sultan Abdülaziz zamanında çıkarılan bir ferman ile Bektaşî tekkelerinin yeniden açılmasına müsaade edilmiştir. II. Abdülhamit zamanında Bektaşî tekkelerinin tekrar açması teşvik edilmiştir. Hatta tarikatı öven eserlere göz yumulmuştur ama Bektaşîlik, bir daha devlet nezdinde eski itibarına kavuşamamıştır.

1925 yılında tüm tarikatların yasaklanması, tekke ve zaviyelerin tamamının kapatılması, Bektaşîlikteki gizliliği daha da derinleştirmiştir.

1925 yılında Tekke ve Türbelerin kapatılmasından sonra Hacı

Bektaş-ı Veli Külliyesi, bir müddet Numune Ziraat Okulu olarak kullanılmıştır. Bu sırada tekke eşyalarının bazıları, derviş odalarında korunmaya alınmıştır. 1926 yılında da Konya Mevlana Müzesi ile birlikte Hacı Bektaş-ı Veli Külliyesi de müze haline getirilmiştir. Günümüzde ise Hacı Bektaş-ı Veli Külliyesi, Kültür Bakanlığı'na bağlı bir müze olarak ziyarete açık konumdadır.

Bektaşiler, gizili olarak faaliyetlerini yürütmektedirler. Ancak tarikat faaliyetlerinin biraz daha hoşgörüle karşılandığı günümüzde pek çok köyde caminin yanı sıra Cem Evi bulunmaktadır. Cem Ayini, oralarda rahatça yapılabilmektedir.

Günümüzde Çorum merkezinde Bektaşilik faaliyetlerini yürütmek üzere kurulmuş Nefes Alevi-Bektaşî Eğitim Derneği, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı Çorum Şubesi, Çorum Alevi Kültür Derneği, Pir Sultan Abdal Kültür Derneği'nin yanı sıra Hitit Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Merkezi gibi dernek, vakıf ve kuruluşlar vardır. Bunların bazılarının bünyesinde bulunan Cem Evlerinde Bektaşî Tarikatı'nın toplantıları, Cem Âyini yapılabilmektedir. Böylelikle Bektaşî Tarikatı, Çorum'da da varlığını ve canlılığını sürdürmektedir.

XII. AHİ EVRAN-I VELİ VE AHİLİK

Giriş:

Ahilik, Anadolu'da XIII. Yüzyılda görölmeye başlayan ve bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin kurulmasında önemli bir rol oynayan, tasavvufi temellere dayalı sosyal bir teşkilattır. Bir başka ifadeyle Anadolu'daki ilk esnaf örgütüdür. Sanat ve ticaret kurumlarını koruyabilmek ve günün üretim, pazarlama ve ticaret hayatını ahlaki ilkelere dayalı olarak düzenleyip ekonomik faaliyetleri yürütebilmek için kurulmuştur. Ahiliğin kurucusu Ahi Evran-ı Veli'dir.

Ahi Evran-ı Veli'nin hayatı:

Ahi Evran'ın asıl adı, Şeyh Mahmut Nasırüddin olup hicri 566, miladi 1171 yılında Horasan'da doğmuştur. Çocukluğu Horasan'da geçmiş olsa da Maverünnahr'e giderek büyük üstatlardan ders almıştır. Herat'ta Fahreddin Razi'nin hizmetinde bulunmuş ve ondan Eş'ari kelamını öğrenmiştir. Bağdat'ta Şeyh Evhadüddin Kirmani ile tanışmış, ondan tefsir, hadis, fıkıh, kelim gibi ilimler okumuş ve tasavvuf yolunda ilerlemiştir.

1204 yılında Anadolu Selçuklu sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev ikinci defa tahta çıkınca Abbasi halifesi Nasir Lidinillah'a bu durumu bildirmek için hocası Şeyh Mecdüddin İshak'ı Bağdat'a göndermişti. Ahi Evran Şeyh Nasırüddin Mahmud da bir grup bilgin ile ve ailesiyle birlikte o zaman Anadolu'ya geçmişti. Şehirleri dolaşarak esnafa ve ahaliye islami anlatmıştı. Dünya ve ahret işlerini düzenli hale getirmek için nasihatlerde bulunmuş, yaklaşan Moğol tehlikesine karşı Müslümanların birlik olup teşkilatlanmalarını tavsiye etmişti.

Anadolu'ya geldikten kısa bir süre sonra Kayseri'ye yerleşen debbağ ustası Ahi Evran, ilk işyerini burada açmış ve çevresinde büyük ün salmıştır. Burada bir esnaf teşkilatı olan Ahiliği kurarak teşkilatlanmasını sağlamıştır. Yine burada bir sanayi sitesinin kuruluşunu da gerçekleştirmiştir. Ancak bu muazzam site, Moğol istilası sırasında tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Kayseri'den Konya'ya geçmek zorunda kalan Ahi Evran, burada sanatını icra etmeye tekrar başlamış ve medreselerde de müderrislik yapmıştır. Konya'daki çalışmalarını Sultan I. Alaaddin Keykubat'ın destek ve himayesinde yürütüyordu. Sultanı zehirleyerek tahta geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Ahilere cephe aldı. Başta Ahi Evran olmak üzere pek çok Ahi ileri gelenlerini tutuklattı. Bu hal, beş yıl sürdü. İçkiye düşkünlüğüyle tanınan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra Ahi Evran ve arkadaşları serbest kalınca Denizli'ye gittiler. Ahi Evran,

orada da aynı faaliyetleri başlattı. Ancak Konya’da bu esnada yönetim değişikliği olmuştu. Yeni sultan II. İzzettin Keykavus’un daveti üzerine tekrar Konya’ya döndü ve yine bazı medreselerde müderrislik yapmaya devam etti.

Çok geçmeden Konya’da beklenmedik bir gelişme oldu. Mevlana’nın hocası Şems-i Tebrizi’nin bir suikast sonucu öldürüldüğü veya şeyhin kaybolduğu şayiası üzerine Mevlana’nın oğlu Alaaddin Çelebi ile birlikte 1247 yılında Konya’yı terk edip Kırşehir’e gitmiştir. Oraya yerleşip ömrünün son on beş yılını Kırşehir’de geçirmiştir. Menakıbnamelerde ona atfedilen pek çok menkıbe bulunmaktadır.

Ahi Evran hizmetlerine Kırşehir’de devam ederken Moğollar, onun nüfuzundan ve çevresinin kalaba oluşundan korkuya kapılmışlar, ne pahasına olursa olsun onu ortadan kaldırmayı kafalarına koymuşlardı. Moğolların baskısıyla IV. Kılıçaslan, o günlerde Türkmenlere zulüm edecek olan idarecileri yönetime getirmişti. Buna Türkmenler ve Ahiler isyan ettiler. Bunu fırsat bilen Moğollar, isyanı bastırmak için Kırşehir emiri Nurettin Caca Beyi görevlendirdiler. Aslında Nureddin Caca Bey, Mevlana’nın müridi ve bu insanların yakın dostu idi. Ancak emir, yukarıdan gelmişti ve o da emri uygulamak zorunda kaldı. Buna mecbur kalan Nurettin Caca Bey, yönetimindeki Moğol kuvvetleriyle Türkmenlere ve Ahilere saldırdı. Bu saldırıda Ahi Evran-ı Veli ve Mevlana’nın oğlu Alaaddin Çelebi de şehit oldular. Yıl, hicri 659, miladi 1261. Ahi Evran-ı veli, doksan üç yaşında rahmet-i Rahmana kavuştu. Şu anda Kırşehir’deki Ahi Evran Zaviyesi’ndeki türbesinde yatmaktadır.

Ahi Evran’dan bahseden eski kaynaklar, Ahiliğin Ahi Evran tarafından kurulmuş olup, onun Ahiliğin sultanı, debbağların piri, otuz iki çeşit esnaf ve sanatkarın lideri olarak değerlendirirler. Tarihe de böyle geçmiştir.

Ahi Evran’ın Eserleri:

Ahi Evran, sanatkar olduğu kadar alimdi ve tasavvuf ehli bir insandı. Tasavvuftaki şeyh, halife, mürit ve muhipler arasındaki ilişkiyi işyerlerine uygulayarak buralarda çalışan, usta, kalfa, çırak, yamak arasındaki ilgi ve münasebeti tarikatlardaki esasa göre düzenlemiştir. İşyerlerinde çalışanları dini ve ahlaki yönden eğitmek için basitten mürekkebe doğru bir tertip içinde halk tipi eserler yazmıştır. En az yirmi kadar eseri bilinmektedir. En ünlü **eserleri** şunlardır:

1. Menahic-i Seyfiye: İman esaslarını ve islamın şartlarını anlatır. İlmihal niteliğindeki bu eserinde itikadî konuları Eş’ari kelamına göre yorumlarken ameli konularda Şafi mezhebini esas alır. Eser, Arapçadır.

2. Metalü’l-İman: Farsça yazdığı bu eserde iman esaslarını açık-

lamaktadır. Tasavvufi konulara da yer vermek suretiyle ahalinin imanını kuvvetlendirmeyi hedeflemiştir.

3. Tabsıra: Bu eser, Ahi Evran'ın muhaddisliğini de ortaya koymaktadır. Allah'ın birliği, sıfat ve fiilleri, nübüvvet meseleleri, ahret ile ilgili konuların yanı sıra tasavvufi mevzuları bir filozof edasıyla ele almıştır. Mikail Bayram, bu eseri "Tasavvufi Düşüncenin Esasları" adıyla dilimize kazandırmıştır.

4. Letaif-i Gyasiyye: Dört cilttir.

5. Letaif-i Hikmet: Siyasetname türünde yazılmıştır.

Ahilik ve Fütüvvet ilkeleri:

Anadolu'da Ahilik teşkilatının kurucusu Ahi Evran-ı Veli, debbağlık (dericilik) mesleğini icra ettiğinden dolayı öncelikle debbağ esnafının pîri olarak bilinir. Ahi Evran, başlangıçta I. Alaattin Keykubat'ın büyük destek ve yardımlarıyla tasavvufi düşüncesini ve fütüvvet ilkelerini tekke ve zaviyelerde şeyh-mürit ilişkilerine, işyerlerinde de usta, kalfa ve çırak münasebetlerine uygulamış ve bu çerçevede ekonomik hayatı düzenleyerek Anadolu'da Ahiliğin kuruluşunu gerçekleştirmiş ve teşkilatlanmasını sağlamıştır. Bu teşkilat, zamanla şehirlerde esnaf ve tüccarı örgütlemekle kalmamış, köylerde bile büyük nüfuz sağlamıştır.

Ahilik, tasavvufta önemli bir yer tutan uhuvveti (kardeşliği) hatırlatmasından dolayı kolayca kabul görüp yayılmıştır. Ancak Ahiliğin kuruluş ve felsefesi, islamın ilk asırlarından beri görülmeye başlayan "fütüvvet" teşekküllerinde yer almıştır. Bu teşkilat, hicretin III. Yüzyılından, miladi IX. yüzyıldan itibaren esnaf birlikleri olarak ortaya çıkmıştır.

Fütüvvet; gençlik, kahramanlık, cömertlik anlamlarına gelir. Bu kelimenin kökü sayılan 'feta' da genç, yiğit, cömert anlamlarındadır. Hz. Peygamber (sav)in "Ali'den başka feta, Zülfikar'dan başka kılıç yoktur." Hadis-i şerifiyle fütüvvetin ilgisi vardır. Hz. Ali, 'feta' kimliğiyle sembol haline gelmiştir. Fütüvvetnamelerde buna özel yer verilmiş ve vurgu yapılmıştır. Bazı alimler fetayı sufi, fütüvveti de tasavvuf olarak tarif etmişlerdir. Bu çerçevede feta, nefis putunu kıran kişidir demişler ve fütüvveti de sünnete uymak şeklinde tanımlamışlardır.

Bu bağlamda **fütüvvetin dört temel ilkesi** vardır:

a. Güçlü iken bağışlamasını bilmek,

b. Öfkeliyken yumuşaklık gösterebilmek,

c. Düşmana bile iyi davranmak,

d. İhtiyaç içindeyken bile başkalarını kendine tercih edebilmek.

Ahiliğin temeli olan Fütüvvet Teşkilatının ilkelerini ve bu bağ-

lamda ahiliğin çalışma tarzını “Fütüvvetname”lerden öğreniyoruz. Zira Fütüvvetnameler, tasavvuf çevrelerinin ve mesleki teşekküllerin bir nevi nizamnameleri niteliğindeki risalelerdir. Tarikata girer gibi mesleğe girişten çalışma usullerine, günlük hayatta uymaları gereken esaslara kadar pek çok şey burada yazılıdır. Hatta görgü kuralları diye bilemediğimiz bazı davranış biçimleri de burada sıralanmıştır. Sofra adabından alın da konuşma, su içme, giyinme, evden çıkma, yolda yürüme, davet ve ziyafete iştirak etme, taziye ve hasta ziyareti, misafirlik, alışveriş ve eve eşya getirme, hatta eve girme adabına kadar her şey vardır. Ahiliğin kurallarına uymayanlara verilecek cezalar da burada sıralanmıştır.

Fütüvvetnamelerde geçmese de Ahi Evran-ı Veli'nin “Elini, sofranı, kapımı açık tut. Belini, dilini, gözünü bağlı tut. “ gibi vecizeleriyle kızına yapmış olduğu “İşine, aşına, eşine dikkat et.” tarzındaki öğütleri Ahi teşkilatlarında en çok bilinen sözleridir.

Ahilik ve Lonca Teşkilatları ve Esnaf üzerindeki etkileri:

Ahiler, meslek grupları halinde teşkilatlanmışlardır. Anadolu Selçuklu Devleti, hatta Osmanlı Devleti döneminde bu birlikler, mesleklerle ait problemleri halletmekte ve devletle ilgili münasebetleri düzenlemekteydiler. Hammadde tedariki, esnaf arasında dağıtımı, mal ve kalite kontrolü ve fiyat tespiti, bu birliklerin asli görevleriydi.

Teşkilata çirak olarak girilirdi ama resmi üye sayılmazdı. Ahiliğe resmen kabul, sonraki aşamalarda gerçekleşebilirdi. Kalfalık ve ustalığa geçişin de bir takım şartları vardı.

Ahilik teşkilatına bazı meslek erbabı ile kötü huy ve alışkanlık sahipleri alınmaz, onlara ustalık belgesi verilmezdi. Bu bağlamda kafirler, münafıklar, kahinler, münecimler, falcılar, sarhoşlar, içki içenler, tellaklar, dellallar, kasaplar, muhtekirler (vurguncular, istifçiler), sayyatlar (insafsız avcılar), matrabazlar Ahilik teşkilatına yaklaştırılmaz ve onlara şed (kuşak) bağlanmazdı.

Ahilik geleneğine bağlı olarak kurulan esnaf birliklerinin başında bir ‘şeyh’ bulunurdu bunlara **Ahi Baba** denirdi. Bütün esnafın en üst makamında da **Şeyhu'l-Meşayih** bulunurdu. Tarikat adabına uygun olarak icazetname almadıkça bir kimsenin şeyh olması mümkün değildi.

Ahi icazetnamelerinin başında **Fütüvvet Ağacı** resmedilmiştir. Ağaç resmi, dikdörtgen bir kaide üzerine oturtulmuş olup dallarında Ebubekir, Ömer, Osman, Ali yazısı bulunmaktadır. Yukarısında Hasan ve Hüseyin isimleri yazılıdır. En tepede de Muhammed ismi yer almıştır. Bu ağaç resminin altında icazetnamenin metni, tarikat erbabının uyması gereken esaslar, uhuvvet silsilesi, tanzim tarihiyle şahitlerin isim

ve mühürleri yer almaktadır. (Bak: Çorumlu Dergisi, yıl 1943, sayı 38)

Ahi teşkilatının geleneklerine ve ilkelerine bağlı bu esnaf birliklerinin, Osmanlı Devleti'nin özellikle son iki asrında kısmen şekil değiştirdiği görülmektedir. Bu dönemde esnafın ve tüccarın toplanıp sorunlarını görüştükları yerlere **Lonca** denilmeye başlanmıştır. Yine bu teşkilatın başında 'şeyh' tabir edilen bir reis bulunurdu. Kurulun daimi üyeleri, ileri gelen esnaf ihtiyarlarıyla birlikte toplanıp esnaf ilişkilerini düzenlerlerdi. **Yiğitbaşı** kurula başkanlık eder, işçi başı da kurul kararlarını tebliğ ve infaz ederdi.

Loncaların yetki ve görevleri pek çoktu: Çıraklara iyi muamele yapılmasını sağlamak, sebepsiz ve haksız yere ustasını terk eden çırakların başkaları tarafından çıraklığa kabulünü engellemek, ustaların tekliyle çırakların kalfalığa yükselmesini sağlamak, kalfalara peştamal (şed) kuşatarak ustalığa terfi ettirmek ve ayrı dükkan açmalarına yetki vermek loncaların görevleri arasındaydı. **Şed**, eğitilip yetiştirilen çırakların kalfalığı geçip ustalık icazeti aldıkları törende bellerine bağlanan pamuktan veya yünden yapılmış peştamala verilen addır.

Loncalar, ayrıca zanaat ve ticaret erbabının hammadde ve mallarına fiyat tespit etmek, sıkıntılı dönemlerde hammadde ve ticaret mallarını ihtiyaca göre bölüştürüp dağıtmakla yükümlüydü. Üretimde kalite kontrolü ve standardı takip etmek, kalitesiz malzeme kullanarak kalitesiz ve bozuk mal üreten ve yüksek fiyatla mal satıp müşteriyi zarara uğratan esnafa gerekli cezaları tatbik etmek gibi yetkileri de vardı. Başka yerlerden gelen tüccarlar, veresiye verdiği esnaftan vadesi geldiğinde parasını alamaması durumunda yiğitbaşına müracaat ederler. O da o tüccarın parasını derhal tahsil ederdi. Her sanat erbabı, kendi mekanlarında kandil ve bayram günlerinde toplanıp hayır duada bulunurlardı.

Her esnaf kendi işiyle uğraşır, başkasının işine karışmazdı. Esnafın bir ortak sandığı bulunurdu. Bu sandıkta biriken paralarla hastalık veya kaza sebebiyle çalışamaz hale gelen meslektaşlarına nakdi yardım yaparlardı. Yeni kalfa ve ustalardan fakir olanlara araç ve hammadde temin etmek üzere kredi verirlerdi. Esnaftan fakir olarak ölenlerin cenaze masraflarını karşılarlar, eşi ve çocuklarına yardım yaparlardı. Haksızlığa uğrayan meslektaşlarının hakkını aramak için resmî kurumlarda girişimlerde bulunurlardı. Esnaf dayanışması gereği olarak esnaftan birinin düğünü olunca toplu olarak düğüne katılırlardı. Hasta olan meslektaşlarını ziyaret ederlerdi. Ölenlerin cenaze törenlerine topluca iştirak ederlerdi.

Ahilikte suç ve cezalar da belli kurallara bağlanmıştır. Ahilik teşkilatı mensupları; zina, livata, koğuculuk ve münafıklık ettiklerinde, kibir ve azamet gösterdiklerinde, saf kalpli olmaktan uzaklaşıp yavuz

gönüllü olduklarında, kin ve haset duygularıyla hareket ettiklerinde, kasten yalan söyledikleri, emanete hıyanetlik yaptıkları, sözünde durmadıkları sabit olduğunda, namahreme kötü gözle baktıklarına dair ısrarlı şikayet vaki olduğunda şedleri çözülür, tarikattan ve teşkilattan uzaklaştırılırdı.

Bu işlem birden bire uygulanmazdı. Esnaf geleneklerine, lonca kararlarına, tarikat usul ve adabına aykırı harekette bulunanların önce üç gün dükkanları kapatılırdı. Suçunda ısrar ederse yakası kesilir, bürüğü alınır, rütbesi indirilirdi. Kabul etmeyecek olursa esnafıktan çıkarılırdı. Bir başka ifadeyle lonca kararlarına göre suçun ağırlığıyla orantılı olarak para cezası, sopa cezası, geçici olarak işten men, esnafıktan temelli çıkartma, beddua ve boykot cezaları uygulanabilirdi.

Kendilerine ceza verilen esnaf, **Ahi Evran Tekkesine** gidip karara itiraz edebilirdi. Ancak buranın kararı kesindi. Bu kararı tanımayan, suçlarından tövbe edip bunu şeyhin huzurunda itiraf etmeyen kimselere genel kurulda beddua edilir, esnafıktan çıkarılıp kendisine boykot uygulanırdı. Artık ondan hiçbir kimse alışveriş etmezdi. O da bu şartlar altında barınamayıp memleketi terk etmek zorunda kalırdı.

Çorum'da Ahilik ve Lonca teşkilatı:

Ahi teşkilatı, Anadolu'nun her kentinde örgütlenmiş ve dergahını kurmuştur. Vakıf kayıtlarına göre Çorum'da Ahiliğin tarihçesi hicri sekizinci, miladi on altıncı yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu bağlamda **Çorum'da** da bir **Ahi Evran (Ahirvan) Tekkesi** kurulmuştur. Tabakhane'nin karşısında bulunan bu tekkenin yanında bir de **Ahi Evran Mescidi** yer almaktaydı. Esnaf toplantıları, bu tekkede yapılırdı. Burada otuz iki esnaf teşkilatının temsilcileri, yiğitbaşları toplanırdı. Ahi şeyhinin başkanlığında esnafın meseleleri görüşülür, ustalık ve kalfalıkla ilgili merasimler burada yapılırdı. Lonca toplantılarına ancak ustalar ve yaşlılar girebilirlerdi.

Vakfiyelerde Ahi Ahmet, Ahi Kasım, Ahi Hacı Bey gibi ahilerin isimleri geçmektedir. Ahi Hacı Bey, Kılıçören köyünde metfundur. Ali İzzet Efendi'nin sözünü ettiği ve bir köyün kurucusu olarak bilinen Ahi İlyas, Ahi Hacı Bey'in kardeşi olarak bilinir. Bundan başka Çorum'un Sağrıçı mahallesinde metfun bulunan Ahi Müsteşar'ın ismi bilinmektedir. Bu isim, bazı kayıtlarda Ahi Menteş olarak geçmektedir. Nazmi Tuğrul, bunlara Gazi Dede ismini de ilave etmektedir.

Çorumda da Ahi ve Lonca teşkilatlarının gücü ve ağırlığı herkes tarafından kabul edilirdi. Bir esnafın dükkanında toplantı yaptıkları zaman oradan geçenler, içeridekilere mutlaka selam verirlerdi. Nazmi Tuğrul, "Çorum Tarih ve Coğrafyası" adlı eserinde bu teamüle uyma-

yan kaymakamla ilgili olarak ibretlik bir kısza anlatır:

İşinde hile yapan bir esnafın hakkında karar vermek için sabah namazından sonra toplandıkları sırada zamanın kaymakamı oradan geçerken selam vermemiş. Yiğitbaşı, derhal kaymakamı çağırmiş, hareketinin sebebini sormuş. O da geçerli bir sebep gösteremeyince kaymakama üç gün evden çıkmama cezası vermiş. O da bu karar uymak zorunda kalmış.

Teşkilatın nüfuzu keskin, kararları geçerli olduğu için şehirde asayişsizlik olmazmış zira bu teşkilat, meseleleri aralarında hallettiklerinden dolayı kadılara (hakimlere) pek iş düşmezmiş. Yine Nazmi Tuğrul'un anlattığına göre Çorum'a tayin edilen Kadı, memurlarından şehrin ahvali, davaların sayısı konusunda malumat almak ister. Memur, bu memlekette dava olmaz deyince şaşırır. Aralarında bir anlaşmazlık olursa kendileri hallederler diye cevap verir. Bu olay da teşkilatın toplum üzerindeki etkisini göstermesi bakımından önemlidir.

Ahilik, bir takım ilke ve prensipleriyle, zaman içinde değişiklik ve yeniliklere uğrayarak esnaf ve tüccar zümresini içine alan bir örgüt olarak tarihi süreçte yerini almıştır. Günümüzde ise bu görevler, değişik oda ve kuruluşlar eliyle ve devlet gözetiminde yürütülmektedir. Mübarek gün ve gecelerle ilgili dua uygulamaları, düğün ve ölüm halindeki esnaf dayanışması, günümüzde halen yaşatılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ÇORUM'DA
SON DEVİR MEŞAYİHI

1.ŞİRANLI ŞEYH HACI MUSTAFA EFENDİ

Çocukluğu ve Gençliği:

Mustafa Efendi, aslen Bayburtlu bir aileye mensuptur. Ailesi, 1829 yılında Ruslar tarafından Bayburt'un işgali üzerine Şiran'a göç etmişlerdir. Günümüzde Gümüşhane'nin bir ilçesi olan Şiran'ın Sarıcalar Köyü'nde 1254/ 1838 tarihinde Mustafa Efendi dünyaya gelmiştir. Annesinin adı Havva, babasınınki ise Ömer'dir. Şiran'da doğduğu için Şirani, Hz. Ömer soyundan geldiği için Faruk-ı Şirani diye anılmıştır.

Mustafa Efendi, dindar bir aileye mensuptu. Dört yaşında babasından ilk dersleri alarak okumaya başladı. On yaşlarında Trabzon'da medreseye kaydoldu. Burada temel ilimlerden icazet aldıktan sonra tahsilini ilerletmek için Tokat medreselerine gitti. Burada dört yıl kaldı. Zeka ve kabiliyetiyle dikkat çeken Mustafa Efendi, hocalarının da delaletiyle Uşak'a gönderildi. Orada iki yıl kadar kaldı. Birçok dersden icazet aldı. Dini ilimlerde belli bir düzeye geldi. Ancak kendinde manevi bir boşluk hissediyordu. Arkadaşlarına "Heybenin bir gözünü doldurduk. Öbür gözü boş kaldı." diyerek bunu dile getiriyordu. Onun tasavvufa meylini bilen hocası, ona hacca gitmesini tavsiye etti ve orada aradığı kişiyi bulabileceğini söyledi.

İlk Hac Ziyareti Ve Mürşidini Buluşu:

Hocasının tavsiyesi üzerine Mustafa Efendi, yirmi yaşlarında iken hac farızasını yerine getirmek üzere yola çıkar. Uzun ve çileli bir yolculuktan sonra Mekke'ye ulaşır. Kalacak yeri olmadığı için mezarlıklarda kaldığı rivayet edilir. Mualla kabristanında uykuya daldığı bir sırada bir sufi onu uyandırır. O zat, Nakşibendiyye tarikatının Halidiyye koluna mensup Abdullah Erzincani'nin halifesi Yahya Dağıstani'ye mensupmuş; Mustafa Efendi'yi ona götürür.

Mustafa Efendi, hocasının işaret ettiği zatı bulmuştur. Ancak Yahya Efendi, müritlerinin çokluğu nedeniyle onunla ilgilenememiştir. Kim olduğu, nereden geldiği bile sorulmamıştır. Sonra Yemenli bir arkadaşının delaletiyle Yahya Efendi'nin huzuruna çıkmıştır. İntisap, bu buluşmada gerçekleşmiştir. Derhal seyr-i süluk ve riyazata başlamıştır. Takvasının gereği olarak tekkedeki yemekleri bile yemeyip dağlardaki otlarla karnını doyurmuştur. Buradaki nefis terbiyesi, yedi yıl kadar sürmüştür. Manevi mertebesi yükselmiş ve kalb gözü açılmıştır. Tasavvuf terbiyesinin sonunda irşatla görevlendirilme zamanı gelmiştir.

Yahya Efendi'nin dergâhında mürşit seviyesine ulaşmış üç Mustafa vardır. Biri Şiranlı, biri Yemenli, diğeri de Pakistanlıdır. Bunlardan sadece birisi Medine'de kalabilecek, diğerleri gönderileceği yerlere gideceklerdir. Yahya Efendi, kendisi bir tercihte bulunmak is-

tememiş. Üçünün de eline birer kağıt verip Medine'ye göndermiş. Üç arkadaş Medine'ye gidip Ravza-ı Mutahhara'ya varmışlar ve boş kağıtları oraya bırakıp sabahı beklemeye başlamışlar. Sabah ezanıyla birlikte Hz. Peygamber (sav)'in kabrinin başına vardıklarında Pakistanlının kağıdına Hindistan, Yemenlinin kağıdına Medine yazıldığını görmüşlerdir. Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi'nin kağıdında ise Anadolu-Çorum yazısı bulunmaktadır.

Anadolu'ya Hareket:

Mustafa Efendi, görev yeri belli olmasına rağmen bir türlü Medine'den ayrılmak istemez. Ama verilen göreve, gösterilen yere gitmek zorunda olduğunun da bilincindedir. Günlerce Mescid-i Nebevi'ye gider, Hz. Peygamber(sav)'in kabri başında gözyaşı döker. Bir gün huzuruna kabul edileceğine dair manevi işaret aldıktan sonra Medine'den ayrılır.

İstanbul'a gitmek için Cidde limanına gider. Ancak yanında yol parası yoktur. Fakir bir derviş olarak gemiye biner. Kontrol esnasında biletsiz olduğu için gemiden indirilir. Kaptan, limandan ayrılmak için bütün hazırlıkları tamamlamıştır ama gemiyi bir türlü hareket ettiremez. Makine aksamı elden geçirilir, bir arızaya rastlanmaz. Hikmeti araştırılırken bileti olmadığı için indirilen yolcu gelir akıllarına. Şehrin her yerinde o dervişi ararlar. Sonunda bir mescitte namaz kılarken bulurlar. Ona yalvarıp yakarırılar, gemiye binmeye razı ederler. Artık manevi bir engel kalmamıştır. Gemi, normalden daha hızlı yol alır ve beklenenden önce İstanbul'a varır.

Gemiyi durduran Kara Şeyhin kerameti, kısa zamanda tüm İstanbul'da yankılanır. Bu olay o kadar çok meşhur olur ki devrin padişahına kadar ulaşır. Sultan II. Abdülhamit Han, şeyhülislamın başkanlığında İstanbul'un tanınmış âlimlerini toplar. Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi'nin de katıldığı bu mecliste bir çok mesele tartışılır. Mustafa Efendi, manevi ve ilmi ağırlıyla dikkatleri üzerine toplar. Padişah, Şeyh Efendiden çok etkilenir ve sarayda kalmasını teklif eder. Ancak Mustafa Efendi, Şeyh Yahya Dağıstani'nin görevlendirdiği yere gitmek arzusunda. Bu nedenle teklifi kabul etmez. Kendisine verilen atıyeleri de hazineye bağışlayarak maddi bağımlılık altına girmekten kurtulur.

Şiran'dan Çorum'a:

İstanbul'dan ayrılışında vatan hasreti ağır basar. Görev mahalli olan Çorum'a gitmeden önce Şiran'a gider. Orada babasının ısrarıyla kendi köyünden Güllü Hanımla evlenir ve bir süre Şiran'da kalmaya karar verir. Orada tekke kurarak irşat faaliyetlerine başlar. Ancak

Şiran'ın nüfuzlu ailelerinden Telli sülalesine mensup Ali Çavuş ile arası açılır. Tartışmalardan canı sıkılan Mustafa Efendi, Şiran'dan ayrılır. Önce Niksar'a, oradan da bazı müritleri ve akrabalarıyla birlikte Medine'de işaret edilen Çorum'a gelir.

Mustafa Efendi Çorum'a gelince Mekke'deyken tanıştığı bir zengin tarafından kendisine Kellegöz Camiinin kible tarafında bir ev tahsis edilir. Şeyh Efendi, buranın üst katını ev olarak, alt katını da tekke olarak kullanır. Bir bağ ve bir de tarla alır. Çiftçilikle hayatını devam ettirmeye çalışır. Tekkede de manevi ağırlıklı sohbetler yapar. Çorum'a yerleşince İskilipli Emine hanımla evlenir.

Hacı Mustafa Efendi'nin irşat sahası, Tokat'tan Afyon'a kadar uzanmıştır. Tokat'ta zengin bir hanımla evlendiği ve bu hanımının tüm servetini, onun rızasını alarak, ilim ve irşat hizmetlerinde harcadığı rivayeti de yaygındır.

Şiranlı Şeyh Efendi, bir ara Kayseri'ye gider. Bir Cuma günü Kayseri uleması arasında seçkin yeri bulunan Hacı Torun Efendi'nin bir sohbet meclisine dinleyici olarak katılır. Mecliste sözü edilen konunun yeterince halledilmemesi üzerine izin ister ve doyurucu malumat verir. Hacı Torun Efendi, onu kucaklar ve "Allah, bu ülkeden sizin gibileri eksik etmesin." diye dua eder.

Gurbet ve Hasret:

Çorum'da irşat faaliyetlerini yürütürken zaman zaman doğduğu yer olan Şiran'a hasreti depreşir ama ayrılış sebebini unutamadığı için Çorum'da kalmaya kararlıdır. Bu duygularını mısralara döker:

*Yeter artık bu hasretlik
Aşk ile olan halvetim
Sana gelmektir niyetim
Daha dönmem ben Şiran'a*

*Burada tamam olsun ömrüm
Vuslat olsun hem bu günüm
Sultanıma gider gönlüm
Daha dönmem ben Şiran'a*

*Bu can cananı arzu eder
Garip kulun niyaz eder
Ümmet Muhammed'e gider
Daha dönmem ben Şiran'a*

On beş kıtadan oluşan bu şiirinde ilahi aşkın cazibesine kapılıp irşatla meşgul olduğu için artık Şiran'a gitmesine gerek kalmadığını apaçık ortaya koymaktadır.

İlahi Aşk ve Yakarış:

Tasavvuf yolunu seçmiş ve dünya sevdasında vaz geçmiş insanlar, Allah ve Resulünün aşkıyla yanıp tutuşur. İlahi aşka dalan derviş, ondan başka bir şeyden manevi haz duymaz.

*Maşukumun güldür teni
Ben gülzarı neylerem.
Aşkın çölü makber bana
Başka mezarı neylerem.*

*Bülbül niçin verdin gönül
Rengin sola bir goncaya
Solmaz benim gonca gülüm
Fani baharı neylerem.*

*Tek hücreli evdir gönül
Sığmaz ona bin bir emel
Tek dilbere verdim gönül
Başka nigarı neylerem.*

Bu şiirin tamamı on iki kıtadır. Şeyh Mustafa Efendi, bu şiirinde Allah aşkı ve Peygamber sevgisinden başka hiçbir şeyin gönlünde mekan tutamayacağını ifade etmektedir. Aynı temayı şu münacatında da terennüm etmektedir:

*Seherde kölendir bu dertli arif
Halleri sana malum, istemez tarif
Dertlere dermandır ihlas-ı şerif
Hürmetine bizi affeyle Allah'ım.*

*Günahım çoktur eyleme tazir
Şiranlı hacıyım, cevherim hazır
Gam dükkânım açtım, pirimdir Hızır
Hürmetine bizi affeyle Allah'ım.*

İrşat Faaliyetleri ve Halifeleri:

Çorumlu Pir diye de bilinen Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi, Çorum'daki dergahından hareketle İskilip, Tokat, Niksar, Sivas, Alucra, Samsun, Amasya, Darende, Afyon gibi belli başlı merkezlerde irşat faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu nedenle talebe ve müritlerinin sayısı bilinmiyor. 366 tane halifesinin olduğu söyleniyor. Bayburtlu Ahmet (Amcasının oğlu), Tokatlı Hacı Salih efendi, Darendeli Mahmut, Alacalı Ahmet Efendi, Tokatlı Mustafa Hacı, Niksarlı Ahmet Efendi, Sivaslı Mustafa Taki, Başçıftınlık İnceimamzade Hasan efendi, Mesudiyeli Sarıalizade Ahmet Efendi, İskilipli Ömer Efendi, Tosya Çevlikli Mehmet Gülşen, Torullu Hacı Osman, Çalğanlı Osman, Alucralı Hacı Hasan ve

kendi oğlu Hacı Faik Efendi en çok tanınanlarıdır.

Şeyh Mustafa Efendi'nin ilk eşi Güllü Hanımdan iki oğlu, bir kızı olmuştur. Kızı, Çorum'un meşhur müderrislerinden Kürt Hacı Mustafa Efendi ile evlenmiştir. İskipli Emine Hanımdan Faik ve Hilmi Efendiler dünyaya gelmiştir. Faik Efendi, babasının halifesi Niksarlı Ahmet Efendi'den tasavvufi eğitimini tamamlayarak Nakşibendi silsilesini devam ettirmiştir.

Şiranlı Hacı Mustafa Efendi, müritlerine görev verirken usulüne uygun yapmalarını ve gereken fedakarlığı göstermelerini tembih edermiş. Bir gün civar kazalardan ziyaretine gelen bir müridine memleketine dönmek için izin vermiş. Ertesi gün aynı zatın çarşıda vasıta aradığını görünce:" Ya... Vesait de mi aranmış. Biz Mekke vadilerinde yalın ayak mürşid-i kâmil arayıp gezdiğimizde ayaklarımızın yarıklarına çekirgeler gizlenirdi. Şimdi siz, kolay buldunuz da kıymetini bilmiyorsunuz." diyerek uyarılmış ve tasavvuf yolunun çileli olduğuna işaret etmiş. Bunun üzerine o zat, memleketine yürüyerek dönmek zorunda kalmış.

Yaşayısta Örnek Olmak:

Şeyh Hacı Mustafa Efendi, irşadın söz ile değil, örnek yaşayışla olacağına inananlardandır. Bir başka ifadeyle irşat, kâl ile değil, hal ile dir. Onun tasavvuf terbiyesinde sükut/sessizlik hali, çok önemlidir. Zira sükut, deruni tefekkürdür. Bir kişinin hali, bin kişinin sözünden daha tesirlidir. Hem günlük ferdi zikirde, hem de hatme-i haccan denilen toplu zikirde bunu titizlikle uygular.

Bir gün Mustafa Efendi'nin tekkesine medrese tahsili görmüş bir kişi geldi. Şeyhin halkasına oturdu. Şeyh Efendi, sükut halindeydi. Beklemekten sıkıldı.

-Efendi, böyle sükut etmek yerine burada toplanan insanlara sohbet etseniz ve onlara islamdan bir şeyler öğretseniz daha iyi olmaz mı?

Mustafa Efendi, hiç cevap vermedi. Adam çıkıp gitti. Olayı izleyen müritlerinden biri:

-Efendim, adam sizi azarlar gibi konuştu. Niye cevap vermediniz? deyince Mustafa Efendi:

-Sükutumuzu anlamayan, sözümüzü hiç anlamaz, diyerek sükut halini kavramanın önemine işaret etmiştir.

Hattata Saygı:

Şiranlı Şeyh Efendi, maneviyatı gülcü bir insandı. Allah aşkı ve peygamber sevgisiyle birlikte Kur'an-ı Kerim'e büyük bir saygısı vardı. Onu okuyan ve yazana da elbette hürmet ederdi. Kazancızade Hacı

Osman Efendi, iyi bir hattattı. Geçimini Kur'an-ı Kerim yazarak sağ-lardı. Yazdığı Kur'an-ı Kerim sayısı kırk geçmişti. 1877 Osmanlı-Rus Savaşı, diğer adıyla 93 harbi sırasında memlekette kıtlık hüküm sürüyordu. Osman Efendi de ailece üç gün aç kalmışlardı.

Osman Efendi, bir sabah Kellegöz Cami'inde namazı kılıp aceleyle evine yönelir. Yazmakta olduğu Kur'an-ı Kerim'in kalan iki cüzünü tamamlamak niyetindedir. Onu yazıp teslim edecek ve ailesinin geçimini temin için üç beş kuruş alacaktır. Fakat ardından kendisine seslenildiğini duyar. Dönüp bakar ki Şiranlı Şeyh Efendi'dir. Eliyle gelmesini işaret eder. Gitmese olmaz. İçinden "Be mübarek, senin yanına gelinceye kadar ben iki sayfa daha yazardım." diye geçirir. Şeyh Efendi, ısrarla içeri girmesini ister. Osman Efendi de aynı şeyleri içinden geçirmeye devam eder. Şeyh Efendi "Hoca, bırak şu iki sayfa derdini. Sen bunun şevkiyle iki Kur'an daha yazacaksın." derken kapının arkasındaki un çuvalını gösterir. Onu alıp götürmesini, afiyetle yemelerini söyler. Hattat Hacı Osman Efendi, ömrü boyunca o iyiliği unutmaz.

Mesnevi Sohbetleri:

Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi, tekkesinde manevi ağırlıklı sohbetlerine devam ederdi. Zaman zaman Mevlana Celalettin Rumi'nin Mesnevi şerifini okutur ve açıklamalarda bulunurdu. Bu sayede ilim erbabından bazı kişiler de sohbetlere katılırdı.

O günlere Çorum'a yeni gelmiş ve talebe okutmaya başlamış olan Kürt Hacı Mustafa Efendi de bunu öğrenmişti. Şeyhin ilmi seviyesini tespit etmek amacıyla bir akşam tekkeye gitmişti. O anda Mesnevi'den Miraç bahsi okunuyordu. Şeyh Efendi, dinleyenlere yönelerek "Keşke aramızda ilim erbabından bir zat bulunsa da bize bu konuyu açıklasa." dedi. Herkes, Kürt Hoca'yı işaret ettiler. Şeyh Efendi de "Evladım, şöyle buyur, bize Miraç-ı Nebi'yi anlat dedi.

Ünlü âlim Kürt Hacı Mustafa Efendi, sohbet meclisinin manevi ağırlığından olacak ki konuyu bir türlü toparlayıp anlatamaz. Hazırlıklı olmadığını beyan ederek süre ister. Şeyh Efendi de ona yirmi günlük süre verir. Hoca Efendi, çalışır, hazırlanır ancak bir türlü anlatacak cesareti kendinde bulamaz. Bir süre tekkeye gitmeyerek konuyu geçiştirmek ve unutturmak ister. Fakat rüyasında birkaç defa ihtar edilir. Sonunda tekkeye gitmeye karar verir. Şeyh Efendi, onu görünce hürmet edip yer gösterir. Konuyu sunmasını bekler. Ama Kürt Hoca, bir türlü konuya başlayamaz. Aslında miraç, onun çabukça hazırlanabileceği ve çok iyi anlatabileceği bir konudur. Oradaki manevi ortamda bunu bir türlü toparlayıp anlatamaz. Özür dileyerek "Efendim, buyurun, siz anlatın, biz dinleyelim." demek zorunda kalır.

Şeyh Efendi, konuyu ayrıntılarıyla anlatır, bir takım manevi işa-

retlere temas eder. Bu esnada Kürt Hoca, baygınlık geçirir. Sohbetin bitiminde ayıldığı esnada yanında sadece Şeyh Efendi vardır. Elini yüzünü yıkattırır. Şöyle bir dolaşalım, diye dışarı çıkarlar. Geze geze Hıdırlık mezarlığına gelirler. Kürt Hoca'nın bileğinden tutar. "Evladım, zaman zaman ibret almak için buraya gelmek istiyorum. Ama buradaki mevtaya zahmet verdiğim için utanıyorum." der.

Kürt Hacı Mustafa Efendi, bu ziyareti şöyle anlatır: "Şeyh Efendi bileğimden tuttuğu zaman gözümün perdesi sıyrıldı. Baktım ki kabristanda ne kadar cenaze varsa dimdik ayakta, Şeyh Efendi'ye karşı el pençe divan durmuşlardı. Bileğimi bıraktığı zaman perde kapandı. Mezar taşlarından başka bir şey göremez oldum."

Aslında Şiranlı şeyh Efendi, Kürt Hoca'yı mahcup etmek niyetinde değildir. Onun ilimden kaynaklanan gururunu kırarak "ben" duygusundan sıyrılmamasını sağlamaktı. Bu olaylar zinciri, hedefine ulaştı. İleride Kürt Hoca, Şeyh Efendi'nin damadı oldu.

Ruh, Nefis, Âlem ve Ubudiyet:

Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi, altı yedi defa hacca gitmiştir. 1303/1886 yılındaki hac ziyaretinden dönerken meşakkatli olan yolu seçmiştir. Niyeti, Şam'ı ziyaret etmektir. Şam'a vardığında onu ulema ve meşayıhtan müteşekkil bin heyet karşılamıştır. Bu heyetin içinde Aşçı İbrahim Dede de bulunmaktadır. Aşçı İbrahim Dede, hatıratında Şeyh Efendi ile ilgili izlenimlerini uzun uzun anlattıktan sonra onun ruh, nefis, âlem ve ubudiyetle ilgili sohbetinden bazı örnekler verir:

"Ruh ikidir. Birincisi, ruh-ı hayattır. İşte bu ruh, emr-i Rabbani olan ruhtur. Diğeri, melekler âlemine gidip gelen ruh-ı revanidir. 'Ben sizin Rabb'imiz değil miyim?' hitabında 'Evet' diyen ruh budur. Bu ruh, cism-i latiftir ve hakikat-i insandır..."

"Nefis denilen şey, bir cevher-i latiftir. Ruh ile kalb arasında bir vasıttır. Ruhtan feyz-i Rabbaniyi alıp kalbe döker. Bu nefis, hakikate karşı ve Cenab-ı Hakk'a asi değildir. Bu nefse sövmek ve lanet etmek caiz değildir. Bu nefis, daima ruh tarafına meyleder. Ancak buna nefis-i emmarelik ve sair sıfat-ı mezmume insan tarafından gelir ve nefse arız olur. Nefis, daima seni Hakk'a ulaştırmaya çalışır. Sen, onun muhalifi olan şeyleri ona teklif etmekle onu yoldan çıkarırsın. 'Nefsini tanıyan, Rabbini tanır' hadis-i şerifi, bunu beyan eder.

"Süluk-i âfâkiden ilerisi, süluk-i enfüsidir. İşte burada Cenab-ı Hakk'ın esma ve sıfat-ı ilahiyesine süluk vardır. Burada nefis, tekmil-i meratip edip Cenab-ı Hakk'a mir'at (ayna) olur. Yani ilahi isim ve sıfatlar, aynaya tecelli eder.

"Âlem de ikidir. Âlem-i mülk ve âlem-i melekut vardır. Âlem-i

mülk, bu dünyadır, her şeyin zahiridir. Âlem-i melekut ise semavattır, her şeyin batınıdır. Bu dünya onun gölgesi gibidir. Zira her şey, batınıyla kaimdir. Yani her şeyin zahiri olduğu gibi batını da vardır. Ona, onun hakikati, sabitesi derler.

“Lailaheillallah” kemle-i tevhidindeki lam elif, yazılış itibariyle makas gibidir. Nasıl makas bir şeyi kesip iki parça ederse lam elif de masivallahı kestiği için ona işaret olarak makas biçiminde yazılmıştır. Ancak “la mevcut” mülahazasında “Masivallah yoktur “ deyip keser atarsan o zaman bu gerçekleşir. Burada maksat, onun yok ve Allah’ın var olduğunu ispat etmektir. İnsan da lam elife benzer. Başını aşağı, ayaklarını yukarı çevirdiğimizde lam elif gibi olur. Bu da insanın fani olduğuna bir işarettir. Bu remizler, ancak aşk ile kavranır.

“Sünnet namazlarına gelince, farzlardan önce kılınır ki Cenab-ı Hakk’ın huzuruna varmadan önce insan kendini ibadete hazırlamış olur. Fatihanın evvelinde Cenab-ı Hakk’a hitap yoktur. “Yalnız sana ibadet ederiz “ ayetine kadar kul, kendini Cenab-ı Hakk’ın huzurunda olmaya hazır eder. “Yalnız sana ibadet ederiz.” ayetinden itibaren kul, Mevla’sının huzurunda olduğunun şuuruna varır ve ona göre namaza devam eder.”

Aşçı İbrahim Dede, Şiranlı Şeyh Mustafa Efendi’nin zahir ile batını birleştiren derin tetkiklerini hayranlıkla dinlemiştir. Hatırında kalanlardan bazılarını böylece nakletmiştir. Biz de sadeleştirerek ve özetleyerek buraya alabildik.

Bir hac dönüşü:

Şiranlı Şeyh Mustafa Efendi, o dönemin zor şartlarına rağmen altı- yedi defa hacca gittiğini belirtmiştik. Bir defasında müritleriyle birlikte deniz yoluyla hacca gitmek için İstanbul’a uğramıştı. Bu esnada Hacı Hasan Paşa’nın delaletiyle saraya davet edilmişti. Yemekler yendikten sonra padişah, Hicaz’a gidecek yolculara “surre” adı altında bağış ve ihşanda bulunmuştu. Herkes bu ihşanı kabul etmesine rağmen Şeyh Efendi, verilen hediye kabul etmemiştir. Sebebini açıklama babbında kendi kendisine “Bi’sel-ulema fi-babi’l-ümera.” Yani “Alimlerin kötüsü, emirlerin kapısında bulunur.” demiştir. Yavaş sesle söylenmesine rağmen padişah bunu duymuş ve şeyhe gücümüş. Ancak Şeyh Efendi, Hasan Paşa’nın himmetiyle saraydan kurtulabilmiştir.

Hıdırlık Tutkusu:

Hoca Kamil (Yöney)in anlattığına göre Şeyh Hacı Mustafa Efendi, Hıdırlık’a on beş günde bir gider, ziyarette bulunmuş. Ancak şadırvandan ileri gitmez ve türbelere çıkmazmış. Ziyaretlerini türbenin

kible tarafındaki pencereden yaparmış. Sebebini soran bir müridine “Mescidin girişinde iki mübarek şehit daha yatıyor. Nasıl olur da ben onları çiğneyerek sahabelerin kabirlerini ziyarete gidebilirim?” diye cevap vermiş. Yıllar sonra cami ve türbenin bu günkü şekliyle inşası için temel kazılırken Şeyh Efendi’nin işaret ettiği noktada mumyalaşarak hiç bozulmadan kalabilmiş çok eskiye ait iki ceset bulunmuş. O zaman Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi’nin kerameti anlaşılabilmiştir. İhsan Sabuncuoğlu, o mezarların günümüzdeki çifte merdivenin altında kalmış olduğunu belirtir.

Şeyh Efendi, Hıdırlık Şeyhi namıyla tanınan Abbas Efendi’yi de yanına alıp bir gün Suheyb-i Rumi türbesini ziyarete gider. Âdeti hıfına bu defa türbeye girip o mübarek sahabe kabirlerini ziyaret eder. Türbeden ayrılmadan önce Abbas Efendi’ye vasiyet niteliğinde şöyle der: “Ben, alemdar-ı Resul Hz. Suheyb-i Rumi’yi rüyamda gördüm. Onun işaretiyle Çorum’a gelip yerleştim. Hicaz’da ölmek isterim. Şayet Çorum’da ölürsem beni Suheyb-i Rumi’nin eşğine defnedin.”

Bu, Hıdırlık’a son ziyareti olmuştur.

Son Hacı ve Vefatı:

Hıdırlık’ı son kez ziyaret ettiği sene yedinci haccını yapmak üzere Tokatlı hanımı ve dört oğlu ile birlikte yola çıkmıştır. Deniz yoluyla önce Cidde, ardından kara yoluyla Mekke’ye giderek Hac görevini tamamladıktan sonra Medine’ye Varıp Ravza-ı Mutahhara’da Hz. Muhammet (sav) i ziyaret etmek arzusundadır.

Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi, niyetini gerçekleştirmiştir ama orda doyasıya kalamamıştır. Hastalığı nedeniyle fazla ziyarete bulunamamıştır. Ama Hicaz’da kalmak ve o topraklarda vefat etmek arzusundaydı. Bu niyeti ve duası Allah indinde makbul olmuş olmalı ki orada vefat etmiştir. Hz. Peygamber (sav)e komşu olmak istiyordu. Arzusuna uygun olarak Baki kabristanında Hz. Osman (ra)ın kabri yanına defin edilmiştir.

Bu defin işlemi, pek de kolay olmamıştır. Ahmet Kazancı hocamız, babasından naklen olayı şöyle anlatıyor:

Şiranlı Şeyh Efendi, hastalığı ağırlaşınca Osmanlı Birlikleri komutanına, kendisini Baki Mezarlığına defnetmesini vasiyet eder. Vefatından sonra yıkanıp kefenlenip Baki Mezarlığına defnedileceğini öğrenen Araplar, buna şiddetle itiraz ederler. İşin ileri boyutlara ulaşması üzerine komutan, bir teklifte bulunur.

-Bana izin verin. Vasiyeti gereği onu istediği yere kadar götürüyüm. Siz de oradan alın, canınızın istediği yere defnedin.

Araplar, bu teklif kabul ederler. Komutan, tabutu Baki’ye kadar

götürür. Tabutu yere indirirken şöyle der:

-Ben, vasiyetini yerine getirdim. Sen de eğer gerçekten Allah dostu bir kimse isen kendi yerini seç.

Komutan, tabuttaki zata böyle seslendikten sonra askerlerini geri çeker. Bu defa Araplar devreye girerler. Tabuta sarılırlar ama bütün zorlamalarına rağmen yerinden oynatamazlar.

-Bu adamın yeri gerçekten burası olmalı, deyip çekilirler.

Tartışma, böylece sonlanmış olur. Bunun üzerine Şeyh Efendinin cenazesi, Baki Mezarlığına girdikten sonra sola doğru dönen yolda yirmi adım kadar ilerlendiğinde bir kabre defnedilmiştir.

Servetini eşine teslim eden, irşat hizmetinde harcamasından hoşnut olan gönlü zengin Tokatlı eşi de üç gün sonra Medine’de vefat etmiştir. Vasiyeti üzere Baki Mezarlığında eşi Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi’nin yanına defn edilmiştir.

Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi’nin vefat tarihi konusunda iki farklı tarih vardır. İhsan Sabuncuoğlu, Şeyh Efendi’nin torunu Hakkı Akyol’un beyanına dayanarak Rumi 1315/1899 tarihini vermektedir. Hamdi Ertekin de 1886 doğumlu olan oğlu Hacı Faik Efendi’nin o tarihlerde 20 yaşında olduğuna istinaden Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi’nin vefat tarihinin 1906 yılı olduğunu iddia etmektedir. Bunun bir yazım hatası olduğunu tahmin ediyoruz. Zira aynı eserin birinci basımında 1899 yılında vefat ettiğini kaydetmiştir.

Şeyh Efendi’nin Medine’de vefatından sonra görevi, oğlu Hacı Faik Efendi’ye intikal etmiştir. O da 1925 yılında tekkelerin kapatılmasına kadar vazifesine devam etmiştir.

Şeyh Hacı Mustafa Efendi, zahiri ve batını ilimlerde derinleşmiş kamil mürşitlerdendir. Keşif ve kerameti açık bir dervıştır. Çok konuşmak yerine yaşayışıyla insanlara islami anlatmayı tercih etmiş bir gönül insanıdır. Allah, rahmet eylesin.

KAYNAKLAR:

- * İhsan Sabuncuoğlu, *Çorum Tarihine Ait Derlemelerim*, 1/72-73, Ankara 1972
- * Hamdi Ertekin, *Son Dönem İskilipli Alimler (Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler Sempozyumu)* TDV Yayını, sh. 407-410, Ankara 1998
- * Halil İbrahim Şimşek, *Şiranlı Hacı Mustafa Efendi'nin Hayatı ve Tasavvuf Anlayışı (Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu)* C-I, Sh.573-588, Çorum-2008
- * Aşçı İbrahim Dede, *Çok Yönlü Bir Sufinin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı- Aşçı Dede'nin Hatıraları*, Haz: Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi, Kitabevi, II/605-616 İstanbul-2006
- * Lütfi Alıcı, *İhramcızade İsmail Hakkı Toprak Efendi Şahsiyeti ve Eserleri*, sh.16-17, Ankara 2001
- * Ahmet Lütfi Kazancı: "*Çorumlu Osmanlı Âlimleri ve Şeyhleri - Müzakere*" Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu (1-3 Ekim 2004) sh. 550-553
- * Ahmet Lütfi Kazancı: *Kendimi Anlatayım Dedim*, İst.-2009

2.ÇERKEZ ŞEYHİ HACI ÖMER LÜTFİ EFENDİ

Çocukluk ve gençliği:

Çerkez Şeyhi lakabıyla maruf Hacı Ömer Lütfi Efendi, Çorum nüfus kaydına göre 1849 yılında Kafkasya’da dünyaya gelmiştir. Resmî kayıtlarda adı Hacı Ömer olarak geçmektedir. Babası Absal, annesi Fatma’dır. İhsan Sabuncuoğlu 1293 Osmanlı-Rus Harbi nedeniyle 1877’de geldiklerini kaydetse de 1272/1856 yılında babası Absal (Abisal) Bey, beş kardeşiyle birlikte Kafkasya’dan ayrılarak Erzurum iline bağlı Hasankale ilçesine gelmişlerdir.

Ömer Lütfi Efendi ve tüm akrabaları, Hasankale’de sekiz ay kaldıktan sonra Kars iline bağlı Sarıkamış ilçesinin Hamamlı Köyü’ne yerleşmişlerdir. Buradaki ikametlerinin onuncu yılında babası Absal Bey vefat etmiş ve oraya defn edilmiştir. Bu olaydan sonra Tokat’ın Batmantaş Köyü’ne göçmüşlerdir. Akrabaları Kundukzade Mustafa Paşa’nın delaletiyle Ömer Lütfi Efendi, buradan İstanbul’a götürülmüştür.

Tahsil hayatı:

Ömer Lütfi Efendi, İstanbul’da medrese tahsiline devam ederken Eyüp Sultan’da metfun Nakşibendi şeyhi Hacı Feyzullah Efendi’nin halifesi Edirneli Mehmet Nuri Efendi’nin dergahına gitmeye başlamıştır. Ömer Lütfi Efendi’nin daha sonra müritlerine anlattığına göre bu dergâha yönelişinin başlangıcı, yedi yaşında gördüğü bir rüyaya dayanmaktadır. O yaşlarda rüyasında bir zat “İlim öğrenmek için İstanbul’a gel.” der. Ama Ömer Lütfi, küçük yaşlarında bu şehri hiç duymamıştır. Aradan yıllar geçtikten sonra ilim öğrenmek için İstanbul’a gitmek kısımet olmuştur. Fakat onu heyecanlandıran, Edirneli Şeyh Mehmet Nuri Efendi ile karşılaşması olmuştur. Onu ilk gördüğünde rüyasını hatırlamış ve o zaman rüyasında gördüğü zat ile karşısındaki kişinin aynı olduğunun farkına varmıştır. Bu hal karşısında hiç tereddüt etmeden Nakşi şeyhi Mehmet Nuri Efendi’ye intisap etmiştir. Aslında şeyhi Mehmet Nuri Efendi, pek çok tarikattan icazetlidir.

Ömer Lütfi Efendi’nin İstanbul’da medrese ve tasavvuf eğitimi, on bir yıl sürmüştür. Medreseden aldığı ilim icazetine ilaveten 1884 yılında şeyhinden Nakşi, Kadiri, Sühreverdi, Kübrevi ve Çeşti tarikatlarından da icazet almıştır.

İlk görev:

İcazet verildikten sonra bir yerde görev yapma zamanı gelmiştir. Şeyhinin talimatıyla Sivas’ın Aziziye kasabasına bağlı Kazancı Köyü’ne giden Ömer Lütfi Efendi, burada irşat faaliyetlerine başlamış-

tır. Görevinin ilk aylarında şeyhi onu Evliya hanımla nikâhlamıştır. Burada bir müddet görevini sürdürmüştür.

Çorum'a yöneliş ve yerleşisi:

Çerkez Şeyhi, 1887 yılında Alaca ilçemize bağlı Bakırboğazi Köyü'ne, 1891 yılında da Çorum'a taşınmıştır. Burada altı ay kaldıktan sonra kardeşleri ve eşi Evliya hanımla birlikte deniz yoluyla hacca gitmek için İstanbul'a gitmişlerdir. İhsan Sabuncuoğlu, bu konuyu şöyle ifade etmektedir: "Hicaza gitmek üzere İstanbul'a gittiğinde Sultan Abdülhamid'e haber verilmiş ve ölünceye kadar Evkaf Dairesi'nden kendisine maaş tahsis olunmuştur."

Çerkez Şeyhi Ömer Lütfi Efendi, hac sırasında eşi Evliya Hanım'ı kaybetmiş ve onu oraya defn etmiştir. Hac görevini tamamladıktan sonra tekrar Çorum'a dönmüş ve Karakeçili Mahallesi Alaybey Sokaktaki meşhur tekkesini tamamlayarak burada irşat faaliyetlerine başlamıştır. Bu konakta iki haymalık, bir buğday ambarı, ahır mevcuttur. Konağın bir kısmında ailece kendisi yaşamaktadır ki bu bölüme şeyh evi/harem denilmiştir. Orta bölümünde yüz kişiden fazla cemaatin namaz kılabilceği büyük bir mescit ve çok sayıda misafirin konaklayabileceği pek çok oda bulunmaktadır. Konaktaki oda sayısı, yirmiden fazladır. Bazıları, derviş odaları, bir tanesi de kütüphane olarak kullanılmıştır. Bu mescitte Kazancılardan Salih Hafız ve Hattat Osman Hafız, uzun yıllar imamlık yapmışlardır. Mescit, ibadet zamanları dışında tevhitane olarak kullanılmıştır.

Ancak Çorum'daki son Nakşi şeyhi Ömer Lütfi Efendi'nin konağı, 2012 yılı baharına kadar ayakta kalabilmiştir. Bir tarihi yaşatma niyetiyle de olsa bu tarihi konak korunabilir di ama maalesef 2012 yılının baharında yıkılarak ortadan kaldırılmıştır.

Nüfus kayıtlarına göre sadece Alaybeyzade Osman Ağa'nın kızı Zekiye hanımla evlenmiş, ondan da Abdullah Avni ve Ubeydullah adında iki oğlu ve bir kızı dünyaya gelmiştir. Buradan anlaşıldığına göre eski eşinden çocuğu olmamıştır.

Nakşi tekkesi:

Hacı Ömer Lütfi Efendi, Nakşibendi tarikatının ünlülerinden Mevlana Halid-i Bağdadi'nin öncülüğünü yaptığı Halidiyye koluna mensup bir şeyh idi. Nakşibendilikten başka Kadiri, Sühreverdi, Kübrevi ve Çeşti tarikatlarından da icazetliydi. Ama o, şeyhi Edirneli Seyyid Mehmet Nuri Efendi'nin huzurunda Nakşi tarikatına girmişti ve o yönüyle biliniyordu.

Seyit Mehmet Nuri Efendi'nin şeyhi de meşhur Hacı Feyzullah Efendi idi. Eyüp Sultan Mezarlığında metfundurlar. Yakınına da Mareşal Fevzi Çakmak defnedilmiştir.

Bu konuda bir anı anlatmak durumundayım.

Hafız Mehmet İhsan Kazancı, İzmit tersanesinde çalışan damadı Lütfi Kolağası'nı ziyarete gittiğinde birlikte İstanbul'a geçerler. Orada öncelikle Eyüp Sultan hazretlerini ziyaret ettikten sonra yanındaki Eyüp sultan Mezarlığını dolaşmaya başlarlar. Hafız Efendi'nin niyeti bellidir ama oraya varıncaya kadar bir şey söylemez.

Şeyhi Ömer Lütfi Efendi'nin de şeyhi olan o büyük Nakşi şeyhinin huzuruna varınca Yasin okumaya karar verir. Eniştesini de tembiller:

-Lütfi, sen sessizce dinle. Sakın geri dönüp bakma.

Hafız İhsan Efendi, sesli olarak Kur'an okumaya başlar. Bir müddet sonra mezarlıkta hışırtılar belirir. Hafız okumaya devam ettikçe hışırtılar artar. Lütfi Kolağası, korku ve endişeyle geri dönüp bakar. O andan itibaren hışırtılar kaybolur.

Okuyup dualadıktan sonra Hafız Mehmet İhsan Efendi:

-Enişte, niye sabırsızlık ettin, diye sorar.

O da korktuğunu ifade eder. Hafız Efendi, bu büyük manevi hali açıklamak zorunda kalır:

-Aslında korkulacak bir şey yoktu. Onlar sekine melekleriydi. Ku'an dinlemeye ve duamıza iştirak etmeye gelmişlerdi. Yanlış yaptın...

Ulu Cami'de vaaz ve irşadı:

Çerkez Şeyhi, temiz giyimli, hoş sohbet, ağırbaşlı bir insandı. Çorum ve havalisindeki Çerkezler üzerinde pek olumlu etkiler bıraktı. Onların dini yaşayış ve anlayışına yön verdi. Medrese eğitimiyle dini bilgileri, tasavvuf eğitimiyle de batını ilimleri öğrenmiş ve her ikisini de bir birleriyle iyice mezcetmişti. Ulu Cami'de zaman zaman vaaz ederdi. Az, öz ve etkili konuşurdu. Onu dinleyen herkes, Şeyh Efendi bu sözleri bana söylüyor, diye düşünmekten kendini alamazdı.

Bir vaazında kul hakkından bahsetmiş, bunun önemine işaret etmişti. Cami çıkışında birisi sormuş:

-Hocam, kul hakkı çetindir. Hesabı zordur dediniz. Neden zordur?

Bu soru üzerine aralarında şu diyalog geçmiştir:

-Allah Teala, affetmez de ondan.

-Çaresi?

-Bundan kurtulmanın bir tek çaresi var. O da dünyada iken helal-

leşmektir.

-Ya helalleşmezse?

-O zaman ahrette ödersin. Ama orada para geçmez. Sevaplarından alınıp hak sahibine verilir. Sevapların kafi gelmezse o zaman hak sahibinin günahları senin boynuna yüklenir. Velhasıl o borcu ödemedikçe cennete giremezsin.

-Çok ibadetimiz olsa da mı?

-Elbette... Bir insan, peygamberlerin yaptığı kadar ibadet yapsa, fakat üzerinde başkasının bir kuruş hakkı bulursa, o bir kuruşu ödemedikçe, onun hesabı mahşerde görülmedikçe cennete giremez.

Gençlerle sohbeti:

Ömer Lütfi Efendi, gençlere özel ilgi gösterirdi. Onlarla sohbet ederken daha çok onlara gerekli olan bilgileri vermeye ve onları kötülüklerden sakındırmaya özen gösterirdi

Bir gün gençlerle sohbetinde şöyle diyordu: “Şunu asla unutmayınız ki, nefis kafir olduğu için küfür çabuk yayılır. Onun için küfre dur demek zordur. Neden zordur dersiniz; nefis, şeytan ve kötü arkadaş el ele vermiş, insanı yoldan çıkartmak için uğraşıyorlar. Bu akıntıya kapılmamak imkansız gibidir. Ey cemaat, bu akıntıya kapılmamak için iyilerle beraber olun. Malumunuz olduğu üzere Peygamber Efendimiz (sav) ‘Kişinin dini, arkadaşının dini gibidir.’ buyuruyor. Onun için kiminle arkadaşlık yaptığınıza iyi bakın. Zira insanın kalbi, karşısındakine çabuk kayar. Yahut onun kalbi sana akar. Netice olarak arkadaşınız iyiyse siz de iyisiz demektir. Her zaman için kurtuluşun tek çaresi vardır; o da iyi arkadaş edinmektir.”

Şiirliği:

Zaif mahlaslı bir şair, onun şairliğini ve irşadını bir şiirinde dile getirmiştir. İşte onlardan birkaç beyit:

*Huda anı mürşid kıldı
Dedi ver kullarıma virdi.*

*Daim irşad eder halkı
Daim isbat eder Hakk'ı.*

*Şer-i şeriften hiç ayrılmaz
Söyler, şeriatsız tarikat olmaz.*

*Gahi söyler dürr-i tarikattan
Gahi söyler cevr-i hakikatten.*

*Dahi mesleği meşrebi safidir
Hem Hanefiyyü'l- mezheb Halididir.*

Şiirle irşat:

Ömer Lütfi Efendi, Ulu Cami’de kürsüye çıkıp vaaz ederek halkı irşat ettiği gibi şiirleriyle de tebliğ görevini sürdürmüştür. Şiirlerinde Lütfi mahlasını kullanmıştır. Şiiri irşat için bir yöntem olarak görmüş, sanat kaygısından uzak durmuştur. Edebiyatçı Zülfikar Güngör, onun şiirlerinde lirizmden ziyade didaktik üslubun hakim olduğuna işaret eder. Daha önce yayınlanan bir şiirine ilaveten, Z. Güngör, iki şiirini daha Çerkez Şeyhi’nin torunundan alarak tebliğinde aktarmıştır. İhsan Sabuncuoğlu’nun daha önce yayınlamış olduğu şiirde ibadetin önemine işaret edilmiştir:

*İbadette bulanlar buldu Hakk’ı
İbadetsiz kimin var Hak’da hakkı.*

*İbadetle bile yok kulun Hak’ta hakkı
İbadetsiz nasıl olur kulun Hak’ta hakkı?*

*Lutf-ı Hakk’ı ibadetsiz kimse bulamaz
Kimse Hakk’a haksız vasıl olamaz.*

*Lütfiya ister isen rıza-yı Hakk’ı
İbadetle bulursun rıza-yı Hakk’ı.*

Çerkez Şeyhi Hacı Ömer Lütfi Efendi, ta 1894 yıllarında tekke ve medreselerdeki bozulmadan derin üzüntü duymuş ve bu gidişle bu kurumların “harap turab olup/ yıkılıp toprak olup” yok olacağını beyitlerinde terennüm etmiştir:

*Hamden lillah imanımız vardır hükm-i ezele
Şükret her an ol Baki Rabb-ı lemyezele*

*Asla çıkmaz dilimizden gıybet kelam-ı rezele
Tekke medreseler kalmadı kıraat işleri döndü gazele*

*Yakında tekke medreseler harab turab olup sonra düzele
Hele bak gör sardı dünyayı baştan başa hep hezele*

*Ehl-i dil sarardı soldu döndü gazele
Lütfiya işlerimiz kaldı merhamet-i Huda-yı lemyezele.*

Hacı Ömer Lütfi Efendi, kazaya rıza, sabır ve şükür konularının işlendiği bir kutsi hadisi şiir diliyle şöyle tercüme etmiştir:

*Benim kazama kim razı olmazsa
Benden gelen belaya sabretmezse
Benim nimetlerime şükretmezse
Benden başka bir Allah arasın.
Benim göklerimden çıksın.*

Menkıbeleri:

Çerkez Şeyhi'nin konağında her an ziyaret ve irşat vaki idi. Gele- ni güler yüzle karşılar, izzet ve ikramda bulunurdu. Mescidinde namaz kılınır, Kur'an okunur, sohbet yapılırdı. Şeyh Efendi, müritlerine ve ce- maate İslam ve tasavvufunu, adabını anlatırdı. Onların her haline yön vermeye çalışırdı.

Ahmet Lütfi Kazancı hocamın verdiği bilgiye göre esnaftan bazı gençler, ona intisap etmişlerdi. Hemen her gün Şeyh Efendi'yi ziyarete giderlerdi. Camide imam ve müezzin olarak görev yapan biri anlatıyor: "Beraberce sabah namazını kıldık. Akabinde Şeyh Efendi'nin derga- hına yöneldik. Yolda güzel bir hanım gördük. Uzun süre ve dikkatlice ona baktık. Kendi aramızda bir takım uygunsuz laflar da ettik. Sonra tekkeden içeri girdik. Selam vermeğe fırsat kalmadı ki Şeyh Efendi, bize döndü. Sert bir üslupla, derhal hamama gidip gusledecek ve elin alemin hanımlarıyla uğraşmadan bana geleceksiniz, diye bizleri geri çe- virdi. Tepemizden kaynar sular dökülmüş gibi olduk. Aslında bizi gör- müş olması imkansızdı. Sözüne uyup banyo yaptıktan sonra huzuruna vardık. Bize bir takım nasihatler yaptı. 'O kadınların yerine bacılarınızı veya analarınızı koyun. Birileri onlara böyle kötü baksa ne yapardınız? İyi düşünün. Ondan sonra hal ve hareketinizi gözden geçirin...' dedi ve bu davranışımızın vebalini izah etti. Sonunda bize tövbe ettirdi." Şeyh Ömer Lütfi Efendi, onlara gusül abdest almayı tavsiyesi, fetva değil, takva gereğidir.

Çorum'un meşhur âlimlerinden Kamil Yöney Hoca da Çerkez Şeyhi'ne intisap etmişti. Tarıkatta daha hızlı ilerlemek istiyordu. Şeyh Efendi'nin izniyle bir Ramazan ayında birkaç müritle beraber tekkede itikafa girmişti. İtikaf kuralı gereğince hücrede yalnız kalınıyor, hep ibadet, zikir ve tefekkürle vakit geçiriliyordu. Tuzsuz ekmek ve tuzsuz çorbadan başka bir şey yenilmiyordu. Kamil Hoca, bir gece kendi ken- disine "Şeyh görmeden biraz çörek, börek getirsek de yesek." diye ak- lından geçirmiş ama bu düşüncesini kimseye açıklamamıştı. Ertesi gün erken saatte sabah namazını tekkenin mescidinde şeyhiyle beraber kıl- mışlar. Namazdan sonra Şeyh Efendi, "Kamil oğlum, artık sen itikaftan çıkabilirsin." demiştir. Kamil Hoca da mahiyetini anlayamadığı bu tali- mata uyararak itikaftan çıkmıştır. Bu olayı Kamil Efendi, dostlarına şöyle anlatmıştır: "İtikaftan çıktım. Benim gibi itikafta bulunan Alaybeyoğlu

Hacı Şükrü Ağa'ya da aynı hitapta bulunmuştu. Meğer o da benim gibi aklımdan geçirmiş. Her ikimizin de itikaftan çıkarılışımızı, şeyhimizin kerameti olarak gördük. Başka bir izah bulamadık.”

Şeyh Efendi'nin tekkesine ilk gelen, genellikle sobayı yakarmış. Ancak sobayı yakacak olan kişinin de zahir günahlardan arınması gerektiğinden kimsenin haberi yokmuş. Tekkeye yeni iştirak eden ve içinde pek çok tereddütleri bulunan bir kişi, sabahleyin erkenden gelip sobayı yakmak ister. Herkesin yaptığı gibi sobaya odunları yerleştirdikten sonra minderin altından çırayı alıp sobayı tutuşturmaya karar verir. Minderi kaldırdığında bir de ne görsün orada çıra değil de simsiyah bir yılan bulunmaktadır. Korkup geri çekilir. Daha sonra mescitte imamlık görevi de yapan Salih Hafız gelir. Sobayı niye tutuşturmadınız, deyip minderin altından çırayı alıp yakar. Bunu hayretle izleyen yeni talip, ben orada çıra bulamamıştım, orada kapkara bir yılan çöreklenmişti, diyerek şaşkınlığını ifade eder. Buna bir anlam veremez. Bunun manevi bir işaret olduğunu ileride anlayacaktır.

Ailesini gözetmesi:

Çerkez Şeyhi Ömer Lütfi Efendi, çocuklarının her birinin sorunlarıyla yakından ilgilenirdi. Evinde olanları takip etmek, herkes için kolay görülebilir. Onun bir de Zile'de gelin olan kızı vardı. Onu da gözü gibi korumak isterdi. Ondandır bir kız torunu dünyaya gelmişti. Ama o, beş yaşına ulaşmış olan torununu henüz görmemişti.

Şeyh Efendi'nin kızı, bir gün mutfakta iftar yemeği hazırlamaya dalmış. Çocuk da bahçede oynuyormuş. Kuyunun başında suyla oynarken ansızın kuyuya düşmüş. Korkudan çığlık atmış ama duyan olmamış. Aradan birkaç saat geçtikten sonra çocuğu aramaya başlamışlar. Gün batmak üzereyken çocuğu kuyuda bulmuşlar. Bin bir güçlkle çocuğu kuyudan sağ salım çıkartabilmişler. Hayretle çocuğun yüzüne baktıklarında:

-Korkmayın, bana bir şey olmadı. Beni aksakallı bir ihtiyar tuttu. Siz gelinceye kadar da başımda bekledi, demiş.

Aile ve komşular, derin bir nefes alarak ferahlamışlar. Ramazan bitip bayram gelince Çerkez Şeyhi'nin kızı ve damadı, ailece Çorum'a gitmeye, babalarını ziyaret etmeye karar vermişler. Konağa varıp da kapıdan girince bunları Şeyh Efendi karşılamış. Dedesini ilk defa gören torunu:

-Bu, işte o adam, diye bağırmış.

Annesi ve babası, merakla:

-Bu kim? Tanıyor musun, diye sorduklarında çocuk:

-Kuyuya düştüğümde beni kucağıyla tutan adam, işte buydu, diye

cevap vermiş.

Bu olay, aile çevresinde ve müritleri arasında meşhurmuş.

Bu konuyla ilgili olarak Öğretmen Murat Kazancı da şunları anlatıyor:

“Hıdırlık’ta babamın kabrini ziyaret ettiğimde mutlaka yanında bulunan Çerkez Şeyhi’nin de mezarını ziyaret ederdim. Bir ziyaretimde baktım ki bir kadınla bir erkek, Şeyh Efendi’nin başında dua ediyorlar. Sordum; Bursa’dan geldiklerini ve Çerkez Şeyhi’nin torunu olduklarını söylediler. Bunun üzerine ben de yukarıdaki olayı anlattım. Büyük bir dikkatle dinledikten sonra kadın, gözleri buğulanarak cevap verdi:

-Evet, doğru... Bu olay, hepimizce malum. O kuyuya düşen kız, benim annemdi. Ondan bu olayı defalarca dinledim.”

Müritlerini kollayışı:

Çorum’da Kazancılar diye bilinen ailenin büyüğü Hafız, hattat Osman Efendi, Çerkez Şeyhi’nin konağında bulunan mescitte imamlık yapmakta idi. Bu nedenle şeyhin yanında büyük bir itibarı vardı.

Osman Efendi, bir gün arkadaşlarından beraberce hacca gidelim diye bir teklif alır. Fakat bir türlü kabul edemez. Zira hacca gidecek kadar parası yoktur. Ertesi gün Çerkez Şeyhi Ömer Efendi, kendisini çağırır:

-Arkadaşlarınla hacca gideceksin, talimatımı verir.

-Efendim, hiçbir hazırlığım yok elimdeki üç beş kuruşla da hacca gidilmez.

-Sen, arkadaşlarına beraber gideceğini haber ver. Bir gün evvel de gel, beni gör.

Osman Efendi, hareketten bir gün önce gelip Şeyh Efendiyle vedalaşır. Bu esnada Şeyh Efendi, kendi eliyle Osman Efendi’nin beline bir kemer sarar.

-Mina’ya varıncaya kadar bu kemeri açma. Hep cebinde bulunan parayı harca. Şayet cebindeki para kurban için yeterli olursa ne güzel. Değilse abdest alıp iki rekat namaz kıl ve besmele çekerek kemeri aç. Para bitecek diye arkadaşların arasında yapılacak hiçbir masraftan kaçınma. Fakat kemerdeki parayı saymaya da kalkışma, deyip yolcu eder.

Hacı kafilesi, Çorum’dan kara yoluyla yola çıkarlar ama belli bir yerden itibaren yolculuğa gemiyle devam etmek zorundadırlar. Kızıl Deniz’i geçerken bir fırtına başlar. Gemi batacak duruma geldiğinde Osman Efendi, kendinden geçip bayılır. Bu esnada bir de bakar ki Çerkez Şeyhi, dizlerine kadar denize gömülmüş, sağ elinin iki parmağını geminin dümenine dayamıştır. Osman Efendi’nin kendisine baktığını görünce:

-İteyim mi hoca?...diye seslenmiş.

Osman Efendi de:

-Efendimizin himmetine kaldık, diye cevap vermiş. Bir süre sonra kendisine geldiğinde bakmış ki deniz, hiçbir şey yokmuşçasına süt liman oluvermiş.

Osman Efendi, bu yolculuğun sonunda kutsal topraklara varmış. Şeyhinin sözünü tutarak önce cebindeki parayı harcamaya başlamış. Cebindeki para, Mina'ya varıncaya kadar yetmiş. Kurban kesecek para çıkışmayınca tarif edilen şekilde kemeri açıp harcamaya başlamış.

Hacı Osman Efendi, hac dönüşü şeyhini ziyaret etmiş. Sağ elinin şehadet parmağını bir eliyle, orta parmağını da diğer eliyle tutup birer birer öpmüş. Şeyh Ömer Lütfi Efendi:

-Hoca, bu kadar hacı efendiyi taşıyan gemiye bu parmakların gücü yett mi dersin, deyince Osman Hafız, ağlayarak şeyhinin ayaklarını öpmek ister. Şeyh Efendi, buna izin vermez ve şöyle der:

-Hocam, çoban dediğin, sürüsüne karada olduğu kadar denizde de sahip çıkmalıdır

Bir gün müritler, Şeyh Efendi'nin de izniyle Hacı Kerim Bağları'na piknik yapmaya giderler. Atlarından nevaleyi indirip bir ağacın altına yerleştirirler. Bağ sahibi de aralarında olduğu için serbestçe ağaçlara dalıp meyve toplamaya başlarlar. İçlerinden biri seslenir:

-Arkadaşlar, biz üzüme meyveye dalarsak bu atlar başıboş kalırlar. Bunlara birimiz sahip çıkmalıyız.

Aralarında Kalender diye bir arkadaşları varmış. Gayet nüktedan birisiymiş. İhalenin kendi üzerinde kalacağını sezince arkadaşlarına itiraz etmiş:

-Hiç bana bakmayın. Ben at bekçiliğinizi yapmam.

-Sen yapma, ben yapma... Ya atlara kim bakacak?

Kalender cevabını yapıştırmış:

-Şeyhimizin işi ne? O baksın.

Gülüştürmüşler ve eğlencelerine devam etmişler. Akşam olunca atlarına binip dergaha dönmüşler. Şeyh Efendi sormuş:

-Erenler! Gününüz nasıl geçti? Epey dinlenebildiniz mi?

Müritler, hallerinden memnundular. Günlerini, yaptıklarını neşeyle anlattıktan sonra nezaketen şeyhlerine de sordular:

-Şeyhim, sizin gününüz nasıl geçti?

-Evladım, sabahtan akşama kadar atlarımı bekledim. Başka bir şey yapmadım.

Çerkez Şeyhi, zamanının meşhur hafızlarından Kürevi Mustafa Efendi'yi çok severdi. O da her gelişinde evinden yoğurt getirirdi. Bir

defasında hanımı, hazırda yoğurt olmadığını beyan ederek süt götürmesini söyledi. İstemeyerek yoğurt yerine süt götürmek zorunda kaldı. Sütü getirip koyduğunda Şeyhi onu muhabbetle kucakladı ve “Ey Kürevi! Mesele süt yoğurt değil, dostluktur.” diyerek Hafız Mustafa Efendi’nin gönlünü aldı.

Mili Mücadeledeki tavrı:

Çerkez Şeyhi Hacı Ömer Lütfi Efendi, Milli Mücadele günlerinde İstanbul’a değil, Ankara’ya destek vermiştir. Müritlerinden nakledilen bilgilere göre Mustafa Kemal Paşa, bir albay göndererek desteğini istemiş ve mümkünse savaşa bizzat katılmasını teklif etmiş. O da “Zamanı gelince gerekeni yapacağımızdan emin olabilirsiniz.” cevabını vererek albayı yolcu etmiş. Gerçekten de savaş başladığında halkı cihada teşvik etmiş, kendisi de savaşlara manen katılmıştır. Hatta Yunan ordusunun Sakarya’yı geçip ilerlemeye başlaması üzerine bir gece aniden ayağa kalkarak Salih Kazancı hafıza seslenmiş:

-Git, Hıdırlık’takilere haber ver. Hepsini kalsınlar ve göreve hazır olsunlar.

Kazancı Hafız, Hıdırlık’a gidip görevi yerine getirir. Suheyb-i Rumi’nin kabrinin başında bulunan sancağ-ı şerifi alıp oradakilerin ruhaniyetleriyle beraber yola çıkar. Derinçay mevkiine vardıklarında, Salih Hafız’a:

-Senin görevin buraya kadardı. Geri dön, der.

Salih Hafız, bundan sonrasını bilmez. Aradan bir süre geçer. Ama Şeyh Efendi’nin yorgun ve bitkin halinden bir şeyler olduğu fark eder.

Tekkede Şeyh Efendi’nin hizmetinde bulunmakta olan Haşim Efendi, bir gece atın yemini suyunu verdikten sonra odasına çıkar. İçinde bir tuhaflık vardır, uyku tutmaz. Ahıra inip hayvanları kontrol etmek ister. Bakar ki at, ter içindedir. Uzun yoldan gelmiş gibi ağzından köpükler saçılmaktadır. Heyecanlanır, biraz da korkar. Atın terini iyice kuruladıktan sonra odasına döner. Ama bu hal günlerce sürer. Bu günlerde atın terinin yerleri ıslattığını görür. Dayanamayıp durumu Şeyh Efendi’ye bildirir. “Oğlum, bu gece düşmanı Sakarya’da bozguna uğrattık.” cevabını alır. Zafer haberi, Çorum’a daha sonra ulaşır.

Sakarya Meydan Muharebesiyle ilgili menkıbeyi torunu Nevzat Aksu Bey de, şöyle nakleder:

Sakarya Meydan Muharebesinin devam ettiği günlerden bir gün, Çerkez Şeyhi, bazı talebeleriyle sohbet ederken birden ayağa kalkıp, kıbleye dönerek ezan okumaya başlar. Meclistekilerin hepsi ayağa kalkarak, şaşkın vaziyette bir birlerine bakarlar. Ezanı bitiren Çerkez Şeyhi, mütebessim bir çehre ile “Çok şükür, müjdeler olsun, Yunan kafiri

Sakarya’da bozguna uğradı, kaçıyor. Fakat çok da şehidimiz var.”der.

Çerkez Şeyhi’nin Kurtuluş Savaşı’na manen katılımıyla ilgili pek çok rivayet vardır. Biz, bu ikisiyle yetinmek istiyoruz.

Ancak burada yaygın olan bir rivayeti daha nakletmekte yarar var.

Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında Milli Mücadele’ye karşı Anadolu’da bazı isyanlar çıktığı bilinmektedir. Bunlardan biri de Yozgat’ta başlayan ve Çorum çevresini de etkileyen Çapanoğlu isyanıdır. Müritlerinden nakledilen bilgilere göre Çapanoğlu’un da Çerkez olması nedeniyle Gazi Mustafa Kemal Paşa, telefonla Çerkez Şeyhi’ni arayarak Çapanoğlu üzerinde nüfuzu kullanmasını ve bu isyanın bastırılması konusunda Milli Mücadele’ye destek olmasını istemiştir. Çerkez Şeyhi de “Onlara söz kar etmiyor. Bu işe gücüm yetmez.” diye cevap vermiştir.

Mütevazılığı:

Ömer Lütfi Efendi, mütevazi bir hayatı tercih ederdi. Kendisinin abartılı olarak anlatılmasını istemezdi. Büyük oğlu Avni Bey de onun fotoğrafını çekip bir anı olarak albümüne koymakta kararlıydı. Babasının fotoğrafını çekmeyi ne kadar istediye de başaramadı, filmlerin tümü yandı. Hayatının son günlerinde gözleri katarakt sebebiyle zor görüyordu. Buna rağmen fotoğrafının çekilmek istendiğini sezdiği için bahçeye çıkarken geri döndü. Eşine “Hanım, ben resmimin çekilmesini istemiyorum. Çekilenlerin çıkmaması için de Allahü Teala’ya yalvarıyorum.” dedi.

Hacı Ömer Lütfi Efendi, Nakşibendi şeyhi olarak Çorum’da faaliyet gösteriyordu. Devrinde görev ve hizmette bulunan diğer şeyhlerle de dostluk ilişkilerini sürdürüyordu. Bunlar arasından en çok Rıfai Şeyhi Bekir Baba’yla olan sohbet ve hikayeleri bilinir.

O dönemde şeyhlerin hepsi, Cuma sabahı hamama giderler ve o abdestle de Cuma namazını kılarlarmış. Bir Cuma sabahı hamama gitmek istemiş. Hamamcı, erken uyanamadığı için külhana odun atmadığını, dolayısıyla hamamın soğuk olduğunu bildirmiş. Şeyh efendi, hamama gelen ateşini getirir, suyunu da ısıtır, diye hizmetkarı Haşim Efendi’den haber göndererek hamamın açılmasını istemiştir. Müritleriyle birlikte hamama vardıklarında sıcak suyla güzelce yıkanmışlardır. Hamam paralarını verirken fazla verince hamamcı uyaracak olmuş. Çerkez Şeyhi, fazlası, Bekir Baba’nın hamam parasıdır, demiş. Onlar çıktıktan sonra Bekir Baba da müritleriyle gelmiş, “Çerkez şeyhi, hamamı çok ısıtmış.” diyerek hamama girmiş. Hamamcı da olup biteni anlattıktan sonra, sizin hamam paranız da ödendi, demiş.

Bu menkıbenin Rıfailer arasında farklı bir versiyonu nakledilmektedir. O da hamama ilk giden kişinin Bekir Baba olduğu şeklindedir. Belki de bu tür olaylar, birkaç kez gerçekleşmiştir.

Hacı Ömer Lütü Efendi, Nakşibendi tarikatının Halidiye kolunu temsil ettiği bilinen Çorum'daki son şeyhdir. Burada kendi dergahında otuz üç yıl hizmet etmiştir. Bir taraftan müritlerini irşat etmiş, bir yandan da Ulu Cami'de cemaate vaaz ve nasihat etmiştir. Takvasıyla bilinen, hayatını Yaratıcı'nın emirlerini yerine getirmeye hasreden bir insandır. Hayatının son döneminde katarakt nüksettiğinden görme zorluğu çekmiştir. Artık Rabbinin huzuruna bir an önce çıkmayı arzu eder hale gelmiştir.

Son dönemi ve vefatı:

Ölümünden elli gün önce bir Cuma günü, verdiği vaazın son olduğunu tahmin ettiğini belirtmiş: “Ey cemaat, artık ihtiyarladım. Sanırım bu son Cuma'mdır. Hakkınızı helal edin.” diyerek cemaatle helalleşmiştir.

Eve geldikten sonra fenalaşmış ve vücudunun sol tarafına felç inmiştir. Bundan sonra bir süre yatmak zorunda kalmıştır.

Talebesi Abbas Efendi, o günlerde Şeyhini rüyasında görmüştür. Kendisine, acele Çorum'a dön, diye emretmiştir. Bu rüyayı üçüncü defa gördüğünde şeyhi elinde sopayla; haydi nerede kaldın, diye sitem etmiştir. Bunun manevi bir işaret olduğunu düşünen Abbas Efendi, hazırlığını tamamlayıp derhal yola koyulmuş ve Çorum'a gelmiştir. Şehre girince ilk rastladığı kişiye “Çerkez Şeyhi vefat etti mi?” diye sormuş, yaşadığını öğrenince doğru Çerkez şeyhinin konağına varmıştır. Şeyhinin huzuruna girince Ömer Lütü Efendi, gülerek: “Sopayı görmeden yola çıkacağın yoktu.” diye sitem etmiştir. Abbas Efendi, her şeye rağmen Şeyhini sağ salım gördüğü için sevinmiştir.

Hastalığının ellinci gününe tesadüf eden 16 Ramazan 1342, (Rumi 1340), miladi 21 Nisan 1924 Pazar günü Allah'ın rahmetine kavuşmuştur.

Ertesi gün cenaze namazı Cami-i Kebir'de kılınacaktır. Haber, tez yayıldı. Şeyh Efendi'nin ünü, Çorum ve çevresinde çok büyüktü. Saygı duyan ve gönülden seven binlerce insan Ulu Cami'ye akın etti. Çerkez Şeyhi'nin de müritlerinden olan Kamil Yöney tarafından o günlerdi ilimizde yayınlanan Çorum Gazetesi, toplanan cemaatin camiye ve avluya sığmadığını, bu nedenle halkın ara sokaklarda namaza iştirak ettiğini yazdı:

“İmamın tekbirini ilan eden beş altı müezzinin gür sedası safha safha en son saflara yayılırken, kulaklarda faniliğin korkunç nameleri yer buluyordu. Vasiyeti gereğince Hıdırlığa hareket eden tabut; önde

bir jandarma müfrezesi ile meşayih ve sokaklara sığmayan kalabalık bir cemaatle tekbirler ve tehliller arasında gidiyor, daha doğrusu şahadet parmakları üstünde yükseliyordu. Hazret-i Suheyb-i Rumi'nin havzasında yatan sadattan (ululardan) Beyler Çelebi'ye komşu olmayı arzu eden Şeyh Efendi, hoş sedalı Hafız Said Efendi'nin okuduğu aşr-ı şerifin yankıları arasında ebedi makamına tevdi olunurken yükselen Fatiha sedası, bir af ve rahmet çağrısı olarak kalpleri ve dudakları dolaştı. Bu fatiha, yaşayanların bir veda hediyesi oldu. Ailesi ve çocuklarına başsağlığı dilekelerimizi arz ederiz.”

Çerkez Şeyhi, Hacı Ömer Efendi'nin türbesi, Hıdırlık Camii'nin güneyindeki mezarlığın en tepe noktasındadır. İhsan Sabuncuoğlu, burada ahşap bir türbenin olduğunu kaydediyor. Günümüzdeki şekli, yakın tarihlerde düzenlenmiştir. Üstü beton bir gölgelikle örtülü bulunan mekanda Hacı Ömer Lütfi Efendi ile Beyler Çelebi'nin kabirleri yan yanadır.

Hacı Ömer Lütfi Efendi'nin mezar taşında biri Türkçe, diğeri Osmanlıca olmak üzere iki kitabe vardır. Osmanlıca kitabede şöyle yazılıdır:

“Hüve'l-Baki, Tarikat-ı Aliye-i Nakşibendiyye-i Halidiyye'den eş-Şeyh el-Çerakis el-Hac Ömer Lütfi Efendi'nin ruhiyçün el-Fatiha, 16 Ramazan/ Nisan 1340”

Yeni yazıyla yazılmış kitabedeki metin de şöyledir:

“Hüve'l-Baki, Abisaloğullarından Nakşibendi tarikatı Mevlana Halid-i Bağdadi kolundan Çerkez Şeyhi Hacı Ömer Lütfi Efendi ruhuna Fatiha, 1849-1922”

Merhum Hacı Ömer Lütfi Efendi'ye biz de Allah'tan rahmet diliyoruz.

KAYNAKLAR:

- 1.Yrd. Doç. Dr.Zülfikar Güngör: “Çorumlu Bir Mutasavvıf Şair: Çerkez Şeyhi Hacı Ömer Lütfi Efendi-Tebliğ” (Osmanlı’dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu) 23-25 Kasım 2007- C-I , Sh. 561-572 Çorum-2008
2. İhsan Sabuncuoğlu: *Çorum Tarihine Ait Derlemelerim-I*, Ankara-1972, sh.70-71
3. İhsan Eskitürk: *Bir Başka Yolculuk*, Ankara-2003, sh.14-15
4. Ahmet L. Kazancı :”Çorumlu Osmanlı Alimleri ve Şeyhleri-Müzakereler”, Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu (1-3 Ekim 2004) sh. 553-554
- 5.Ahmet L. Kazancı: *Kendimi Anlatayım Dedim*, İstanbul-2009
- 6.Doç. Dr. Ömer İskender Tuluk: *Çorum’da Bir Son Dönem Osmanlı Tarikat Yapısı: Çerkez Şeyhi Hacı Ömer Lütfi Efendi Tekkesi* (Osmanlı Medeniyetinde Şehir Sempozyumu 25-27 Kasım 2011) Sempozyum tebliği, sh.163-172, Ankara-2012
- 6.Murat Kazancı (Öğrt.) ile özel röportaj

Çerkez Şeyhi'nin türbesi

Hacı Ömer Lütü Efendi'nin kabri

3. KARA MÜFTÜ ABDÜLKADİR EFENDİ

Çocukluğu ve tahsili:

Abdülkadir Efendi, Çorum'da doğmuştur. Emir Ahmetler diye tanınan bir aileden gelen Mehmet Çorumi'nin oğludur. Doğum tarihi bilinmemektedir.

Abdülkadir, küçük yaşta öksüz kalmıştır. Büyük kardeşleri dokumacılık mesleğinin bir kolu olan iplik boyacılığıyla meşgul oldukları halde Abdülkadir, annesinin göğüslük denen ziynet altınlarını harçlık ederek öğrenim amacıyla İstanbul'a gitmiştir. Orada çeşitli medreselerde eğitim görüp gerekli icazetleri aldıktan sonra Çorum'a müftü olarak atanmıştır.

1145/1732 yılında Çorum'da evlenmiş olup üç kızı ve yedi oğlu dünyaya gelmiştir. 1165/1752 yılında da hacca gitmiştir.

Çorum Müftülüğü görevi:

Abdülkadir Efendi, esmer olması nedeniyle Kara Müftü lakabıyla anılmıştır. Bu nam ile Çorum'da müftülük görevini kırk yıl sürdürmüştür. Ali İzzet Efendi bu makamda kesintisiz kırk yıl kaldığını söylese de Şer'iyye Sicillerinde zikredildiğine göre onun bu görevden bir süre alınıp 1175/1762 yılında Dürrizade Mustafa Efendi'nin ikinci şeyhülislamlığı döneminde 1176/1763 tarihinde Çorum Müftülüğüne tekrar tayin edildiği kendisine gönderilen bir yazıda şöyle belirtilmiştir:

“Muhterem es-Seyyid el-Hac Abdülkadir Efendi, Çorum'da halen müftü makamında bulunan Mehmet Efendi yetersiz görülüp görevden alındığından dolayı Çorum eski müftüsü olarak zatınızın o makama tekraraen atanmasına karar verilmiş olup orada fetva vermene izin verilmiştir. Binaenaley Hanefi imamlarının sahih kavillerini esas alarak fetva veresin ve altına da Çorum müftüsü olduğunu açıkça beyan edesin. Ve's-salam... Cemaziyelahir 1176”

Bu menşur ile göreve tekrar başlayan Abdülkadir Efendi'nin bir fetvası şöyledir:

“Zeyd sağlığında yeri miri arazi olan bağını küçük oğlu Amr'a şahitler huzurunda hibe ettiğini bildirmiş ve bunu resmen tescil ettirmiş olmasından sonra Zeyd'in kalan terekesinin bundan çok fazla olduğu da malum olduğu halde vefat etse, Zeyd'in varisleri bu zikredilen bağı terekeye dahil ederiz demeye kadir olurlar mı? El-cevab: Olamazlar.”

El- Müfti es-Seyyid el Hac Abdülkadir be-Çorum

Tasavvufi yönü:

Abdülkadir Efendi, ilimle meşgul olduğu kadar tasavvufu da ilgilenmiştir. Çorum'da Nakşibendiliğin en eski temsilcilerinden biri olarak bilinir. Ali İzzet Efendi'nin Tezkire-i Makamat adlı eserinde de bu husus dile getirilmektedir. Kendisi, Nakşibendi tarikatı halifelerindedir.

Cami-i Kebir'de hemen her gece tarikat ehliyle ve arkadaşlarıyla tasavvufi ve ilmi sohbetler yapmış. Haftanın belirli günlerinde de sakal-ı şerif önünde hatm-i Hâcegan icra edermiş. Yine bir gece zikir ve hatme yapacakları sırada insanlık hali olarak zikre vaktinde gelememiş.

Müezzin Efendi, o gece tesadüfen ezan vaktinden önce gelip bir direğin arkasına gizlenerek oturur. Burada böyle toplandığını daha önce hiç görmediğinden, bunlar kimlerdir ve toplanmalarının sebebi nedir diye düşünürken sohbet ehlinden birisi; “kara Müftü halen gelmedi” der. “şurada gizlenen müezzin efendi gitsin, onu çağırıp getirsin” derler.

Bunun üzerine müezzin efendi, derhal gidip müftünün kapısını çalar. Kara Müftü, kapıyı çalanı görmediği halde “Müezzin efendi, geliyorum.” der. bir müddet sonra kapıyı açar. Beraberce caminin kapısına gelirler. Pabuçlarını eline almak bahanesiyle yüzünü müezzin efendiye çevirip ona hitaben “Bu sırrı bir kimseye söylersen zarar görürsün.” diye tembih eder.

Zikir ve hatme bittikten, namaz kılındıktan sonra Müezzin Efendi, yaşadığı şokun etkisiyle eve döner. Annesi, onu endişeli ve düşünceli vaziyette görünce sebebini sorar. Müezzin, bir müddet gördüklerini anlatmamakta dirense de sonra dayanamayıp sırrı ifşa eder. Sözlerinin hitamında oracıkta vefat eder. Bu olay, annesi tarafından anlatıldığı için halk arasında dilden dile yayılmış meşhur bir menkıbe olarak nakledile gelmiştir.

İlmi yönü ve kütüphanesi:

Kara Müftü'nün ilmi dirayeti, herkesçe malumdur. Gaziantep'te metfun bulunan büyük âlim Saçaklızade Muhammed b. Ebubekir el-Maraşi'nin “Velediyye” isimli Arapça risalesinin Çorum'da şerhi bulunmadığı için ona bir şerh yazmıştır. Bu eser, “Risale-i Şerh-i Velediyye” adıyla Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nin yazma eserler bölümünde “es-Seyyid Abdülkadir b. es-Seyyid el-Hac Mehmet Çorumi”nin eseri olarak 2296/5 'de kayıtlıdır. Bu eser, aynı kütüphanenin el yazmalar katalogunda 3753/6'da Risale-i Mevzua-ı Kadriyye, 2309/2'de Şerh-i Velediyye, 4691/3'de Risale-i Kadriyye Şerh-i Velediyye, 4698/2 demirbaş numaralarında Risale-i Kadriyye Şerh-i Velediyye adlarıyla ka-

yıtlıdır.

Abdülkadir Efendi, bu eserin son kısmına, eseri şerh ediş sebeplerini şiir diliyle şöyle ifade etmiştir:

*Dilâ âlem fenâ ender-fenâdır.
Derunu hem serapa nür anâdır.
Eser kalmaz ise senden cihanda,
Yakın bil cümleten külli hebâdır.
Çü bildim yok bu çerhin hiç sebatı,
Su üstüne kurulmuş bir binadır.
Pes ettim bu risale şerhine sa'yı,
Garaz ehl-i ilimden bir duadır.
Gidersem ben huzur-ı esdikadan,
Bu şerhim anlarıla âşinâdır.*

Kara Müftü alim ve derviş bir kişidir İlmi kadar özel kütüphanesi de zenginmiş. Buradaki eserler, vefatından sonra Üçtutlar Mahallesi Emir Ahmet semtindeki hamamın yakınında bulunan Feyziye Kütüphanesine, Müftü Ahmet Feyzi Efendi tarafından taşınmıştır. Medreselerin kapatılmasından sonra bu kütüphanedeki kitaplar, Çorum Milli (Halk) Kütüphanesi'ne aktarılmıştır.

Vefatı ve kabri

Abdülkadir Efendi, alim ve mutasavvıf bir kişiydi. Çorum'da yaklaşık kırk yıl müftülük yapmıştı. 1201/1787 yılında yine Çorum'da vefat etmiştir. Cenaze namazı Ulu Cami'de kılınarak Ulu Mezara defnedilmiştir. Müftü Ahmet Feyzi Efendi, mermerden yuvarlak başlı bir mezar taşı yaptırmıştır. Mezar taşında şöyle yazılıdır:

“Kara Müftü demekle meşhur el-Hac Abdülkadir Efendi b. El-Hac Mehmet Efendi ruhu için el-Fatiha. Sene 1201”

Kaynaklar:

*Sabuncuoğlu, İhsan: *Çorum Tarihine ait Derlemelerim*, I,II, Ankara 1972

*Ercan, Abdullah: *14. Yüzyıldan Günümüze Çorumlu Şairler*, I.Basım, İstanbul 1998

*Ali İzzet Efendi: *Tezkire-i Makamat*, İstanbul 1315

*Çorum İl Yıllığı 1967

*Abdülkadir Efendi: *Risale-i Şerh-i Velediyye*, Çorum Hasan paşa Kütüphanesi, Kayıt no: 2296/5)

Kara müftü'nün kabri

4. İBRAHİM ETHEM BABA

Çorum tasavvufi hayatında önemli yeri olan İbrahim Ethem Baba, Şeyh Eyüp Mahallesinde 146 nolu evde 1787 yılında doğmuştur. Babası, Ahıska muhacirlerinden Mustafa Efendi'dir. Osmanlı nüfus kütüğünde "Meşeyihan-ı İzamdan Tarikat-ı Aliye-i Nakşibendiyye'de postnişin" olarak kayıtlıdır.

İbrahim Ethem Baba, Nakşibendi tarikatının Üveysiye koluna mensuptur. Postnişin olarak Nakşibendiyye Tekkesi'nde faaliyetlerini sürdürmüştür. 1270/1853 tarihinde vefat etmiştir.

Çorum ve Havalisi Şairleri adlı eserin yazarı Halil Rifat Arıncı, "Tezkere-i Makamat" adlı eserin müellifi Ali İzzet Efendi'nin babası İbrahim Ethem Babanın Hacı Yusuf Mahallesinde Pekmez Pazarı mevkiinde, o dönemde Kültür Direktörlüğü (Müdürlüğü) olarak kullanılan binanın arkasındaki evin avlusunda metfun olduğunu belirtir. Oğlu Ali İzzet Efendi, dönemin Çorum mütesellimi Abdullatif Efendi'nin buraya bir türbe yaptırdığını beyan eder.

Halil Rifat Arıncı, bu türbedeki mezar taşında şöyle bir kitabenin bulunduğunu kaydeder:

*Ey diriga murg-ı ruhum bulmadı mevttten reha
Gaflil iken dam-ı sayada eriştim firkata.
Elde varım, dilde kârım zikr-i Hak idi müdam
İrciî emrin edüp guş Hakk'a ettim iltica
Postnişin-i Nakşibendim hak-i pay-i dervişan
Hem muhacir-i Ahıska, aşk-ı vech-i Hüda
İşfağ lena verham lena ya Seyyid-i Ruz-ı Ceza
İbrahim Edhem benim ki târik-i dâr-i fena*

1270 Fi-Şevval

Bu türbenin bulunduğu yere daha sonra Çorum Sancağı mütesellimi Memiş Ağa, bir tekke inşa ettirmiştir. Ethem Baba Tekkesi diye anılan bu dergahın ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Ethem Baba'nın vefatından sonra oğlu Ali İzzet Efendi, babasının yerine bu görevi devam ettirmiştir.

Meşhur "Tezkere-i Makamat" adlı eserin sahibi Ali İzzet Efendi'nin oğlu Ahmet Ramiz Efendi, o dönemde İstanbul'da Orman ve Maden Nezareti (Bakanlığı) muamelat şefi idi. Bu tekke için İstanbul'da Emir Sinan Mahallesi'nde 230 zira arsa ve bir fırın vakfetmiştir.

Çorum Şer'iyye Sicillerindeki vakıf kayıtlarına göre fırının aylık kirasından elde edilen gelirin üçte biri, Çorum'da Tarikat-ı Aliye-i Nak-

şibendiyye halifelerinden es-Seyyid eş-Şeyh Ethem Baba'nın metfun bulunduğu dergahta her gün sabah ve ikindi vaktinde ders veren müderrise, diğer kısmı da dergahın tamirine tahsis edilmiştir.

Bu tekkede medrese gibi her gün ders yapılıyordu. Ayrıca müritlerle Pazartesi ve Cuma geceleri Nakşibendilik sohbetlerine ve talebelerle de ikindiden sonraları Hatm-i Hâcegan'a devam ediliyordu.

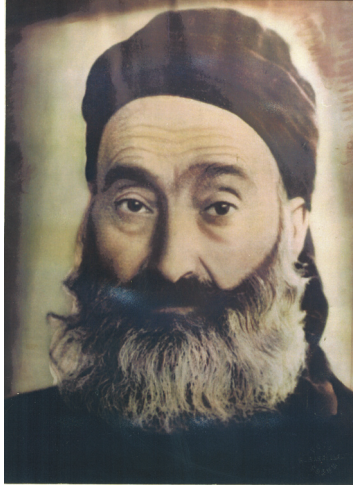
Bir Nakşibendiyye şeyhi olan İbrahim Ethem Baba'nın her hangi bir eseri bilinmemektedir. O, bir şeyh olarak yapması gereken vazifelerini yaparak ömrünü ikmal etmiştir. Oğlu Ali İzzet Efendi'nin "Çorum Evliyalari" adıyla sadeleştirdiğimiz "Tezkere-i Makamat" adlı eseri mevcuttur. 1822 yılında doğan Ali İzzet Efendi'nin ne zaman vefat ettiğine dair henüz elimizde bir kayıt yoktur. Eserinin 1315/1899 yılında basıldığına bakılırsa o tarihten sonra olmalıdır.

Hepsine Allah'tan rahmet diliyoruz.

5.ŞEYH ABBAS EFENDİ

Çocukluğu ve Eğitimi:

“Hıdırlık şeyhi” diye de bilinen Şeyh Abbas Külahi’nin babası Süleyman Efendi, Darende’nin Hıdırlık mahallesi sakinlerindedir. Annesi Saniye Hanım, Sivas’ın Yıldızeli ilçesindedir. Abbas Efendi, İhsan Sabuncuoğlu’nun naklettiğine göre 1285/1868 yılında (Çorum’daki nüfus kaydına göre 1873 yılında) Darende’de doğmuştur. Mezar taşındaki kayda göre doğum tarihi, 1289/1872 yılıdır. İlk tahsilini Sivas’ta Gök Medrese’de yapmıştır.

Abbas Efendi’nin amcası Ömer Efendi, Sivas’ın Yıldızeli ilçesinde imamlık ve müderrislik yapıyordu. İstanbul’da hükümdarın birinci imamı Hafız Raşit Efendi ile birlikte okumuşlardı. Onu ziyaret için İstanbul’a giden Ömer Efendi, arkadaşının teşvik ve ısrarıyla, dönüşte Çorum’da kalmaya karar vermiştir. 1887 yılında önce Ulu Cami Medresesinde kıraat ve vücuh okutmakla görevlendirilmiş, ardından da Hıdırlık Camii’nin imam-hatiplik vazifesi ve burada bulunan Rıfai Tekkesi postnişinliği tevcih edilmiştir. Ömer Efendi, böylelikle Çorum’a yerleşmiştir. Yanında getirdiği yeğeni Abbas Efendi’ye de Hatun adındaki kızını vererek onun da burada kalmasını sağlamıştır. Abbas Efendi’nin bu evlilikten Ahmet Hayri adında bir oğlu, Huriye ve Zübeyde adlarında iki kızı dünyaya gelmiştir.

Hıdırlık’ta bulunan Suheyb-i Rumi Camii ve Rıfai Tekkesinin tarihi, Selçuklulara kadar uzanır. O dönemde inşa edilen zaviyeye gelenlere yemek verilebilmesi için birçok köy arazisinin vakfedildiği bilinmektedir. 1576 tarihli vakıf defterlerinde de zaviyenin gelirlerinin

bir kısmının burada kalan dervişlere, bir kısmının ayende ve ravendeye (gelip gidenlere) yemek ikramı için tahsis edildiği yazılmaktadır. Daha sonraki tarihlerdeki vakıf ve şer'iyeye sicillerinde "Suheyb-i Rumi Camisi ve Tekkesi" ifadesi sık sık geçmektedir.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında bu tekkenin postnişini olan Ömer Efendi'nin yeğeni Abbas Efendi, o yıllarda Çorum'un tanınmış müderrislerinden olan Hacı Recep Hoca, Enbiya Hoca (Mehmet Nazif Efendi) ve Seydim Hoca gibi alimlerden ders almıştır. Bununla da yetinmeyip İstanbul'a gitmiş ve Hafız Raşit Efendi'den kıraat tahsilinde bulunmuştur.

Hıdırlık'ta Görev ve Hizmeti:

Şeyh Abbas Efendi, Çorum'a dönüşünde amcasının yanında ve hizmetinde bulunmakla yetinmiştir. 1305/1887 yılında amcası Hacı Ömer Efendi vefat edince onun yerine Abbas Efendi, Hıdırlık Camii imam-hatipliğine tayin edilmiş, ayrıca Hıdırlık'taki Rufai Tekkesi'nin zaviyedarlığı görevi de kendisine verilmiştir. İşte bu tarihten itibaren Şeyh Abbas Efendi diye anılır olmuştur.

Amcası Ömer Dede'nin döneminde Hacı Hasan Paşa'nın girişimleriyle yeniden inşa edilmekte olan Hıdırlık Camii, Padişah II. Abdülhamit'in hazine-i hassadan göndermiş olduğu 90.000 kuruşun bitmesi sonucu yarım kalmıştır. Bu durum Hacı Hasan Paşa'ya iletilecek ödenek sağlanması için Çorum eşrafı tarafından Şeyh Abbas Efendi İstanbul'a gönderilmiştir. Yine aynı zevatın yardımlarıyla hazine-i hassadan 80.000 kuruşluk ek tahsisat ile dönen Şeyh Abbas Efendi, caminin inşaatının tamamlanmasını sağlamıştır. Kapı, minber, mihrap ve kürsü de mahalli imkanlarla yapılmıştır. Şeyh Abbas Efendi'nin şahsi gayretleri ve müritlerinin destekleriyle caminin batısına bir tekke inşası da gerçekleştirilmiştir.

Çorum'un Sancak Oluşunda ve Hıdırlık Camiinin Tamamlanmasındaki Gayretleri:

Şeyh Abbas Efendi'nin Hıdırlık'ta göreve başladığı yıllarda Çorum, kaza olarak Yozgat sancağına bağlıydı. 1864 yılından beri süren bu cezalandırmayı ortadan kaldırmak ve Çorum'u tekrar sancak statüsüne yükselterek Ankara vilayetine bağlamak için Mevlevi Şeyhi İzzet Dede'nin girişimleri yarıda kalmıştı. 1894 yılında Çorum'un ileri gelenleri toplanarak bu girişimin sürdürülmesine karar vermişler ve bu işi takip için Şeyh Abbas Efendi'yi İstanbul'a göndermişlerdir.

Şeyh Abbas Efendi, İstanbul'a gidince ilk iş olarak başvuru evrakını bulmaya çalıştı. Mevlevi şeyhi İzzet Dede'nin saraya teslim ettiği

evrakı Dahiliye Nezareti Memurin-i Mülkiye Komisyonu reisi Sadık Beyin masasında buldu. Durumu, Çorumlu Hacı Hasan Paşa'ya bildirdi. II. Abdülhamit Han'ın yaveri Hacı Hasan Paşa ve sarayda nüfuzlu Hacı Ali Paşa ile Hünkar İmamı olarak bilinen hocası Hafız Raşit Efendi'nin yardımlarıyla Çorum'un sancak olma talebi, Sultan II. Abdülhamit Han'a arz edilmiştir. O yıllarda bölgede Ermeni olaylarının artması ve ashab-ı kiramdan Suheyb-i Rumi'nin kabrinin Çorum'da bulunması da sancak fikrini destekleyince padişah'tan ferman alınarak Çorum'un 1894 yılında sancak olması gerçekleşmiştir. Şeyh Abbas Efendi, bu fermanı Ankara vilayetine götürmüş ve elden teslim etmiştir. Haber Çorum'a ulaştığında kaymakam Rüştü Bey, ilk sancak beyi/mutasarrıf olarak görevine başlamıştır.

Yunanlılara Karşı Gönüllü Toplayışı:

Şeyh Abbas Efendi, sadece Hıdırlık Camiindeki göreviyle yetinmemiştir. Devrinde çıkan her toplumsal olayda ön safta yer almıştır. Bu bağlamda 1897 yılında Yunanlılarla Osmanlı Devleti arasında çıkan savaşa katılma girişimi söylenebilir. Şeyh Abbas Efendi, biraz da Çorum'un sancak olmasına teşekkür mahiyetinde, Yunanlılara karşı gönüllü asker toplamaya başlamıştır. Zamanında 93 harbine amcası Ömer Efendi Çorum'dan, babası Süleyman Efendi de Sivas'tan gönüllüler toplayarak destek vermişlerdi. Şimdi görev sırası, Şeyh Abbas Efendi'dedir. O da Hıdırlıktaki sancağ-ı şerifi çekerek Saat Kulesi meydanında gönüllü toplamaya başlamıştır. Burada kaydolan altmış kişilik gönüllü birliğiyle Samsun Limanı'ndan İstanbul'a hareket etmiştir. Uğurlama töreninde terennüm edilen şu mısralar, Çorum'da yıllarca tekrarlanmıştır:

Hıdırlık şeyhi al sancağı çekti yürüdü

Samsun dağlarını al yeşil bayrağa bürüdü.

Samsun'dan hareket eden gönüllü kafilesi İstanbul'a varınca Hassa Müşiri Mehmet Rauf Paşa, onları daha önce teşekkül etmiş olan Çorum taburuna teslim etti ama Şeyh Abbas Efendi'yi cepheye göndermedi. 17 Mayıs 1897'de Yunanlılara karşı şiddetli bir saldırı başlatarak Dömeke Kalesi'ni ele geçiren Osmanlı ordusunun içinde, bu gönüllüler de canlarını ortaya koyarak savaşmışlardı. Savaş sonunda Çorum taburu İstanbul'dan gelirken sırma işlemeli üç ipek sancak getirmişlerdi. Kışlada teslim alınıp Hıdırlık Dergahına gönderilen bu üç sancak, dualar ve ilahiler eşliğinde, büyük bir saygıyla tekkeye yerleştirilmiştir.

Saraydan Gelen Nişan ve Rütbeler:

Şeyh Abbas Efendi'nin çalışmaları, Çorum halkının olduğu ka-

dar İstanbul'da özellikle saray çevresinin takdirini toplamıştır. Bunun tezahürü olarak kendisine 22 Temmuz 1900 tarihinde Mecidi Nişanı, 7 Haziran 1901 tarihinde de üçüncü rütbe Osmanî Nişanı verilmiştir. Bu belgelerde Suheyb İbn-i Sinan er-Rumi Camii postnişin ve zaviyedarlık unvanı, özellikle zikredilmiştir.

Bu ödüllere ilaveten Nakibü'l-Eşraf rütbesi tevcih edilmiştir. Böylece Şeyh Abbas Efendi, devlet ricalinden önce yer almaya başlamıştır. Bu son görevle Çorum ve çevre illerde Hz. Peygamber (sav) soyundan gelenlerin her türlü ihtiyaçlarını gidermek, sorunlarıyla ilgilenmek durumundaydı. Bir bakıma onların hamisi ve vasisiydi. Şeyh Abbas Efendi, Osmanlı Devleti döneminde bu görevi de hakkıyla yapmaya çalışmıştır.

Van'a Destek Birliği:

Şeyh Abbas Efendi, memleketin neresinde bir mesele varsa yardımcı olmaya çalışan bir insandır. Birinci Dünya Savaşının ilk yıllarında Ermeniler, Doğu Anadolu'da ayaklanmışlar ve Müslüman halka zulüm ve işkence uygulamaya başlamışlardı. Van'daki Ermeniler de isyana kalkışanlardandı. Hatta orada yönetici olarak görev yapan Neşet Bey ve ailesi de dahil pek çok insanımızı şehit etmişlerdi. Bunun üzerine Vanlılar, Anadolu'nun her tarafına haber salarak yardım istemişler. Bu Çağrı Çorum'a da ulaşmış. Bunun üzerine Şeyh Abbas Efendi, sancağı-ı şerif çekip gönüllü toplama başlamıştır. Askerlik çağı dışındakilerden oluşan yirmi kişilik gönüllü süvari birliğini Sivas'a kadar götürüp oradaki kışlaya teslim etmiş, oradan da Van'a gönderilişini bizzat izlemiştir.

Çorum'dan giden bu müfreze birliği, Van'da büyük hizmetlerde bulunmuştur. Ermeni isyanı sırasında Van'da yüzbaşı rütbesiyle görev yapan ve sonra Çorum'a tayin edilen Jandarma Komutanı da bu olayı "Çorumlular, Vanlıları Ermenilerden kurtardılar." diyerek takdirle yad etmiştir.

Şeyh Abbas Efendi, bununla da yetinmeyerek yine Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcını yirmi kişilik bir gönüllü grubu daha hazırlayarak Zileli Hacı Bekir Efendi'nin riyasetinde Samsun yoluyla Kazım Karabekir komutasındaki Şark Cephesi'ne göndermiştir.

Çapanoğlu İsyanına Karşı Çorum Savunması:

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti parçalanıp Misak-ı Milli sınırları içindeki Anadolu'yu savunmak mecburiyetinde kaldığımızda Şeyh Abbas Efendi, Kuvay-ı Milliye safında yer almış ve Mustafa Kemal Paşa'ya destek olmuştur.

1920 yılında ilk meclisin Ankara'da toplanmasından sonra

Yozgat'ta başlayan Çapanoğlu isyanı, Çorum ve Çankırı'yı tehdit eder hale gelmiştir. Sungurlu ve Alaca, Çapanoğullarının denetimine girmiştir. Bu evrede Çapanoğlu kuvvetleri, Çorum'a 15 km. uzaklıktaki köylere kadar gelmişler ve gözcülerini Hatap Boğazı'na kadar göndermişlerdir. Olup bitenden haberdar olan Çorum merkezinde hummalı bir çalışma vardır. Çorum Mutasarrıfı Cemal Bardakçı, şehri savunmakta kararlıdır. Mutasarrıf, gönüllüler toplayarak şehri savunmaya çalışıyor. Köylüler de köylerin çevresinde nöbet tutarak savunma ve muhabere görevini yürütüyorlar.

Çorum'un böylesi büyük bir tehdit altında olduğu dönemde Şeyh Abbas Efendi, Hıdırlık tepesinin batı ve güney yamaçlarına siperler kazdırıyor, uzaktan birer asker gibi görölmeleri için mezar taşlarına kara çul parçaları sardırıyor. Çorum'un eli silah tutanları ve ağalarının kışlada tertibat aldığı dönemde Şeyh Abbas Efendi'nin Hıdırlık'ta almış olduğu tedbirler de işe yarıyor. Zira Çapanoğlu ekibi tarafından Çorum'daki durumu tetkik için gönderilen Çorumlu Fişekçinin Haşim'in babası ve arkadaşları, Yaydığın tepesinden ve Burun Çiftlik'ten Hıdırlık ve çevresine baktıklarında pek çok siperi ve mezarlar arasına konuşlanmış çok sayıda askerin savunma konumunda olduğunu görüp hayretler içinde kalıyorlar. Sabahleyin erken saatlerde Hıdırlık Tepesi'nin batı eteklerinde Şeyh Abbas'ın bıraktığı sığır ve mandaları bile uzaktan askeri birlik sanarak Alaca'daki Çapanoğlu ekibine Çorum savunmasının haşmetini anlatıyorlar.

O günlerde Çorum Mutasarrıfı Cemal Bardakçı, eşi ve çocuklarını koruma telaşına düşüyor. Şeyh Abbas Efendi'nin yardımıyla Mutasarrıfın eşi ve çocukları şehir dışına çıkarılarak güvenlikleri sağlanıyor. Bunları böylece anlatan İhsan Sabuncuoğlu, Refet Paşa komutasındaki askeri birliğin Bolu'dan İskilip yoluyla Çorum'a gelmesi sayesinde şehrin isyancıların işgalinden kurtulduğunu ve rahatladığını kaydediyor.

Milli Mücadelede Şeyh Abbas:

Şeyh Abbas Efendi, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra memleketin kurtuluşunu Anadolu'da başlayan Milli Mücadele hareketinde görmüştür. Onun için Kurtuluş Savaşı'nı var gücüyle desteklemiştir. Halktan toplanan yardımların cepheye ulaştırılmasında bizzat gayret göstermiştir.

O dönemde Şeyh Abbas'ın otuz beş devesi ve dört çit at arabası vardı. Samsun'dan Çorum'a, Çorum'dan Sungurlu yoluyla Yahşihan'a ve yine Çorum'dan Yozgat yoluyla Ankara'ya ve hatta Polatlı'ya kadar cephane ve askeri levazımat taşıyordu. Sakarya Savaşı sırasında develerin sayısı altmış sekize, at arabaları da kırka ulaşmıştı. Cepheye yap-

mış olduğu nakliyeden çok zaman para almazdı.

Cepheye askeri malzeme ve cephane taşımak, her zaman riskliydi. Zira eşkıyalar, yolları kesip malzemelere ve hatta develere ve arabalara bile el koyabiliyorlardı. Bir defasında Arap Seyfe Köyü civarında Tatlı İlyas çetesi, yirmi atlısıyla Şeyh Abbas'ın arabalarının da bulunduğu konvoyu çeviriyor. Şeyh Abbas, bunu Yozgat'taki Çapanoğullarına tel çekmek suretiyle önlüyor. Başka bir seferde Karabekir Köyü civarında yüz kişilik Katil İlyas çetesi, develerin yolunu kesiyor. Şeyh Abbas, kendisini tanıtarak çetenin şerrinden develerini ve ekibini kurtarıyor ve yanlarına katılan koruma birliğiyle gidecekleri yerlere ulaşıyorlar.

Bir başka seferinde Ankara yolunda Kızılırmak civarında Tokazlı denilen mevkide eşkıyalar, nakliye konvoyunu çeviriyorlar. Dertleri, haraç almaktır. Başka çare bulamayan ekip başı, çete başlarına beğendikleri üç atı vererek ellerinden kurtararak nakliye konvoyunun yoluna devam etmesini sağlıyor.

Yine bir başka olay da Yozgat-Ankara arasında cereyan ediyor. Yozgat'tan Ankara'ya doğru giden Şeyh Abbas'ın nakliye kafilesi, yine eşkıyalar tarafından çevriliyor. O bölgede bulunan Çolak İbrahim Bey, imdatlarına yetişerek eşkıyaları dağıtıyor ve nakliye konvoyunun Polatlı'ya kadar gitmelerini sağlıyor.

Şeyh Abbas Efendi, Milli Mücadele döneminde bütün güçlüklerle rağmen Çorum ve havalisinden cepheye askeri malzeme, erzak ve cephane taşımayı sürdürmüştür. Bunu milli bir görev bilmiş ve hep o bilinçle hareket etmiştir.

Milli Mücadele'den sonra 1927 yılında biricik evladını, delikanlı oğlu Ahmet Hayri'yi de bir kazada kaybedince bu hizmetlere aynı şevk ve heyecanla devam edememiştir. El adamlarının elinde kalan develerinin bakımı, büyük sorun olmaya başlamıştır. Kışın barınmak üzere gönderdiği Bafra'da ve çalıştırmak üzere yolağı Samsun-Sivas yollarında develeri perişan olmuşlardır. Atlar ve develer, bakımsızlık ve ihmal sonucu art arda ölmeye, telef olmaya başlamışlardır. Bu durum, Şeyh Abbas Efendi'nin mali gücünü epeyce sarsmıştır.

İhsan Sabuncuoğlu'na Anlattıkları:

Şeyh Abbas Efendi hakkındaki bilgileri eserine kaydederek onu unutulmaktan kurtaran İhsan Sabuncuoğlu, 1972 yılında yayınladığı "Çorum Tahine Ait Derlemelerim" adlı kitabında ondan dinlediği hatıraları naklediyor. Diğer bilgileri bu eserden aktardığımız gibi Hıdırlık'la ilgili olarak İhsan Sabuncuoğlu'na anlattıklarımızı özetleyerek nakletmek istiyoruz.

İ. Sabuncuoğlu, Hıdırlık denen bu semte asıl şeref vermiş olan ve herkesçe ziyaret edile gelen şahsiyetler kimlerdir, diye sorunca Şeyh

Abbas Efendi şöyle diyor:

“Yukarıdaki cami yanındaki türbede Alemdar-ı Resul Suheyb-i Rumi hazretleridir. Beraberindeki de Ubeyd Gazi’dir. Aynı yerde kuyu yanında yatan da Kereb-i Gazi diye tanınan Amr b. Ma’dikerip hazretleridir. Her üçü de ashab-ı kiramandır. Hz. Ali ile Muaviye arasındaki malum hılafet kavgasında Suheyb-i Rumi hazretleri tarafsız kalmıştır. Muaviye tarafından İstanbul’un fethi için gönderilen orduya bu her üç zat katılarak buralara gelmişlerdir. Burada Ubeyd Gazi ile Kereb-i Gazi, harben şehit düşmüşlerdir. Daha sonra İstanbul dönüşünde Çorum’a uğradığında Suheyb-i Rumi hazretleri de hastalanarak vefat etmiştir.”

Şeyh Abbas Efendi, bunlardan Suheyb-i Rumi’nin Alemdar-ı Resul olduğu konusunda üç bilge kişinin sözünü delil göstermektedir:

1. Halen Kereb-i Gazi’nin doğu tarafında biraz yukarıda bitişiğindeki küçük türbede yatan meşhur alim Yusuf Bahri Efendi, Çorum’da ilim tahsil etmeyi ve öldüğünde Alemdar-ı Resul olan Suheyb-i Rumi’nin yanında yatmayı ahit ve temenni etmişim, diyerek Çorum’a dönüyor, müderrislik vazifesine devam ediyor. Öldüğünde malum türbesine konuyor ki evvel ahir beyanı, Suheyb-i Rumi’nin Alemdar-ı Resul (Hz. Peygamber’in sancaktarı) olduğu mahiyetindedir.

2. Deli Müftü namıyla maruf ve Leblebicioğullarından Hacı Ali Arif Efendi’nin oğlu bulunan Ahmet Feyzi Efendi dahi Alemdar-ı Resul Suheyb-i Rumi’nin Çorum’da metfun olduğunu söylemiştir.

3. Şiranlı Şeyh Hacı Mustafa Efendi de bir gün Şeyh Abbas Efendi’yi beraberine alarak türbeye giriyor ve şöyle diyor: “Ben, Hz. Suheyb-i Rumi’yi rüyamda gördüm. Onun işaretiyle Çorum’a gelip yerleştim. Hicaz’da ölmek isterim. Şayet Çorum’da ölürsem beni Suheyb-i Rumi’nin eşiğine defnedin.” Sonra Şiranlı Şeyh, o günlerde Hicaz’a gidiyor ve orada vefat edip kalıyor.

Şeyh Abbas Efendi’nin bu beyanları, halk arasında da yerleşmiştir. Hıdırlık’ın manevi havası da bu üç sahabenin kabir ve makamlarının burada bulunmasının doğal sonucudur.

Münzevi Bir Derviş:

Şeyh Abbas Efendi, sadece cami ve tekke görevleriyle yetinmemiş, memleketin sosyal, siyasal ve askeri işleriyle de ilgilenmişti. Onun çabalarıyla Hıdırlık mevki, Çorumlular için bir ferahlama mekanı olmuştur. Mübarek gün ve gecelerde halk orada toplanmış, cihat için asker oradan uğurlanmıştı. Güreşler bile Hıdırlık Meydanında yapılmaya başlanmıştı. Böylece Hıdırlık Camii ve Tekkesi, her tabakadan insanın uğrak yeri olmuştu. Tekkede yapılan zikirle kalabalık cemaatler iştirak etmişti.

Tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla ilgili kanun gereğince 1925 yılında Hıdırlık Tekesi de kapatılmış ve ortadan kaldırılmıştır. Tekkedeki görevi böylece sona ermiş olan Abbas Efendi, Hıdırlık'a ait evkaf gelirlerinden de mahrum olmuştu. Buna rağmen o, Hıdırlık'tan ayrılmamış, caminin merdiveni altında bulunan küçük mekanda münzevi bir derviş olarak yaşamıştı. Onun geçmiş hizmet ve gayretlerini bilen Çorumlu hamiyetperver insanların yardımlarıyla bir lokma, bir hırka tabirine uygun bir hayat sürdü. Sık sık itikafa girdiği biliniyordu.

Ziyaretine gelenlere kısa ve özlü nasihatlerde bulunurdu. Sohbetini dinleyenler, manevi etkisinde kalırlardı. Nasibi olanlar da gerekli feyzi alırlardı. Ziyaretine her meslek ve meşrepten insan gelirdi. Aralarında hiç ayırım yapmazdı. Tam tersine hepsini birer insan olarak görür ve hitap ederdi. İkinci Dünya Savaşı'ndan kaçıp ülkemize sığınan Almanlar'dan bir kısmı Çorum'a yerleştirilmişti. Onlar Hıdırlık'a piknik için geldiklerinde türbeleri ve özellikle orada yaşayan pir-i fani dervişi de ziyaret ederlerdi. Bunlar arasında Tarugott Fuchs adında meşhur bilim adamı ve ressam vardı ki Hıdırlık'ı sık sık ziyaret ederdi. Her gelişinde Şeyh Abbas Efendi'yi de ziyaret eder ve ondan yararlanmaya çalışırdı. Fuchs'un yakınları, onun bu ziyaretlerle tasavvufi manada Şeyh Abbas'tan çok etkilendiğini söylerler.

Şeyh Abbas Efendi, hiç bir zaman halinden şikayetçi olmamıştı. Sağlık ve afiyette olduğunu söyler ve Allah'ın verdiği nimetlere hamd ve şükürde bulunurdu.

Şeyh Abbas Efendi, hayatının büyük bir kısmını münzevi bir derviş olarak geçirdi. Doksan yaşını aşkınken Hıdırlık'taki mekanı da 13 Şubat 1963 tarihinde vefat etti. Ertesi gün Hıdırlık Şeyhi Abbas Efendi'nin vefat haberi, Çorum'un her tarafında duyuldu. Akın akın Ulu Camiye gelen büyük bir kalabalığın katıldığı cenaze namazından sonra Hıdırlık'ta Kereb-i Gazi türbesinin girişine defnedildi.

Allah, rahmet eylesin.

Merhum Şeyh Abbas Efendi'nin mezar taşında şöyle yazılıdır:

*Zikr-i Hüda aşk ile
Kabri içinde bile
Zikr-i Hüda bana pes
Ben dedim her nefes
Ben ettim ihlas ile
Çağırırım Mevlam Mevlam diye
Başkaya etmem heves
Allah Allah Allah*

Hıdırlık Şeyhi Abbas Külahi
Doğum: 1289
Ölüm: 13.2.1963

6. HACI BEKİR BABA

Çocukluğu ve gençliği:

Asıl adı Ebubekir Sittik olan Bekir Baba, Çorum'daki Rıfai Tekkesi'nin önde gelen isimlerindendir. 1262/1846 yılında Çorum'da dünyaya gelmiştir. Babası, Hacı Osman b. Ali'dir. Annesinin teşvikiyle küçük yaşta medreseye gitmiş ve kısa sürede hafız olmuştur. Hocasının teşvikiyle de Samsun'a gitmiş ve orada hatim ve mukabele okumuştur. Bir camide de imamlık yapmaya başlamıştır.

Hacı Bekir Baba'nın katıldığı bir tören.

Tasavvufa yönelişi:

Camide tanıştığı insanlar arasında çok sayıda tasavvuf ehli kişiler bulunmaktadır. Bunların her biri bir tarikata mensuptur. Onların hal ve tavırları ilgisini çekmiş, sohbetleri tasavvufa meylini artırmıştır. Bir tarikata girerek tasavvufta yol almak isteyen Bekir hafız, bu niyetle istihare yapmaya karar verir. Rüyasında kendisini mürşide götüreceği yolun İstanbul'da Aziz Mahmut Hüdai'nin dergahından geçtiği söylenir. Bu amaçla Samsun'dan İstanbul'a hareket eder. Dergaha vardığında o devrin mürşidi Mehmet Ruşen Hilmi hazretleriyle karşılaşır. Niyetini ona açar. İntisap etmek istediğini bildirir. Şeyh Efendi de genç müridin nefsinin terbiye işine atların seyisliğiyle başlamasını söyler. Ebubekir Efendi, mürşidinin vermiş olduğu bu görevi yedi yıl sürdürür. Bu dönem içinde günlük derslerini, haftalık sohbetlerini hiç aksatmaz.

Seyahat görevi:

Yedi yılın sonunda “Gel evladım, sana yol göründü.”denilerek seyahate çıkması talimatı verilir. Yanına seccade, keşkül ve canavar düdüğü almalarına müsaade edilir. O devirlerde keşkül, gezgin dervişlerin ellerinde tuttıkları Hindistan cevizi kabuğundan veya abanoz ağacından yapılmış bir tür dilenci çanağıdır. Canavar düdüğü de etrafını saran köpekleri dağıtmak için kullanılmıştır.

O devirde bunlara ilaveten seyahate çıkan dervişlere mürşidi tarafından bir belge verilir, altı da mühürlenmiştir. Bu sayede dervişler, seyahat ettikleri müddetçe devletin hanlarından, hamamlarından, vakıfların imkanlarından yararlanabilirlermiş. Ebubekir Efendi de böyle bir belge alarak bir arkadaşıyla birlikte yola çıkmak üzeredirler.

Mehmet Ruşen Hilmi Efendi, yola çıkacak olan bu iki kişiye bazı nasihatlerde bulunur: “Artık yola çıkacaksınız. Zekat, fitre ve sadaka kabul etmeyeceksiniz. Çünkü bunlar fakirlerin hakkıdır. Sen hafız olduğun için manen zenginsin. Yiyecek bir şey bulamazsan üç gün aç duracaksın. Ondan sonra Allah rızası için karnını doyuracak kadar bir şey isteyebilirsin. Yola yaya devam edeceksin. Binekli insanlar buyur etmedikçe hiçbir vasıtaya binmeyeceksin. Devamlı nefsini siygaya çekeceksin. Nefsinin esiri olmayacaksın...Haydi, Allah, işini rast getirsin.”

Fırıncının tavrı:

Ebubekir Efendi, şeyhinin talimatını dinleyip arkadaşıyla birlikte yola çıkar. Yaya, aç susuz olarak günlerce yol giderler. Birçok köy, kasaba, şehir geçerler. Genelde açlıklarını söylemek mecburiyetinde kaldıklarında halk, onlara erzak verir. Ama bir şehirde üç gün kaldıkları halde kimse onlara bir şey sormaz. Açlık ve çaresizlikten dolayı bir fırıncıdan ekmek istemek zorunda kalırlar. Fırıncı onları tersler ve:

-Benden ekmek isteyeceğinize çalışın, sapaşağlamsınız. Ben, fırının kızgın ateşinin karşısında sabahtan akşama kadar çalışıyorum, rızkımı kazanıyorum, diyerek onları reddeder.

Ebubekir Efendi, fırıncıyı uyarır:

-O ateş nardır, nuru yakmaz. Allah’ın izniyle o ateş, bize hiçbir şey yapmaz.

Fırıncı, bu sözlere öfkelenir ve fırına girmelerini teklif eder. Ebubekir Efendi ve arkadaşı, hiç tereddüt etmeden besmele çekip fırına girerler. Bu defa fırıncı, adamların yanacağından korkarak komşularını yardıma çağırır. Komşuları geldiklerinde içeridekilerin fırın içinde oturup pişen ekmekleri dışarıya çıkartmakla meşgul olduklarını görürler. İçeride yanacaklarından endişelenerek çıkmaları için yalvarırlar. Ama dervişler, bir türlü çıkmazlar. Sonra şehrin kadısı gelip onları ikna eder.

Çıktıklarında en ufak bir yanık izi yoktur. Üzerlerine sadece fırının tozu ve külü dökülmüştür.

Kadı Efendi, onları o gece misafir eder. Neden böyle yaptıklarını sorduğunda mürşitlerinin talimatını aktarırlar. Ama bu arada sırları da ifşa olmuştur. Ertesi gün halkın teveccühünden bunalacaklarını düşünmeye başlamışlardır. Bunun sonucu olarak nefislerinin esiri olmak endişesini yüreklerinde hissetmişlerdir. Tam bu esnada şeyhleri, onlara manen görünerek “Derhal evi ve şehri terk edin.” tarzında talimat verince sabahın seher vaktinde, ev sahibine bile haber vermeden, oradan ayrılmak zorunda kalmışlardır.

Bağdat’tan Vasıt’a ziyaret:

Dervişler, uzun yolculuktan sonra Bağdat’a ulaşmışlardır. Orada Abdulkadir Geylani hazretlerinin türbesinde misafir kalmışlar ve ertesi gün Ebu Hanife hazretlerinin türbesini ziyaret etmişlerdir. Bundan sonra Ahmet Rıfai (ö.578/1182)’nin türbesine gitmek istemişlerdir. Ahmet Rıfai’nin türbesi, Bağdat’ın güneyinde Vasıt denilen beldenin yakınındadır. Ebubekir Efendi, arkadaşıyla birlikte yaya olarak o çileli yolculuğa devam eder.

Ahmet Rıfai hazretlerinin türbesinde üç gün kalırlar. O günlerde kendilerine nur yüzlü bir kişi devamlı süt getirir. Türbede kaldıkları sürece vakitlerini zikir ve ibadetle geçirirler. Ancak bu türbenin asıl sahibi Ahmet Rıfai’den hiçbir manevi işaret alamazlar. Oradan ayrılmadan önce Ahmet Rıfai hazretlerine manevi bir rabıtada bulunurlar. Ahmet Rıfai de “Evladım, misafirimize üç gündür süt getiren kimdi, hiç düşünmediniz mi?” diyerek onlara manevi işareti verir.

Hicaz’a doğru:

Ebubekir Efendi ve arkadaşı, bu manevi haz ile gözyaşları içinde Ahmet Rıfai’nin makamından ayrılıp Mekke’ye doğru yol alırlar. Kolay değil, koca çölü aşım Hicaz’a ulaşacaklardır. Çöl ıssız, çöl susuz, çöl kavurucu sıcaklığı ve kuru ayazıyla ürkütücü... Yaya ve azıksız olarak yola çıkarlar. O büyük çölü geçim Hicaz’a varırlar. Önce Medine’de Hz. Peygamber (sav)in kabrini ziyaret edip Mescid-i Nebevi’de kalırlar. Sonra Mekke’ye varım hac vazifesini ifa ederler.

Aylarca, yıllarca Mekke-Medine arasında mekik dokurlar. Kabe’den de, Ravza-i Mutahhara’dan da ayrılmak istemezler. Beş yıl kadar oralarda kalırlar. Ebubekir Efendi, bir gün Kur’an-ı Kerim okumaya başlar. Bu esnada uyku hali gelir. Rüyasında Hz. Peygamber(sav) “Ey Ebubekir, senin mürşidin Mısır’ın Tanta Şehrinde yaşayan Abdurrahim Tantavi’dir. Onun dergahına git.” tarzında yol gösterir. Ebubekir

Efendi, rüya aleminde manevi işareti almış ve yönünü Mısır'a çevirmişdir.

Tantavi dergahı:

Mısır'a vardığında Kahire'den Tanta'ya hareket ederler. Bir müddet orada camilerde kalarak halkla iç içe yaşarlar. Daha sonra Abdurrahim Tantavi'nin dergahına varırlar. Orada üç gün kadar kalırlar. Fakat kendileriyle ilgilenen olmaz. Bu dergahta nasibimiz olmasa gerek deyip şehirden ayrılmak niyetiyle çarşıya çıktıklarında bir dost ziyaretine uğrarlar. Bir meczup, elinde sopasıyla kapıda durur ve "Çorumlu Ebubekir Sıdk, çabuk dışarı çık. Sen kimden izin aldın da burayı terk ediyorsun?" diyerek oradan çıkarır.

Ebubekir Efendi, gelen zatın meczup bir derviş olduğunu anlar. O önde, Ebubekir Efendi ardında yürümeye devam ederler. Tantavi'nin inzivaya çekildiği mekana varırlar. Meczup kapıda bekler. Ebubekir Efendi içeri girdiğinde zayıf bedenli bir insanla karşılaşır. O zat, Abdurrahim Tantavi'dir. Ebubekir Efendi'yi iyi karşılar ve bazı uyarılarda bulunur:

"Derviş kızmaz. Derviş küsmez. Derviş yorulmaz. Derviş güneş gibidir, herkese sıcaklığını verir. Derviş rahmet gibidir, herkese dua eder. Derviş su gibidir, herkese cömertçe akar. Derviş toprak gibidir, herkes onu ezer ama yine de o, meyve vermeye devam eder. Derviş, Allah'a dost demektir, dergaha eşik demektir, herkes çiğnese de sesini çıkarmaz. Sende vururlarsa sakın elini kaldırma, elsiz ol. Söverlerse dilsiz ol. Eğer gönülde kırgınlık varsa o kırgınlığı at. zira Allah'ın nazgahı gönüldür..."

Ebubekir Efendi, başı önünde Tantavi'yi dinlerken birden ses kesilir. Sağa sola bakar, Şeyh Efendinin huzurunda kendisinden başka kimse olmadığını, bu sözlerin sadece kendisine söylendiğini fark eder. Duyduklarıyla amel edebilmek için gözyaşları içinde günlerce Allah'a yalvarır.

Manevi icazet:

Ebubekir Efendi, bu buluşmanın manevi hazzıyla iki yıl kadar Tanta'da kalır. Abdurrahim Tantavi'nin rahle-i tedrisinde bulunur. Yine bir gün o meczup derviş ile beraber o mekana giderler. Bakarlar ki mana aleminde Hz. Muhammed (sav)in huzurunda divan toplanmıştır. Divanda Gavsü'l-Azam Abdulkadir Geylani, Ebü'l-Âlemeyn Ahmet Rıfai, Seyyid Ahmet Bedevi, Burhaneddin İbrahim Dessuki, Ebü'l-Hasan Takıyyüddin Ali Şazeli, Hacı Muhammed Bahaüddin Nakşibend ve diğer pıran yerlerini almışlardır. Gavsü'l-Azam Abdülkadir Geylani, "Bundan sonra benim dergahımın halifesisin. Ümmet-i Muhammed'i irşad

ile görevlisin.”diyerek ilk vazifeyi verir. Kadiri icazetini bu suretle aldıktan sonra Rıfai, Bedevi, Dessuki ve Şazeli tarikatının halifelikleri de kendisine tevdi edilir. Bahaddin Nakşibend hazretleri de görev vereceği sırada Hz.Peygamber (sav), bu kadar kafi diyerek beş tarikattan ders vermeye yetkili kılınır.

Mana âlemindeki bu divanda üzerine beş tarikatın sorumluluğu yüklenmiş olarak o meczup dervişle tekrar Tantavi'nin dergahına dönerler. Abdurrahim Tantavi hazretleri de, Ebubekir Efendi'ye zahirî ilimlerden icazetini takdim ederken: “Evladım, sen Rum Diyarı'na (Anadolu'ya) gideceksin. Orada hizmet edeceksin. Şu icazetin, şu da yol azığın.”deyip onları çileli ama önemli, bir o kadar da mukaddes görevine yolcu etmiştir.

Hacı Ebubekir Efendi, önce payitaht İstanbul'a uğramıştır. Elindeki icazetiyle zamanın padişahı Sultan II. Abdülhamit Han'ın huzuruna çıkmıştır. İcazetini göstererek işaret buyuracağı yerde dergah açmak istediğini söylemiştir. Bunun üzerine padişahın talimatıyla şeyhülislam ve ulemadan müteşekkil bir heyet tarafından imtihan edilmiştir. Sonra Sultan Abdülhamit Han'ın huzurunda, Yedisekiz Hasan Paşa'nın da bulunduğu bir ortamda Hacı Bekir Baba'ya altın sırmayla kelime-i şahadet işlenmiş bir sancak ile bir berat verilmiş ve kendi beldesi olan Çorum'da dergah açıp derviş yetiştirmesi teklif edilmiştir. O da bu teklifi kabul ederek Çorum'a gelmiştir.

Hizmet mahalli Çorum:

Rıfai kaynaklarına göre o dönemde Çorum'da sekiz adet dergah vardır. Dokuzuncusunu Bekir Baba açmıştır. Evi de, Abdibey Camii'nin önceki halinin yanındaydı.

Çorum'da bir hayli müntesibi bulunan Rıfailik'in bilinen ilk yeri, asıl adı Ömer olan Biber Dede'nin Şeyhler mahallesindeki zaviyesi haziresinde isimleri bilinemeyen iki zat ile birlikte metfun olduğu mezarın bitişiğindedir. Ali İzzet Efendi, on dokuzuncu yüzyıl sonlarında Rıfailerin burada zikir yaptıklarını belirtir. Şarkıyan Mahallesinde Penahi Sultan'ın defn edildiği Hacı Abdurrahmanzade konağının da Rıfai Dergahı olarak kullanıldığını zikreder.

Ali İzzet Efendi, Tezkire-i Makamat adlı eserinde on dokuzuncu yüzyılın sonunda Çorum'da sadece bir Rıfai dergahı olduğunu kaydetse de biri Abbas Külahi'nin postnişinliğini yaptığı Hıdırlık'taki dergah, diğeri de Bekir Baba'nın yönetiminde bulunan dergah olmak üzere iki dergah vardır. İkisini de aynı yerde olduğu tezinden hareket edilirse yukarıdaki tespit doğru olabilir.

Ebubekir Efendi'nin bu dergahı, hicri 1310, miladi 1892 yılında

faaliyete geçmiştir. Bu esnada Bekir Baba'nın askerlikle ilişkisi olmadığına dair askeriye (Redif Taburu Zabıtlarından) belge getirdiği de Çorum Şer'hiye sicillerinde geçmektedir. Bekir Baba Tekkesi adıyla maruf bu tekke, Sultan II. Abdülhamit'ten alınan yardımlarla kurulabilmiştir. Daha sonra buraya bazı hayır sahipleri, arazi, dükkan ve değirmenlerini vakfetmişlerdir. Bu vakıf geliriyle fakir-fukaraya ve dervişana yemek çıkartılmış, bazı yardımlarda bulunulmuştur.

Esmer ve zayıf bedenli biri olduğu için Kara Şeyh diye de anılan Bekir Baba'nın tekke hizmetlerini sabır ve sebatla sürdürmüştür. Müritlerinden değirmencilikle geçimini sağlayan bir kişi, zaman zaman kendisini oraya davet edermiş. Bazen o değirmenin yanında zikir halkası kurduğu ve bu esnada sudaki kurbağaların bile Allah'ı zikrettiği rivayeti yaygındır.

Burhan ve menkıbeleri:

Bekir Baba, birçok tarikattan icazetliydi. Rıfai şeyhi olarak pek çok burhan gösterirdi. Şiş burhanı, kılıç burhanı, ateş burhanı, en kuvvetli zehirleri yutma burhanı gibi olağanüstü davranışları, sırf insanları irşat etmek ve Allah'ın kudretinin yine O'nun izniyle kullarındaki tezahürlerini göstermek için kullanırdı. Zikir için toplanıldığında bu burhanlardan birkaçını yaptığı olurdu. Mübarek günlerde, kandil gecelerinde başlarında kızgın saclar, içinde alev alev yanan kızıl korlarla, kudümler eşliğinde ilahiler söyleyerek, başlarında Bekir Baba olmak üzere dervişler, tekeden Ulu cami'ye, Saat Kulesi'ne kadar burhanlar sergileyerek gidip dönerlerdi.

Değirmen çevresinde yapılan zikirlerde hay esmasına geldiklerinde büyükçe bir ateş yakar, diğer şeyhleri, buyurun ateşe girin, diye burhan göstermeye çağırırdı. Onlar bundan kaçındıkları için tek başına alevlerin içine dalar, Allah'ı zikrederdi. Yüce Allah, Hz. İbrahim (as) 1 ateşten koruduğu gibi O'nun adını zikredip giren kulunu da ateşten korurdu.

1913 yılında Çorum'da büyük arasta yangını çıkar. Şehirdeki o zamanın itfaiyecileri durumundaki tulumbacılar, bütün çabalarına rağmen yangını söndüremezler. Durum, Bekir Baba'ya bildirilir. Şeyh Efendi, derhal oraya gelir. Bir bardak su ister. Besmele çekip bir yudum su alır. Hu esmasını zikrederek yangının üzerine üfler. Allah'ın izni ve inayetiyle yangın söner.

Bekir Baba'nın pek çok menkıbesi, Çorumda bilinmektedir. Erzurum'dan gelip Evlad-ı Resul olduğu için kendini beğenen zata manen ikazda bulunup ıslahına vesile olduktan sonra onu yetiştirip icazet vererek memleketine görevlendirmesi,

Bir ateş burhanında istihdam edilen zengin bir zatın daha sonra hileli yolla ve para karşılığı tarikatta halife olma isteğine karşılık onun bir takım sıkıntılardan sonra af dilemek için dergaha dönmesi,

Bir avuç pirinçten bir kazan pilav pişirmesi,

Samsunlu bir tüccarın Kırım'dan yüklediği buğday yüklü gemiyi batmaktan kurtardığı, bu esnada elinde kalan balçığı tekkenin duvarına çaldığı ve gemicinin araya araya Çorum'da kendisini bulup tanığı,

Hizmetkarına Bekir Baba'nın hanımının hiç de iyi davranmaması karşısında hizmetkarının içinden öfke ve garaz dolu sözler söyleyerek yanına geldiğinde, ben onun kahrını yıllardır çekiyorum, sen bir sitemine dayanamayıp gazaba geldin, diyerek durumu kendisine bildirmesi, gibi bazı keramet ve menkıbeleri daha anlatıla gelmiştir.

İstiklal Harbi sırasında Bekir Baba, mânâ âleminde olayları yakından takip ediyordu. Düşmanın Polatlı'ya kadar geldiği günlerde hizmetkarı Yakup Efendi'ye "Evladım, atı nallat, kılıcı da bilet. Lazım olacak."der. Yakup Efendi, şeyhinin emrini yerine getirir. O gece Bekir Baba, dergahta yalnız kalır. Sabahleyin Yakup Efendi, atı timar etmek için ahıra girdiğinde onu kan ter içinde görür. Atın nallarına bakar, dö-küldüğünü ve tırnaklarının bile aşındığını fark eder. Kılıcı yoklar, iyi köreldiğini görür. Şeyhinin yanına çıkar, bunların hikmetini sorar. O da olan biteni şöylece özetler:

"Yunanlı, Polatlı'ya kadar gelmişti. Ankara tehlikede idi. Ordularımız cephede savaşırken bizler de eli kolu bağlı duramazdık. Mânâ âleminde Hacı Bayram-ı Veli başkanlığında, birçok dervişle, Çorum'dan da Çerkez Şeyhi Ömer Lütfi Efendiyle beraber ordumuzun safında Yunan'ı önümüze katıp Polatlı'dan İzmir'e kadar gittik de geliverdik."

Rıfailikte hılafet makamına geçmek için önce sülûke girmek ve orada bunu hak etmek gerekirdi. Ondandır hılafet icazeti verilirdi.

Sülûk, bir veya birkaç kişinin şeyh efendiyle bir odaya kapanıp çok az yeme, içme ve uyuma ile en az kırk gün orada kalmasıdır. Buna erbain de denilir. Derviş eğer kırk günde manevi perdeyi açamazsa yani kalp gözü açılmazsa bu seksen veya yüz altmış güne uzayabilir. Onun için sülûke girmek, herkesin gözünün keseceği bir şey değildi.

Kendinden sonrasını düşünmek:

Bekir Baba, ihtiyarlık döneminde de hizmetlerini hiç aksatmamıştır. Ama kendinden sonra görevi bırakabileceği bir kişi yetiştirememekten dolayı üzüntülüdür. Gerçi çevresinde halifeligi devralmak için bekleyen pek çok kişi vardır. O, müritlerine nasihatleri arasında sık sık "Halifeligi biz vermeyiz. Allah Teala kime izin verirse ona verilir."derdi.

Bir gece tefekkür ve zikir esnasında kudret-i ilahiden bir ses,

bir ilham gelir. “Ömrünün son beş senesinde Ahıska tarafından, elinde kılıçla at üzerinde haşin görünümlü biri gelecek. Emaneti ona vereceksin.” talimatı üzerine Bekir Baba beklemeye başlar.

Aradan yıllar geçer. Önce Çerkez Şeyhi Ömer Lütfi Efendi'nin kapısına giden Ahıskalı Ali Efendi, mana aleminde aldığı işaretle Bekir Baba'nın dergahına gelir. Zira nasibi oradadır. Bekir Baba, Ahıskalı Ali Efendi'yi beş yıl gibi bir zaman diliminde yetiştirir. Bütün makamları kısa sürede aşmasını sağlar. Halifelik makamına kadar getirir.

Bekir Baba, bir gün Ahıskalı Ali Haydar Efendi'ye gördüğü tecelliyatı ve aldığı ilhamı anlatır. Bu gece herhalde emaneti teslim edeceğim, dervişleri topla da helalleşelim, der. Dervişler, haberi duyar duymaz toplanırlar. Bekir baba tefekkür halindedir. Onlara Ali Efendi'yi göstererek; “İşte dostumuz, işte postumuz. Ben ölünce ona biat edin.” diye halifesini ilan eder.

Ali Efendi, sorumluluğun bilincinde olduğu için derin bir düşünceye dalmıştır. Dervişler ise şeyhlerinin talimatına uymakta asla tereddüt etmeyeceklerdir.

Vefatı:

Bir akşam dervişlerle birlikte, tekke gibi kullandığı evinde zikir halkasına girer. Orada kısa bir konuşma yapar:”Bu gün vaktim tamam oldu. Okuduğunuz tevhit hatmini ruhuma bağışlayın” der. Zikir devam ederken birden fenalaşır. Kelime-i şahadet getirmeye başlar. Nihayetinde Cenab-ı Hakk'a ruhunu teslim eder. Yıl, Rumi 1344, miladi 1928.

Görülmemiş derecede çok kalabalık bir cemaatle Ulu Cami'de cenaze namazı kılındıktan sonra Ulu Mezar'a defnedilir. Allah, rahmet eyleye.

Kaynaklar:

- 1.İhsan Eskitürk: *Bir Başka Yolculuk*, Ankara -2003, sh.8-23
- 2.Ahmet Cahit Haksever: *Çorum'da Osmanlı Dönemi Rıfai Kültürü*, (Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu) Kasım 2007 sempozyum tebliği.
- 3.Ali İzzet Efendi: *Tezkire-i Makamat*, 1315-İstanbul
- 4.Nuri Köroğlu: *Hadimü'l-Fukara Abdullah Gürbüz Hazretlerinin Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri-İrşadı*,2006-Konya, sh.45-65

Not: Ayrıca bu konuda Hacı Mustafa Anaç Efendi'nin yakın dostları ve muhibbanının bilgilerine başvurulmuş ve onlardan alınan bilgiler de buraya eklenmiştir.

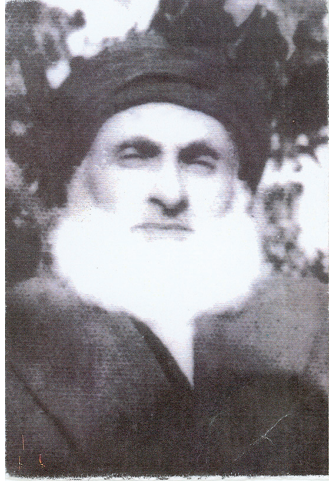
Ulu Mezarda Ebubekir Sittik Efendi'nin kabri

7.HACI ALİ HAYDAR EFENDİ

Çocukluğu ve gençliği:

Bostancı Hacı Ali Haydar Efendi, 1888 yılında Gürcistan'ın Ahıska kentinde dünyaya gelmiştir. Babasının adı Mustak, annesinin adı da Güleser'dir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Rusların tüm Kafkasya'yı ele geçirmesi üzerine ailece, önce Erzurum'a, sonra Çorum'a göç etmişlerdir. Çorum'da 1924 yılında Bekir Baba'nın tavassutuyla Makbule Hanımla evlenmiş ve buraya yerleşmişlerdir. Bu evlilikten Gülüzar ve Zehra adında iki kızı, Şükrü ve Ali Rıza adında iki oğlu dünyaya gelmiştir. Kızı Gülüzar 1932 yılında Hacı Ali Zöngür'ün sağlığında, altı yaşındayken vefat etmiştir. Mezar taşında bile adı, Hacı Ali Haydar Efendi olarak geçmesine rağmen nüfusta Ali Zöngür olarak kayıtlıdır.

Tasavvufi ilk temas:

Hacı Ali Efendi, at üstünde sert ve heybetli duruşuyla dikkat çekiyordu. Ciddi ve sert mizaçlıydı. Çorum'a geldiğinde tasavvuf ve tarikata ilgi duymaya başladı. Bir ara İstanbul'a gitti ve orada Esat Efendi'nin sohbetlerine katıldı. Esat Efendi ona çok ilgi gösterdiyse de Ali Efendi, Çorum'a dönmekte kararlıydı. Çorum'da da Nakşibendi tarikatının Halidiyye koluna mensup, Çerkez Şeyhi diye maruf Hacı Ömer Lütfi Efendi'nin sohbetlerine katıldı. O sert ve haşin tavırlarında değişiklikler belirdi ise de onun nasibi, bu dergahta değildi.

Yıllar önce Hacı Bekir Baba, Ali Haydar Efendi'nin geleceğine dair işareti almıştı. Hatta Ahıska'dan geleceğini de biliyordu. Ömrünün

son beş yılına gireceği sırada bu olayın gerçekleşeceğinden de ilham yoluyla haberdar olmuştu. Sonunda Ali Haydar Efendi geldi ama Hacı Bekir Baba'nın dergahına değil de Çerkez Şeyhi'nin kapısına gitti.

Nasibi olan yere:

Aradan çok süre geçmeden Hacı Ali Efendi, Bekir Babayı rüyasında görüyor; ayağına zincir takıp Çerkez Şeyhinin kapısından sürükleyerek Abdibey Cami yanındaki Rıfai Tekkesi'ne çekiyor. Uyandığı anda durumu Çerkez Şeyhi'ne anlatıyor. Zincirin izlerini göstererek acısının hala devam ettiğini söylüyor. Bunun üzerine şeyhi ona "Evladım, seni Kara Şeyh (Bekir Baba) istiyor. Ona teslim ol. Haydi git, seni bekliyor." diyerek nasibinin olduğu yöne sevk ediyor.

Çerkez Şeyhi'nin tavsiyesine uyan Hacı Ali Haydar Efendi, Rıfai Tekkesi'nin yolunu tutuyor. Oraya vardığında Bekir Baba, ona kapıda "Evladım Ali Efendi, bizi, en sonunda kendini sürükleterek kapımıza getirmek zorunda bıraktın." diye latife ederek karşılıyor.

Bekir Baba, her müridiyle yakından ilgilenirdi ama Ali Haydar Efendi'nin yetişmesine daha özen göstermişti. Her makamda gerekli dersleri takip eder, bütün makamları kısa sürede aşması için ona yol gösterirdi. Sonunda onu halifelik makamına kadar getirdi.

Bekir Baba'nın yanında yetişen bir halifesi daha vardı. Aslen Bayburtlu olan Mustafa Sıkı da onun gözde müritlerindendi. 1924 yılında Bekir Baba'ya intisap etmiş, şeyhinin vefatından sonra Hacı Ali Efendi'nin sohbet ve zikir halkasına devam etmiştir. Bundan da anlaşılacağı üzere Bekir Baba'dan sonra Rıfai Dergahının şeyhi, 1928 yılından itibaren Ali Baba olmuştur.

Bekir Baba'dan sonra:

Ebubekir Efendi'nin son dönemlerinde Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasına dair kanun gereğince tekkeler kapatıldığı için Ali Haydar Efendi, tarikat faaliyetlerini ve irşat hizmetlerini açıktan yapamıyordu. Kendisini bir hazır elbiseçi dükkanı vardı. Zaman zaman eline birkaç ceket alıp köy köy, kasaba kasaba dolaşıyordu. İnsanlara islamı, imanı, ahlakı, ibadeti anlatıyordu. Elindeki malların satılıp satılmadığıyla hiç ilgilenmiyordu.

Sonra seyyar satıcılıktan vazgeçerek hizmetini Çorum'da yürütmeye karar veren Ali Haydar Efendi, şehrin dışında, Gürcü Köyü'nde bir bostan tarlası ekerek orada ikamet etmeye başladı. Müritleri, dostları ve onu arzulayanlar bostan tarlasındaki gümelesinde ziyaretine gelirlerdi. Çok zaman kavun, karpuz ve sebzeler arasında dolaşarak sohbet ve irşat ederdi. Böylelikle dikkatlerden uzak durmaya özen gösterirdi.

Faaliyetlerini yılın ekseriyetinde tarlada yürüttüğü için kendisine Bostancı Hacı Ali Efendi derlerdi. Onun buradan da para kazanmak gibi bir arzusu yoktu. Yetiştirdiklerini ziyaretçilerine ve misafirlerine ikram ederdi.

Bir sene Kuyumcu Köyü'nde bir tarlaya karpuz ekmişti. Şiddetli bir yağmur sonucu tarlayı sel basmış. O, bunu "Allah, sevdiği kuluyla alışveriş yapar." diyerek tevekkülle karşılaşmış. Sel suları çekildikten sonra tarla tekrar yeşermiş. O yıl öyle karpuz olmuş ki yemekle, taşımakla bitirilememiş.

Alimlerin, şeyhlerin, dervişlerin her devirde seveni de çoktur, kızanı da çoktur. Bostancı Hacı Ali Efendi'nin arkasından atanlar olduğu gibi Rıfai Tarikatının burhanlarını gösterdiğinden dolayı onu ve müritlerini sahtekarlıkla suçlayanlar da oluyordu. Bunların hikmet ve gayesini kavrayamayanları ikna etmek, kolay değildi. Ali Efendi de, bunları duyuyor, dinliyor, fakat sabırla karşılıyordu. Tasavvuf adabı, bunu gerektiriyordu.

Ali Efendi, müritlerinin hepsiyle yakından ilgilenirdi. Kendisinden sonra Allah'ın izniyle görev verilmesi muhtemel olanlarla daha yakından ilgilendiği bilinirdi.

Kendinden sonra halife olacağını ilan ettiği Hacı Mustafa Anaç Efendi, İstanbul'dan gelen bir müridini, merhum üstadı Bostancı Ali Efendi'nin dergahına götürdü. Hanesinde uzun bir odası ve hilal şeklinde alemleri olan bir sancağı vardı. Sağlığında zikir halkası orada kurulmuş. Mustafa Anaç Efendi, dervişe şöyle der: "Bak evladım, üstadımız bu odada kalırdı. Alnını bu hilalli sancağa koyarak uyurdu. Ayaklarını uzatarak uyuduğunu hiç hatırlamıyorum. Onların bu takvası yanında ben, şeyhim demekten haya ediyorum."

Bostancı Ali Efendi, 1928 yılından 1957 yılında vefatına kadar yaklaşık otuz yıl Rıfai tarikatının manevi yükünü taşıdı. Müritleriyle yakın sohbet halindeydi. Güç şartları altında gizli gizli zikir halakaları teşkil ediyor, burhanlar gösteriyordu. Yatağında rahat uyuduğu vaki değildi. Samimi, ihlaslı bir dervişti, şeyhti.

Ömrünün son dönemi:

Bostancı Hacı Ali Efendi, vefatından birkaç yıl önce Hacı Mustafa Anaç Efendi'ye halifelik vermişti. Ancak bu durum, dervişler huzurunda ilan edilmemişti. Şeyh Efendi, vefatına yakın bir dönemde Hacı Mustafa Efendi'den, hilafet verildiğine şahit olmaları için birkaç derviş davet etmesini istedi. Hacı Mustafa Efendi de birkaç kişi davet etmesine rağmen yüze yakın derviş, Ali Efendi'nin dergah gibi kullandığı evinde toplandı.

Ali Efendi, dervişlere hitaben, ömrünün sonuna yaklaştığını ifade ettikten sonra Hacı Mustafa Anaç Efendi'yi kendinden sonra halife tayin ettiğini açıkladı. Herkesin ona biat etmesini, ihtilafa düşmemelerini söyledi. Sonra Hacı Mustafa Efendi'ye görevinin ağırlığını hatırlattı: “Evladım, dervişlik bakır leblebi gibidir. Onu yutmasını bileceksin. Dervişlerde hata aramayacaksın. Zira dervişlik, ince ve zor bir yoldur. Ahir zaman şartlarının güçlüğü de eklenirse bu mertebeye ermek pek kolay değildir. Sabır, gayret, azim ve sebatla yoluna devam edeceksin. Senden beklenen budur.”

Bostancı Hacı Ali Efendi, bundan birkaç ay sonra 4 Şubat 1957 yılında Hakk'ın rahmetine kavuştu. Cenazesi, Ulu Cami'de kılınan namazdan sonra kalabalık bir cemaatin iştirakiyle Ulu Mezar'a kaldırıldı. Orada şeyhi Bekir Baba'nın yanına defnedildi. Eşi Makbule Hanım da aynı yılın Kasım ayında vefat etti. Oğullarının kabirleri de babalarının yanındadır.

Allah, rahmet eylesin.

Kaynaklar :

- 1.İhsan Eskitürk: *Bir Başka Yolculuk*, Ankara-2003,sh.25-30
- 2.Nuri Köroğlu: *Hadimü'l-Fukara Abdullah Gürbüz Hazretlerinin Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri-İrşadı*, 2006-Konya, sh.65-67

Not: Ayrıca bu konuda Hacı Mustafa Anaç Efendi'nin yakın dostları ve muhibbanının bilgilerine başvurulmuş ve onlardan alınan bilgiler de buraya eklenmiştir.

Hacı Ali Haydar Efendi'nin kabri

8.HACI MUSTAFA ANAÇ EFENDİ

Çocukluğu ve gençliği:

Hacı Mustafa Anaç Efendi, 1317/1901 yılında Çorum'un Çöplü mahallesinde dünyaya gelmiştir. Babasının adı Mehmet, annesi Asiye'dir.

Çocukluğu, Sultan Abdülhamit Han'ın son dönemlerine rastlamıştır. Balkan Harbi sırasında memleketin içinde bulunduğu sıkıntıyı o da yaşamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda seferberliğin ilanından sonra yaşı küçük olmasına rağmen gösterişli boyu nedeniyle askere alınmıştır. Cephede ayağından kurşun yarası aldığı da anlatılır. Askerdeyken İstanbullu bir arkadaşıyla sıkı dostluk kurmuştur. Onun yaralandığı anda cephe gerisine götürüp tedavisiyle yakından ilgilenmiştir.

Bu dostluk, askerlikten sonra da devam eder. Bir ara arkadaşını ziyaret için İstanbul'a gider. Orada ailesinden büyük ilgi görür. Oğluna yardımlarının hatırına arkadaşının babası, bir otelinin işletme hakkını ona devreder. Mustafa Efendi, bir müddet bu işi yapar. O dönemde İstanbul'un ünlü Nakşibendi şeyhi Esat Efendi'nin halifesi Hacı Ali Haydar Efendiyle tanışır. Sık sık ziyaretlerine gider ve sohbetlerine katılır.

O dönemde otel işinden iyi para kazandığı için babasını da İstanbul'a götürmek ister. Babası, bunu kabul etmeyerek oğlunun Çorum'a dönmesi konusunda ısrar eder. Mustafa Efendi, memleketine dönmek zorunda kalır ama aklı, ilk tasavvuf zevkini tattığı Hacı Ali Haydar Efendi'dedir. Fırsat buldukça İstanbul'a gidip onu ziyaret edecektir.

Mustafa Efendi Çorum'a dönünce babası, onu 1921 yılında Fatma Hanımla evlendirmiştir. Bu evlilikten Fatma adında bir kızı ve Halis Mithat adında bir oğlu dünyaya gelmiştir. Ancak tam hafız olan oğlu, henüz on altı yaşındayken vefat etmiştir.

Dergaha davet:

Mustafa Efendi, Çorum'da bir süre çay ocağı çalıştırmıştır. Bir gün Ebubekir Baba, burada ziyaretine gelip onu dergaha davet etmiştir. İş yanındaki yardımcısına bırakıp ardı sıra dergaha gitmişlerdir. Rıfai Tekkesi ile ilk irtibatı böyle başlamıştır. O, artık intisaplı bir kişidir. Verilen dersleri çekmekle meşguldür.

Bir gün Bekir Baba, Cürün'ün Mustafa Efendi'nin kapısını çalar. Karşısında Bekir Baba'yı görünce çok heyecanlanan Mustafa Efendi, şeyhini içeri davet eder. Bekir Baba, ona ne yaptığını sorar. O da ders çektiğini söyler. Hangi esmada olduğun sorduğunda dersi bitirip de "Biz

severiz Cihar-Yar-ı Veliyi / Ebubekir, Ömer, Osman, Ali'yi" okuyorum deyince Bekir Baba, bu zatları rüyasında görüp görmediğini sorar. O da henüz görmediğini söyleyince "İnşallah, bundan sonra görürsün." der. Cürün'ün Mustafa Efendi, şeyhinin duası himmetine o mübarekleri sık sık rüyasında gördüğünü anlatır.

Mustafa Efendi'nin gençlik yıllarında Çorum'da çok sayıda tarikat ve pek çok dergah varmış. Onun anlattığına göre bütün şeyhler, müritleriyle birlikte Ulu Cami'de sabah namazlarından sonra yapılan zikir devranına katılırlarmış. Aralarında çok iyi bir dostluk ve sevgi varmış. Hangi müridin hangi şeyhe tabi olduğu bilinmezmiş. Şeyh efendiler, yaş sırasına göre halkayı yönetirlermiş. Zikrin sonunda en yaşlı olan şeyh efendi, dua ve merasim hatmi yaptırırmiş. Zikir bittiğinde şeyhler bir birleriyle kucaklaşıp ayrılırlarmış. Müritleri de onları takip ederek hanelerine giderlermiş. Tarikatlar ve şeyhler arasında her hangi bir ayrılık, tartışma olmazmış.

Mustafa Efendi anlatıyor:

"Gençliğimde henüz bana görev verilmeden önce, bir arkadaşım-la Yozgat'ın bir köyüne gittik. Arkadaşım, orada akşamleyin, ateş getirin de Efendi ağzına alsın, dedi. İçime bir korku düştü. Daha ateş burhanı için bana izin verilmemişti. Alsam ateş yakar, almasam Çorum'a varınca şeyhim, bize güvenmedin mi, derse diye düşünerek akşamı ettim. Yatsı namazından sonra zikre başladık. Allah Teala'ya öyle bir iltica ettim ki şeyhim Bekir Baba, manen mihraptan gelip zikir halkasına girdiler. Onları görünce ben rahatladım. Ateş, hu esması okunurken alınırdı. O zaman ateşi getirtilmediler. Zikir bitti, sohbete oturduk, önüme mangalı koydular. Önce ateşe parmağımı soktum, soğuk rüzgar geldi. Bu işareten sonra elimle ateşi karıştırıp iri bir köz ateşi ağzıma aldım. Çorum'a vardığımda bunu üstadıma anlattım. Onu bizim himmetimizle yaptın diyerek uyardı."

Ali Baba dönemi:

Mustafa Efendi, Bekir Baba'nın sağlığında hep hizmetinde bulundu. Onun vefatından sonra Bostancı Ali Baba'ya biat ederek Rıfai dergahında sebat etti.

Bir akşam Şeyh Ali Efendi, yanında bir seyyah ile Mustafa Efendi'nin çalıştırdığı kahvehaneye geldi. Çay kahve içtikten sonra giderlerken Mustafa Efendi, kapıya kadar çıkıp onları yolcu etmek istedi. Ali Efendi, bize gidiyoruz, sen de gel deyince kahvehaneyi kapatıp arkalarından hızla yürüyerek onlara yetişti. Yanlarına bir Çorumlu daha katılmıştı. Ulu Cami'nin avlusundan geçip caddeye çıkacakları sırada seyyah zat, Mustafa Efendi'yi işaret ederek, şu gençten şeyhlik kokusu

geliyor, diyerek Ali Baba'ya manevi bir işarette bulundu. Zira o seyyah, kemale ermiş bir zat idi.

Hacı Mustafa Efendi'nin hayatının büyük bir kısmı, otuz yıla yakını Şeyh Ali Efendi'nin hizmetinde geçti. Bostancı Ali Efendi, vefatından birkaç yıl önce onu halife tayin etmişti ama müritleri arasında ilan etmemişti. Vefatına yakın günlerde Hacı Mustafa Efendi'yi çağırarak birkaç müridini davet edilmesini istedi. Bunun üzerine yüze yakın mürit Ali Efendi'nin dergahında toplandı. Şeyh Efendi, dervişlerine hitaben, ömrünün sonuna yaklaştığını ifade ettikten sonra Hacı Mustafa Anaç Efendi'yi kendinden sonra halife tayin ettiğini açıkladı. Herkesin ona biat etmesini, ihtilafa düşmemelerini hatırlattı. Dervişlere ve Hacı Mustafa Efendi'ye nasihatlerde bulundu.

Görev zamanı:

Bu toplantıdan kısa süre sonra Bostancı Ali Efendi vefat edince Rıfai tarikatının sorumluluğu, Hacı Mustafa Anaç Efendi'ye intikal etti.

Hacı Mustafa Anaç, önce şehir içindeki dervişlerle diyalogu sıklaştırdı. Dervişlerin evlerinde, köylerde ve kasabalarda bulunan müritlerin hanelerinde zikir halkaları oluşturdu. Sonra ilçeleri ve yakın illeri dolaştı. Oradakilerle irtibatı sıklaştırdı. Onlara hep şöyle derdi:” Derviş, tarikatta ancak üç şey ile yol alır: Hizmet, bağlılık, cömertlik. Bunlardan biri dahi olmazsa onun yol alması mümkün değildir.”

Hacı Mustafa Efendi, derslerde esmasıyla Allah'ı zikretmenin yanı sıra Hz. Muhammed Mustafa (sav)'e salat ü selam getirmeye de çok önem verirdi: “Salavat-ı şerife, üç çeşit okunur. Birincisi, dilin salavat-ı şerife okurken kalbin başka şeyle meşgul olmasıdır. Bunun faydası olmaz, dökülüp gider. İkincisi, salavat-ı şerifeyi okurken Peygamber Efendimiz (sav)'i hatırlamaktır. Bu durumda görevli melek, onu alıp O'na götürür, filanca ümmetinin hediyesidir, der. Üçüncüsü, O'nun huzurunda okuyor gibi okumaktır. Bu durumda salavat, doğrudan O'na ulaşır. En makbul olanı da budur. Bunları bilerek salat ü selam getirin.”

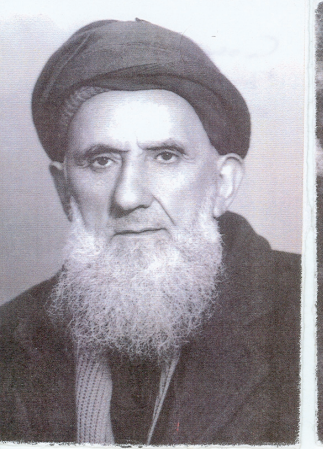
Cürün'ün Mustafa Efendi, kendinden ders alan müritlerine genellikle rabita vermezdi. Israrla rabita isteyen bir müridine şöyle demişti: “Evladım, size henüz rabita vermedik. Ders yapacağın zaman abdestli olarak kibleye doğru otur. Gözlerini yum, ölümü düşün. Ruhunu almak için ölüm meleği gelmiş, ruhunu bedeninden ayırıyor. Cesedini yıkayıp kefenliyorlar. Seni kabre koyan akraba ve sevenlerin gitmişler. Sorgu meleği gelip gök gürler, şimşek çakar gibi soru sormaya başlıyor. İşte bunları düşünerek derse başlarsın. Eğer içine korku ve ürperti gelirse bizim iki kaşımız arasına rabita et, hayalen bak. O zaman ya biz, ya

üstadımız, ya da pirimiz gelip senden o hali alırsın.” Rabıta’yı, müridine bu çerçevede izah etmişti.

Hacı Mustafa Efendi, özellikle kandil gecelerinde mutlaka bir camide zikir yapmaya gayret ederdi. Orada ateş burhanı göstermek mümkün olmadığından şiş ve kılıç burhanını tercih ederdi. Hıdırlık camii, en çok zikir yaptırdığı mekanlardandı.

Sıkıntıda bile hizmet:

İhtilal dönemlerinde cemaat, tarikat ve kanaat önderleri hep gözaltına alınmışlardır. Bu bağlamda 1960 yılında gerçekleşen ihtilalde Hacı Mustafa Efendi de hapse atılmıştı. Orada müdürler, gardiyanlar ve mahkumlar, Şeyh Efendi’ye iyi davranıyorlardı. O da mahkumlara cezaevinin Hz.Yusuf (as)’ın makamı olduğunu söylüyor ve burada ticaret yapamayacaklarını, aileleriyle görüşemeyeceklerini hatırlatarak “Vaktinizi boşa geçirmek yerine abdest alıp namaz kılın, bol bol ibadet yapın sevap kazanın.” diyordu. Bu sözlerin etkisiyle cezaevinde namaz kılanlar çoğalınca yeni abdest alma yerleri ilave edilmiş. Cezaevinde gereksiz tartışmalar yerine huzur ortamı doğmuş. Bir müddet sonra Hacı Mustafa Efendi’nin suçsuz olduğu anlaşılıp tahliye haberi geldiğinde mahkumlar ve görevliler, onu gözyaşlarıyla uğurlamışlar.

Menkıbeleri:

Hacı Mustafa Efendi’nin uzakta-ki bir olayı müritlerine anında anlattığı olurdu. Bazen kişilerin içinden geçeni bilircesine hareket ederdi. Kendisine bu durumlar sorulduğunda “Haşa, biz gaybı bilmeyiz. Gaybı, ancak Allah bilir. Oralarda olanlar bize haber verilirse veya kalplerinden geçerken bize bildirilirse o zaman biz, haberdar oluruz.” derdi.

Mübarek gecelerde zikir ve sohbetten eve dönüşünde yatıp uyumazdı. Gecenin devamını zikirle geçirirdi. Hane halkına ve misafirlerine Peygamber Efendimiz (sav)’in aşk ve muhabbetini anlatırdı. Gece evde kendi başına zikir yaptığı zaman esmaları geçtikçe, eşi ve kızının anlattıklarına göre, evdeki çiçekler de esmaya göre değişik sallanırdı.

Cürün’ün Hacı Mustafa Efendi, dünyadaki olayları yakından takip ediyordu. 1974 Kıbrıs Harekatının yapılacağını manen öğrendikten

sonra Bıçakçı Metin Balcı'yı çağırarak "Kılıcı bileyip keskinleştir de getir." talimatını verdi. O gece odasına kapanmayı tercih etti. "Oğlum, bu gece şeyh, postundan ayrılmamalı."dedi. Müritleri, sözün mahiyetini sabah haberlerinde Kıbrıs çıkartmasını duyunca anlayabildiler. Bir müridine de o gece Kıbrıs'ta savaşa bizzat katıldığını anlatmıştı. Komando bıçaklarını Çorum'da yine aynı şahsa biletten bir asker de, Kıbrıs hareketına katılmıştı. Orada gördüklerinin etkisiyle Çorum'a gelip Şeyh Hacı Mustafa Efendi'yi bularak kendisine intisap etmiş ve Rıfai tarikinden ders almıştı.

12 Eylül 1980 ihtilali öncesinde kardeş kavgası başlamıştı. Hatta Çorum'da cereyan eden olayların başlangıcında Çorum Ulu Camii'nde bulunan Cürün Hacı Mustafa Efendi, cemaati tahriklere kapılmamaları ve provakasyona gelmemeleri konusunda uyarılmıştı. O günlerde ülkede bir karamsarlık hakimdi. Ortaya çıkan kargaşayı kendilerine sorduklarında "Evladım, dün hava rüzgarlı, soğuk ve tipili idi, göz gözü görmüyordu ama bu gün sakin, pırıl pırıl bir hava var. Allah dilerse havayı bu şekilde sakinleştirdiği gibi olayları da sakinleştirir." demişti. Gerçekten de o tarihte olaylar birden kesildi, ortalık sakinleşti.

Son demleri:

Hacı Mustafa Efendi, seksen yaşını geçmişti. Ama hala irşat görevini sürdürüyordu. O şevk ve heyecanından hiçbir şey kaybetmemişti. Ulu Cami'de yaptırdığı zikirde aynı coşkuyu yaşıyordu. Artık hastalık belirtileri görülmeye başlamıştı. Müritleri arasında heyecan ve paniğe sebep olmamak için bir sohbetinde şöyle demişti:

"Çorum'da manevi zatlardan biri, bir gün dostlarını yanına toplamış. Bu gün sizi niçin topladım, biliyor musunuz, diye sormuş. Onlardan hayır cevabını aldıktan sonra, benim imanıma şahit olmanızı istiyorum. Çünkü ben, Allah'ın varlığına ve birliğine, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, öldükten sonra dirilmeye, ahiret gününe, hayır ve şerrin Allah'ın yaratmasıyla olduğuna inanıyorum. Bundan sonraki yaşantımda nefis ve şeytanın etkisine düşmemeyi Yüce Mevla'mdan niyaz ediyorum. Yarın ahirette Allah'ın huzurunda buna şahitlik etmenizi istiyorum. Sizleri bunun için çağırdım, demiş."

Aslında Şeyh Hacı Mustafa Anaç Efendi, bu olayı anlatırken müritlerinden de aynı şeyi istemişti. Zira vakti yaklaşıyordu.

1984 yılında amansız bir hastalığa yakalanmıştı. İstirabını dindirmek için sürekli olarak yüksek dozda ağrı kesiciler veriliyordu. Müritleri, sevenleri akın akın ziyaretine geliyorlardı. Bir defasında ecelinin yaklaştığını müritlerine şöyle duyurmuştu:

"Bir gün dervişlerle sohbet ediyorduk. Bir ara içeriye Yusuf

(as)'ın girdiğini gördüm. Oysa gelen Azrail (as) idi. Bize Yusuf (as) güzelliğinde göründü. Heyecanlandım. Hayal mi görüyorum diye kendimi yokladım. Baktım aklım başımda ve uyanışım.

-Efendim, herhalde emaneti almaya geldiniz, dedim. O da bana:

-Hayır, Mustafa Efendi, haber vermeye geldim. Daha vaktin var. Muharrem ayında geleceğim, dedi. Ama gününü söylemedi.”

Bu durumda Hacı Mustafa Efendi'nin birkaç aylık ömrünün kaldığı anlaşıldı. Muharrem ayında 1984 yılı Eylül'ünün son gününde evi ziyaretçi akınına uğramıştı. İşte o günlerde kendi evinde ism-i celal zikri yaparak ruhunu Allah'a teslim etmiştir.

Cürün Hacı Mustafa Efendi'nin vefat haberi, kısa zamanda Çorum'da, köylerinde ve kasabalarında, Kırıkkale, Amasya, Tokat, Vezirköprü, Karabük, Kayseri, Ankara, Nevşehir, Yozgat, İzmir, İstanbul gibi müritlerinin yoğun olarak yaşadığı illerde kulaktan kulağa ulaştı. Pazartesi günü cenaze namazı Ulu Cami'de kılınarak o muazzam cemaat eşliğinde Ulu Mezar'daki Rıfai şeyhlerinin yanına defnedildi.

Allah, rahmet eylesin.

Kaynaklar:

- 1.İhsan Eskinürk: *Bir Başka Yolculuk*, Ankara- 2003, sh.32-56
- 2.Nuri Köroğlu: *Hadimü'l-Fukara Abdullah Gürbüz Hazretleri, Hayatı- Şahsiyeti-Fikirleri- İrşadı*, 2006-Konya, sh.70-92

Not: Bu konuda ayrıca Hacı Mustafa Anaç Efendi'nin dostları ve muhibbanının bilgilerine başvurulmuş ve onlardan alınan bilgiler de buraya eklenmiştir.

Hacı Mustafa Anaç Efendi'nin Ulu Mezar'daki kabri

9.YUSUF BAHİRİ EFENDİ

Giriş

Çorum Hıdırlık Camii avlusunda Kereb-i Gazi türbesinin bitişiğinde kendisine ayrılmış mütevazı türbesinde yatan Yusuf Bahri Efendi, devrinin ünlü hadis bilginlerindedir.

Yusuf, Samsun'un tarihi ilçelerinden Vezirköprü'de doğmuştur. Doğduğu yıllarda Kedikara diye de anılan kasaba Amasya'ya bağlı imiş.

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1163/1750 yılı ile 1173/1760 arasında olabileceği tahmin ediliyor.

Babası, Vezirköprü'de Taceddin Paşa Camii imamı "Sarı İmam" lakaplı Yusuf oğlu Mehmet Efendi'dir.

Tahsil hayatı:

Tahsil hayatına Samsun Sıbyan mektebinde başladı. Orada ilk icazetini aldıktan sonra Amasya'ya geldi. Burada Şehit Müftü diye tanınan ünlü müderristen ders aldı. Amasya'da tanınmış ilim adamlarının ders halkalarına ve ilmi sohbetlerine katıldı ve birçokundan icazet aldı.

Amasya ilim çevresinden alabileceğini alan Yusuf İstanbul'un yolunu tuttu. Burada "Rum diyarı üstatlarının üstadı" diye nitelendirdiği Ürgüplü Ahmet Efendi'den ders ve icazet aldı. Ayrıca Trablusşam müftüsü Kerimüddin b. Abdülkerim Efendi'den de ders okudu. Harputlu Seyit Süleyman Efendi'nin derslerine iştirak etti, ondan da Sahihi-i Buhari icazeti aldı.

Bu sırada Erzincanlı Müftü diye de bilinen Müftüzâde Ebü'l-Burhan Muhammed Efendi'den de ders alıyordu. Müftü Efendi ihtiyar olduğundan bir gün Yusuf itiraz etti. İtirazını haklı bulan hocası Yusuf'u yanına çağırdı ve: "Oğlum Yusuf, benden alacağını aldın. Bundan sonra Tatarcıkzâde diye anılan Ebu Ahmet Reşit Molla Abdullah Efendi'ye git. Ondan ders al." diyerek icazet verdi ve Yusuf'u hocasına gönderdi. Yusuf Bahri, orada uzun zaman fıkıh okumuş, garip muameleleri ve derin nükteleri ondan öğrenmiştir. Sonunda Tatarcıkzade Abdullah Efendi'nin takdirini kazanarak icazetnamesini almıştır. Ebu Said Muhammed el-Nadimi'den Buhari-i Şerif'i okutma icazeti aldığı da bilinmektedir. (Çorum Hasan paşa kütüphanesinde 5538/4' Ahmet b.Hasan el-Ürgübi'den, 5538/5'de Seyit Süleyman Efendi'den, 5538/6'da Mustafa b. Ahmet'den aldığı icazetnameler bulunmaktadır.)

Bir başka rivayete göre Erzincanlı Müftü, ona Mısırlı Şeyh Murtaza'ya gitmesini tavsiye etti.

İlk görevi:

Bu icazetnâmelerle müderris olarak memleketi Vezirköprü'ye dönmüş olsa gerek. Zira “ Şerh-i Hırz-i Emani” adlı eserini burada yazdığı, kitabın sonundaki “Bu kitap Mehmet oğlu Yusuf tarafından Vezirköprü’de Kerimağa Medresesinde tamamlanmıştır.” ibaresinden onun Vezirköprü’ye geldiği ve adı geçen Medrese’de görev yaptığı anlaşılmaktadır.

H. 1191 (M. 1777) yılında Ramazan ayında Bafra’ya giderek orada ilim yayma ve halkı aydınlatma çalışmalarını sürdürmüş, bunlardan artan zamanında “Telhis-i Miftah-ı Meani” adlı eseri kaleme almıştır. Burada kaldığı sürede şeyhi Bafıralı Şeyh Süleyman Efendi’nin sohbetlerine katılarak ondan feyiz almaya devam etmiştir. Süleyman Efendi’nin şeyhi de Trabzonlu Şeyh Ahmet’tir. Bunları bir risalesinin sonuna kaydetmiştir.

Hicri 1194 (M. 1780)’de Kastamonu’da ilim ve irşat faaliyetlerinde bulunmuş. Kutup Meşhedi Cami ve Medresesinde görev yapmış, “ Risale-i Beyan-ı Vahdet-i Vücut” adlı eseri yazmıştır.

Kastamonu’da bulunduğu sırada Şeyh Şaban-ı Veli dergahının on üçüncü postnişini Şeyh Hafız Mustafa Vahdeti Efendiyle(öl.1215/1800) görüşmek ister. Dergaha giderken bir taraftan da Mustafa Efendi’ye yönelteceği soruları düşünen Yusuf Bahri, şeyhin odasına girdiğinde onu elinde kağıt ve kalemle bir şeyler yazarken görür. Şeyhin elindeki kağıtta kendisinin yolda gelirken sormayı düşündüğü soruların cevaplarını görünce Mustafa efendi’nin müritleri arasına katılır. Yusuf Bahri, burada kaldığı süre içinde üç kez halvete girmiştir. Bir süre şeyhinin yanında kalan Yusuf Bahri’ye 1190/1776 tarihinde Şeyh Mustafa Efendi, Halveti icazeti vermiştir.

Kastamonu’dan Çankırı’ya geçmiş, orada vaaz ve irşat faaliyetlerinin yanı sıra ilmi çalışmalarını da sürdürmüş. H. 1195 (1781) yılında Çankırı’nın Maruflu beldesinde iken “Risale-i Fi- Muslihi’n-Nefs” adlı eseri hazırlamış, eline geçen birçok kitabı da kendi el yazısıyla istinsah etmiştir.

İstanbul’a geçiş:

Bundan sonra Anadolu’da fazla kalmayıp tekrar İstanbul’a gittiği sanılıyor. Zira İstanbul, İslâm dünyasının belli başlı ilim ve kültür merkezlerindendi. Orada ilim adamları, aradıkları ortamı ve ilmi tartışma imkânını her an bulabiliyorlardı.

Artık ona İstanbul da dar geliyordu. Önceki hocası Erzincanlı Müftüzade’nin gösterdiği ikinci adrese yöneldi. Yol hazırlıklarını yapmaya başladı. Yol uzun ve çetindi. O günün şartlarında aylarca sürecek

bir yolculuğa çıkacaktı. Deniz, derya aşır Mısır'a varacaktı.

Mısır'a hareket:

Yusuf da yetişkin ve azimli bir öğrenci olarak yol hazırlığını yaptı. Heybesine kitaplarını doldurdu. Yanına o güne kadar aldığı icazet-nameleri aldı, yola çıktı. Uzun ve çileli yolculuktan sonra Kahire'ye ulaştı. Kendisine tarif edilen adrese yöneldi. Ezher'de ders okutan Ebü'l-Feyz Muhammed Murtaza el- Huseyni el-Hanefi el-Yemeni'nin, meşhur adıyla Şeyh Murtaza'nın huzuruna varmak için can atıyordu.

Şeyh Murtaza ile karşılaşması:

Şeyh Murtaza'nın ders verdiği camiye vardığında caminin hınca hınç dolu olduğunu gördü. Kapının önünde dikilip Murtaza Efendi'yi dinlemeye başladı. Şeyh, fasih bir Arapça ile konuşuyor, çok üst seviyeden ilmi tahliller yapıyordu. Yusuf, aradığını bulmuştu.

O sırada Şeyh Murtaza, Yusuf'u görmüş ve yanındaki talebelerinden birine:

-Kapıda duran Yusuf'tur. Ona gidin, omzundaki heybeyi Nil'e atıp gelmesini söyleyin, diyor.

Yusuf'a bu mesaj iletilince birden bire irkiliyor. Karşısındaki insanın sadece bir ilim adamı değil de keşif, keramet sahibi biri olduğunu farkına varıyor. Hiç tereddüt etmeden doğru Nil kenarına gidiyor. Ama kitaplarına da kıyamıyor. Onlara verdiği emekler gözünün önüne geliyor.

Yusuf, bu duygularla Nil kenarında dolaşırken aklına bir fikir geliyor. Sahile bir kazık çakıyor, İpin bir ucunu kazığa, bir ucunu da heybeye bağlıyor. Heybenin kaybolmasını önleyecek tedbiri böyle aldıktan sonra Nil'e atıyor.

Şeyh Murtaza'nın emrini kısmen yerine getirmiş olarak Ezher'e dönüyor. Tekrar ders dinlemeye başlayacağı sırada Şeyh Murtaza, aynı öğrencisiyle tekrar mesaj gönderiyor:

-Yusuf, kazığı çeksin de gelsin...

Yusuf Efendi, işin ciddiyetini anlıyor ve geri dönüp kazığa bağladığı ipi çözüyor. Heybe Nil suları üzerinde yol alırken o da buğulu gözlerle onu izliyor. Bir süre sonra heybe Nil sularında kayboluyor.

Yusuf, karışık duygularla Ezher'e dönüyor. Artık o, kitaplarının gururundan da sıyrılmış olarak hocasına teslim oluyor. Şeyh Murtaza da onu talebeliğe kabul ediyor.

Yusuf Efendi, uzun yoldan geldi. Yorgun ve bitkin vaziyetteydi. Üstü başı da yolculuk esnasında kirlenmiş olmalı ki hocası ona:

-Yusuf, gitsin, falan hamamda yıkansın da gelsin diye haber gönderiyor.

Rivayete göre:

Yusuf, hocasının talimatına uyarak hamama gider. Yıkanmak üzere hamama girer. Bakar ki kimseler yok. Hamam, bomboş. Kurna başında yıkanacağı sırada hamamın ortasında bir konuşma, gürültü peyda olur. Yusuf, gördüklerine inanamaz. Bakar ki ihtiyar bir adam bir taht üzerine oturmuş, çevresindeki kalabalık hep onu dinliyor.

Bir ara o ihtiyar, yanındakilere soruyor:

-Burada kim var? diye.

Onlar da:

-Bir Adem oğlu var, diyorlar.

İhtiyar da:

-Onu bana getirin, diyor.

Çevresindekiler Yusuf Efendi'yi ihtiyarın yanına iyice yaklaştı-
rıyorlar.

İhtiyar, Yusuf Efendi'ye adını soruyor. O da:

-Yusuf, diyor.

İhtiyar:

- Oğlum, benim adım da Yusuf, diyor. Ben Yusuf Cinni'yim(Yani
Cin tayfasındanım). Hz. Peygamber (S.A.V.)'in sohbetinde bulundum.
Şu hadisi bizzat onun ağzından duydum. Sen de belle, sana lâzım ola-
cak...

İhtiyar, böyle diyor ve o hadisi Yusuf Efendi'ye talim ediyor.
Yusuf Efendi, hadisi ezberliyor. Bu esnada ihtiyar ve tayfası gözden
kayboluyor.

Yusuf Efendi, hayretler içinde baka kalıyor. O, aslında görülme-
yen varlıklardan meleklerle ve cinlere inanıyordu. Ama böyle bir hadise
ile karşılaşacağını hiç tahmin etmiyordu.

Yusuf Efendi, gördüklerini ve duyduklarını yorumlamaya de-
vam ederken hamamda yıkanmasını da sürdürdü. Hamamdan çıktıktan
sonra doğru hocasının camisine gitti. Yine cami ağzına kadar dolu idi.
Kapıdan içeri girerken hocası Şeyh Murtaza ayağa kalktı ve cemaate
hitaben:

-Ey Cemaat, bu gelen Molla, Hz. Peygamber'(S.A.V.)'i göreni
gördü, onun gözlerini ziyaret edin, dedi.

Yusuf Efendi, hocasında gördüğü bu hal üzerine ona bir kat daha
hayran oldu. Zira hamamda karşılaşmış olduğu hadise ona malum ol-
muştu.

Şeyh Murtaza'nın ilim ve ferasetine inanan o kalabalık cemaat
Yusuf Efendi'yi hayranlıkla ziyaret etmişlerdi. Şeyh Murtaza da Yusuf
Efendi'nin yanına gelmiş ve onu uzun uzun temaşa etmişti.

Şeyh Murtaza'nın ders halkasında:

Artık tanışma faslı bitmiş, ders zamanı gelmişti.

Yusuf Efendi, olağanüstü ilim ve kerametini gördüğü hocası Şeyh Murtaza'nın ders halkasına katıldı.

Hocası Şeyh Murtaza Nakşibendi tarikatına mensuptu. Devrinin tanınmış hadis âlimiydi.

Yusuf Efendi de Hz. Peygamber (s.a.v)'i görmüş olan Yusuf Cinni'den hadis talim ettiği için bir rivayete göre tabiidan sayılmaktaydı.

Şeyh Murtaza, İslâmi ilimlerin her dalında bilgi sahibiydi ama ihtisası hadis ilmiyle ilgiliydi. Yusuf Efendi de zaten ona hadis tahsili için gitmişti. Genel derslerden ayrı olarak hocasından özel ders alarak kısa sürede hocasının takdirini kazandı.

Şeyh Murtaza, Hz. Peygamber (s.av.)'in hadislerinden diye uydurulan "Mevzu Hadis" denilen sözleri öğretmişti.

-Evladım bunlar mevzu hadislerdir. Bunların hiç birisi, Resulullah (s.a.v)'e ait sözler değildir. Bundan sonra Hadis-i Şerifleri okumaya geçebiliriz, diyerek çok farklı bir eğitim metodu uygulamıştı.

Yusuf Efendi, Ezher medreselerinin (üniversitesinin) yurtlarında kalıyordu. Ömrü gurbette geçtiği için buradaki sıkıntılar ona ağır gelmiyordu.

Felçli kızına hizmet:

Hocası Şeyh Muhammed Murtaza b. Murtaza Muhammed el-Huseyni el-Vasit ez-Zebidi, kısa adıyla Şeyh Murtaza, Mısır'da olduğu kadar ilim dünyasında da meşhurdur. Derin ilmi, düzenli bir aile yapısı vardı. Ama felçli olarak dünyaya gelen küçük kızına çok üzülüyordu. Zaman zaman Yusuf Efendi'yi eve gönderiyor, bu küçük kızı kucağında veya sırtında gezdirerek avutmasını istiyordu.

Yusuf Efendi, hocasının emrine itaat ederek kızı sırtına alıp gezdiriyordu. Ama kız, ona fazla eziyet ediyordu. Yusuf Efendi, hocasına hürmeten buna katlanıyordu.

Yıllar böyle geçmiş.... Bir yanda ilim tahsili, bir yanda felçli kızın bakımı derken bir gün sabrı taşmış. Kızın nazına, eza ve cefasına dayanamayıp hafifçe pataklamış, "Çoynak, senden bir kurtulamadım" diye de sokranmış.

Kız, olanları bir kaç da fazlasıyla babasına aktarmış.

Hocası, Yusuf'un davranışını anlayışla karşılamakla beraber, kızına yapılanı da içine sindirememiş. Ertesi gün Yusuf Efendi'yi yanına çağırması:

-Evladım icazetnamenini hazırladım. Hadis ilmiyle ilgili temel

kaynak kitapların hepsini okudun. Okutmaya da hak kazandın. Bu icazetnameye bunların hepsini kaydettim. Bu icazetnameyi alasin. Hac zamanı yakın, önce hac ibadetini yerine getiresin. Sonra da dilediğin yerde ilim öğretmeye başlayasın, demiş. (Hasan Paşa kütüphanesinde Şeyh Murtaza'dan alınmış üç adet icazetname bulunmaktadır. Bak: demirbaş no 3988/3, 5538/1 ve 5538/3)

Bu icazetnamelerde almış olduğu ve okutmaya ehil bulunduğu bütün dersler ve ilimler yazılıdır. Ayrıca Nakşibendi şeyhi olan Şeyh Murtarza, ona tarikatta da icazet verdiği, icazetnamelerde geçmektedir. Şeyh Murtaza, Yusuf Bahri Efendi'ye Nakşibendi şeyhlerinin giyindiği ve "takiyye" adı verilen büyük hırkayı bizzat kendi eliyle giydirmiştir.

Buraya kadar olanlar normal fakat bu ani gelişmede bir burukluk olduğu sezilmektedir. Zaten hocasının bundan sonraki sözü de bir serzenişin ifadesidir:

-Bilmem nerelerde vazife yaparsın, ama sana şu kadar derim ki kadrini bilmedik bir memlekete düşesin.

Mısır'dan ayrılış:

Bu son söz, Yusuf Efendi'ye çok ağır gelir. Kızına karşı sabırsızlığının hocayı ne kadar üzdüğünü anlar. Olan olmuştur. Artık yapılacak bir şey kalmamıştır. Yusuf Efendi, birkaç yıl daha kalıp orada kendini yetiştirmek istiyordu ama buna imkân olmadığının farkına varmıştır. Hocasından özür dileyip, helâllik isteyip, Mısır'dan ayrılmak zorunda kalmıştır.

Hac yolculuğu:

Mısır'dan ayrılırken bile hocasının sözünü tutmuş, hacca gitmeye karar vermiştir. Kâh karadan, kâh denizden gitmiş, Mekke'ye ulaşmıştır. Kâbe'yi tavaf etmiş, Arafat'ta vakfe yapmış, beyaz ihramıyla hac görevini tamamlamıştır.

Resulullah'ın (s.a.v.)'in hadislerini okuyan, onun ilmine yıllarını vermiş olan ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) aşkıyla yanıp tutuşan Yusuf Efendi, Mekke'de hac görevini tamamlayıp Veda tavafını yaptıktan sonra elinde asası, ayağında çarığı ile Medine yollarına düşmüş. Varmış Mescid-i Nebevi'ye. Ravza-i Mutahhara'da Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.)'in kabrini ziyaretle başlamış işe. Ona salat ü selâm getirmiş, "Şefaât Ya Resûlallah" demiş. Doyasıya kalmak istemiş yanında. Ama ne mümkün!

Rivayete göre:

Resulullah'ın kabrini ziyaret ederken iç kapının üstünde bir hadis-i şerif görmüş. Evet o, Yusuf Cinni'nin kendisine ezberlettiği hadisin tâ kendisi. Ama bir 'vav' harfi fazladan yazılmış. Bu yanlışlığın düzeltilmesi, fazlalık olan 'vav' harfinin kaldırılması için ilgili ve yetkililere başvurmaya karar vermiş. Böyle bir başvuru, büyük tartışmaları başlatmış.

Anadolu'dan gelmiş bir Türk'ün böyle bir iddiası, Medine alimleri arasında büyük yankı bulmuş. Toplanmışlar bir araya. İncelemişler ibareyi. Kendi aralarında olabilir-olamaz demeye başlamışlar. Bunca senedir kimse fazla dememiş de bir Türk hocası gelmiş, böyle demiş, diyerek Yusuf'u küçümsemişler. Bazıları fitneye sebep olduğu gerekçeyle öldürülmesini bile teklif etmişler.

Bütün bunlardan haberdar olan Yusuf Efendi, kendinden emin olarak onlara ilginç bir teklifte bulunmuş:

-Her şeyin bir çaresi vardır. Cidale, kıtale gerek yoktur. Ben derim ki: İki ayrı kâğıt alın elinize. Birine benim dediğim Hadis-i Şerif'i yazın, diğerine de kapı üstündeki kitâbedeki hadisi yazın. Her ikisini de Ravza-i Mutahhara'ya, Kabri-i Şerif'in üstüne koyun. Sabahleyin bakın hangisi tasdik ediliyor? Eğer ben doğru çıkmazsam derhal öldürün beni. Kanım helâl olsun.

Âlimler birbirine bakmışlar, teklifi cazip bulmuşlar. Denileni aynen yapmışlardır. Hile karışmaması için iki taraftan da iki bekçi dikmişlerdir.

Ertesi sabah kâğıtları çıkarmışlar. Herkes merak içindeler. Alimler merak ediyor, cemaat merak ediyor, Medine halkı merak ediyor.

İki kâğıdı da incelemişler. Bakmışlar ki Yusuf Efendi'nin söylediği hadis-i şerif metninin yazılı olduğu kâğıdın altına ince bir yazı ile (Sadaka Yusuf Bahri) yani (Yusuf Bahri doğru söyledi) yazılmıştır.

Yusuf Efendi buna çok sevinip şükür secdesine varmış. Medine uleması mahcup bir eda ile Yusuf Efendi'yi tebrik ve takdir etmişlerdir.

Bu olaya kadar sadece Yusuf diye bilinen Türk âlimi, "derya gibi ilim sahibi" anlamında "Bahri" lakabını da alarak "Yusuf Bahri" diye anılmaya başlamıştır.

İstanbul'a davet:

Bu tartışma burada kalmamış, Hicaz sınırlarını aşmış, İstanbul'a kadar ulaşmış. Ününü Osmanlı Padişahı duymuş sarayda. Haber salmış Hicaz'a, davet etmiş huzura.

Bir heybe, bir çarıkla yola çıkan Yusuf Bahri, artık padişahın özel konuğudur. İlden ile muhafızlarla götürülmüş. Bağdat yakınlarında

Habaniye denilen bir şehirde bir müddet konaklayıp tedrisatla meşgul olmuştur. Buradan tekrar hareketle aylarca süren yolculuktan sonra padişahın huzuruna çıkmıştır.

Sarayda tören:

Padişah, sarayda, onu büyük bir saygıyla karşıladı. Hediyeler verdi, hıl'at giydirdi, nimetlere gark etti. Sarayında dilediği kadar kalabileceğini söyleyip ona özel konuk muamelesi yaptı.

Yusuf Bahri Efendi'nin arzusu hadis öğretmekti. Bir medrese-de göreve başlamak niyetindeydi. O bu düşünceler içinde iken saray-ı hümayun kâtiplerinden Tevkii Süleyman Fevzi Paşa ile karşılaştı. İki kadim dostun belleğinde Mısır'daki beraberlikler tazelendi. Meğer Yusuf bahri Efendi ile Süleyman Fevzi Paşa Mısır'da Şeyh Murtaza'dan birlikte ders almışlar.

Süleyman Fevzi Paşa, bu âlim dostunu bulmuşken kaçırmak istemez. Zira Çorum'a bir medrese yaptırmış ve yanına da büyük bir kütüphane kurmuştur. Bunun kıymetini bilecek, burada hizmet verebilecek bir hoca aramaktadır.

Çorum'a atanışı:

Yusuf Bahri'ye, seni Çorum'a müderris göndereyim, der. O da kabul eder bu teklifi. Yusuf Bahri'nin Çorum serüveni böyle başlar. Yıl H. 1200 (M.1786). Mısır'dan ayrılalı bir yıl olmuştur.

Çorum, Yusuf Bahri Efendi'nin gelip geçtiği yerlerdendir ama daha önce hiç ikâmet etmemiştir.

Çorum'a gelmeden ünü gelmiştir Yusuf Bahri'nin. Büyük hadis âlimi biri geliyormuş. İلمي, umman gibiymiş. Hadis isnadı konusunda hep kendisine müracaat edilirmiş. Hem muhaddis, hem fakihmiş. Arabisi de çok iyiymiş. Güzel konuşmuş. Hoş sohbet bir adammış. Kibirli değil, tevazu sahibi bir alimmiş.

Bu özellikleri halk arasında kısa sürede yayılmıştır. İnsanlar onu bir ölçüde tanımışlardır. Gelişini sabırsızlıkla beklemektedirler.

Yusuf Bahri Çorum'da:

“Fahrü'l-muhaddisin” unvanıyla da anılan ünlü hadis âlimi Yusuf Bahri Efendi Çorum'a gelince medresede göreve başlamadan önce Ulu Cami'de bir vaaz etmiştir. Hem kendi coşmuş, hem de cemaati coşturmuştur.

Çorumlular ilk günden sevmişler onu. Medreseye yakın yerde ona geniş bahçeli bir ev vermişlerdir. Günümüzde burada Müderris apartmanı bulunmaktadır.

Süleyman Feyzi Paşa Medresesinde başta hadis usulü ve Kütüb-i Sitte'nin tedrisi olmak üzere Arapça, beyan, bedi, tefsir, fıkıh gibi ilimleri okutmaya başlamıştır. Bu medresede müderris olarak ömrünün sonuna kadar ders vermeye devam ettiği anlaşılmaktadır. (Süleyman Feyzi Paşa'nın yaptırdığı medrese, eski İstiklâl İlkokulu'nun yerindeydi. Birinci Dünya Savaşı sırasında Çorum Mutasarrıfı 'Sancakbeyi' Nurettin Bey tarafından yıktırılıp yerine Sanat Mektebi olmak arzusu ile bir okul yaptırılmıştır. Kıymetli kitapları ihtiva eden kargir kütüphanesi ise cumhuriyetin ilk yıllarında yıktırılmış, kitapları umumi kütüphaneye alınmış ve yeri de İstiklâl İlkokulu'nun avlusuna katılmıştır.)

Yusuf Bahri Efendi bu medresede (1202/1786-1244/1829) tarihleri arasında 43 yıl müderrislik yapmıştır. Bu süre içinde hem talebe okutmuş, hem de kütüphanenin zenginleşmesi için gayret etmiştir. Eline geçen tek nüsha kitapları, kendi güzel el yazısı, hattı ile baştan sona yazarak kütüphaneye yeni eserler kazandırmaya çalışmıştır. Kendi telif eserlerinin yanı sıra istinsah ederek çoğalttığı kitapların büyük bir kısmı Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nin El Yazma Eserler bölümünde seçkin yerini korumaktadır.

Hasan Paşa Kütüphanesi'nde Yusuf Bahri Hazretleri'nin aldığı icazetnamelerin yanı sıra öğrencilerine verdiği icazetnamelerin de örneklerine rastlamaktayız. (Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 2673 numarada kayıtlı kitabın ikinci risalesinde Yusuf Bahri'nin Madanoğulları'ndan meşhur Müftü Mehmet Hilmi'ye verdiği icazetnamenin bir sureti vardır.)

Vaaz ve irşad faaliyeti:

Yusuf Bahri Efendi, bu medresede müderrislik görevini sürdürürken Ulu Cami'de vaaz ve irşad faaliyetlerini de ihmal etmemiştir.

Kürsünün sorumluluğunun bilincindedir. Hem hazırlıklı, hem de ihlâslı olarak vaazlarını yaparmış. Cemaatin sorularına da cevaplar vererek halkı irşada gayret edermiş.

Rivayete göre kürsüye çıkarken; “Gel, benim cefakâr bineğim, gel.” diyerek tutunup çıkarmış. “Sen şimdi beni taşıyorsun ama ben seni nasıl taşıyacağım.” diye hayıflanmış.

Kürsünün yakınında bulunan birinin dikkatini çekmiş bu hal. Kulak vermiş; hoca kürsüye çıkarken hep aynı şeyleri söylüyor. Anlamamış hikmetini, dayanamamış sormuş hocaya:

-Hocam günlerdir sizi izliyorum. Kürsüye çıkarken hep böyle diyorsunuz. Affınıza sığınarak sormak istiyorum; nedir bunun hikmeti?

Hoca derin bir ah çekip cevaplamış soruyu:

-Be adam, buraya çıkmak kolay. Buraya mümin olarak çıkıp

-hâşâ- kâfir olarak inmekten korkarım. Bir yanlış lâf ederim de dinden çıkarım diye endişe duyarım. Hep bu şuurla çıkarım kürsüye. Bu sorumluluk duygusuyla seçe seçe konuşurum. Milletın hoşuna gidecek şeyler söylemek yerine Allah'ın buyruğunu, Resulullah'ın hadislerini aktarmak isterim. Gayrisinden Allah'a sığınırım.

Evliliği ve aile hayatı:

Çorumlu böyle bir alimi Çorum'da tutabilmek için onu buradan evlendirmeye karar vermişlerdir. Çorum'a gelişinin ilk yılında Seydimoğulları'ndan bir kızla evlendirmişlerdir. Yusuf Bahri'nin bu evlilikten 3 oğlu olmuştur. Hüseyin ve Ali adlı oğullarının çocukları olmadan vefat etmiştir. Küçük oğlu Mustafa'nın ise Abdullah, Mehmet ve Yusuf adında üç oğlu dünyaya gelmiştir. Yusuf Bahri Efendinin iki oğlu Mustafa ve Hüseyin, babasının izinde giderek müderris olmuşlar ve Çorum medreselerinde görev yapmışlardır.

Yusuf Bahri'nin bir de Hatice isimli bir kızı vardır. Kızı Hatice'yi; asılları Elvan Çelebi soyundan gelmiş olup Tekkeli Hocalar diye tanınan ailenin bir ferdi ve Yusuf Bahri Efendi'nin öğrencisi olan, daha sonra müderrislik ve müftülük de yapmış bulunan Halil İbrahim Efendi ile evlendirmiştir.

Kızının çilesi:

Bu, Halil İbrahim Efendi'nin ikinci evliliğidir. Birinci eşinden çocuğu olmadığı için evlenen Halil İbrahim Efendi'nin bu evlilikten İbrahim Nuri adlı bir çocuğu dünyaya gelmiştir. Ama eski eşi, kuma çocuğunu evde barındırmak istemeyince Yusuf Bahri Efendi, torununa sahip çıkmış, onu yedi yaşına kadar kendi evinde büyötmüştür. Sonra onun için eve bir oda daha ilave edilerek orada ikameti sağlanmışdır.

Bu aile huzursuzluğu, kızı Hatice Hanım'ı çok üzmüş, ağlamaktan gözleri kalmıştır. İki gözü de tamamen kapanınca hayata küsmüş, evin mahzenine girmiş, bir daha çıkmamıştır.

Aile efradı onu buradan çıkarmaya bir türlü ikna edememişlerdir. Hatice Hanım, dışarıdan sadece yiyecek ve su kabul etmiş, başka bir şey almamıştır. Bu durum epeyce uzun sürmüştür.

Eşi, hocasını üzmemek için durumu Yusuf Bahri Efendi'ye duyurmamıştır. Komşulardan gelen gizli bir haber üzerine Yusuf Bahri Efendi, kızını ziyaret etmeye gitmiş, halini görünce çok üzölmüştür. Daracık mahzende (bodrumda) karanlık bir mekânda açlık ve sefalet diz boyu. Ata yüreği dayanır mı buna? Yusuf Bahri Efendi, kızını bu mezbelelikten çıkarmak istemiştir. Kızı:

-Benim dünyam karardı. Gözlerim görmez oldu. Benim için dı-

şarı ile bu karanlık mahzen arasında fark yok, diyerek itiraz etmiştir.

Yusuf Bahri Efendi:

-Kızım, ayağımı bastığım yere elini sür. Eline bulaşan tozu, top-rağ da gözüne sür. Dediğimi yap, göreceksin, gözlerin açılacak, der.

Babasına güvenen, onun dualarının bereketine inanan Hatice Hanım, denileni yapar. Gözleri açılır. Uzun zamandır göremediği dünyayı görür. Babasının elinden tutar, mahzenden birlikte çıkarlar.

Tasavvufi yönü:

Yusuf Bahri Efendi, ilim adamı ve tasavvuf ehli idi. Hocası Şeyh Murtaza'dan Nakşibendi tarikatı icazetinin yanı sıra Mısır bölgesinde çok yaygın olan Halveti tarikatına mensup olduğunu eserlerinin kenarında kafiyeli biçimde serd eder.

Kendisinden bahsederken (Yusuf b. Mehmet el-Köprüvi müvelleden ve Bahri mahlasan ve Ebülmekarim künyeten ve Hanefi mezheben ve Halveti tarikaten) diyerek Mehmet oğlu Yusuf olduğunu, doğum yerinin Vezirköprü, mahlasının Bahri, künyesinin Ebülmekarim olduğunu belirttikten sonra mezhep olarak Hanefi, tarikat olarak da Halveti olduğunu açıklar. (Bak: Hasan Paşa Kütüphanesinde 3475 numarada kayıtlı Camius-Sağır şerhinin kapağında Yusuf Bahri Efendi'nin el yazısı. Ayrıca bak: Hasan Paşa Kütüphanesinde 3610 numarada kayıtlı Tirmizi'nin Şemail-i Şerif adlı eserinin kapak kısmındaki Yusuf Bahri Efendi hattı. Bu eserde ayrıca bu kitabı okutmaya dair icazetnamesi de bulunmaktadır.) Bir eserinin sonunda da kendisini Nebihüddin Ebü'l-İrfan diye tanıtır. Bazı eserlerinin iç kapağında onu tanıtırken Fahru'l-muhaddisin lakabı ve Ebü'l-Mekarim künyesi de kullanılmıştır.

Zaten Kastamonu'da görev yaparken Şeyh Şaban-ı veli Hazretlerinin on üçüncü postnişini Şeyh Hafız Mustafa Vahdeti Efendi'ye intisap ettiği ve ondan Halveti icazeti aldığı da bilinmektedir.

Çorum'da Halveti tarikatı pek fazla bilinmediği ve mensupları da bulunmadığı için bu tarikatın derslerini münferiden yapmış olsa gerektir. Ama Çorum halkı onu Nakşibendi ve Kadirilerin sohbet ve zikirlerine gidermiş diye biliyor.

Bir menkıbe:

Yusuf Bahri Efendi, keşfi açık, kerameti zahir olan bir ilim adamıydı. Ünü civar illere de yayılmış olduğundan oralardan talebeler geldiği bilinmekteydi. Bu çerçevede Kastamonu'dan da öğrencileri vardı. Bunlardan Ahmet Siyahi hzretleri, en meşhurlarıydı. Ahmet Siyahi, Kastamonu'da pek çok hocadan icazet alarak tahsilini tamamladıktan sonra hadis tahsil etmek için Çorum'a gelmeye karar vermiş ve yaya olarak yola çıkmıştır.

Yolda halsiz ve bitkin vaziyette iken arkasından bir atlı gelmiştir.

Ahmet Siyahi'ye:

-Yolculuk nereye? diye sorup da

-Çorum'a deyince

-Atla terkime, deyip onu da alıp Çorum'a getirmiştir.

Ahmet Siyahi o gece bir handa yatmış, ertesi gün Yusuf Bahri hazretlerinin huzuruna varmıştır. O esnada Hoca Efendi, bir kişi ile sohbet etmektedir.

-Gel, Ahmet evladım, gel yanıma, deyince Ahmet Siyahi şok olmuştur.

-Bu zatı tanıdın mı? diye soran hocasına:

-Hayır, yeni görüyorum, deyince Ahmet Siyahi:

-Evladım, bu zat seni atıyla Çorum'a getiren Hızır (Aleyhisselam) dır, açıklaması onu ömür boyu etkilemiştir.

Bu menkıbe, Çorum'dan çok Kastamonu'da bilinmekte ve anlatılmaktadır.

Ahmet Siyahi hazretleri, Yusuf bahri Efendi'den hadis ilmini öğrenip icazetini alınca Kastamonu'ya dönmüş ve ilim erbabı arasında Hadis Hafızı unvanıyla anılmaya başlamıştır. Daha önce Nakşibendiyeye tarikatının büyüklerinin sohbetinde bulunurken hocasını da etkisiyle Halvetiyye yoluyla da irtibatını devam ettirmiştir.

Gönül dünyasından mısralara:

Yusuf Bahri Efendi, bir ilim adamı olduğu kadar gönül adamıdır da. Çok sayıda şiiri vardır. Şiirlerinde Bahri veya Bahriya mahlasını kullanmıştır.

Hangi tarikata mensup olursa olsun onun gönül dünyasında Allah ve Resulullah aşkının tutuştuğunu şiirlerinden anlamak mümkündür:

*Ben o Mecnun'num ki yâdetmem gam-ı Leyla nedir
Aşk nedir âşık nedir ya bunca vâveylâ nedir
Ben tulsım-ı âzam-ı feyzi müsemâyım veli
Sorsalar bilmem bana ya âlem-i esmâ nedir*

*Pençe-i Anka-yı kutsiden tahammül kıl peşin
Ta bilesin kim nedir aşk-ı hakikat suzişin
Pertev-i Hak'dır tevekkül arş olur hayretnişin
Ferşe düşmüş şem ile pervânenen pervânedir.*

*Biz elest bezminden evvel mest olan divâneyiz
Ânun için tâ ebed ayrılmayız mestâneyiz
Sagar ü sahbâ biziz sâki biziz meyhane biz*

*Hayretin sırrı nedendir serde bu sevda nedir
BAHRİYÂ bu suzişin ol mihr-i enverden midir
O perîveş tal'atı mâh-ı münevverden midir
Bilmezem yardan mı ağıyardan mı kemterden midir
Kem nedir kemter nedir rehber-i Mevlâ nedir*

Bu dörtlükleriyle Yusuf Bahri Efendi; Allah'a, elçisi Hz. Muhammed (sav)'e, ashabına olan bağlılığının ta ruhlar âleminden geldiğini vurgulayarak bu aşkın Leyla-Mecnun aşkından da öte olduğunu beyan ettikten sonra sonuç olarak kendisini Mevlâ'sına götürecektir rehber aradığını, hep O'nu aradığını ifade eder.

O, tasavvufun özünü bilen insandır. Tasavvufta esas olanın ihlas olduğunun bilincindedir. Sahte şeyhlere, tarikatı şekil ve eğlence gören ihlassız dervişlere karşı da diyeceği vardır:

*Sofi olan safa ile olsa
Biz de olurduk ıya' ile olsa
Doldururduk cihanı nâra ile
Zikr-i Hak huy u hay ile olsa*

(Bak: Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 2778 numarada kayıtlı "Şerh-i Lübab-ı Erbab" adlı kitabın başındaki boş yaprakta Yusuf Bahri Efendi'nin el yazısı)

Yusuf Bahri'nin ünlü gazeli:

*Ah elinden ah eyâ gamzesi hunhâre güzel
El aman ey çeşm-i cadûveş ü suhhare güzel
Bu senin âhu gözüün lâle yüzün dûdu sözün
Getirir şevk-i zurûrî dil-i bimare güzel
Dahi mahmur bakışın huri kaşın can yakışın
Ne kıyamet koparır aşık-ı gamhare güzel
Yok mudur insafın ey şuh medet rahmeyle
Yoksa pervane gibi yandı gönül nare güzel
Korkarım cevr ile ben bendeyi rüsva kılasın
Nice sabreyleye hicre dil-i sadpare güzel
Beni bülbül gibi zâr içre komak layık ise
Hey medet gül gibi düş etme beni hâre güzel
Sana kim dedi bana aşık ol der isen
Güzel ol diye sana kim dedi mehpâre güzel
Bahri'yi bahr-i gamından sahil-i vasla yetir
Erişirsin nice gencine-i esrara güzel*

Bu gazelde bir güzele olan aşkını terennüm ediyor. Tasavvuf edebiyatında böyle beşeri aşkı terennüm edip ilahi aşkı ifade eden platonik

aşk türü örnekleri çoktur. Yusuf Bahri efendinin tasavvufi yönünü göz önüne alarak bu şiirde görünüşte bir güzele aşkı dile getiriyor olsa da aslında onu yaratan Rabb'ına olan aşkını dile getirdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Çok yönlü şair:

Şiirlerinde Bahri veya Bahriya mahlasını kullanan Yusuf Bahri Efendi'nin şiirlerinin konusu sadece tasavvuf değildir. O, döneminin sosyal olaylarını da iğneleyici bir dille mısralarında eleştirmiştir:

*Âkıl isen nazar et devr-i zamandan nazle
Fuzala oldu zebun rütbe bulupdur azle
Kim olur kamini bak hikmet-i ilm-i ezele
Bahri sorma bunu layüsel olan lemyezele*

Şiirlerinde denk geldiği zaman argo sayılabilecek kelimeleri de kullandığı görülmektedir. Ancak bunlar karşdakini ilzam etmek için söylenmiştir denebilir.

Yusuf Bahri Efendi'nin sigara tiryakiliği de meşhurdur. Halen evinde bulunan bir metreya yakın ağızlığıyla kendini sigaranın kötü kokusundan bir nebze uzak tutmaya çalıştığı sanılıyor. Ama işin ilginç yönü ona bu konuda yapılan sataşmalara hep espriyle cevap vermesidir. Bir defasında eşek arısını ininden çıkarmak için duman verilmesini ima ederek "... Anı sa'y ile çıkarmaya duhan (sigara) al eline" mısrasıyla biten beytini söyleyivermiştir ki oldukça meşhurdur.

Onun kader, kaza, bela, sebep ve hikmet bağlantısını ifade eden şu mısraları da meşhurdur:

*Hak kulundan intikamın yed-i abd ile alır.
İlm-i ledün bilmeyen ânı abd etti sanır.
Her işin hâlıkı Hak'dır, abd elinden işlenir.
Sanma ey Bahri, âlemde ansız bir çöp deprenilir.*

Kul hakkı ve ilahi adaletin tahakkuku konusundaki mısraları da çok anlamlıdır:

*Feyz-i Hak'da buhl yok, herkes veli talip değil
Bi-sebeb ıslah-ı alem Bahri'ye vacip değil
Tasavvur etmesin kimse ki ettim kaldı yanıma
Alur her kişi hakkını, komaz Hak kimse yanında.*

Kelam, Fıkıh ve özellikle hadis alimi olarak bilinen Yusuf Bahri'nin müstakil bir divanı yoktur. Çeşitli el yazması eserlerinin, istinsah ettiği kitapların, derlediği cönklerin bir yerlerinde dağınık haldeki şiirleri bir kitap haline getirilmemiştir,

Onun elde bulunan birkaç şiirinden hareketle tasavvufi, içtimai ve tarihi olayları şiirlerinin temasını oluşturuyor, diyebiliriz. Bu bağ-

lamda tarihte bir kara leke olarak yer alan Kerbela faciasıyla ilgili bir şiiri vardır ki, o bu mısralarında orada şehit olan Hz. Peygamber (sav)'ın torunu Hz. Hüseyin ve arkadaşlarına yapılan zulmü lanetleniyor ve o şehitlere ağıt yakıyor **Mersiye** adlı manzumesinden bazı bölümler sunmakla yetineceğiz:

*Huzurda kanını hak eyle gel levh-i havâturdan
Meserretnâmeler zevkin gönüllerinden nihan eyle
Siyah giy Ehl-i Beyt'in Kâbe veş rüz-ı kazasında
Bu matem hizmetinde sen de damen dermeyan eyle*

*Yazarsan Kerbela yazısı müşküller belâsın yaz
Şehâdet şehdin içmiş teşne diller mâcerâsın yaz*

*Niçün ey çerh-i zâlim nakd-i kevmeyni heba kıldın
Ali 'yyül Murtazâ 'nın nur-ı çeşmin bi-ziyâ kıldın
Zülâl-i pâk akan gülzâra zehrâb eyledin câri
Resül'ün büsegâhın tir-i kahre mâcera kıldın
Kopardın gonce-i nevrestesin gülzâr-ı Zehrâ 'nın
Zehirler yutturup pejmürde-hâl ettin cefâ kıldın
Dem ettin Kerbela hâkinde ânın gevher-i cismîn
Ne ceddinden hicâb ettin ne kendinden hayâ kıldın
Resül'ün âl'ini şerm eylemeyip gark-ı hün ettin
Girip kanına mazlumun acep gâfil hata ettin
Söyündürdün risalet hanedanında yana n şem 'i
Melâmet zulmetin tayin-i beyt-i Mustafa ettin*

*Senin ol serveri dûr ettiğın yetmez mi efserden
Mürüvvetsizlik ettin niçin ayırdın teni serden*

*Ne yazıdır ki deşt-i Kerbela pür derd ü mihnettir.
Meğer kerb ü belâlardan mürekkkep bir felakettir
Nizamın bozdu çün kim ehl-i beyt-i Murtaza 'nın ol
Ne nazm-ı bî-selâsettir ne mevzun bir hikayettir
Bu kavga-yı kıyametin koptuğu yevm-i aşûrâ
Dem-i mâtemde her mümin için rûz-i kıyamettir
Yatar Ravza-ı Rıdvân 'ın gülistânında gör bir gül
Ki cümle mersiyehanlar bülbül-i bağ-ı hayrettir
O kamet düştüğü saat kıyamet kopmamak mahza
Anın ta haşrolunca mâtemi her yıl ikamettir.*

Dögün taşlarla sen ey sine gel kan ağla ey dide

Dem-i matemdürür nehr eyle yaşın çağla ey dide

*Şehidân kanı ol dem ki Fırat'ı gark-ı hûn etti
Adû hem kanmasın andan deyû ahkernümûn etti
Sanırlar dest-i pâki küze veş dolmuştu kanından
Ecel camın sunup saki zahm bağrını hûn etti*

*Kesilmiş gövde kâfir göz peyveste akmış hûn
Şebistân-ı şahâdet şem'i vermiş şüle nûr efzûn*

*Bu gam bir özge gamdır bu matem bir özge matemdir
Bu eyyâm içre hurremlik haram oldu Muharremdir
Bu mâtemde delûp ney gibi bağrın inle ey BAHİRİ
Benim nazm-ı cansuzuma kulak tut dinle ey BAHİRİ*

Çorum'daki hali:

Yusuf Bahri Efendi, Çorum'a ilk geldiğinde Ulu Cami'de vaaz ederek kendini Çorumluya tanıtmıştı. Çorumlu da Hocayı çok sevmişti. Ona Kılıçcı aralığında ev vermiş, Seydimoğullarından evlendirmişti. Süleyman Feyzi Paşanın yaptırdığı medresede göreve de başlamıştı. Bu arada yine Ulu Cami'de vaaz ve irşat görevlerini de sürdürüyordu.

Ancak Çorum'a geldiği yıl, yani H.1200 (M.1786) sonunda Çorum'da çok şiddetli bir deprem olmuştur. Bu depremde çok sayıda ev yıkılmış, insanlar evsiz kalmıştır. Bu arada bazı resmi binalar, mescit ve medreseler de hasar görmüştür. Ulu Caminin de dokuz kubbesi çökmüş, ibadet edilemeyecek hale gelmiştir.

Yusuf Bahri Efendi, bu şartlar altında Ulu Cami'de vaaz edemediği için bu görevine diğer camilerde devam etmiştir. Bazen şehirde sıkıldığı için ya da geçim darlığı nedeniyle civar illere, yakın köylere giderek vaaz ve nasihatle bulunmuştur. Bu bağlamda Abdalata, Elvan Çelebi Arpagöz, Seydim gibi köylere uğramış, orada bazen aylarca konaklamıştır. Hocayı çok seven dostları, onu buralarda en güzel konuk-severlilikle ağırlamışlar, kendisine özel oda tahsis etmişler, hizmette kusur etmemişlerdi.

Ama o, yine de Ulu Cami'yi özlemektedir. Bu büyük ve muhteşem camide görev yapamamanın üzüntüsünü yüreğinin derinliklerinde hep hissetmektedir.

Çapanoğlu ile diyalog:

Bu karmaşık duygular içinde Yusuf Bahri nefis muhasebesi yaparken Çorum ve Yozgat havalisinde de bir otorite boşluğu yaşanmak-

tadır. Bundan istifade ederek Çorum'da Sepetçioğlu, Yozgat'ta Çapanoğlu gücünü hissettirmeye başlamıştır. Ama Çapanoğlu'nun ağırlığı her zaman daha fazladır.

Çapanoğlu Çorum'da Sepetçioğlu'nun ününü duymuştur. Yusuf Bahri Efendi'nin şöhretinden öteden beri haberdardır. Onunla zaman zaman buluşup sohbet ve muhabbet ederlermiş. Hatta oğlu da Hoca Efendinin tedrisinden geçmiştir.

Çapanoğlu Süleyman Bey, Yozgat'ta meşhur Çapanoğlu Camii'nin yapımını bitirdiğinde 1793 yılında açılış duasını yapmak üzere Çorum'dan Yusuf Bahri Efendi'yi davet etmiştir. O da bu görevi, büyük bir şevkle yerine getirmiştir.

Çapanoğlu'nun konağında:

Çapanoğlu Süleyman Bey, Yusuf Bahri Efendiyi çok severmiş. Onun hazır cevap, nüktedan kişiliğine hayranmış. Her Ramazan ayında hocayı Yozgat'a davet eder, dilediğince misafir kalması için ısrar edermiş.

Yine bir Ramazan ayında Çapanoğlu Süleyman Bey, Yusuf Bahri Efendiyi vaaz ve nasihat için davet etmiştir. Ama hocaya bir de sürprizi vardır.

Hoca konağa varınca Süleyman Bey, onu kapıda karşılamıştır. Seyisler atını ahıra çekmişler, hocayı yukarıya buyur etmişlerdir. İftar vakti de yaklaşmıştır.

Sofra hazırlanmaya başlamıştır. Yuvarlak ve geniş sofraya yemekler, ekmeğe, börekler yerli yerince yerleştirilmiştir. En son olarak da kaşık getirilmiştir. Ama hiç de alışılmamış kaşıklar. Meğer Çapanoğlu, onları bu iftar için özel yaptırmış. Kaşıkların sapı yaklaşık iki arşın boyundaymış.

Hoca anlamış bunda bir kasıt olduğunu. Sofradakiler de bu kaşıklarla nasıl yiyeceğiz diye başlamışlar kara kara düşünmeye.

Hoca, vakit gelince besmeleyi çekmiş, almış eline kaşığı.

-Haydi buyurun. Kendinizi değil, karşınızda oturanı doyurun, deyince Çapanoğlu basmış kahkahayı.

-Evladım, maksat hasıl oldu. Hocadan latif cevabı aldık. Bunları kaldırım, şu bizim eski kaşıkları getirin demiştir.

Çapanoğluyla Hoca Efendinin samimiyet ve muhabbeti, bu derece ileriymiş. Onların bu yönü, Çorum'da kıskanılır olmuştur.

Yozgat'a götürme girişimi:

Bu samimiyete istinaden Çapanoğlu, Çorum'a haber salmış. Sepetçioğlu'nu sustursunlar, Yusuf Bahri Hocayı da bana göndersinler,

diye. Çorumlular, aldırış etmemişler bu tehdide.

Bunun üzerine Çapanoğlu, Yusuf Bahri Efendiyi Yozgat'a getirtmeye karar vermiştir. Niyeti, hoca efendiyi Yozgat'ta ikamet ettirerek orada ilim ve irşat faaliyetini sürdürmesidir.

Yusuf Bahri, karlı ve çamurlu Şubat ayında Yozgat'a seyahati uygun görmemiştir. Onun için Çapanoğlu'nun heyeti gelmeden kendini hasta kılığına sokarak yatmıştır. Misafirlerini hasta yatağında kabul etmiş, görüyorsunuz halimi, bu vaziyette bu mevsimde yola çıkılır mı, diyerek onları kibarca uğurlamıştır.

Bu olay Çorum'da farklı yankılanmış, Hoca Çapanoğlu'nun adamlarını kovmuş şeklinde algılanmıştır.

Hoca, haberin böyle yayılmasından hoşlanmamıştır. Havalara iyileşip yollar geçit verecek hale gelince köylere irşada çıkıyormuş gibi bineğine atlayıp Yozgat yolunu tutmuştur. Yozgat'ta Çapanoğlu Süleyman Beyin konağına vardığında çok iyi karşılanmış, güzel ağırlanmıştı. Süleyman Bey, hocanın ziyaretinden çok memnun kalmış, ikram ve ihtiramda bulunmuştur.

Çapanoğlu'nun serzeniş:

Süleyman Bey, Yusuf Bahri Efendiye Şubat ayında gelmeyişinin gerçek nedenini sormuş, o da hiç saklamadan her şeyi anlatmıştır. Hocanın nüktelerini duyunca kahkahayla gülmüştür. Hocaya Çorum'dan, halkın tavrından, Sepetçioğlu'ndan sorular sormaya başlamıştır.

- Bilirsin seni severim, ilmine hürmet eder, şahsiyetine saygı duyarım. Lakin Çorumluların bana karşı tavrını anlayamıyorum. Seni istiyorum, göndermiyorlar. Sepetçioğlu'nu susturun diyorum, onun etrafında toplanıp bana cephe alıyorlar. Beni sevmiyorlar, benden nefret ediyorlar diye düşünüyorum. Siz ne dersiniz, Hocam?

Hoca sözünü saklamaz:

-Elhak, doğrudur. Tespitinize hiç bir itirazım yoktur Çapanoğlu der ki:

-Şeytan diyor ki git Çorum'a, talan et her tarafı. Bak o zaman sana nasıl itaat ediyorlar.

Hocanın cevabı sert olmuştur:

-Zinhar, sakın ha şeytanın sözüne uyma. Zorla kimseye kendini sevdiremezsin. Hele bir şehre asla. Ama sen Çorumluya iyilik edersen elbet seni severler.

Çapanoğlu merakla:

-Söyle hocam, nasıl bir iyilik yapayım der.

Hoca da ona teklifini iletir:

-Çorum, depremde harap olmuştur. Evler yıkılmış, aileler peri-

şandır. Bu depremde Çorum Ulu Cami de mahvolmuştur. Kubbeleri çökmüş, içine girilemez hale gelmiştir. Halk yoksullaşmıştır, geçim derdindedir. Camiyi tamir edecek gücü yoktur. Bu camiyi tamir ettiren hem Çorumlunun gönlünü kazanmış hem de Sepetçioğlu'nun desteğini kırmış olursun.

Bu teklif, Çapanoğlu Abdülcabbarzade Süleyman beyin hoşuna gitmiştir. Ama bir endişesi vardır.

-Teklifin kabulümdür, amma ve lakin bunu Çorumlular kabul eder mi?

Yusuf Bahri Efendi, işi yoluna koymuş gibidir. Ulu Cami'nin tamirine bir imkan bulmuştur.

-Orasını bana bırak. Çorumluların istediğini size ispat etmek benim görevim der, Yozgat'tan ayrılır.

Ulu Cami'nin tamiri ve Çapanoğlu:

Hoca Çorum'a dönünce şehrin ileri gelenlerini toplayarak sekiz senedir harap duran Ulu Cami'nin tamir edilmesini teklif eder. Onlar da:

-Hoca, halimizi görüyorsun. Ne bizde ne de ahalide bunu yapacak güç var, deyince:

-Öyleyse Çapanoğlu'na söyleyelim, o yaptırın diyerek gerçek niyetini sunar.

-Yaptırın da kim yaptırırsa yaptırın, derler.

Hoca da:

-Öyleyse biz bunu bir mektupla Çapanoğluna bildirelim. Diyelim ki, Çorum ahalisi Ulu Cami'nin tamirini senden bekliyor. Yazalım böylece, altını da imzalayalım, deyince makul karşılanır.

Çorumluların umumca böyle istediğinden bahseden kısa bir mektup yazılıyor ve Çorum eşrafından sekiz kişi de bunu imzalıyor ve mühürlüyor. Yusuf Bahri Efendi de imzalıyor ve bir ulakla Yozgat'a gönderiliyor.

(Çorumlu Dergisinin 1939/12 sayısında 1200 H. yılında yer oynamasından yıkılan camii kebirin tamiri için Yusuf Bahri başta olmak üzere Çorum büyüklerinin Çapanoğlu'na müracaatlarını gösteren mektubun fotokopisi yer almaktadır.)

Çapanoğlu Süleyman Bey, gelen ulağa hüsnü kabul gösteriyor. Çorumlunun kendisini kabullenişinden büyük memnunluk duyuyor. Emrediyor, çalışmalar başlıyor.

-Çorum Ulu Cami'si tamir edilecek. Eskisi gibi dokuz kubbeli olarak, gerekirse yeniden inşa edilecek, tarzında direktif veriyor.

Gerçekten de Ulu Camii inşaatı başlıyor. (Miladi 1800) İnşaat

dokuz kubbeli olarak yapımı niyetiyle başlanmasına rağmen Süleyman Bey'in vakitsiz ölümü üzerine aksamalar oluyor.

Süleyman Bey'in yerine oğlu Abdülfettah Bey, insiyatifi ele alıyor. O da Yusuf Bahri Efendi'nin talebelerindedir.

Abdülfettah Bey, babasının başladığı şekilde tamamlamaya imkan bulamayacağı endişesiyle tamir işini kısıdan çevirmeye çalışıyor. Ortada ahşap tek kubbe ve ahşap tavanla çatıyı örterek inşaatı ikmal ediyor.

İnşaatın bitim tarihini gösteren kitabe, yukarı müezzinliğin arka kısmında duvarın üzerindedir. Burada ihlas suresi ve H.1225 (M. 1810) tarihi vardır.

Caminin inşası üzerine Yusuf Bahri Efendi hislerini mısralara döküyor:

*Aferinler ana kim fâtiḥ-i ebvab-ı felâḥ.
Mazhar-ı Tevfik-i Hak Hazret-i Abdülfettah
Nesli pak-i şeref nuhbey-i Abdülcebbar
İfḫiharü 'l-ümera fekul tesma fettah
"İnnema yağmeru" kavline Hüda'nın tahkik
İmtisal ile tamam sayini kıldı iflah
Şöyle bir mabed-i islami bina eyledi kim
Barekallah deyup eyledi tahsin ervâḥ.
"Men bena lillahi mesciden bena Allah'ü lehu.
Yani fil-cenneti beyten" verdi tarihe necâḥ.
Mescidin başında kırkdan birin al bakisini.
Ayağından cennetin nısfı ile kıl utrah.
Tâ be-mahşer şem'ine hâyratının ikadına.
Bahri ile dâiyân ehl-i salat ehl-i felâḥ
Eylesün devlet ü ikbâlini mezid.
Tâ murâdınca revâḥ ede maşallah ile sabah.
Her murâdına senâ ola akşam ü sabah*

(Not: Yusuf Bahri Efendi'nin bu şiiri, Hasan Paşa Kütüphanesinde 2114 numarada kayıtlı "Bahrü'l-Maarif" adlı kitabının 16. yaprağının kenarında kendi el yazısı ile kayıtlıdır.)

Ülkenin genel durumu ve Yusuf Bahri'nin sıkıntılı hali:

Yusuf Bahri Efendi, bir yanda medresedeki öğretim üyeliği görevine devam ediyor, diğer yanda da Ulu Cami'de vaaz ve irşat faaliyetini sürdürüyordu. Fırsat buldukça ya yeni eserler telif ediyordu ya da eline geçen eserleri o güzel hattı ile istinsah ediyordu.

O bu gayret içinde iken Osmanlı topraklarında kargaşa hakimdi. Mısır'da, Suriye'de Arabistan'da, Rumeli'de, Balkanlar'da, Kırım'da,

Kafkas cephesinde isyanlar ve karışıklıklar art arda geliyordu. Osmanlı ordusu bu karışıklıklarla uğraşırken Anadolu ihmal edilmiş, hatta kadere terk edilmişti.

Osmanlı Devleti, gerileme dönemini yaşıyordu, Sivil halkın dertleriyle ilgilenebilecek durumda değildi. Anadolu insanı yoksul ve bitkindi. Çorum da bundan farklı değildi. Herkes boğaz derdindeydi. Açlık ve sefalet, ölümlere neden oluyordu. Yusuf Bahri Efendinin çocuklarının da yetersiz beslenme nedeniyle ince ağırdan (veremden) öldüğü söyleniyor.

Öyle anlaşılıyor ki Yusuf Bahri Efendi de bu sıkıntılı dönemde ilimden çok karnını doyurma derdine düşmüş olsa gerektir. Bu sıkıntılı günlerinde Hoca Efendi, Çorumluların kendi kadr ü kıymetini bilemedikleri kanaatiyle yazdığı eserlerinin sonuna bazı sitemlerini de koymayı ihmal etmemiştir.

Aslında Çorumlu ona ev vermiş, medresesinde iş vermiş, bir de eş vermiştir. Gereken hürmeti göstermiştir. Ama o herhalde daha çok ilgi bekliyordu. İstanbul'un ilim ve kültür ortamından sonra Çorum'da görev yapmak, onu tatmin etmemiş olsa gerek.

Çorum'da 45 yıl ikamet etmiş, ebedi istirahatgah olarak da Çorum'u seçmiştir.

Yusuf Bahri'nin öğrencileri:

Çorum'da yaşadığı bunca yılda yüzlerce öğrenci yetiştirmiştir. Bunların bir kısmı medreselerde görev almış, bazıları civar illere ilim ve hikmet taşımıştır. Kendi döneminde ve daha sonraki yıllarda Çorum'da müftülük yapmış talebeleri vardır. Devrinin meşhur alimi Ürgüplü Ahmet Efendi de oğlu Muhammet Kaşif Efendiyi tahsil yapması için Yusuf Bahri Efendi'ye göndermiştir. Bunların her biri hocalarının kıymetini bilirler, ona saygıda kusur etmemeye çalışmışlardır.

Bu bağlamda Ahmet Feyzi Efendi'nin babası Müftü Hacı Ali Arif Efendi de Yusuf Bahri Efendi'nin has öğrencilerindendir. Madanoğullarından Mustafa oğlu Müftü Mehmet Hilmi Efendi de, Yusuf Bahri Efendinin derslerine devam etmiş, ondan ilim ve feyiz almış öğrencilerindendir. Kastamonulu Ahmet Siyahi ve Mehmet Sadık Efendi de talebelerindendir. Yusuf Bahri Efendi, Çorum'da görev yaptığı süre içinde yüzlerce talebesine icazet vermiştir. Onun icazetnameleri, kendinden sonra medreselerde örnek alınmıştır.

Yusuf Bahri Efendi, hayatının son dönemlerinde iltihaplı bir cilt hastalığına yakalanmış, dostları yanına, seyrek uğrar olmuştur. İşte o günlerde Madanoğlu Hilmi Efendi, hocası Yusuf Bahri Efendi'yi faytona bindirip hamama götürmüştür. Onun dirseğinden akan suyu avuç

avuç içerek hocaya saygısını ve hastalığından iğrenmediğini ifade etmek istemiştir.

Yusuf Bahri Efendi de eski talebesi Müftü Hilmi Efendinin bu özverili halini her görüşünde:

“Evladım, bolluk ve bereket içinde olasın. Sen de soyundan gelenler de darlık yüzü görmeye” diye dua etmiştir.

Yusuf Bahri Efendi yaklaşık yetmiş yıllık ömrünün 45 yılını Çorum’da geçirmiştir.

Çorum’da Feyziye Medresesinde öğretim üyeliği görevinin yanı sıra Ulu Cami’de vaaz ve irşat faaliyetlerini sürdürmeyi de ihmal etmemiştir.

Tanınmış bir hadis alimiydi. “Fahrü’l-muhaddisin” diye anılırdı. Hadis isnadı konusunda aranan ve danışılan bir muhaddisti. Şairdi, edipti. Türkçe ve Arapça şiirleri vardı. Farsçayı da iyi bilirdi. İyi bir hattat idi. El yazmaları, bu hat örneklerine hep şahit olmaktaydı. Camide imamın yanıldığı yerde önünü açan bir fatihti, mutasavvıftı, müfessirdi. Hoş sohbet bir insandı. Nükteli konuşurdu, hazır cevaptı. Âlimlerin kıskandığı bir üstattı.

Bütün bu özellikleriyle belki o, Çorum değil de İstanbul medreselerinde daha büyük hizmetler yapabiliirdi. Ama Çorum’u tercih etmişti. Çorum’a gelip burada da evlenince artık Çorum’u vatan bildi. Gönlü hep büyük ilim merkezlerinde olsa da Çorum’dan ayrılamadı. Ömrünün son yıllarında hasta idi. .

Hicri takvime göre 1245 (Miladi takvime göre 1829) yılında Zilhicce ayında ruhunu Rabbisine teslim etti.

Bir alimin ölümü:

Çorum için büyük kayıptı. Bir ilim âbidesi daha ahirete intikal ediyordu. Bir kutup yıldızı daha kaymıştı bu alemden.

Ölüm, acı ama gerçekti. Her canlı gibi o da ölümü tattı.

Haber tez yayıldı köye, kente, hatta civar illere. Dostları, sevenleri, özellikle talebeleri akın akın geldiler. Son görevini yapmaya.

Salalar verildi yanık sesli müezzinlerce. Devrin âlimleri, hocaları yıkadılar bedenini. Sonra kefenlediler. Yıllar önce Mekke’de hac ibadeti için ihrama büründüğü gibi beyaz kefenine büründü.

Hoca Efendi, artık hazırды ikametgahından ayrılmaya. Helallik dilendi komşularından. Omuzlara alındı tabutu. Sokağa çıkıldığında Müderris Sokaktan Ulu Cami’ye kadar bir insan seli onu bekliyordu. Gözyaşları içinde Ulu Cami’ye getirildi. Musalla taşına konuldu.

O namaz vaktinde Ulu Cami’nin içi dışı doluydu. Ara sokaklarda bile cemaat vardı. Herkes onu ebedi istirahatgahına ya da dünyadan

âhirete giden kabir denilen geçici mekanına uğurlamak için oradaydı.

Vakit namazından sonra “Er kişi” niyetine namaza duruldu. Yine helâllik istendi cemaatten. Cemaat, yaşlı gözlerle “Ne hakkımız var ki... Şayet varsa kat kat helâl olsun” diyerek omuzladılar tabutu. Tabut omuzda değil parmaklar ucunda adeta uçuyordu bu dünyadan.

O, hep Suheyb-i Rumi hazretlerinin civarına defnedilmek istiyordu. Onun için cemaatin yönü Hıdırlık’a çevrildi. Ama kabri Suheyb-i Rumi’nin değil de Kereb-i Gazi’nin yanına kazılmıştı. Takdir-i ilahi bu. Her ikisi de sahabe olarak biliniyor ya... Oraya defnedildi.

Binlerce insanın katıldığı dualarla toprağa verildi. Artık o, ameli ile baş başa kalmıştı.

Ahali, sevenleri, akrabaları, dostları ve talebeleri geri dönmek zorunda idiler. Hem de bağı yanık, boynu bükük olarak.

Medreselerde talebeler, camilerde hocalar Yusuf Bahri Efendinin ruhu için yüzlerce hatim indirdiler. Dervişler zikir meclislerinde onu yad ettiler.

Yusuf Bahri Efendi, vefatında fazla bir mal mülk bırakamadı ama geride binlerce talebesi, bir çok eseri onun en büyük mirası idi.

Kabirden işaret var:

Yusuf Bahri Efendi’nin vefatında onu sade bir kabre defnetmişlerdi. Ama o da nerede ise kaybolmak üzereydi.

Aradan bir yıl geçmişti ki öğrencilerinden derviş Mehmet Paşa isimli bir zat, Hoca Efendiyi rüyasında görmüştür. Hoca sıkıntılıdır, biraz da sitemle:

“Mehmet, evladım, şu göğsümde bir darlık var. Mezarımdaki kerpiçler de başıma uçtu. Beni bu darlık, bu sıkıntıdan kurtar.” demiştir.

Derviş Mehmet Paşa, heyecanla uyanmış, rüyanın etkisiyle bir daha uyuyamamıştır. Kalkıp abdest almış, sabah erkenden camiye gitmiştir. Namazdan çıkınca yanına bir kaç kişi alarak Hıdırlık’ın yolunu tutmuşlardır.

Yusuf Bahri Efendi’nin mezarının başına vardıklarında toprağın oturmuş olduğunu görmüşlerdir. Mezarı kazarak Hoca Efendi’nin nâşını bulmuşlar.

Derviş Mehmet Paşa, nâşa baktı. Aynen rüyasında anlatılan gibiydi. Başına uçan kerpiçler kaldırıldı. Cesedin çevresi temizlendi. Yeniden kabir düzeni verildi. Sapmalarla üstünü örtmeden bir de baktılar ki göğsünün üzerindeki elinde yüzük duruyordu. Göğsündeki darlık bundan olsa gerektir, diyerek yüzüğü çıkartıp ailesine verdiler.

(Not: Kaşını mühür gibi kullandığı bu gümüş yüzük, halen İsmet As ailesindedir.)

Büyük alime mütevazı bir türbe.

Derviş Mehmet Paşa, hocasına hürmeten ona mütevazı bir türbe yaptırılmaya karar vermiştir.

Kereb-i Gazi'nin türbesinin ayakucuna bitişik olarak inşa edilen bu türbenin duvarındaki levhaya göre yapım tarihi H.1246 (1830)dur.

Duvar üzerindeki mermer levhada şöyle yazılmıştır:

*Feyz-i Hak'dan noksan ola mı hâşâ
Sahibü'l- hayrat Derviş Mehmet Paşa
Sene hicri 1246*

Türbenin içinde Yusuf Bahri'nin sandukası vardır.

Türbenin kapısından girince Yusuf Bahri Efendi, sandukasının kenarındaki beytiyle ziyaretçilere hâla ders vermektedir:

*“Yâ zâiren bi-kabrî, hel ıgteberte hâlî
Bi'l-emsî küntü mislûke, gaden tesîru mislî.”*

Tercümesi:

*“Ey kabrimi ziyaret eden, halimden ibret aldın mı?
Dün ben sen gibiydim. Yarın sen de benim gibi olacaksın.”*

Sandukanın kible tarafında ise bir hadis-i şerif metni yer almaktadır:

“Fe-iza tahayyertüm fi'l-ümuri festeynû min ehli'l-kubûri.”

Tercümesi:

“Dünya işlerinde bir tereddüde düştüğünüz zaman kabir ehlin-den yardım isteyiniz.”

Sandukanın başındaki mezar taşında da şöyle yazılıdır:

“Hüvelbaki (Ve Kelbühüm bâsitun ziraayhi bilvasid) Merhum ve mağfurun leh El-Hac Yusuf Bahri Neccahüllahü min-azabi'l-bari El-Köprüvi Ruhu için El-Fatiha Zilhicce sene 1245 hicri.”

Mezar taşında geçen (Ve kelbühüm bâsitun ziraayhi bilvasid) ibaresi, Kur'an-ı Kerimde Kehif Suresinin 28. ayetinden alınmıştır. Bu surede mağarada 309 yıl uyuya kalmış yedi kişinin hali anlatılırken köpekleri Kıtırmir'in durumuna işaret ediliyor: *(Köpekleri de dirseklerini girişin eşliğine uzatmış yatıyordu)*

Yusuf Bahri Efendi'nin vasiyeti neticesinde bu ayetin mezar taşına yazıldığı sanılıyor.

Yusuf Bahri Efendi, Hıdırlık'ta kabri veya makamı bulunan Suheyb-i Rumi ve Kereb-i Gazi Türbelerinin arasında kendini onların bekçisi Kıtırmir gibi telakki ederek Hz. Peygamber (sav)in ashabına yakın olmak ve onlara bağlılığını ifade etmek için böyle bir vasiyette bulunmuş olsa gerektir.

Yusuf Bahri Efendi'ye mersiyeler:

Vefatından sonra da ona dualar edilmiş, mersiyeler yazılmıştır. 1333 (1917) yılında Bayburtlu Yusuf Ziya'nın yazmış olduğu mersiye, okunmaya değer:

*Ne devlettir bu hâke anda bir gevher nisar oldu.
Cenab-ı Yusuf'u Bahriye bu mevki mezar oldu.
Bir zat idi cemî ilmiyle mevsuf olup hatta.
Dil-i paki bile esrar-ı Hak'dan hissedar oldu.
Ziyaret eyle ey mümin, dua kıl, ruhunu şâd et
Dualar ruh-ı mevtaya enis ü yar-i gar oldu.*

*Verirken şer-i din-i Ahmed'e teyidi mevfur.
Ecel dâminde mürğ hâli âhir dem şikâr oldu.
Ziyasında hulus ile dua vü afv ü gufran et.
Mücerred söyleyip serdetmek insana âr oldu.*

İhsan Sabuncuoğlu, “Çorum Tarihine Ait Derlemelerim” adlı eserinde bu şiirin türbenin iç duvarına yazılmış olduğundan bahseder. Ancak günümüzde ya sıvalarla ya da badana ile bunlar kapatılmış olsa gerek ki şu anda yerinde görülmemektedir. Yine İhsan Sabuncuoğlu, duvar yazılarından söz ederken iki Farsça beyte de yer vermiştir. Bunlardan ilki, Mehmet Hasan Tebrizli'ye aittir:

*Cihan ey birader nemaned bikes
Dil ender Cihan âferin bend nefes*

Türkçesi:

*Ey kardeş, bu dünya kimsesiz kalmaz,
Yaratan cihanda son nefesini bağlamadıkça.*

Bir de şairi belli olmayan Farsça bir beyitten daha söz etmiştir:

*Hak-i rahi ki berd migezar sakın baş.
Ki avnest hukukest hududest ve kuyud.*

Türkçesi:

*Yolun toprağını toz götürse de sakın ol,
Ki o yardımdır; hakdır, huduttur ve kayıtlardır.*

Bu şiirin kalın kamışla duvarlara da yazılmış olduğunu hatırlayanlar hâlâ bulunmaktadır.

Yusuf Bahri Efendi'den kalanlar:

Yusuf Bahri Efendi'den geriye, içinde ömrünü tükettiği evi ile bir kaç hatıra kalmıştır.

Mezarda parmağından çıkarılan gümüş yüzük İsmet As için en değerli hatıradır.

Yolculuklarda kullandığı, ucu madeni kaplı asası Hakkı Ertekin'in duvarının süsüdür.

Hırkasının Kayışoğullarında olduğu söyleniyor.

İstanbul'da Padişah'ın hediye ettiği sanılan altın tasın da Yusuf Bahri hazretlerinin eşinin akrabalarına intikal ettiği tahmin ediliyor.

Yusuf Bahri Efendi'nin neslinden gelen Yusuf Kuşçu ailesinde halen adı yaşatılmaktadır.

Ondan kalan en önemli hatıra, paha biçilmez eserleri ve güzel hattıyla istinsah etmiş olduğu kitaplardır.

Eserleri:

Günümüze kadar saklanıp bizlere intikal eden en kıymetli şeyler, onun bizzat kendi el yazısıyla (hat yazısıyla) yazdığı sayısız eserleridir. Ancak bu kitapların hangilerinin bizzat Yusuf Bahri Efendi'nin telifidir, hangileri de başka müelliflerin eserlerinden istinsah edilmiştir, meselesi, titiz bir ilmi çalışmayı gerektirmektedir. Biz bu ayrıma girmeden eserlerinin adlarını sıralamakla yetineceğiz:

Yusuf bahri Efendi'nin bizzat kendisinin telif ettiği eserler olarak Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde kayıtlı olan eserler şunlardır:

Ata el-Feyyaz Şifa-i Kadı İyaz (no.363 ve 9242)

Dürrü't-Tahrir Fi Hakkı't-Tekbir (no.214)

Şerh-i Hizb-i Nevevi (no.627/3)

Risale-i Lamü't-ta'rif(no.2707/1)

Risale-i Akaid (no.976/1)

İsmail Paşa el- Bağdadi, "Hediyetü'l- Arifin Esmâü'l- Müellifin" adlı eserinde, bu eserlerin dışında Şu eserlerin de Yusuf Bahri Efendi'nin kendi telifatından olduğunu kaydeder:

Dürrü't- Tahrir Fi'l- Kıraat

Divan-ı Şi'r-ı Türki

Risale Fi- Necat-i Ebeveyni'r-Resul

Risale Fi- Salati'z- Zuhr Fi'l-Asri'l-Evvel

Teşirü'l- Kur'an

İsmail Paşa El- Bağdadi'nin zikretmiş olduğu bu eserlere Çorum Hasan Paşa kütüphanesinde rastlayamadık. El-Bağdadi, eserlerin adını veriyor ama nerede bulunduğunu beyan etmiyor.

Ahmet Feyzi Efendi'nin "Feyz-i Rabbani Fi-Redd-i Batıl-ı İrani" adlı eserinin hazırlanması sırasında yararlandığı iki yüz eserden biri de Yusuf Bahri Efendi'nin " Bahru'l-Ulum Ve'l- İrfan " adlı eseridir. Ancak bu eser de Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi kayıtlarında bulunmamaktadır.

Yusuf Bahri Efendi'nin telifatından olarak Milli Kütüphane'de kayıtlı bulunan "Kıssatü İman-ı Firavun" adlı eseri de zikretmekte yarar vardır.

İhsan Sabuncuoulu da Eşref Ertekin'in tetkik ve notlarına göre Yusuf Bahri Hoca'nın ilmi eserlerini, kütüphane kayıt numaralarıyla birlikte 55 kitabını sıralayıp içinden bazı bilgiler aktarmaktadır. Ancak yaptığım incelemede bunların pek çoğunun telif değil, istinsah olduğunu gördüm.

Kısaca şunu söyleyebiliriz: Yusuf Bahri Efendi, bizzat telif ettiği eserlerinden başka Hasan Paşa Kütüphanesinde bulunan en az yetmiş kadar eseri, bizzat istinsah etmiş ve hattatlığını o eserlerle ispatlamıştır. Bunlardan başka, diğer kütüphanelerde bulunan eserlerinin de olduğu ortaya çıkıyor. Bütün bunların ortaya çıkarılması ve kültür hayatımıza kazandırılması, genç araştırmacıların gayretiyle olacaktır.

KAYNAKLAR:

- 1- M. İhsan Sabuncuoğlu: *Çorum Tarihine Dair Derlemelerim*. C.1, Sh.:56-66 ve 29-30.
- 2- Evliyalar Ansiklopedisi (Türkiye Gazetesi) 12 /:239-241
- 3- Mehmet Tahir: *Osmanlı Müellifleri* C.1 Sh:448
(Sad: A.Fikri Yavuz) İstanbul 1972
- 4- Ali İzzet Efendi: *Tezkire-i Makamat* Sh:10 (1315 İstanbul basımı)
- 5- 1973 Çorum İl Yıllığı: Sh.: 172
- 6- Mahmut Selim Gürsel: *Çorum* 1997 Sh: 101,141,157,159.
- 7- Abdullah Ercan: *14. Yüzyıldan günümüze Çorumlu Şairler*, sh.:127-131 (İst.1991 basımı)
- 8- Amasyalı Abdurrahman Akifzade: *Kitab'ül Mecmu Fil-Meşhud vel-Mesnu*, Sh: 98-99 (Mehmet Büyükkareli İstinsahı - Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde 27011 numara ile kayıtlı el yazması)
- 9- Şatıbi Kasım b. Fiyere: *Şerh-i Hirzi Emami* (Yusuf Bahri hattı - Hasan Paşa Kat. No:202)
- 10- Yusuf Bahri Hattı: *Bahr'ül Mazarif* (H.P.Küt. No:2114)
- 11- Yusuf Bahri Hattı: *Risale-i Beyanı Vahdet-i Vücut* (H.P. Küt. No:782)
- 12- Yusuf Bahri Hattı: *Tuhfet'ül Ahbab* (H.P.Küt. No:788)
- 13- Yusuf Bahri Hattı: *Risale Fi Muslihi'n-Nefs* (H.P. Küt. No:786)
- 14- Yusuf Bahri Hattı: *Şerh-i Lükabi'l-Erbab* (H.P. Küt. No:2778)
- 15- Yusuf Bahri Hattı: *Lübabü Erbab Fi-İlm-i İrab* (H.P. Küt. No:2843)
- 16- Yusuf Bahri Hattı: *Camiü's-Sagır Şerhi* (H.P.Küt. No: 3475)
- 17- Yusuf Bahri Hattı: *Nuhbetü'l-Fiker* (H.P. Küt. No:3656)
- 18- Yusuf Bahri Hattı: *Şerh-i Telhis-ı Atbel* (H.P. Küt. No: 4788)
- 19- Yusuf Bahri Hattı: *Telhis-i Miftah-ı Meani* (H.P. Küt. No:2428)
- 20- Yusuf Bahri Hattı: *Ata el-Feyyaz Şifa-i Kadı lyaz* (H.P. Küt. No:363 ve 9242)
- 21- Yusuf Bahri Hattı: *Risale-i Akaid* (H.P. Küt. No:976)

- 22- Yusuf Bahri Hattı: *İsagoci Şerhi* (H.P. Küt. No:5032)
23- Yusuf Bahri Hattı: *Umdetü'l-Akaid* (H.P. Küt. No:3988)
24- Yusuf Bahri Hattı: *Şerh-i Semail-i Şerif* (H.P. Küt.No:3610)
25- Yusuf Bahri Hattı: *Risale-i Dua* (H.P. Küt. No:561)
26-İsmail Paşa el-Bağdadi: *Hediyetü'l-Arifin Esmäu'l- Müellifin,*
2/571, İstanbul- 1955

Yusuf Bahri Efendi'nin Hıdırlık'taki türbesi

10. KÜRT HACI MUSTAFA EFENDİ

Cami-i Kebir Medrese'sinin son müderrisi Hacı Mustafa Efendi, nüfus kayıtlarına göre 1860 yılında Kınık Deliler Köyü'nde doğdu. Yoksul bir ailenin çocuğuydu. Annesinin adı Fatma, babasının adı Süleyman'dır. Soyadı kanunuyla beraber "Deliyusuf" soyadını almışlardır. Çocukken ailesine ait küçük bir sürünün çobanlığını yapıyordu. Erginlik çağına geldiği sırda bir gece rüyasında Kayserili alim Hacı Kasım Efendi'nin kendisini çağırdığını gördü. O günden itibaren yüreğine ilim ateşi düştü. Rüya, günlerce devam etti. Durumu, anne ve basına anlattı. Onlardan güçlkle izin alarak elinde dağarcığı, içinde azığı ve ancak yola yetecek kadar harçlığıyla Veli Paşa Hanı'ndan yola çıktı.

Kayseri'ye vardığında araya araya rüyasında gördüğü evi ve kapıyı buldu. Kapıyı çaldığında içeriden bir ses, "Geldin mi Mustafa?" diyerek mukabelede bulundu. Yüzünü bile görmeden kendisine adıyla hitap eden bu zata hayranlık duymaya başladı. kapı açıldığında rüyasında gördüğü Hacı Kasım Efendi ile karşılaştı.

Hacı Kasım Efendi, Mustafa'yı medreseye götürüp arkadaşlarıyla tanıştırdı. Mustafa, orada yıllarca kalacak ve birçok ilim dalından icazet alacaktı. Öyle de oldu. Yirmi yıl sonra öğrenimini tamamlayıp Çorum'a dönmek isteyince Hacı Kasım Efendi, onu Kayseri'de tutabilmek için elinden gelen gayreti sarf etti. Kayseri eşrafına: "Çorum'dan bir çocuk geldi. İlmî dağarcığına doldurdu, gidiyor. Bunu salmayalım. Kayseri'den evlendirelim de burada kalsın." diyerek çok yalvardı. Kayserililer de bu teklife uyararak evlendirmek istediler ama genç mollayı ikna edemediler. Zira o, Çorum'a dönmekte kararlıydı.

Çorum'a döndüğünde önce köylerde imamlık yaptı. Sonra İskilip'te Köprübaşı Cami'inde imamlık ve medresesinde de müderrislik yaptı. Birkaç sene İskilip müftüsü olarak hizmet etti. Bu esnada ilmi dirayeti merkeze ulaştı. Onu şehir içinde bir camiye verdiler. Burada da medrese usulü talebe okutmaya başladı.

Bu dönemde ününü duyduğu Nakşibendi Şeyhi Şiranlı Hacı Mustafa Efendi'nin sohbetlerine devam etmeye başladı. Orada gördüğü manevi hava, Şeyh Efendi ile Hıdırlık Mezarlığı'nı gezerken gördüğü haller, Hoca Efendi'yi çok etkiledi. Bu olayların sonucu olarak Şeyh Efendi'ye intisap etti. Böylelikle Nakşi tarikatına girmiş oldu.

Çorum merkezde imamlık görevine başladıktan sonra ebeveyninin evlendirme tekliflerine sıcak bakmaya başladı. Onu yakından tanıyanlar, iyi bir aile kızıyla evlendirmek istiyorlardı. Tekkesine sık sık gittiği mürşidi ve şeyhi Şiranlı Hacı Mustafa Efendi'nin kızının olduğunu haber alınca ona dünür gitmek isterler. Hocaya da sorarlar. Ancak

Hoca Efendi, kızı hiç görmemiştir. Hatta Şeyhinin kızının olup olmadığından da habersizdir. Ailesi karar vermiştir, Şiranlı Şeyh Efendi'nin kızı Feruze ile evlendireceklerdir. Dünürlük başlar. Şeyh Efendi, kendi ailesi ve kızıyla istişare eder. Kızın rızasından sonra aile meclisinde karar kendisine bırakılır. Şeyh Efendi, damat adayının malına, mülküne ve makamına bakmazdı. Onun bir tek aradığı nitelik, nikahını koruyabilecek ilim ve itikada sahip olmasıydı. Hoca Efendi'nin bu niteliklere sahip olduğundan emindi. Ona istinaden bu evliliğe izin verdi.

Bu izdivaçtan Mehmet Kamil, Mustafa Şevki ve Ahmet Mahir adlarında üç oğlu, Fatma, Ayşe Sıddıka, Hatice ve Emine adlarında dört kızı dünyaya gelmiştir. Dört çocuğunu kendi sağlığında toprağa vermiştir.

Hoca Efendi, imamlıkla yetinmek istemiyordu. Daha iyi hizmet edebileceği ve ilmen faydalı olabileceği bir göreve gelmek arzusundaydı. Bu nedenle vaizlik, müftülük ve müderrislik imtihanlarını kaçırmamaya çalışıyordu. Merkezde açılan imtihanlarda onu geçmek mümkün değildi. Önce Ulu Cami'de vaizlikle kendini Çorumlulara tanıttı. Heyecanlı değil ama ilmi konuşurdu. Herkesi ikna edebilecek ilmi yeterliliği ve yeteneği vardı. Bu durumu gören ilim çevresi, onu Cami-i Kebir Medresesi müderrisliğine getirdiler. Medrese büyüktü. Yirmi beş odası vardı. Mustafa Efendi, bu görevinin yanı sıra müftülük görevini de yürütüyordu.

Hoca Efendi, tam bir ilim adamı ve kitap düşkünüydü. Evlilik hayatını geri plana atarak medresede ders okutmanın yanı sıra evde de kitaplarla meşgul olmayı adet haline getirmişti. Eşi, bu durumdan biriz da sıkılmış olsa gerek ki, bir defasında yeni elbiselerini giyinin hocanın önünden birkaç kere geçmişti ama Hoca Efendi, kitaplara daldığından onu hiç fark etmemişti. Bunun üzerine hanımı, arkasından hocaya sarılmıştır. Hoca Efendi, sarılanın bir kadın olduğunu anlamış ama kim olduğunu fark edememiştir. Günah olur diye başını kaldırıp bakmaktan da kaçınmıştır. Çareyi avazı çıktığı kadar bağırarak bulmuştur: "Karı, çabuk yetiş, bir hatun bana tasallut etti. Beni kurtar." Eşi daha fazla dayanamayıp gülünce fark etmiş bu şakaya yapanın kim olduğunu.

Kürt Hacı Mustafa Efendi, uzun yıllar Cami-i Kebir Medresesinde müderrislik yapmıştır. Çok iyi Arapça ve Farsça bilen, dini ilimlerin hepsinden icazetli olan Hoca Efendi'nin ilminden yararlanmak için çevre illerden, ta Gümüşhane'den bile talebeleri varmış. İcazet aldıktan sonra her biri bir ilde müftü veya müderris olan talebeleri, Hoca Efendi'yi ziyaret etmeyi asla ihmal etmezlermiş. Çorumlu Uurlu Hafız (Mehmet Arif Gevenci), Çerkez Kemal (Erdin) hafız, Müftü Mustafa Özel, Müftü Mehmet Tevfik Ergun ve hatta Hakkı Bilal'in babası da

Hoca Efendi'den icazet alanlardandır. Medreselerin kapatılmasına kadar bu görevine devam etmiş ve Cam-i Kebir Medresesi'nin son müderrisi unvanını ömrü boyunca sürdürmüştür.

Müderrislik görevi sona ermesine rağmen müftülük görevine bir süre daha devam ettiği söylenir. Devrin hükümeti kargaların itlafına karar verdiğinde Çorum Müftüsü Kürt Hacı Mustafa Efendi'den fetva ister. O da “*Mahsule zarar veren haşerenin katli caizdir ama dalda veya çatıda duran bir karganın itlafi asla caiz olamaz.*” diye fetva verince müftülüğten azledildiği halk arasında yaygındır.

Kürt Hacı Mustafa Efendi, tasavvufla da yakından ilgilidir. Kayınpederi Şiranlı Şeyh Mustafa Efendi gibi o da Nakşibendi tarikatına mensup olup gizli zikri tercih etmiştir. Hıdırlık'ta yatan sahabe ve evliya kabirlerini sık sık ziyaret ettiği bilinmektedir. Özellikle Kereb-i Gazi türbesine girip orada saatlerce dua ve zikirde bulunduğu nakledilir.

Keşif ve kerameti açık bir kişi olarak bilinir. Bir gün talebeleri tırnak kesilen bir bıçakla meyve veya sebze kesilebilir mi diye kendi aralarında tartışmışlar. Sonunda fetvasını sorup ondan cevap almaya karar vermişler. Onlar kapıya geldiğinde Hoca Efendi, bıçağını çıkartıp tırnağını kesmeye başlamış. Talebeleri içeri girip selam verdikten sonra konuyu soracakları sırada elma getirtmiş, aynı bıçakla elmayı da doğramaya başlamış. Talebeler, göz göze gelip gerekli cevabı aldıklarını ima ettikleri sırada “Böyle yapmak caiz ise da başkalarına ikram edilecekse bıçağı yıkamak evladır.” şeklindeki açıklamayla bir takım endişeleri de gidermiştir. Öğrencileri de hocalarının bu hareketini keşif ü kerametine bağlamışlardır.

Devrimizin tanınmış ilim adamlarından muhterem hocamız Hayrettin Karaman da hatıratında Hacı Mustafa Efendi'ye de yer vermiştir: “*Çocuktum. Her evde olduğu gibi bizim evde de sık sık Kürt Hoca'dan bahsedilirdi. Cesur ve ermiş, keramet sahibi bir alim diye anlatılırdı. İçimde onu görmek ve tanımak için bir arzu uyandı. Ertesi gün annem beni çarşıya gönderdi. Lapa lapa kar yağıyor, göz gözü görmüyordu. Çarşıda Saraçlarbaşı civarında başım önüme eğik vaziyette ilerlerken göğsüme doğru bir bastonun uzandığını gördüm ve durdum. Bastonu elinde tutan uzun boylu, beyaz sakallı, nur yüzlü bir zat, beni kendine doğru çekip alımdan öptü. 'Oğlum, Kürt Hoca benim.' dedi. Başımı okşadı, adımı sordu ve dua etti. Bunlar olurken gelip geçenler de durmuş bize bakıyorlardı. O zat bırakıp gidince bizim mahalleden Yemen Ağa isimli bir arsanacı bana, o zatı nereden bu kadar tanıdığımı sordu. Ben de bilmiyorum, tanımiyorum, deyince “Ona Kürt Hacı Mustafa Efendi derler. Büyük bir zattır.” dedi. Durumdan iyice emin olunca heyecanla arkama döndüm, karların içinde bir sütun gibi yürüyüp görün-*

mez oldu.” Aynı olayı Ahmet Lütfi Kazancı Hocamız, yine Hayrettin Karaman’dan naklen anlatıyordu.

Hoca Efendi ile Merzifon müftüsü kadim dostlarmış. Müftü Efendi, onu zaman zaman Merzifon’a davet eder, Paşa Camii’nde vaaz ettirmiş. Hoca Efendi, yine bir gün Merzifon’a gidip de vaaz etikten sonra namaza duracak sırada kalp gözüyle imamın ahvalini anlayınca onu mihraptan çekerek müezzini çağırıp namazı kıldırmasını söyler. Cemaat buna bir anlam veremez ama Hoca Efendi’ye de itiraz etmeye kimse cesaret edemez. Namazdan sonra Müftü Efendi, bunun sebep ve hikmetini sorar. Hoca Efendi, fitneye sebep olmamak için gizlice ve sadece Müftü Efendiye, imam olan şahsın gayrimüslim olduğunu söyler. Bunun üzerine imamla ilgili kısa bir araştırmadan sonra haberin gerçek olduğu anlaşılıp görevden uzaklaştırılır. Hoca Efendi, bu olayı bir sır gibi saklar Çorum’a gelince sadece eşine anlatır.

Hoca Efendi, resmi görevinden ayrılınca evinde kitaplarıyla meşgul olmaya devam eder. Harf inkılabından sonra bazı görevlilerin yanlış uygulamaları baskıya dönüşünce kitaplarının çoğunu gazyağı tenekelelerine doldurarak Eski Ekin Köyü’ndeki bağlarına gömmüş, bir kısmını da Bayezid Kütüphanesi’ne göndermiştir.

Çorum ilim ve irfan hayatına büyük katkıları olmuş olan son müderrisimiz ve cesur müftümüz Kürt Hacı Mustafa Efendi, 5 Nisan 1946 tarihinde, 87 yaşındayken Çorumda vefat etmiştir. Görev yaptığı Ulu Camide cenaze namazı kılındıktan sonra sokaklara sığmayan büyük ve kalabalık bir cemaatle Ulu Mezar’a götürülüp vasiyeti üzere Yayan Dede’nin ayakucuna defnedilmiştir. Kürt Hacı Mustafa Efendi’ye Allah’tan rahmet dileriz.

Not: Bu bilgiler, torunu Mustafa Deliyusuf’tan alınmıştır. Kendisine teşekkür ediyorum.

Ayrıca bakınız:

- 1.Hayrettin Karaman: *Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar*, I/58, İstanbul-2008
- 2.Ahmet Lütfi Kazancı: *Çorumlu Osmanlı Alimleri ve Şeyhleri-Müzakere, Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu* (1-3 Ekim 2004) , 550-551

Kürt Hacı Mustafa Efendi'nin kabri

11.URLU HAFIZ ARİF GEVENCİ HOCA

Arif Hoca, 1887 yılında Çorum'da doğmuştur. Camikebir sokakta bulunan evlerinde büyümüştür. Cami-i Kebir Medresesi'nde hafızlığını tamamladıktan sonra 36 yaşına kadar dini ilimleri tahsil etmiştir. Başta Kür Hacı Mustafa Efendi olmak üzere devrinin alimlerinden ders okumuş ve icazet (diploma) almıştır.

Tahsilini tamamladıktan sonra yapılan imtihan sonucu Ulu Camii imam-hatiplik görevine ataması yapılmıştır. Düzgün kıraati, veciz ifadesi ve belîğ hitabeti ile göz doldurmuştur. Kendisinden Recep Camcı, Mehmet Büyükkareli, Mehmet Usta, Kılıçörenli Abdullah Ekin, Hakkı Bilal gibi çok sayıda kişi ders almış ve kendisini her zaman övgü ve saygıyla anmışlardır.

Arif Gevenci Hoca, Çorum'da "Urlu Hafız" diye bilinmektedir. Camideki imam hatiplik görevinden başka Nakşibendi tarikatına mensubiyeti ve tasavvuf alanındaki manevi mertebesiyle de tanınır. Talebeleri ve yakın akrabaları tarafından hakkında çok sayıda menkıbe anlatılmaktadır.

Arif Hoca, Ulu Cami'deki görevi esnasında maaştan başka bir gelir kabul etmemesiyle de meşhurdur. Geçim sıkıntısı çekmiş olmasına rağmen cenazeden, mevlitten, hatimden para kabul etmemiş, başkalarına yük olmamış, elinin emeğiyle geçinmeyi tercih etmiştir. Bu bağlamda mutafık, dokumacılık yapmış, hatta Tokatlı bir ustadan öğrendiği yazma basma tekniğini Çorum'da uygulamıştır. Bir çok dokuma tezgahına iş vermiş ve onların ürettiği malları Merzifon ve İstanbul piyasasında pazarlamıştır.

Bu yoğun iş temposuna rağmen Ulu Cami'deki görevini hiç aksatmamıştır 1951 yılında vefat edinceye kadar bu görevini devam ettirmiştir. Vefatından sonra vasiyeti gereği kitapları, Hakkı Bilal'e verilmiştir.

Geride iki oğlu ve iki kızı kalmıştır. Kabri, Hıdırlık Mezarlığı'nda Kereb-i Gazi türbesinin arka tarafındadır.

Urlu Hafız hakkında pek çok şey anlatılır. Menkıbelerin dışında ders ve öğüt mahiyetindeki şu davranışını anlatmakta yarar görüyorum:

Hoca Efendi, kasaptan kendisi et almazmış. Evindeki çocuklardan birisini veya başka bir kişiyi göndererek et aldirtirmiş. Niçin böyle yaptığı sorulunca halkın kendisine gösterdiği saygıdan dolayı etin iyi yerlerini vermesinden endişe ettiğini söylemiş. Bu nedenle kasaptan et alacak diğer insanların kendisine haklarının geçeceğinden dolayı kul hakkıyla Yüce Allah'ın huzuruna gitmekten korktuğunu anlatmış. Onun için evine alacağı eti, başkalarına para vererek aldirtirmiş. Aynı

hassasiyeti sebze ve meyve alımlarında da gösterirmiş.
Ruhu şad, mekanı cennet olsun.

Not: Bu bilgiler, torunu Yusuf Gevenci'den alınmıştır. Kendisine teşekkür ediyorum.

Arif Hoca'nın kabri

12.İBRAHİM RÜŞTÜ İPEK EFENDİ

Çocukluk ve gençliği:

İbrahim Rüştü, 1934 yılında İskilip'e bağlı Yerli Köy'de doğdu. Babasının adı Mehmet, annesininki Fatma'dır. 14 yaşında doğup büyüdüğü köyden ayrılarak Uşşaki şeyhi Hüsnü Gülzari hazretlerine intisap etmiştir. Genç yaşta evlenerek aile sorumluluğu da aldıktan sonra İskilip'te Mekkeli Ömer Hoca adıyla maruf olan alimden Arapça, tefsir, fıkıh dersleri almış ve hafızlığını tamamlamıştır. Bu yüzden halk arasında İpek Hafız diye tanınmıştır.

İbrahim İpek Efendi, şeyhi Hüsnü Gülzari Efendi'den irşat için icazet almıştı. Şeyhinin vefatıyla Sungurlu'nun Müdü köyünde defninden itibaren irşat görevini de üstlenmiştir. Bu görevini, büyük fedakarılıklarla ömrünün sonuna kadar sürdürmüştür.

Tasavvufa ilgisi:

İpek Efendi, şık ve temiz giyimiyle dikkati çekerdi. Uzun boylu, iri yapılıydı. Dışarıda uzun paltosunu sırtından hiç çıkarmazdı. İrşat için durmadan hareket halindeydi. Müritlerinin sorularını cevaplayıp müşküllerini gidermeye gayret ederdi. Onları hep iyiye, güzele, doğruya teşvik ederdi. İbadet ve zikirlerini ihmal etmemelerini söylerdi. İmkanlarını seferber ederek her yıl hacca gitmeye ihtimam gösterirdi. Kabe'de tavaf, Arafat'ta vakfe yapıp Mina'da kurban kesmenin ve Medine'de Hz. Muhammed (sav)'in huzurunda göz yaşı dökmenin manevi hazzını her yıl yaşardı.

Daha dervişliğe yeni başladığı yıllarda bile geceyi üçe bölermiş. İlk bölümünü istirahatata ayırır, ikinci bölümünü Kur'an okumaya, son bölümünü de zikrullah ve salat ü selama tahsis edermiş. Her an abdestli olmaya özen gösterirmiş. Müritlerine önce namaz, sonra salavat diye öğüt verirmiş. Abdestsiz namazın kabul olmayacağı gibi sünnetsiz salavatın da kabul olmayacağını söyleyerek sünnet namazlara riayet etmelerini tavsiye edermiş.

Zikir anlayışı:

Cehri ve hafi zikri bilen ve uygulayan bir derviş olarak İpek Efendi, zikri dört kısma ayırır:

“Birincisi dilin zikridir. Kul Allah der, lâilâhe illallah der. Bunun dille söylenmesi fazla fayda temin etmez. İkincisi kalbin zikridir. Zikir dilden kalbe indi mi kişi kendisini ilim meclislerinde görür, evliyaullahla görüşmeye başlar. Bunlar, zikrin kalbe indiğinin işaretidir. Üçüncüsü ruhun zikridir. Zikir dilden kalbe, kalpten ruha sirayet etti mi kişide aşk

ve muhabbet başlar. Dördüncü zikir ise, mükâşefe zikiridir. Kalp aynasını temizleyip orayı nur-ı Muhammedi ile sırlayan kişinin kalbine zikir esnasında Cenab-ı Hak tecelli eder. O kişi de bu nurları seyrederek. Bu da her şeyhin işi değildir.”

Derviş olduğu kadar şair de olan İpek Efendi, divanında Mücahit mahlasını kullanırdı. Tasavvufun inceliklerini mısralarına maharetle aktarırdı. Bu bağlamda tarif ettiği zikrin son aşamasını bir dörütlüğünde şöyle tarif ediyordu:

*Mücahit bugün abad oldu
Nuru Muhammed mir'at oldu*

*Nurdan nura seyreyledim
Cümle cihan sübhan bana*

İbrahim İpek Efendi, dervişlik maskesini takınıp ona uymayanları hep uyarırdı. Zikirden zikire derviş olanları hep eleştirirdi. “Biz dervişleri zikirden zikire değil, hayatının her safhasında bu mesleği yaşayan insan haline gelmelerini sağlamak için çalışıyoruz.” der ve tüm ihvanın böyle olması için dua ederdi.

Dünya ve ahiret konusundaki şu sözü oldukça ilginçtir: “Dünya işinde Koç’tan ileri olmak isterim. Ahiret işinde de Mevlana’dan ileri olmak isterim.”

1983 yılında Medine-i Münevvere’de kaleme alıp aile efradına yolladığı mektup, aslında tüm dostlarına vasiyet niteliğindedir.

Şairliği ve şiirlerinin ana temaları:

İbrahim İpek Efendi, şair kişiliğiyle de ön plandadır. Şiirlerinde Mücahit mahlasını kullandığı bilinmektedir. Şiirde edebiyat ve sanat kaygısı taşımamaktadır. Şiirlerinin ana teması; iman, ihlas, tasavvuf, zikir, nefis mücadelesi, tebliğ ve irşattır. İlahi aşk, peygamber sevgisi ve ümmetin derdi de mısralarında dile getirilmiştir.

Eyyüp Fatih Şağban, “İpek Yolu” adlı eserinde İbrahim İpek Efendi’nin 80 şiirini yayınlamıştır. Bu şiirler, onun düşüncelerini ortaya koyması bakımından önemli belge niteliğindedir. Eserde geçen şu mısralar, onun dervişlik anlayışını terennüm etmektedir:

*Can içinde cenan vardır
Basiretle gören vardır
Gidip ordan gelen vardır
Dost ilini soran gelsin*

*Şeyh dervişten hal istiyor
Derviş Hak’tan mal istiyor*

*Hak dervişten can istiyor
Canını Hakk'a veren gelsin*

Gönül doktoru olarak tasavvur ettiği Lokman(as)ın tavsiyelerini derde derman olarak görüp bazılarını mısralarına dökmüştür:

*Bugün vardım bir Lokman'a
Derdin sana derman dedi
Mihnet etme ten ve cana
Canındır canan dedi*

*Günahlardan hazar eyle
Kalb evine nazar eyle
Hak'tan alıp halka söyle
Böyle olur divan dedi*

*Mücahit zikri az eyleme
Yalvar Hakk'a naz eyleme
Mümkir ise hiç söyleme
Sükut duran sultan dedi*

Her derviş gibi o da Allah ve peygamber aşkıyla doludur. Bunu şu dörtlükte birlikte zikreder:

*İstemezem evlat mali
Yeter bana aşk-ı Hüda
Günahuma tövbe ettim
Salavattan aldım gıda*

Şu dörtlükte de İslam toplumunun tümünün derdini dert edindiğini, coğrafi mekanlar beyan ederek ifade eder:

*Vuslat rüzgarı esse Yemen'de
Titretir Rum'da derviş olanı
Ehl-i zikre derler deli divane
Dermandır zikir, derdi olana*

İbrahim İpek Efendi'nin divanının tasavvufi yönden derin bir tahlilinin yapılmasında yarar vardır. Zira onda tasavvufun her konusunun ve İslam esaslarının mısra mısra ifadesi bulunmaktadır.

Menkıbeleri:

Son devir meşayihından İbrahim İpek Efendi'nin müritleri tarafından dile getirilen pek çok menkıbesi vardır. Ancak bunların çok azı kayıt altına alınabilmiştir. Eyyüp Fatih Şağban'ın eserlerinde İbrahim İpek Efendi'nin pek çok keramet ve menkıbeleri zikredilmektedir.

*Hacda kaybolan birinin bulunduğu yeri keşf ü kerametiyle tespit edip delile bildirmesi,

- *Sık sık tayy-i mekan yaparak hacda iken evini ziyaret etmesi, değişik memleketlere bu yolla gitmesi,
 - *Kalpten kalbe irşat esnasında muhatabının arzusunun keramet yoluyla gerçekleşmesi,
 - *Abdulkadir Geylani'nin, Ahmet Rufai'nin ve Nakşibend hazretlerinin manevi talimine ulaştığını beyan etmesi,
 - *Bazı müritlerinin aklından geçen sorulara uygun temsil getirerek cevaplandırması...
- Ve buna benzer birçok keramet ve menkıbeleri nakl edilmektedir.

Vefatı:

İbrahim İpek Efendi, Uşşaki tarikatının bilinen son meşayihindedir. Sadece ilimizde değil, çevre illerde ve hatta büyük kentlerde, Ankara ve İstanbul'da pek çok müridi vardır. Onun irşadı ve duasını talep etmek için sağlığında evi ziyaretçilerle dolup taşardı. Kendisi İskilip ilçemize bağlı Yerli Köy'de yaşamasına rağmen hastalığı sırasında her yerden ziyaretine gelenler olmuştur.

Her canlı gibi o da acele gelince emaneti sahibine teslim edeceğinin bilinceydi. Müritlerine de hep ölümü hatırlatıp ondan sonrası için iyi hazırlanmalarını öğütlerdi. Kendisi de fani alemdeki hizmetini doldurup 6 Haziran 2000 tarihinde Hakk'ın rahmetine kavuştu. İbrahim İpek Efendi'nin vefatı tüm dostları ve müritleri arasında yankılandı. Kalabalık bir cemaatin katılımıyla kılınan cenaze namazından sonra Yerli Köy'deki kabrine defnedildi. Allah, rahmet eylesin.

İpek Efendi'yi sevenler, onun adını yaşatmak için her yıl, geniş katılımlı bir törenle önce Çorum'da, ertesi gün kabrinin başında anıyorlar.

KAYNAKLAR:

- * Eyüp Fatih Şağban: *Gülzarı Hüsnüya*, İstanbul- 2003
- * Eyüp Fatih Şağban: *İbrahim İpek Efendi Divanı İpek Yolu*, İstanbul- 2002

İbrahim İpek efendi'nin Yerli Köy'deki kabri

13. ŞEYH MUHYİDDİN YAVSİ

Şeyh Muhyiddin Mehmet, Semerkant tarafından Maverayünnehir bölgesinden gelip Anadolu'nun Şirin beldesi İskilip'e yerleşen bir ailedendir. Bu aile, 1494 senesi sonlarında İskilip'in Bağözü/ Direklibel kasabasını yurt edinmiŐlerdir.

Muhyiddin'in babası Mustafa'dır. Dedesinin adı da Mehmet'tir. Amcası ünlü matematik ve astronomi bilgini Ali Kuşçu ve diğer amcası Abdülgani'nin İskilip'e gelmeleri, babası Mustafa'nın vefatından sonraya rastlar.

Amcası Ali Kuşçu, astronomi tahsilini meşhur Uluğ Bey'in yanında yapmıştır. Şeyh Yavsi de önce amcası Ali Kuşçu'nun yanında ve hizmetinde bulunmuş, hadis rivayeti ile ilgili icazeti de ondan almıştır. Ali Kuşçu, bir ara Tebriz'de Uzun Hasan'ın elçisi olarak görev yapmış, sonra Fatih Sultan Mehmet'in ısrarlı daveti üzerine İstanbul'a gelip yerleşmiştir.

Şeyh Yavsi'nin babası Mustafa, İskilip'te Zeyniyye Tarikatı Şeyhi olarak uzun zaman tedrisatla meşgul oldu. Burada kaldığı sırada Direklibel, diğer adıyla İmad'da 1454 yıllarında Muhyiddin dünyaya geldi. Muhyiddin, babasının yanında büyüdü ve ilk tahsilini babasından yaptı. Sonra tahsiline Amasya ve İstanbul'da devam etti. Zahiri ilimleri amcası Ali Kuşçu'dan tahsil etti. Foçavi'den Tefsir-i Beydavi okudu. Batını ilimleri de Şeyh Muslihiddin Koçevi ve Şeyh İbrahim Kayseri (Tennuri)'den aldı. Şeyh İbrahim Tennuri'nin uzun zaman hizmetinde bulundu. Yanında riyazata devam etti. Onun izniyle riyazattan çıktı. Şeyhinden tarikat ve irşat icazeti aldı. Şeyh İbrahim Tennuri, Hacı Bayram Veli'nin müridi olan Akşemseddin hazretlerine intisaplı olduğu için Şeyh Muhyiddin Yavsi Hazretleri de Bayramiyye tarikatına mensuptu.

Şeyh Muhyiddin Yavsi, bir ara İskilip'e gelerek babası Şeyh Mustafa'nın tekkesinde irşat faaliyetinde bulundu. Ancak burada fazla kalmadı. Amcası ve hocası Ali Kuşçu'nun kızı Sultan Hatun ile evlenerek İstanbul'a yerleşti. Amcasının 1474 yılında vefatına kadar orada hem kendini yetiŐtirdi, hem de kayınpederine hizmet etti. Bu evlilikten Nasrullah, Abdülfettah ve Ebussud adında üç çocuğu dünyaya geldi. Mehmet adında bir oğlu daha vardır.

Şeyh Muhyiddin, ilme ve maneviyata kene gibi yapıŐtıęı için Yavsi lakabıyla meşhur olmuştur. Amcası ve kayınpederi Ali Kuşçu'nun vefatı sırasında Simavlı Şeyh Bedreddin'in Varidat isimli meşhur eseri üzerinde çalışıyordu. Bu esere yazmış olduğu Şerh, onu ilim ve tasavvuf dünyasında Őöhrete kavuŐturdu. Bu Şerh ile tasavvufun en karmaşık konusu olan ve İbni Arabi'den beri tartıŐılan vahdet-i vücudu ilim alemine

geniş biçimde sundu.

Şeyh Muhyiddin Yavsi, ilim ve tarikat yolunda ilerlerken ibadetlerini de eksiksiz yerine getirme gayretindeydi. Bu bağlamda hac görevini yerine getirmeye karar verdi. İstanbul'dan yola çıkıp önce baba yurdu İskilip'e uğradı. Oradaki dost ve akrabaları ziyaret ettikten sonra Amasya'ya geçti. Amasya, onun tahsil gördüğü yerlerdendi. Aynı zamanda şehzadelerin padişah olmadan önce Anadolu'da birkaç vilayetten biriydi. Orada 1480 yılında Şehzade Bayezid'i ziyaret eder kendisine "Hicaz'dan dönünce sizi Osmanlı tahtına çıkmış olarak bulacağım." der. Şeyh Muhyiddin Yavsi hazretleri henüz hac görevini tamamlamadan II. Bayezid 1481 yılında padişah olur.

Şeyh Muhyiddin Yavsi'nin ziyareti, II. Bayezid'in zihninde derin iz bıraktı. Tahta çıkışını şeyhin duası himmetine gerçekleştirdi diye hac dönüşünde Şeyh Muhyiddin Yavsi'yi saraya davet ederek ona saygı ve ihtiramda bulundu. 1482 yılında Müderris/Metris semtinde onun adına bir tekke yaptırarak "Hünkar şeyhi" unvanıyla orada hizmet etmesi için gereken imkanları emrine sundu. Oğlu Ebussud Efendi de orada dünyaya geldi.

Osmanzade Hüseyin Vassaf, Sefine-i Evliya adlı eserinde şöyle bir olay nakleder: Bir gün Padişah'a "Bu gece saray haricinde yatsınlar." diye haber göndermiştir. Padişah, bu haberde bir hikmet vardır, diyerek o gece başka bir yerde yatmıştır. Gece yarısı şiddetli bir depremle bütün şehir sarsılmıştır. Sultanın halvethanesinin tavanı da çökmüştür. Padişah, derhal şeyhin yanına gider. Ne görsün, her taraf yıkılmış ama çilehaneye bir şey olmamış. Orda şeyh ile bir süre görüşmüşler. Şeyh, Padişah'ı hayır duada bulunarak yolcu etmiştir.

Şeyh Muhyiddin Yavsi'nin ünlü şeyhülislam Ebussud Efendi'den başka oğulları Şeyh Nasrullah ve Şeyh Mehmet Efendi de alim ve derviş insanlardı. Osmanlı tarihinde üç -dört defa şeyhülislamlık makamına gelen Sun'ullah Efendi de Şeyh Yavsi ailesindendi.

Şeyh Muhyiddin Yavsi, dini ilimlerin yanı sıra tasavvufta da hayli yol aldığı için Osmanlı Müellifleri kitabının yazarı Bursalı Mehmet Tahir Efendi, onu "Zülcenahayn" yani iki kanatlı alimler arasında zikreder.

Şeyh Muhyiddin Yavsi'nin keşf ve kerametini, ilk defa Sultan Bayezid-i Veli fark etmiştir. Bu nedenle ona tekke kurmuş, ilim ve feyzinden yararlanmıştı. Devlet idaresinde onun irşadının izleri vardır.

Şeyhin kerametleri, bununla sınırlı değildir. Bir gün dostlarından birinin oğlu suç işler. Şeyh Yavsi'den vezirlere rica ederek suçun affına aracılık etmesini isterler. O da "Daha güçlü birisine yönelip affı için dua edeceğim." der. Divan kurulup suçlu ortaya getirilince vezir,

genci överek söze başlar. Sonunda affedip serbest bırakır. Durumdan haberdar olanlar, cezalandırılmak için getirilen gencin affının Şeyh Yavsi'nin duasının himmetiyle olduğunu anlarlar.

Şeyh Hacı Çelebi'nin anlattığına göre kardeşi Müeyyedzade Abdurrahman Efendi, kazaskerlik görevinden azledildiği sırada Şeyh Yavsi'yi ziyarete gider. Şeyh, altına güzel minderler serdirip arkasına süslü yastıklar yerleştirerek konuğunu ağırlar. Kazasker iken oturduğu gibi oturmasında da ısrar eder. Müeyyedzade Abdurrahman Efendi hazırlanan yere oturunca Şeyh Yavsi, görevin mübarek olsun diyerek tebrik eder. Aradan iki hafta kadar bir süre bile geçmeden Yavuz Selim'in emriyle tekrar Rumeli Kazaskerliği görevine döndürülerek Edirne'ye gönderilir. Bu olayın da Şeyh Yavsi'nin dua ve himmetinin bereketiyle olduğuna inanılır.

Sultan II. Bayezid ile seferlere çıkan ve ona yakınlığı ile bilinen Şeyh Alaaddin, bir seferden dönüşte yolunu kaybeder. Şiddetli yağmura ve ardından gelen sele yakalanır. Karşıya bir türlü geçemez. O gece karanlığında bir kişi gelip onu şiddetli sel akıntısından kurtarıp karşıya geçirir ve şu yolu takip ederek ilerle, der. O tufandan kurtulup Edirne'ye vardığında kışlada hummalı bir hazırlık yapıldığını görür. Bu hazırlığın Şeyh Muhyiddin Yavsi için yapıldığını öğrenir. O da diğer askerler gibi merakla bekler. Şeyh Yavsi içeri girdiğinde gece kendisini tufandan kurtaran kişi olduğunu fark eder. Şeyhe durumu anlatmak istediğinde o, bunun ifşa edilmesinden hoşlanmayarak bir yanlıştın var, deyip geçiştirmek ister. Şeyh Alaaddin ısrar edince onu gizlice uyarır. Bu bir sırdır, ifşa edilmesi doğru değildir, der. Alaaddin Efendi, bu olaydan etkilenerek Şeyh Yavsi'ye intisap etmiştir.

Şeyh Muhyiddin Yavsi'nin Şeyh Bedreddin Simavi'nin El-Varidatü'l-Kübra adlı eserine yazmış olduğu meşhur şerhden başka Risale Fi-Ahvali's-Süluk, Ta'likat Ala-Tefsiri'-Beydavi ve Ta'likat-ı Ali adlı eserleri bilinmektedir.

Sultan II. Bayezid Han'ın takdir ve iltifatlarına mazhar olmuş olan Şeyh Muhyiddin Yavsi'ye maddi destek yanında birçok arazi ve emlak tahsis edilmiştir. Şeyh Yavsi hazretleri bunlara ilaveten şahsi gelirleriyle de pek çok mülk edinmiştir. Tüm emlakini kendinden sonra da kalacak şekilde evladilik vakıf yoluyla vakfetmiştir. İskilip'teki servetinden pek çok köy, han, hamam, değirmen, arazi ve emlak ile gelirlerini İstanbul Şer'iyeye Mahkemesinde 906/1510 tarihinde kendisinin vefatından sonra oğullarına ve kocaya varmayan kızlarına kaydı hayat şartıyla pay ayrılmak suretiyle fakirlerin ve gariplerin istifadesine vakfetmiştir.

İskilip'te Meydan çayı üzerindeki Şeyh Muhyiddin Yavsi Ca-

mini de o yaptırmıştır.

Şeyh Muhyiddin Yavsi hazretleri, hayatının son döneminde İskilip'te kalmış ve 920/1524 yılında orada vefat etmiştir. Devlet erkânının, ulema ve meşayihın da iştirak ettiği kalaba bir cemaatin omuzları üzerinde caminin haziresinde babası Şeyh Mustafa İmadi'nin yanına defnedilmiştir. Bu türbe, Şeyh Muhyiddin Yavsi Camiinin bitişiğindedir.

Evliya Çelebi, Seyahatnamesinde şöyle anlatır: “Şeyh Muhyiddin-i İskilibi Şeyh Yavsi namıyla maruf olan, halen kasaba içinde oğlu Ebussud tarafından yaptırılan türbede medfundur.” İskilip'deki ziyaretgahından bahsederken Şeyh Yavsi'yi şöyle tanımlar: “Kaşif-i esrar-ı hakikat, Gavvas-ı Bahr-ı Din Derya-yı der-yakın eş- Şeyhu'l-Kebir”

Ebussud Efendi, babası için türbe inşa ettirdikten sonra yakında bir de köprü ile Bağözü mevkiinde bir mescit ve yanına da mektep yaptırmıştır.

Şeyh Muhyiddin Yavsi, Osmanlı Devletine iki büyük şeyhülislam ve bir çok müderris, kazasker yetiştirmiş olan büyük bir aileye mensuptur. Osmanlı Devleti sınırlarını aşmış tüm İslam aleminde tanınan Şeyhülislam Ebüssud gibi bir evlat yetiştirmiş olması, her türlü takdirin üstündedir. O kadar ki oğlu, babasından daha çok şöhret bulmuştur.

Her ikisine de Allah rahmet eylesin.

Şeyh Yavsi Camii

KAYNAKLAR:

- 1.Rifat Arıncı: *Şeyh Muhiddin Yavsi*, Çorumlu Dergisi
Yıl:1940 Sayı:18 Sh.535-537
- 2.Mustafa Aşkar: İskilipli Şeyh Muhyiddin Yavsi Hayatı- Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı, 1996- Ankara
- 3.İslam Alimleri Ansiklopedisi- *Muhyiddin İskilibi maddesi*
İstanbul – tarihsiz. 14/164-167
- 4.Ömer Rıza Kehhale: *Mucemü'l-Müellifin*- 1993 Beyrut, 3/693
- 5.İsmail Paşa el-Bağdadi: *Hediyetü'-Arifin Esmâü'l-Müellifin ve Asaru'l-Musannifin*- İstanbul 1955, c.2 sh. 253
6. Şemseddin Sami: *Kamusu'l-A'lam*, 1306 İstanbul, 1/722
7. Mecdi Efendi: *Hadaiku's-Sakaik*. (Hazırlayan: Abdülkadir Özcan – Çağrı Yayınları) 1989 İstanbul, I/349-351
8. Süleyman Sadettin Müstakimzade: *Mecelletü'n-Nisab Fi'n-Niseb ve'l-Küna ve'l-Elkab*, 324b ve 443a varaklar-(Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Bölümü no.628- Tıpkı Basım, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 2000)
9. Osmanzade Hüseyin Vassaf: *Sefine-i Evliya* (Yayına haz. Prof.Dr. Mehmet Akkuş ve Prof.Dr. Ali Yılmaz) 2006 İstanbul, II/466-467
- 10.Abdülkadir Altunsu: *Osmanlı Şeyhülislamı*, 1972 Ankara, sh.28 (Mehmet Ebüssuud başlığı)
- 11.Evliya Çelebi: *Seyahatname*, (İkdam Matbaası) İstanbul-1314, cilt.3, sh240-241
- 12.Ethem Erkoç: *Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Çorum Yöresi* -Çorum 2010

14.KOYUN BABA

Giriş:

Kızılırmak'ın iki yakasına kurulmuş şirin bir ilçedir Osmancık. Ovası verimli, çeltiği boldur bu beldenin. Tosya'dan kalır yeri yoktur pirincinin. Ama Osmancık, Koyun Baba ile anılır olmuş. Ona tarihte ve günümüzde değer katan en önemli unsurdur Koyun Baba. O, şairlere ilham kaynağı, yazarlara konu olmuş. Kimi derviş, ondan almış dersini. Kimi araştırmacı onun hayat ve menkıbeleri ile süslemiş tezini. Sakin Karakaş, Osmancık'ı anlatırken Koyun Baha'dan destek almış:

*Koyun Baba evliya ünlü bir veli
Ada Tepe'den türbeye uzanır eli
Tekkesini, köprüsünü ziyaret etmeli
Evliyalar mekânı, güzel Osmancık.*

Anadolu'nun İslâmlaşmasında Horasan erenlerinin emeği büyüktür. Koyun Baba da Horasan'da dünyaya gelmiş bir alperendir. Asıl adı Seyyid Ali'dir. Annesinin adı, Zehra'dır. Hz. Ali'nin (kv) oğlu Hz. Hüseyin ve torunlarından İmam Rıza ile soyu ilintilenir. Bu nedenle Seyyitler'den kabul edilir.

Rüyada talimat:

Koyun Baba'nın hayatı, menakıpnâmelerden öğrenilmektedir. Ona göre onun Osmancık'a gelişi de bir menkıbeye dayanır.

Koyun Baba, genç yaşında bile bütün vaktini namaz kılarak, dua ve niyazla geçirirdi. Salih ve müslüman insanlara yardım eder, hastaların halini sorar, fukaraya elinden gelen yardımı esirgemezdi. Zühd ve takvası kemal mertebesine erişmişti. Bir gece rüyasında Peygamberimiz Hz.Muhammed (s.a.v.)'i görmüştü. Rüyasında ona:

-Ey evladım, hicret zamanın gelmiştir. Önce Beytullah'a git, tavaf et. Sonra beni ziyaret eyle. Sana sayısız nasipler verilmiştir. Şimdi onları arayıp bulmak zamanıdır, deyince Seyyid Ali yola koyulur.

Önce Bağdat yoluyla Kerbela'ya varır, ecdadını ziyaret eder. Oradan Mekke'ye yönelir, haccını eda eder. Oradan Medine'ye gelir. Büyük dedesi ve Hatem'ül-En'biya Hz. Muhammed 'Mustafa'nın (s.a.v.) Ravza-ı Mutahhara'sını (kabrini) ziyaret eder. Orada Mescid-i Nebvî'de namaz kılp dua ederken murakabeye dalar. Resulullah (sav), ona "Rum diyarına (Anadolu'ya) gidesin. Hak Teala'nın hikmetlerini müşahade eylesen." diye tavsiye ve talimatta bulunur.

Anadolu'ya hareket:

Bu nida üzerine Seyyid Ali, Rum diyarına doğru yola çıkar. İlk durağı Şam'a varır, Şam'da erenlerle sohbet eder. Ama gideceği daha çok yer vardır.

Günler sonra oradan hareket eder. Anadolu'da ilk durağı Bursa olacaktır.

Bursa'da çobanlık:

Seyyid Ali, Bursa'da Abdullah isimli bir zenginın koyunlarını gütmeye başlamıştı. Ama ağa ile yaptığı anlaşmaya göre çobanlık ücreti olarak birden fazla kuzulayan koyunların bu fazlalık kuzuları ona verilecekti.

O yıl bütün koyunlar ikiz veya üçüz kuzuladılar. Böylece Seyyid Ali, sürü sahibi oldu. Onun bu halini çekemeyen çobanlar, türlü iftiralarla ağasıyla arasını açmak istediler. Ama o hepsini yemeğe davet edip kış gününde kar altındaki kiraz ağacından onlara taze kiraz ikram edince hepsi de af dilediler.

Seyyid Ali, koyunlarına şefkatle muamele eder, onlara hiç değnek vurmaz, taş atmazdı. Ta o zaman ona Koyun Baba denmeye başlanmıştı.

Koyun Baba, bir gün sürüsünü otlatırken bir bağ kenarına geldi. Bağ O'na hal diliyle seslendi.

“Gerçek er isen şu koyunları bana salarsın. Senin himmetinle ırğatların olsunlar. Otlarımı ayıklasınlar.”

Koyun Baba, kendisine ulaşan bu gizli sese uyup koyunlarını bağa saldı. Bağ sahibi bu hali görünce bağının mahvolduğunu sanıp Subaşına şikâyet etti. Gelip baktıklarında koyunların sadece otları temizlemiş olduğunu, bağa hiçbir zarar vermediklerini görünce hayret ettiler. Koyun Baba'dan af dilediler.

Konya'ya uğradı:

Sırrının ifşa olduğunu gören Koyun Baba, buradan Konya'ya doğru hareket etmiştir. Niyeti, orada sürülerini otlatmak ve bir engel çıkmazsa yerleşmektir.

Burada da kendini gizleyememiştir. Bir çobanın imdadına yetişmiş, sürülerini sulaması için derin kuyunun dibindeki kovayı çıkararak ona yardımcı olmuştur. Kerameti zahir olunca Konya'dan ayrılıp yola koyulmuştur.

Koyun Baba, çobanlığa devam ederken yol üstünde bir mağarada riyazetle meşgul olmaya başlamıştır. Gündüzleri oruç tutmuş, geceleri

sürekli namaz kılmıştır. Bu hâl, kırk gün devam etmiştir. Kırkıncı gün gizli bir ses O'na:

“Ey âşık çoban, arif çoban, dile benden, ne dilersin?” dedi. Koyun. Baba da:

“Seni isterim.” deyip üç defa tekrarladı.

Bunun üzerine o ses:

“Sen bizi istersin. Biz de seni dünyada ve âhirette azizlerden kıldık. Bir kara kayalı yerde keklik öter, toprağında kekik kokar bir velayet yurdu vardır. Varıp orada mekân tutasın. Sofra kurup gelen geçen Tanrı misafirlerini ağırlayasın.” buyurdu. Koyun Baba'ya bundan sonra karar kılacağı yeri tarif etti.

Kara kayalı kelik kokulu toprak:

Koyun Baba, bu fermana uyarak kırk koyunuyla birlikte bu tarif edilen velayet yurdunu aramaya koyuldu. Bir aylık bir yolculuktan sonra bir gün ormanlık bölgeyi geçerek Osmancık toprağına ulaştı. Etrafını seyretmeye başladı. Ta uzaklarda bir vadi ortasında kara bir kaya bütün heybetiyle yükseliyordu. Bir nehir, kayanın bulunduğu vadide akmakta, kara kayanın etrafında bağlar bahçeler içinde bir şehir görünmekteydi. Bu kara kaya, Kandiber Kalesi'nin üzerine kurulmuş olduğu kaya idi ve bu şehir de Osmancık'tı. Burnuna kekik kokusu, kulağına keklik sesleri gelmeye başladı. Aradığı yeri bulmuştu.

Oturduğu yerde büyük bir beyaz taş vardı. Yarım ton ağırlığındaki bu taşı yerinden oynatıp öyle bir fırlattı ki Arafat Tepe'ye vardı. “Ya Rabbi, bu taşın düştüğü yere defn edilmemi nasip eyle” diye dua etti.

Kırk erenler:

Koyun Baba, Osmancık'a geldiğinde burada Kırk evliya vardı. Bunların başındaki zat, Mantuk Baba denen ihtiyar bir dervişti. O gece dervişlerin hiçbiri kandilini yakamadı. Mantuk Baba'ya: “Bu hâl nice-dir?” diye sorduklarında O, “Erenler, buraya sahib-i tasarruf biri geldi. Bu diyar, artık onun himmeti altındadır. Bizim kandillerimizin sönüşü de onun gelişine delâlettir.” dedi.

Bu hâli Kadri, “Menakıb-ı Koyun Baba” adlı eserinde şöyle dile getirir:

*O nurun pertevi söndürdü mümi
Kamer yanında seyret bak nücûmi*

*Ayın yanındaki yıldızların heb
Ziyası olmaz nedir ona sebeb*

*Kamer nur-ı nücumun pertevin hem
Bütün mahv kılar hem öyle elzem.*

Böyle der Mantuk Baba, dalar murakabeye. Sonra başını kaldırıp: “O zat, şu anda bu şehrin içinde bir sakız ağacının altında oturuyor.” der. Müritleriyle birlikte Koyun Baba’yı aramaya koyulurlar. O sakız ağacının dibinde Koyun Baba’yı zikrullah ile meşgul iken bulurlar. Sorarlar ona:

”Sahi gelişiniz nedendir? Mürşidiniz kimdir? Nasibiniz kimden verilmiştir?”

Şair Kadri, Koyun Baha’nın cevabını şöyle nakleder:

*Koyun Baba bu sim kıldı idrâk
Didi ecdadımız hakkında levlâk*

*Buyurdu hâlık-ı bicün-i mevlâ
Eyü bildin ki ceddîm âl-i Zehra*

*O sultan-ı Şehid-i Kerbelâ’nın
Sülâlesindenim bilgil ben ânın*

*Horasan’dan gelürem anla rûşen
Resulün emri ile bil seni sen.*

*Dahi ismim benim Seyyid Ali’dir
O ceddîm nuru bende müncelidir.*

*Benim mürşidimi sormak ne hacet
Habibullah dirir ol tâc-ı ümmet*

*Bilâ-vasıta oldum andan irşad
Dil-i viranemi ol kıldı âbad*

Koyun Baba, “Buranın himayesi artık bize verildi. Sizin başka illere gitmeniz gerek.” deyince durum anlaşıldı. Otuz dokuz derviş düştüler yollara. Yaşlı, pir-i fâni Mantuk Baba ise Koyun Baba’nın izni ve himmeti ile âhir ömrünü Osmancık’ta tamamladı.

Koyun sevgisi:

Koyun baba, Osmancık’ta da koyunlarını otlatmaya devam et-

miştir. O şefkatli ve merhametli halini hep sürdürmüştür. Bir gün Adatepe eteklerinde koyun güderken sürüden bir koyun kaçmıştır,

Baba Hazretleri peşinden koşar ama bir türlü yakalayamaz. Koyunun ardından koşarak Adatepe'yi dokuz defa dolaşır. Adatepe'yi normal yürüyüşle bir defa dolaşmak üç saat sürüyor, derler. Bu kadar kovalamacaya dayanamazlar, yorgun düşerler. Sonunda koyunun boyundan tutar 'Ya mübarek, sen de yoruldun ama beni de Eyüp sabrına nail ettin.' diyerek koyunu kucaklayıp gözlerinden öper. Kimi menakıbnâmelerde ona bu sebeple "Koyun Baba" denildiği anlatılır.

Aynı olayı Şair Kadri, mısralarında şöyle dile getirir:

*Baba bir gün koyunun ra'yederdi
Adatepe civarında güderdi*

*Koyunlardan birisi itti firar
Hemen ardına düşdi anda ey yâr*

*Tolaştı tepeyi üç defa ey can
Muvaffak olmadı tutmaya o sultan*

*Nihayet tutdı öpdî gözlerinden
Ki fikret hilmini, var sözlerinden*

*Beni hem kendini yordun mübarek
Be hey hayvan gücenme olma dilteng*

*Deyup anı koyunların içine
Getürdi saldı andı nfti yine.*

Kıskananlar var:

Koyun Baba, artık Osmaniye'de karar kılmıştır. Namı, diyardan diyara yayılmıştır. Velayet ve keramet sahibi olduğu anlaşılınca müritleri de günden güne artmıştır. Her taraftan akın akın ziyaretçiler gelmeye, feyiz alıp memleketlerine gönül hoşluğu ile dönüp gördüklerini anlatmaya başlamışlardır. Bu hâl, çevresinde bir sevgi hâlesinin oluşmasının yanı sıra karşısında haset ve buğz eden insanların da çoğalmasına neden olmuştur.

Gümüş beldesinin vaizi Abdullah Efendi de ona atıp üfürenlerdendi. Abdullah Hoca'nın yarenlerinden bir grup Koyun Baba'yı öldürmek üzere yola çıktılar. Güvercinlik köyü yakınında gusletmek için ırmağa girdiler. Çıktıklarında her birinin elbisesi üzerine birer yılanın

çöreklenmesini görüp hatalarını anladılar.

“Ey yılanlar, Koyun Baba’yı gerçekten seviyorsanız elbiselerimizin üzerinden uzaklaşın, giyinelim.” deyince yılanlar su gibi akıp otların arasında kaybolup gittiler.

Gümüşlü Abdullah’ın adamları Koyun Baba’ya mürit olmak istediler. Koyun Baba, onlara bu yolun çok çetin olduğunu anlatmaya başladı:

“Dervişlik ateşten bir gömlektir. Onu her kişi değil, er kişi giyebilir. Lokması, yedi ateşten geçmiş zehirdir. Onu da her kişi hazmedemez, er kişi hazmedebilir”

Onlar da Koyun Baba’dan himmet dilediler. Biri hariç on birine erenlerin nazarıyla nazar etti ve onları müritliğe kabul buyurdu.

Fatih’in Koyun Baba’yı ziyareti:

Koyun Baba’nın ünü, Osmancık sınırlarını aşmış, ta Payitaht İstanbul’a kadar ulaşmıştı. Tahtta Sultan Murat Han oğlu Fatih Sultan Mehmet bulunmakta idi. İstanbul’un fethinden sonra zaman zaman Anadolu’ya sefer eylerdi. Bir seferinde ordusuyla Osmancık’ta konakladı. Bu, İran Şahı Uzun Hasan’a karşı düzenlediği sefer olarak geçer menakıbnâmelerde. Ancak bu, tarihi gerçeklerle uyuşmamaktadır. Zira Fatih’in Uzun Hasan üzerine yürümesi 1473 yıllarındadır. Oysa Koyun Baba 1467’de vefat etmiştir. Bu durumda Fatih ile Koyun Baba’nın görüşmeleri daha önceki yıllarda olsa gerektir.

Fatih Sultan Mehmet Han, Osmancık’a geldiğinde halkla sohbet ettikten sonra vezirini Koyun Baba’ya gönderir. Vezir Kızılırmak kenarına varınca “Velayet sahibi bir zatın huzuruna gidiyoruz. Gelin, ırmaktan abdest alalım.” der. Herkes abdestini alıp içi dışı pak olarak varırlar Koyun Baba’nın huzuruna. O anda bir kerametine de şahit olurlar. Uzun bir sohbe dalarlar. Halvetleri sona erince Hünkar Fatih Sultan Mehmet Han’ın otağına dönerler. Anlatırlar tüm gördüklerini. Fatih Sultan Mehmet Han, “O Allah erini ziyaret etmek bize vacip oldu.” diyerek ulemadan birkaç kişi ile birlikte Koyun Baba Hazretleri’ni ziyarete gelirler.

Bu esnada Baba hazretleri Cenab-ı Hak ile muâşerette bulunuyordu. •Padişahın geldiği ona malûm olmuştu. Zikir ve duasını bitirip Fatih Sultan Mehmet Han’a yönelince Padişah doyumsuz mutluluk, tanımlanamaz bir sevinç hissetti. Selâm ve musafahadan sonra aralarında koyu bir sohbet başladı. Etrafındaki yiğitler ve âlimler onları saygıyla izliyorlardı.

Bir ara Fatih, Koyun Baba hazretlerine: “Baba Sultan, himmet nazar eyle. Birkaç muradımız vardır. Hak bunları nasip etsin.” dedi.

Baba hazretleri de ona: “Muradın Hak’ça malûm ve muvafıktır. Var Allah yolunda cenk et. Gazan mübarek olsun.” diye dua buyurdu.

Fatih bu buluşmadan hoşnut olmuştur. Huzurundan ayrılırken birçok araziyi onun hizmetine vakfetmiştir.

Altın öğütler:

Koyun Baba bu vakıf olayını duyunca dervişlerini toplayıp onlara şu öğütleri vermiştir:

**Benim kazanıma vakıf ekmeği koymayın, dibini deler. Hak Teala dergâhında bulgur bulamacı elverir.*

**Kimsenin ağacına tamah etmeyin, dirlik odunu yakın.*

**Yoldan geçeni hoş tutun. Misafiri ağırlamakta cimri davranmayın. Elinizde olanı kaçırıp aç kalmaktan korkmayın. Misafire harcanan gerisin geri yerine gelir.*

**Şeriat emrini muhkem tutun. Zira şeriat evinden dışarı çıkan, dört kapıdan da dışarı çıkmış olur.*

**Elinizi Allah için duaya, kul için ataya (cömertçe harcamaya) daima açık tutun. Alnınızın teri kurumasin. Kendinizi Allah yolunda alın teri dökmenin hayrından mahrum bırakmayın.*

**Dost kalbini ferah tutun. Düşmanlarınızın da kalbini kazanın.*

**Dervişlik dilerseniz, Allah’ın ipine sımsıkı sarılın. Dervişlik, kişi kemâl bulunca gelir, size yetişir.*

**Birbirinize yâr olun. Birbirinize yâr oldukça bana da yâr olursunuz. Bana yâr olanların Hak Teala’ya yâr olması için dua ederim.*

**Hakkı her yerde koruyun. Ben iyiyi, yavuzu gözetirim, Yaramazı, haksızı bana gönderin. Onun hakkından ben gelirim. Tuttuğumu geç tutarım amma muhkem tutarım.*

**Eğer bu nasihatlerimi dinlemezsensin ansızın kaybolup giderim. Dinlerseniz, dünyada ve ahirette berhudar olun.*

Koyun Baba’nın öğütlerinin her biri som altın değerindeydi. Müritleri, onu can kulağıyla dinlediler, gönül kabına doldurdular. Ömürleri boyunca bu öğütlerin dışına çıkmamaya çalıştılar. Ne de olsa şeyh buyruğuydu, Baba öğüdüydü bunlar.

Köprü isteği:

Fatih Sultan Mehmet Han ile görüşmesinde, Baba hazretlerinin her isteğini yerine getirmek istediğini bildirilince o da: “Hayır hasenat yapmak istiyorsan Kızılırmak üstüne bir köprü yaptır.” dediği de rivayet edilir. Bu konunun değişik rivayetleri de vardır. Fatih döneminde bu köprü yapılamadı. Ama oğlu Sultan Bayezid zamanında kısmet oldu.

Bunu Şair Kadri, şöyle anlatır:

*Köprü'nün inşasına kıldı niyet
Vefa kılmadı ömrü, etti rihlet*

*Ânın oğlu Sultan Bayezid
Zamanında yapıldı oldu te'vid.*

Fatih Sultan Mehmed Han, 1481 yılında, yani Koyun Baba'nın vefatından ondört yıl sonra vefat etmiştir. Bu durumda Koyun Baba Menakıbnamelerinde köprü'nün II. Bayezid zamanındaki inşaatında bulunması, geyiklerle taş taşınması gibi olaylar efsanevî niteliktedir. Menakıbnamelerin incelenmesinde bu özellik dikkate alınarak daha titiz olunmalı. Birilerini öğerken tarihî gerçeklerle de çelişkiye düşülmemelidir.

Şehzade Bayezid ile görüşmesi:

Koyun Baba hayatta iken Şehzade Bayezid, Amasya'da vali idi. O zamanlar İstanbul-Bağdat yolu üzerinde önemli bir geçiş ve konaklama yeri olan Osmancık'a Şehzade Bayezid de uğramış olabilir. Etrafına şâir, sanatkâr ve âlimleri de toplayarak seyahat etmeyi seven Şehzade Bayezid, tarihte veli olarak bilinir. Evliyalara karşı derin saygı ve sevgi duyardı. Bu nedenle devrinde önemli bir zat olan Koyun Baba'yı özellikle ziyaret etmiş olmasını söylemek, tarihî bilgilere de ters düşmez.

Şurası bir gerçek ki "Bayezid Veli Köprüsü" diye de anılan köprü'nün inşasında Koyun Baha'nın teşvik ve tavsiyeleri önemli yer tutmuştur.

Keramet ve menkıbeleri:

Koyun Baba'nın keramet ve menkıbeleri çeşitli eserlerde toplanmıştır. Bunların kimi Osmancık bölgesinde kimi de başka yörelerde geçmiş olan menkıbelerdir. Koyun Baba'nın otuzu aşkın keramet ve menkıbesi dilden dile dolaşmaktadır.

-Köylerine dehşet saçan ejderhalardan onları kurtarması,

-Ejderhanın taşlanmasını sağlaması,

-Abdullah Vahşi adlı bir fakiri göz açıp yumuncaya kadar hacc için Mekke'ye götürmesi, orada bir Arap'ın ona kurbanlık koyun getirmesi, Hacc ibadetinin bitiminde onu yine aynı yöntemle Osmancık'a getirmesi,

-İbadet için girdiği mağarada yukarıya doğru yol gibi geniş delik açılmasını sağlaması,

-Bu mağaradaki esasını çalan Boyabatlı bir kişinin sabahleyin yastığının altında asayı bulamayıp asanın tekrar mağaraya dönmüş olması,

-Müritlerinden Ali Koca'nın Tuna boylarında Vidin kalesine tayy-i mekân yoluyla ansızın gidişini sağlaması,

-Kargı'da 110 yaşındaki çocuksuz kadının daha yaşlı eşinden çocuk sahibi olması için dua etmesi ve ikiz çocuğunun dünyaya gelmesi,

-Zamanındaki bazı kadıların helâl-haram demeden rüşvet yemelerini ispat için köpeklerinin haram lokma konan kaplardan yal yemdiklerini göstermesi,

Ve buna benzer keramet ve menkıbeleri çeşitli eserlerde geçmektedir.

Koyun Baba'nın menkıbeleri, onun hayatta oluşuyla sınırlı değildir. O, ölümünden sonra da tasarruflar devam eden bir velidir.

- Tabutu taşınırken dervişlerini teskin için onlara görünmesi,

- İşaret ettiği yerde bir türbe yapılmak istendiğinde dökülen kerpiçlerin yağmurla eriyip gitmesine rağmen türbe mahallinde taşların birikmesi, onun "Lazım olan kendi gelir." sözünün gerçekleşmesi şeklinde değerlendirilmesi,

- Türbenin inşası İçin gereken suyun yer altından çıkması ve inşaatın bitimiyle suyun kesilmesi gibi ölümünden sonra da devam eden keramet ve menkıbelerinden söz edilir.

Koyun Baba'nın hayat hikâyesini anlatan menakıbnameler, Prof. Mehmet Kaplan'ın dediği gibi bir nevi destan karakteri taşımaktadır. Onlara biraz da bu gözle bakmakta yarar vardır.

Koyun Baba'nın vasiyeti:

Koyun Baba, vefatından önce müritlerini toplayıp onlara önemli vasiyetlerde bulunmuştur. Şair Kadri bunu şöyle anlatır:

*'Baba cem itti bir gün dervişânı
Haber virdi vefatından nişanı*

*Didi size vasiyyet eylerim ben
Vasiyyetim size olsun müberhem*

*Gelen züvvarıma ikram idin siz
Dahi tatyib ile it'âm idin siz*

*Gelen giden yesinler nânımızdan
Verin süt yoğurt egnamımızdan*

*Rızâullah için it'am idin siz
Fakir miskinlere inam idin siz*

*Şeriaten cüda olman aman siz
İbadet eyleyin burada heman siz*

Koyun Baba'nın vasiyeti uzundur ama verdiği mesajlar çok açıktır. O, Allah yolunun yolcusu, Resulullah'ın talimatıyla yola çıkan bir veli. Allah ve Resulü'nün buyruğuyla hayatını sürdürmüş, Son mısrada da geçtiği gibi İslâm şeriatından bir an olsun ayrı düşmemek için hep ibadet etmiş ve müritlerine de aynı şeyi vasiyet etmiştir.

Türbesi ve tekkesi:

Koyun Baba'nın vefatını müteakip yapılan türbenin yanında bir cami, dervişler için meydan, bir yemek ve ziyafet evi, misafirler için kervansaray, mutfak ve kilerden söz edilir. Hatta bunları Sultan Bayezid Veli'nin yaptırdığı rivayeti yaygındır. Koyun Baba türbe ve tekkesinde bugün bunlardan nelerin kalmış olduğunu tüm Osmancılıklar görmekte ve bilmektedir.

Koyun Baba Tekkesi'ne ait çok sayıda vakıf varmış. Gürgen ormanı, çam ormanları, üzüm bağları ve ardıç ormanı gibi yerlerden başka Sarıalan ve Saltuk mevkiinin de Koyun Baba Tekkesi'nin vakıf mallarından bir kısmını teşkil ettiği söylenebilir. Bu gayrimenkullerin şu anda kimlerin mülkiyetine geçtiğini araştırmak, başlı başına bir konudur.

Koyun Baba türbesinin ziyaretçileri, her dönemde olmuştur. Olmaya da devam edecektir. Allah dostlarını seven, kabirlerini ziya-

ret edip fatihalar okuyan mü'min kullar mutlaka olacaktır. Onu ziyaret edenlerden biri de Evliya Çelebi'dir. O, türbeyi ziyaretinde:

***“Kudve-i erbab-ı tahkik, zübde-i Âl-i Âba
Mahzen-i sırr-ı velayet Hazret-i Koyun Baba”***

(Gerçeği arayanların en önde geleni, Âl-i Âba'nın özü, evliyalık sırrının hazinesi Koyun Baba Hazretleri) diye övmekten kendini alamamıştır.

Ancak Evliya Çelebi, Seyahatnamesi'nde Koyun Baba'dan bahsederken “Şeyh Hazretleri, Hacı Bektaş-ı Veli'nin halifesidir.” diye bir ifade kullanmaktadır. Bunu neye dayandırdığını söylememektedir. Oysaki Hacı Bektaş-ı Veli'nin 1270 yılında vefatına rağmen Koyun Baba 1467'de vefat etmiştir. Yani Hacı Bektaş-ı Veli on üçüncü yüzyılda, Koyun Baba on beşinci yüzyılda yaşamıştır. Bu nedenle biri diğersinin şeyhi veya müridi olması söz konusu değildir. Ama şu bir gerçek ki bir Bektaşî Dervîşi olan Koyun Baba'nın tekkesi de bir Bektaşî tekkesidir. Hacı Bektaş-ı Veli ve Koyun Baba, her ikisi de Allah ve Peygamber (sav) yolunun yolcusu, ehl-i sünnet inancını bütün samimiyetiyle yaşayan Allah dostlarıdır.

Evliya Çelebi, Koyun Baba'nın türbesiyle ilgili şunları söyler:

“...Koyun Baba, buraya defnedilmiştir. Sonra Sultan Bayezid Veli, Koyun Baba'yı Kadir gecesinde görüp, vasiyeti üzerine bir yüksek kubbe, bir cami-i şerif, şanlı dervişler için meydan, bir yemek ve ziyafet evi, konuklar için misafirhane, bir çok odalı mutfak, kiler yaptırmış, bu hayır binaları baştan başa kurşunla örtürmüştür.”

Evliya Çelebi, tekkeyi, “Mutfağında gece gündüz nimet eksik olmaz.” diye tarif eder ve külliye'nin tamamını ayrıntılarıyla anlatır. Türbeyi ziyaretine gelince bütün hislerini satırlara döker:

“Hakir, önce bu şehre girdiğimde, yüksek yerdeki mevkiye edep ile varıp, eşiğini öpererek Es-selamü aleyk (Sana selam olsun.) diyerek türbeye girdim. Onun mübarek ruhu için hatm-i şerife başladım. Nurlu kubbesi misk ve anber kokusuyla dolu olduğundan tüm ziyaretçilerin beyinlerini kokulandırır. Her ziyaretçiye tekkede kalan fukara ve türbedarları, gül suyu serperler.”

“Mübarek bedeni üzerindeki Bektaşî sikkesini başıma geçirdim. O anda gözlerimden ve kulaklarımdan bir saat kadar yaş aktıktan sonra gözlerim Arap meşalesi gibi aydınlandı. Zira Karadeniz mıntıkasında kaldığımda gözlerimin nuru azalmıştı.”

Koyun Baba Tekkesi'nin bahçe kapısının üzerindeki kitabede iki satır halinde şunlar yazılıdır:

Asitane-i hazret-i Koyun Baba yapılp müşerref cevrinin

Ta müverrih bu mübarak bab-çün söyledi tarih-i bab-ı zîlal.

(Koyun Baba hazretlerinin türbesi yapılarak onurlandırıldı. Tarihçi bu mübarek yapı için Öğrenciler Şeyhi'nin tarihini söyledi.)

Tekkedeki kitabelerden türbenin 874/1469 tarihinde yapıldığı, tekkenin diğer kısımlarının ise 963/1558 tarihinde tamamlandığı anlaşılmaktadır.

Evliya Çelebi'den başka birçok ünlü kişi burayı ziyaret etmiştir. Pir Sultan Abdal da onlardan biridir. Onu şu mısralarıyla över:

*Kardaşlarım bile yola gidelim
Matem aylarına yüzler sürelim
Çıkıp yükseslere seyran edelim
Alçakları sazdır Koyun Baba'nın.*

Şair ve aşıklar, mısralarıyla dile getirmişler sevgilerini. Gönül erleri, fatiha ile, rabita ile meşgul olup dervişlerle halleşmişlerdir.

Menakıbnameler ve yeni çalışmalar:

Osmancık'ta yaşamış, orada vefat etmiş, oraya defn edilmiş Koyun Baba'yı incelemeye çalıştık. Edirne'de, Konya'da, Denizli'de, Ege kıyısında, İstanbul'da sözü edilen Koyun Baba türbelerini hiç ele almadık.

Koyun Baba'nın hayat hikâyelerini menakıbnamelerden derlemek mümkündür, demiştik. Bu konuda altı tane menakıbnameden bahsedilmektedir. Bunları ve ayrıntılarını araştırmacılara bırakıyoruz. Bunların ciddi tetkikleri sonucunda farklı bilgilere ulaşmak mümkündür.

Bu konuda iki çalışmayı zikretmekle yetinmek istiyorum. Zira şu incelememde bu iki çalışmayı baz aldım.

1.Yard. Doç. Dr. Zeki Gürel'in "KOYUN BABA" adlı eseri: 2000 yılında Yör-Türk Vakfı yayınlarının ilk kitabı olarak çıktı. Aslında bu çalışma, 11. Çorum Hitit Festivali'nde 1991 yılında bir tebliğ olarak sunulmuştu. Bu eser, şu ana kadar yapılmış ilk özgün çalışmanın ürünüdür.

2-"Osmancık'ta Erenler Durağı KOYUN BABA" adıyla M. Şakir Çıplak'ın yayına hazırladığı Şair Kadri'nin "Menakıb-ı Koyun Baba" adlı manzum eseri: 2001 yılında Horasan Yayınları arasında neşredildi. Bu eserin asıl metni. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde 1217 numara ile kayıtlıdır. Mehmet Şakir Çıplak'ın giriş bölümünde verdiği bilgiye göre bu eser, önce Çorum İlahiyat Fakültesi öğrencisi Harun Bayraktar'ın mezuniyet tezine konu olmuştur. Aynı nüsha 1999 yılında Çorum Hakimiyet Gazetesi'nde İsmail Torun ve Abdulkadir Ozulu tarafından bugünkü Türkçe'ye çevirisiyle birlikte yayınlanarak

kamuoyuna tanıtılmasına vesile olunmuştur. Eseri, bir mukaddime ile kitap halinde basın hayatımıza M. Şakir Çıplak kazandırmıştır. Temenimiz, diğer menakıbnâmelerin de gün ışığına çıkartılıp kitaplaştırılması yönündedir.

Koyun Baba'yı da içine alan Cevdet Sadaçer'in uzun bir tetkik sonucu hazırladığı "Tarihsel Doku İçinde Unutulan Bir Kent Osmanlık" adlı eserini zikretmek gerekir. Burada Koyun Baba, ilkeleri, türbesi ve köprüsü hakkında geniş bilgi verilmiştir. Bu kitap da son yıllarda yayınlanan önemli kaynaklar arasına girmiştir.

Koyun Baba Türbesi

GENEL KAYNAKÇA

- *387 Numaralı Muhsebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri II, 937/1530, Osmanlı Arşivi Yayını-Ankara- 1997
- *Abdulkadir Sezgin: Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşilik, Ankara 1990
- *Abdullah Çakır: Mehmet Rifat Efendi'nin Nefhatü'r-Riyazi'l-Aliyye'sinde Abdülkadir-i Geylani ve Kadirilik, 2 cilt, İstanbul 2012
- *Abdullah Ercan: Çorumlu Şairler, 2. basım, İst-1998
- *Abdullah Gündoğdu: Çorum'un 2 numaralı Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme (H.1268-1280/ M.1852-1863) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara- 1989
- *Abdullah Selahaddin-i Uşşaki: Uşşaki Salıklarının Adabı (Çev. Abdurrahman Sami, Yayına Hazırlayan: Mahmut E. Kılıç) İstanbul-1998
- *Abdurrahman Güzel: Hacı Bektaş-ı Veli El Kitabı, Ankara 2011
- *Abdülbaki Gölpınarlı: Mevlana Celaleddin, İsanbul-1952
- *Abdülbari en-Nedvi: Tasavvuf ve Hayat, Terc. Mustafa Ateş, İstanbul 1974
- *Abdülkadir Altunsu: Osmanlı Şeyhülislamı, 1972 Ankara, sh.28 (Mehmet Ebüssuud başlığı)
- *Abdülkadir Efendi: Risale-i Şerh-i Velediyye (Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi - Kayıt no:2296/5)
- *Abdülkadir Efendi: Risale-i Şerh-i Velediyye, Çorum Hasan Paşa küt. Demirbaş no. 2296/5
- *Abdülkadir Geylani: Cilaü'l-Hatır (Çev. Dilaver Gürer) İstanbul-2010
- *Abdülkadir Geylani: el-Fethu'r-Rabbani (Çev. Osman Günan) İstanbul-2010
- *Abdülkadir Geylani: Fütuhu'l-Gabyb (Çev. İlyas Aslan-Derya Çakır) İstanbul-2010
- *Abdülkadir Geylani: Sırru'l-Esrar (Çev. Mehmet Eren) İstanbul-2010
- *Adil Gündodu: Ahi Evran-ı Veli ve Ahilik, Ankara, 1991
- *Ahmet Cahit Haksever: Çorum Tarihi ve Kültüründe Tasavvuf Geleneği, Çorum-2009
- *Ahmet er-Rifai: Hak Yolcusunun Düsturları –el-Hıkemü'r-Rifai (Çev. Yaman Arıkan) İst. 20011
- *Ahmet er-Rifai: Onların Alemi-Haletü Ehl-i Hakikat-i Maallah,(Çev: M. Şentürk, H.Şekerci) İstanbul-2011

- *Ahmet er-Rifai: Sohbet Meclisleri- el-Mecalisü's-Seniyye (Çev. Ali Can Tatlı) İstanbul-2011
- *Ahmet Güner: Mezhepler ve Alevilik
- *Ahmet Lütfi Kazancı: "Çorumlu Osmanlı Alimleri ve Şeyhleri - Müzakere" Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu (1-3 Ekim 2004) Çorum-2006
- *Ahmet Lütfi Kazancı: Kendimi Anlatayım Dedim, İstan. 2009
- *Ahmet Murat Özel: Ebü'l-Hasan NurettinAli eş-Şezeli, TDVİA, 38/385-387, İstanbul-2010
- *Ahmet Murat Özel: Şazeliyye, TDVİA,38/387-390, İst-2010
- *Ahmet Rifat Efendi: Gerçek Bektaşilik (Mir'atü'l-Mekasid fi-Def'i'l-Mefasid, İlk basım 1876) Basıma hazırlayan: Salih Çift, 2. Basım, İstanbul 2011
- *Ahmet Yaşar Ocak: Bektaşilik, TDVİA, 5/373-379, İst. 1992
- *Ahmet Yaşar Ocak: Fütüvvetname, TDVİA 13/264-265, İst.1996
- *Ahmet Yaşar Ocak: Hacı Bektaş-ı Veli, TDVİA 14/ 455-458, İstanbul 1996
- *Aleksandır Popovic- Gilles Veinstein: İslam Dünyasında Tarikatlar, (Çev. Osman Türer) İstanbul-2004
- *Ali İzzet Efendi: Tezkire-i Makamat (Çorum Evliyaları) Sadeleştiren: Ethem Erkoç, İst-1315(Sadeleştirilmiş 2. basım 2002)
- *Ali İzzet Efendi: Tezkire-i Makamat, İstanbul-1315
- *Ali Kirazlı: İki Emanet Olmadan Alevilik Olmaz, Çorum 1998
- *Amasyalı Abdurrahman Akifzade: Kitab'ül Mecmu Fil-Meşhud vel-Mesnu, Sh: 98-99 (Mehmet Büyükkareli İstinsahı - Çorum Hasan Paşa Kütüphanesinde 27011 numara ile kayıtlı el yazması)
- *Aşçı İbrahim Dede, Çok Yönlü Bir Sufinin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı- Aşçı Dede'nin Hatıraları, (Haz: Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi) Kitabevi, II/605-616, İst.-2006
- *Baki Yaşa Altınok: Hacı Bayram-ı Veli Bayramilik-Melamilik, 3. Basım, Ankara 2012
- *Barihüda Tanrıkorur: Mevleviyye, TDVİA, 29/468-475, Ank.-2004
- *Cahit Öztelli: Bektaşi Gülleri- Antoloji, İstanbul 1973
- *Cemal Bardakçı: Alevilik Ahilik Bektaşilik, 5. Basım, İst.2012
- *Cemal Sofuoğlu-Avni İlhan: Alevilik Bektaşilik Tartışmaları, 5. Basım, Ankara 2006
- *Cevdet Saraçer: Tarihsel Doku İçinde Unutulan Bir Kent, İstanbul 2000
- *Çorum İl Yıllığı-1967 ve 1973
- *Ebu Nasr Serrac Tusi: El-Lüma-İslam Tasavvuf-Tasavvufa İlgili Sorular Ce-

vaplar (Çeviren ve eklerle yayına hazırlayan Pro. Dr. H. Kamil Yılmaz) İstanbul-1996

*Ebuzer Kalyon: Anadolu'yu Aydınlatan Işık Hacı Bayram-ı Veli, 2. Basım, Ankara 2012

*Emine Yeniterzi: Sevginin Evrensel Mühendisi Mevlana, Ankara-2010, 10. Basım

*Erdal Küçükyağın: Turna'nın Kalbi Yeniçeri Yoldaşlığı ve Bektaşilik, 3. Basım, İstanbul 2013

*Ethem Cebecioğlu: Hacı Bayram Veli, Ankara, 1994

*Ethem Cebecioğlu: Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ankara- 1997

*Ethem Erkoç: Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Çorum Yöresi-Çorum Halkiyet Gazetesi, 26.09.2002 tarihli nüsha.

*Ethem Erkoç: Sahabe Evliya Ulema Yurdu Çorum, Çorum- 2008

*Evliya Çelebi: Seyahatname, (İkdam Matbaası) İstanbul-1314, cilt.3, sh240-241

*Eyüp Fatih Şağban: Gülzarı Hüsniya, İstanbul- 2003

*Eyüp Fatih Şağban: İbrahim İpek Efendi Divanı İpek Yolu, İstanbul-2002

*Fatma Ahsen Turan: Ankara ile bütünleşen bir mana önderi Hacı Bayram-ı Veli, Ankara 2004

*Fazıl Çiftçi: Hazreti Pir Şeyh Şaban-ı Veli, 4. Basım, Kastamonu 2005

*Fuat Bayramoğlu-NihatAzamat: Bayramiyye, DİA 5/296-273, İstanbul 1992

*Fuat Yöndemli: Mevlevilikte Sema Eğitimi, Ankara 2004

*Galip Demir: Osmanlı Devleti'nin kurulu ve Ahilik, İstanbul, 2000

*H. Kamil Yılmaz: Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, Ensar Yayınları, İstanbul-2010

*Hacı Bektaş-ı Veli: Besmele Tefsiri (Şerh-i Besmele) Sad. Hamiye Duran, TDV yayını, 3.Basım, Ankara 2011

*Hacı Bektaş-ı Veli: Makalat, TDV yayını, 4. basım, sad. Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk, Ankara 2011

*Hacı Bektaş-ı Veli: Makalat-ı Gaybiyye ve Kemal-ı Ayniye, Farsçadan çev. Davut Duman, Ankara 2004

*Halil İbrahim Şimşek-Kadir Özköse: Altın Silsileden Altın Halkalar, Ankara-2009

*Halil İbrahim Şimşek, Şiranlı Hacı Mustafa Efendi'nin Hayatı ve Tasavvuf Anlayışı (Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu) I/561-571, Çorum- 2008

- *Halil Rifat Arıncı: Çorum ve Havalisi Şairleri, Ankara-1992
- *Hamdi Ertekin, Son Dönem İskilipli Alimler (Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler Sempozyumu) TDV Yayını sh. 407-410, Ankara 1998
- *Hamdi Tekeli: Tasavvuf Kültürüne Giriş, Ankara-2011
- *Hamit Algar: Bahaedin Nakşibend, TDVİA, 4/458-459, İstanbul-1991
- *Hamit Algar: Nakşibendiyye, TDVİA, 32/335-342, İst-2006
- *Hasan Aktaş: Hacı Bektaş-ı Veli Okulu ve Misyonu, Edirne 2005
- *Hayreddin Karaman: Bir Varmış Bir Yokmuş Hayatım ve Hatıralar, İstanbul 2008
- *Hüseyin Özcan: Hacı Bektaş-ı Veli Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Yolu, İstanbul, İstanbul 2011
- *Hüseyin Özcan: Hacı Bektaş-ı Veli'nin Fatıha Tefsiri, Keşkül Dergisi, 22/4-12, İstanbul 2012
- *İ.Ö: Hazret-i Hünkar Hacı Bektaş-ı veli'nin Vasiyetnamesi (Kitabü'l-Fevaid) Ayyıldız yayınları-Ankara
- *İbrahim Koç: İstanbul'un manevi fatihi Akşemseddin, 2.Basım, İstanbul-2007
- *İbrahim Murat: Mevlana'nın Yedi Sırrı, İstanbul 2010
- *İhsan Eskitürk: Bir Başka Yolculuk, Ankara-2003
- *İhsan Sabuncuoğlu: Çorum Maarif Hayatı, 1943-Çorum
- *İlhan Şahin: Ahi Evran, TDVİA 1/529-530, İstanbul- 1988
- *İmam Şarani: et-Tabakatü'l-Kübra-Veliler Ansiklopedisi,1-2 (Çev. Abdülkadir Çiçek) İstanbul-1986
- *İslam Alimleri Ansiklopedisi- Muhyiddin İskilibi maddesi
- *İsmail Mutlu: Tarikatlar I-II, İstanbul- 2000-2003
- *İsmail Mutlu: Tarikatlar Nasıl Ortaya Çıktı, İstanbul-2000
- *İsmail Paşa Bağdadi: Hediyyetü'l-Arifin Esmâü'l Müellifin, İstanbul 1995
- *İsmail Paşa el-Bağdadi: Hediyyetü'-Arifin Esmâü'l-Müellifin ve Asaru'l-Musannifin- İstanbul 1955, c.2 sh. 253
- *İsmail Paşa el-Bağdadi: Hediyyetü'l-Arifin Esmâü'l- Müellifin, İstanbul - 1955
- *Lütfi Alıcı, İhramcızade İsmail Hakkı Toprak Efendi Şahsiyeti ve Eserleri, sh.16-17, Ankara 2001
- *M. Baha Tanman: Hacı Bayram-ı Veli Küliyesi, DİA 14/448-454 İstanbul 1996
- *M. Baha Tanman: Hacı Bektaş-ı Veli'nin Külliyesi, 14/ 459-471, İstanbul 1996

- *M. Fatih Köksal: Ahi Evran ve Ahilik, Kırşehir, 2008, (2. basım)
- *M. Fuat Köprülü: HacıBektaş-ı Veli, İA, 2. Baim, 2/461-464, İstanbul 1993
- *M. Fuat Köprülü: Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, 5. Basım Ankara 1984
- *M. İhsan Oğuz: Tasavvufun Öncüleri- On iki Büyük Veli, İstanbul-1979
- *M.İhsan Sabuncuoğlu: Çorum Tarihine Ait Derlemelerim, I-II,III- Çorum 2010
- *Mahir İz: Tasavvuf, İstanbul 1969
- *Mahir İz: Tasavvuf, İstanbul-1969
- *Mahmut Riyat Bakır: Tasavvufi Bir Kavram Olarak Cem ve Bektaşilikteki Yorumu, Ankara 2001
- *Mahmut Selim Gürsel: Çorum 1997
- *Mecdi Efendi: Hadaiku’ş-Şakaik.(Hazırlayan: Abdülkadir Özcan – Çağrı Yayınları) 1989 İstanbul, I/349-351
- *Mehmet Akkuş: Hüsamettin Uşşaki, TDVİA, 18/515, İstanbul-1998
- *Mehmet Demirci: Desukiyye, TDVİA, 9/212, İstanbul-1994
- *Mehmet Demirci: İbrahim b. Abdülaziz ed-Desuki, TDVİA, 9/212-213, İstanbul-1994
- *Mehmet Önder: Mevlana Celaleddin-i Rumi, Ankara-1986
- *Mehmet Serhat Tayşi: Ömer Halveti, TDVİA 34/65, İst- 2007
- *Mehmet Süreyya: Tarikat-ı Aliye-i Bektaşiiyye, Sad. Ahmet Gürtaş, Ankara 1995
- *Mehmet Şakir Çıplak: Osmancık’ta Erenler Durağı Koyun Baba, İstanbul 2001
- *Mehmet Tahir Bursalı: Osmanlı Müellifleri, (Sad. A. Fikri Yavuz) İstanbul 1972
- *Mehmet Zeki Pakalın: Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, 4. basım, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul- 1993
- *Mevlana Celaleddin Rumi: Mesnevi, Manzum tercüme: Abdullah Öztemiz Hacıtahiroğlu, İstanbul 1972
- *Mikail Bayram: Ahi Evran- Mevlana Mücadelesi, İstanbul-2012 (3. Basım)
- *Mikail Bayram: Ahi Evren- Tasavvufi Düşüncenin Esasları, Ankara, 1995
- *Mikail Bayram: Selçuklulular Zamanında Konya’da Dini ve FikriHareketler, İstanbul, 2008
- *Muammer Yılmaz: Osmanlı’nın Manevi Mimarları, Ankara 2012
- *Muhammed Ali Ayni: Hacı Bayram-ı Veli, Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, İstanbul 1343
- *Muhammed b. Abdullah el-Hani: Âdâb (Çev. Ali Hüsrevoğlu) İstanbul- 2011

- *Mustafa Aşkar: İskilipli Şeyh Muhyiddin Yavsi Hayatı- Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı, 1996- Ankara
- *Mustafa Aşkar: İskilipli Şeyh Muhyiddin Yavsi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı, Ankara 1996
- *Mustafa Kara: Ahmet el-Bedevi, TDVİA,2/47-48, İst-1989
- *Mustafa Kara: Bedeviye, TDVİA, 5/318-319, İstanbul-1992
- *Mustafa Tahralı: Ahmet er-Rıfai, TDVİA, 2/127-130, İstanbul-1989
- *Mustafa Tahralı: Rifaiyye, TDVİA,35/99-103, İstanbul-2008
- *Mustafa Uzun: İbrahim Tennuri, DİA, 21/356, İstanbul-2000
- *Mürsel Şahinbaş: Alevilik Bektaşilik Üzerine, Çorum 1972
- *Nazmi Tombuş: Çorum'da Ahilik, Çorumlu Dergisi, 1946/57-58. sayılar
- *Nazmi Tuğrul: Çorum Tarih ve Coğrafyası, Çorum-1927
- *Nazmi Tuğrul: Çorum Tarih ve Coğrafyası, 1927, Çorum Vilayet Matbaası
- *Necdet Tosun: Bahaeddin Nakşibend, Hayatı, Görüşleri, Tarikatı, İstanbul-2002
- *Necdet Tosun: Nakşibendiyede Adap ve Erkan, TOVİA, 32/342-343, İstanbul, 2006
- *Neşet Köseoğlu: Çorum'da Beyler Çelebi ve Muzaffer Paşa Camii ve Minberi – Çorumlu Dergis, Sayı:3
- *Neşet Köseoğlu: Osmancık'ta Üç Kitabe, Çorumlu Dergisi, Yıl:1938, Sayı:5
- *Nihat Azamat: Hacı Bayram Veli, DİA 14/442-447, İstanbul 1996
- *Nihat Azamat: Kadiriye, TDVİA, 24/131-136, İstanbul-2001
- *Nihat Sami Banarlı: Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, I-II, İstanbul 1987
- *Nuri Köroğlu: Hadimü'l-Fukara Abdullah Gürbüz Hazretlerinin Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri-İrşadı,2006-Konya
- *Nuri Özcan: Mevlevi Ayini, TDVİA, 29/464-466, Ank.-2004
- *Osman Eğri: Alevi Bektaşi Yolu Hak Muhammed Ali, İstanbul 2011
- *Osman Nuri Topbaş: İmandan İhsana Tasavvuf, İst-2002
- *Osman Türer: Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihi, İstanbul-2011
- *Osmanzade Hüseyin Vassaf: Sefine-i Evliya (Yayına haz. Prof.Dr. Mehmet Akkuş ve Prof.Dr. Ali Yılmaz) 2006 İstanbul, II/466-467
- *Osmanzade Hüseyin Vassaf: Sefine-i Evliya (Yayına haz. Prof.Dr. Mehmet Akkuş ve Prof.Dr. Ali Yılmaz) 2006 İstanbul, II/466-467
- *Ömer Lütfü Barkan: Kolonizatör Türk Dervişleri Vakıf-lar Dergisi, II., İstanbul 1974
- *Ömer Rıza Kehhale: Mucemü'l-Müellifin- 1993 Beyrut, 3/693

- *Ömer Rıza Kehhale: Mucemü'l-Müellifin Teracimü Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1414/ 1993 Beyrut
- *Reşat Öngören: Mevlan Celaleddin Rumi, TDVİA, 29/441-475, Ank- 2004
- *Rifat Arıncı: Şeyh Muhiddin Yavsi, Çorumlu Dergisi, Yıl:1940, Sayı:18 Sh.535-537
- *Salim Savcı: Alevi Bektaşî İnancı Üzerine Bilgiler, Bursa 2010
- *Süleyman Ateş: İslam Tasavvufu, Ankara-1970
- *Süleyman Sadettin Müstakimzade: Mecelletü'n-Nisab Fi'n-Niseb ve'l-Küna ve'l-Elkab, 324b ve 443a varaklar-(Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Bölümü no.628- Tıpkı Basım, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 2000)
- *Süleyman Uludağ: Abdülkadir-i Geylani, TDVİA, 1/234-239, İstanbul-1988
- *Süleyman Uludağ: Fütüvvet, TDVİA 13/259-260, İst. 1996
- *Süleyman Uludağ: Halvetiyye, TDVİA, 15/393-395, İstanbul-1997
- *Şair Kadri (Abdülkadir Uslu): Menakıb-ı Koyun Baba, Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi, Demirbaş no.1217
- *Şatbi Kasım 6. Fiyere: Şerh-i Hırz-i Emani (Yusuf Bahri hattı - Hasan Paşa Kat. No:202)
- *Şefik Can: Mevlana Hayatı-Şahsiyeti-Fikirleri, 9. Basım, İstanbul 2011
- *Şemseddin Sami: Kamusu'l-A'lam, 1306 İstanbul
- *Şerif Korkmaz: Çorum'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzimat- II. Meşrutiyet) basılmamış doktora tezi, Ankara,2003, G.Ü. Sos. Bil. Ens.
- *Tarik Mümtaz Sözenil: Tarih Boyunca Alevilik, 5.Basım, İstanbul 1991
- *Tayyar Anakök: Çorum Tarihi, Basılmamış bir araştırma, yıl-1950, Hasan Paşa Kütüphanesi, Demirbaş no. 3210
- *Yasin Altıntaş: Hacı Bayram-ı Veli (hayatı-şahsiyeti-fikirleri), Ankara 2006
- *Yusuf Bahri Hattı: Ata el-Feyyaz Şifa-i Kadı İyaz (H.P. Küt. No:363 ve 9242)
- *Yusuf Bahri Hattı: Bahrü'l Mazarif (H.P.Küt. No:2114)
- *Yusuf Bahri Hattı: Camiü's-Sagır Şerhi (H.P.Küt. No: 3475)
- *Yusuf Bahri Hattı: İsağoci Şerhi (H.P. Küt. No:5032)
- *Yusuf Bahri Hattı: Lübabü Erbab Fi İlm-i İrab (H.P. Küt. No:2843)
- *Yusuf Bahri Hattı: Nuhbetü'l-Fiker (H.P. Küt. No:3656)
- *Yusuf Bahri Hattı: Risale Fi Muslihi'n-Nefs (H.P. Küt. No:786)
- *Yusuf Bahri Hattı: Risale-i Akaid (H.P. Küt. No:976)
- *Yusuf Bahri Hattı: Risale-i Beyan-ı Vahdet-i Vücut (H.P. Küt. No:782)
- *Yusuf Bahri Hattı: Risale-i Dua (H.P. Küt. No:561)
- *Yusuf Bahri Hattı: Şerh-i Lükabi'l Erbab (H.P. Küt. No:2778)

- *Yusuf Bahri Hattı: Şerh-i Semail-i Şerif (H.P. Küt.No:3610)
- *Yusuf Bahri Hattı: Şerh-i Telhıs-ı Atbel (H.P. Küt. No: 4788)
- *Yusuf Bahri Hattı: Telhıs-i Miftah-ı Meani (H.P. Küt. No:2428)
- *Yusuf Bahri Hattı: Tuhfetü'l Ahbab (H.P.Küt. No:788)
- *Yusuf Bahri Hattı: Umdetü'l-Akaid (H.P. Küt. No:3988)
- *Yusuf Ekinci: Ahilk, Ankara, 2008 (10. basım)
- *Yusuf Ziya Yörökan: Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar, Ankara 1998 (Kültür Bak. Yayını)
- *Zeki Gürel: Koyun Baba, Ankara 2000
- *Zeria Karadeniz: Hasatlar ve San'atlar Velisi Hacı Bayram Veli, İstanbul 1964
- *Ziya Kazıcı: Ahilik, TDVİA 1/540-542, İst.1988 İstanbul – tarihsiz. 14/164-167
- *Zülfikar Güngör: “Çorumlu Bir Mutasavvıf Şair: Çerkez Şeyhi Hacıömer Lütfi Efendi-Tebliğ” (Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu) 23-25 Kasım 2007-Çorum

